หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

ประวัติ ข้อวัตรและปฏิปทา

โครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่ม ๑

(พิมพ์ครั้งที่ ๘)

จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการสำหรับผู้บริจาค
ร่วมสร้างพระมหาธาตุมณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์
วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย

โครงการหนังสือบูรพาจารย์
วัดป่าอาจารย์มั่น(ภูริทตฺโต)
บ้านแม่กอย ต.เวียง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต
ประวัติ ข้อวัตรและปฏิปทา

โครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่มที่ ๑
วัดป่าอาจารย์มั่น(ภูริทตฺโต)
บ้านแม่กอย ต.เวียง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๙๐
พระอาจารย์จำรัส จิรวํโส ให้การอุปถัมภ์
พระอาจารย์วิชิต โสภโณ รักษาการเจ้าอาวาส

พิมพ์ครั้งที่ ๑	: ตุลาคม ๒๕๔๔	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	: ธันวาคม ๒๕๔๔	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	: ตุลาคม ๒๕๔๕	จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	: มีนาคม ๒๕๔๖	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕	: มิถุนายน ๒๕๔๗	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๖	: มีนาคม ๒๕๔๘	จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๗	: ธันวาคม ๒๕๔๙	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๘	: มีนาคม ๒๕๕๒	จำนวน ๒,๑๕๐ เล่ม

ISBN : 974 - 90010 - 6

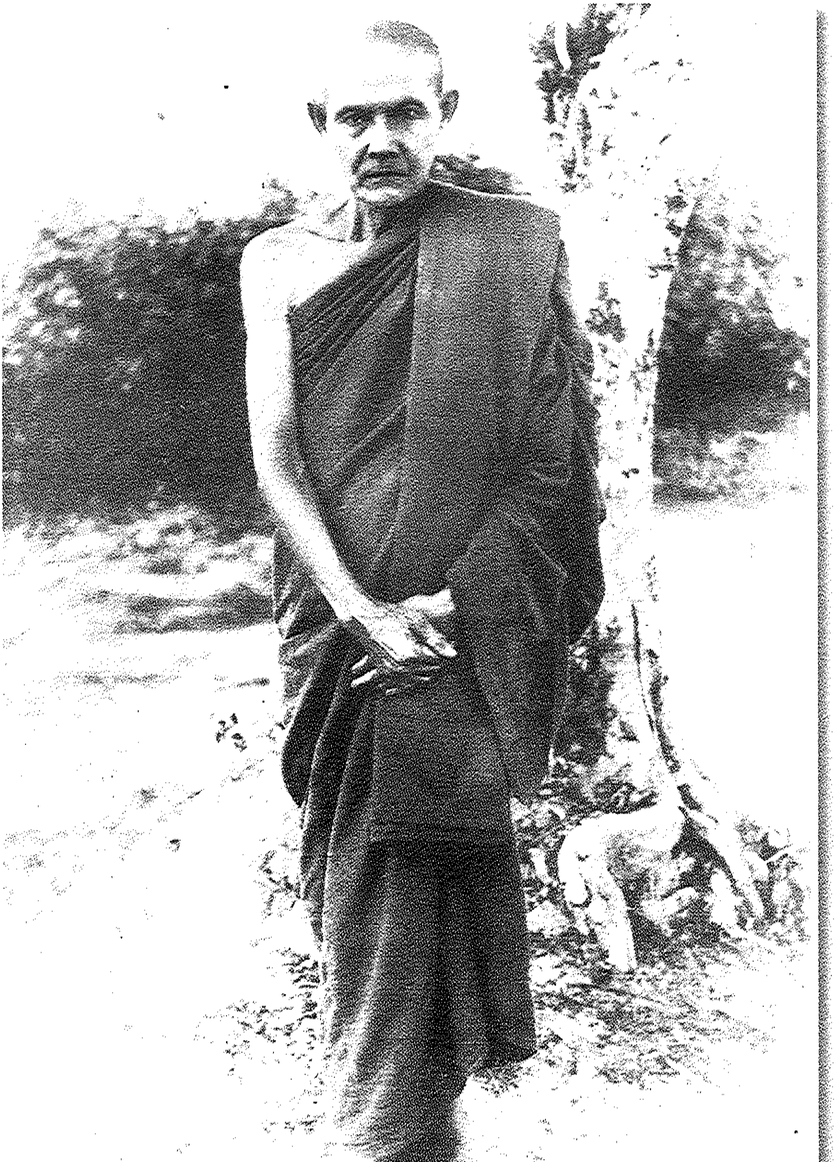
ภาพหน้าปก : รูปหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาส
พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย

ผู้เรียบเรียงและจัดพิมพ์
รศ.ดร.ปฐม - รศ.ภัทรา นิคมานนท์
๔/๔๔๙ ซอย ๑๙ หมู่บ้านสหกรณ์
ถนนเสรีไทย เขตบึงกุ่ม กทม. ๑๐๒๔๐
โทร. ๐ - ๒๓๗๙ - ๗๑๓๙ , ๐๘๑ - ๕๕๗ - ๖๕๒๓

พิมพ์ที่ บริษัท พี.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด
๔ ซอยสิรินธร ๗ ถนนสิรินธร แขวงบางบำหรุ
เขตบางพลัด กทม. ๑๐๗๐๐
โทร. ๐ - ๒๘๘๑ - ๙๘๙๐

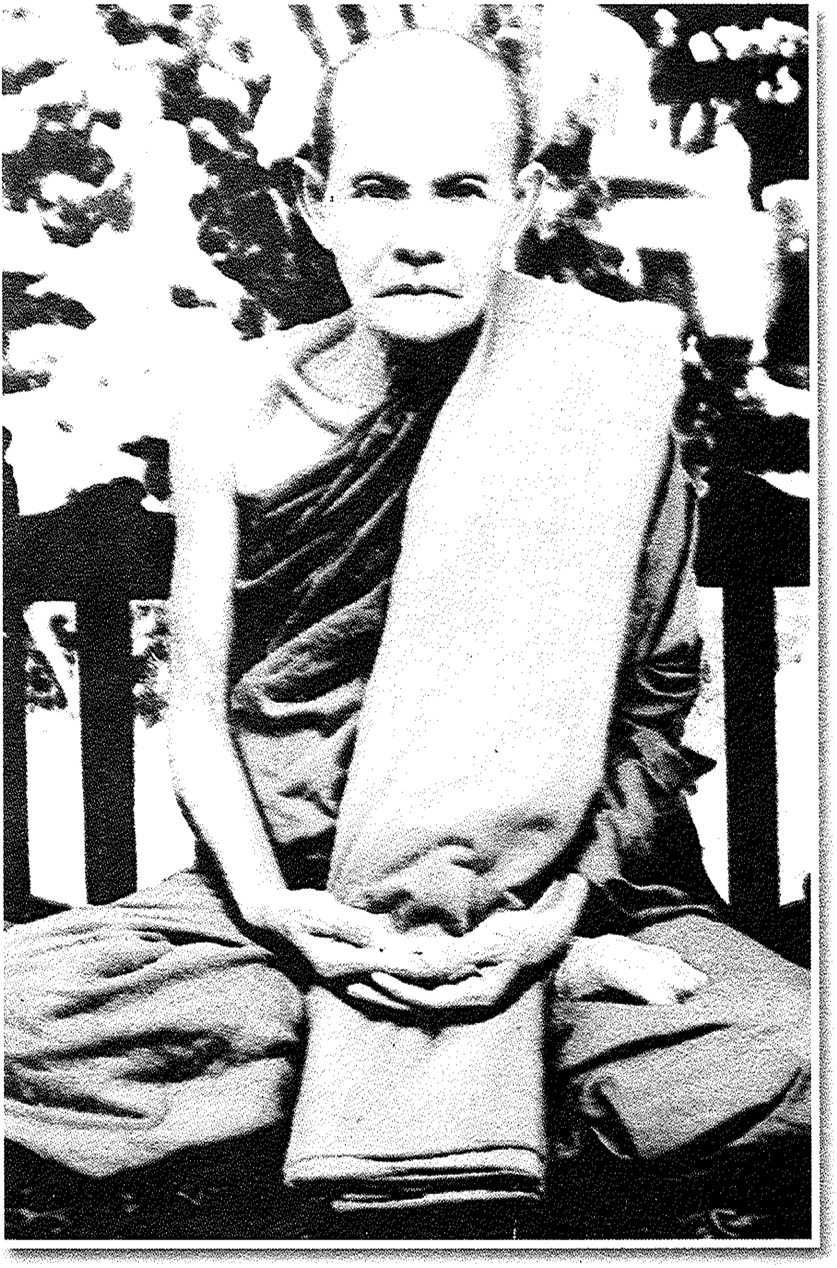

พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปประจำพระองค์หลวงปู่มั่น
ขณะที่ท่านพำนักที่วัดป่าบ้านหนองผือ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร
ในช่วง ๕ ปีสุดท้ายของชีวิต

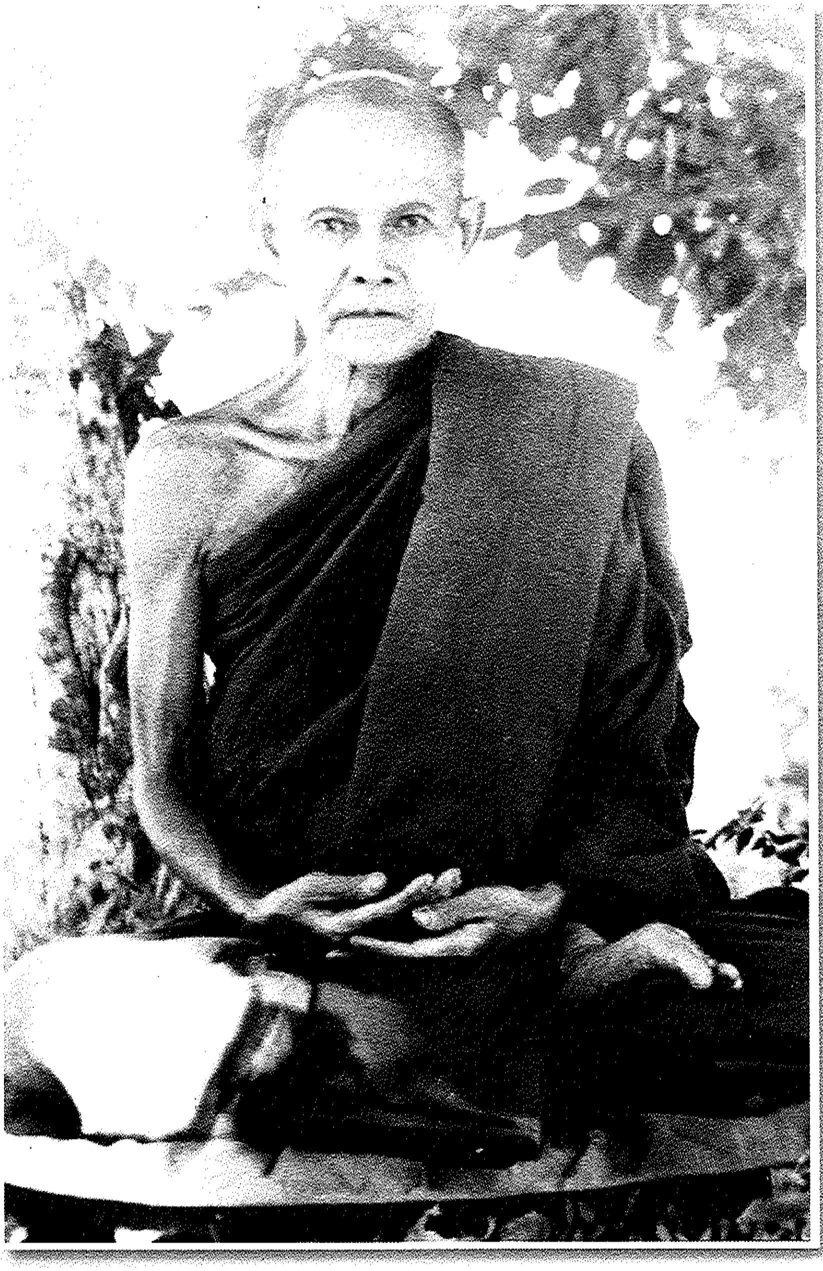

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

พ.ศ. ๒๔๑๓ - พ.ศ. ๒๔๙๒

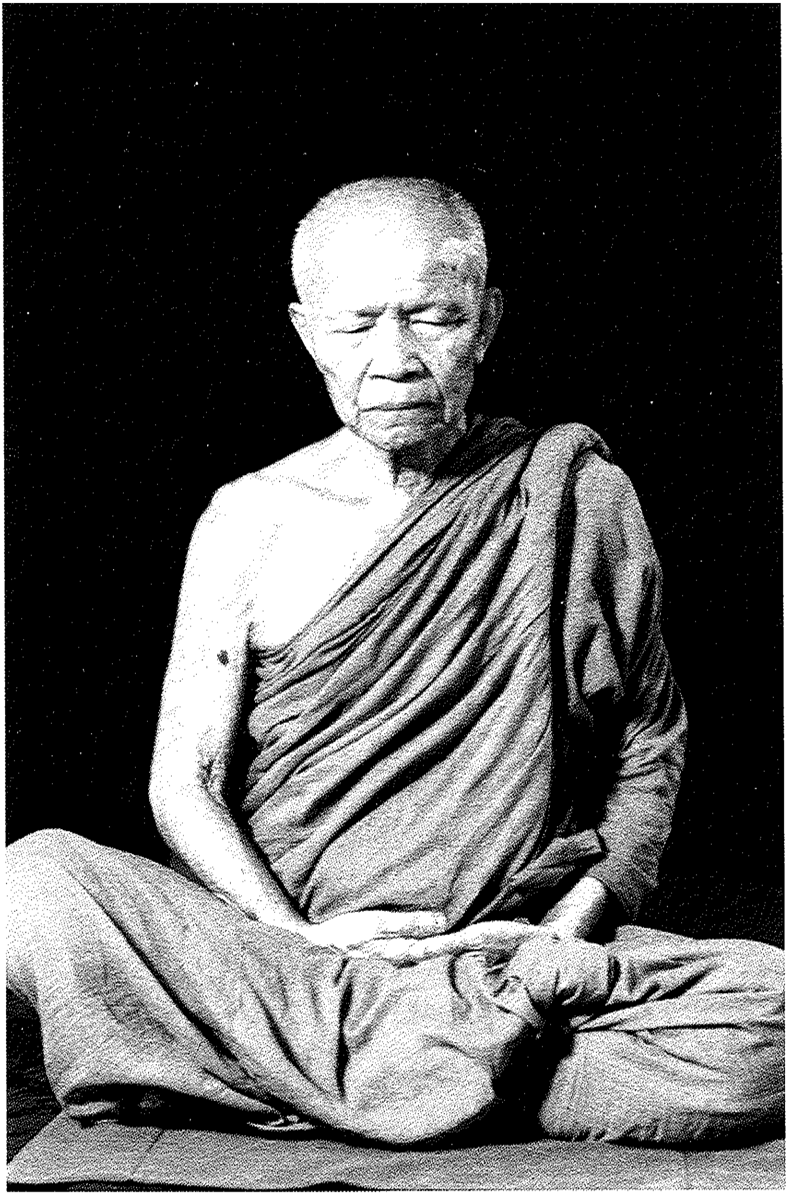
หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

รูปเหมือนหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต
ภายในพิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน วัดป่าสุทธาวาส
อ.เมือง จ.สกลนคร

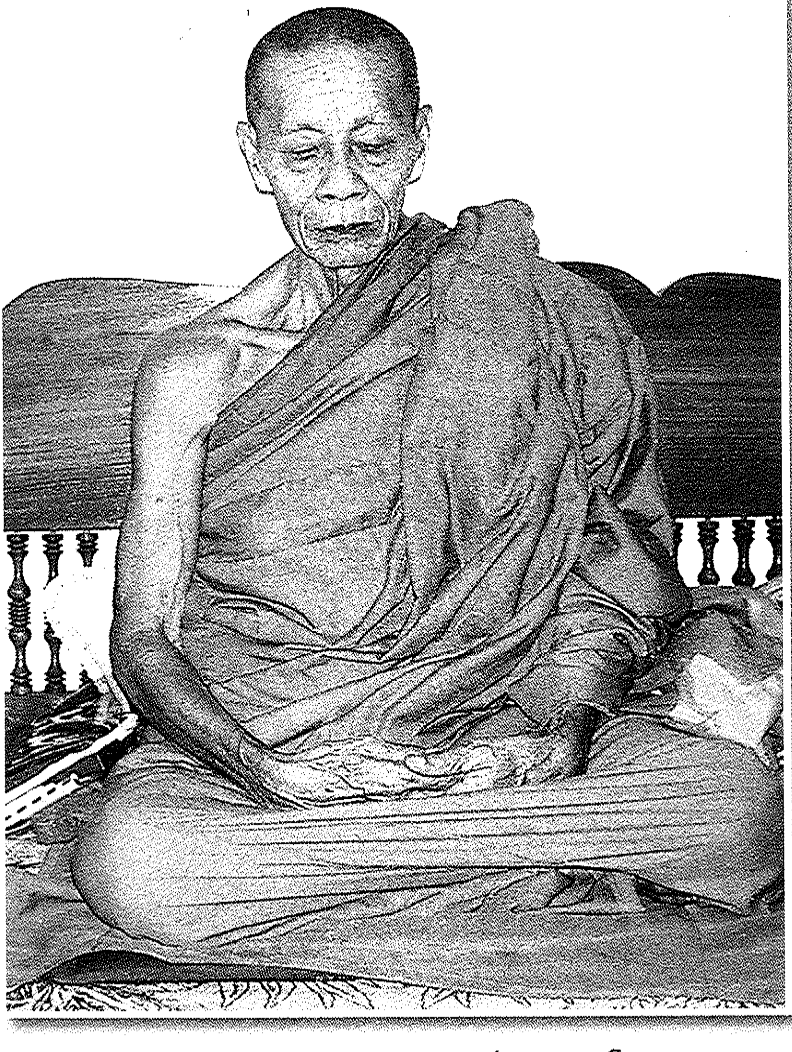
พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)
วัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี
ศิษย์ผู้บันทึกประวัติหลวงปู่มั่น

พระราชธรรมเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร)

วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ๑๐๑ พระโขนง กรุงเทพมหานคร

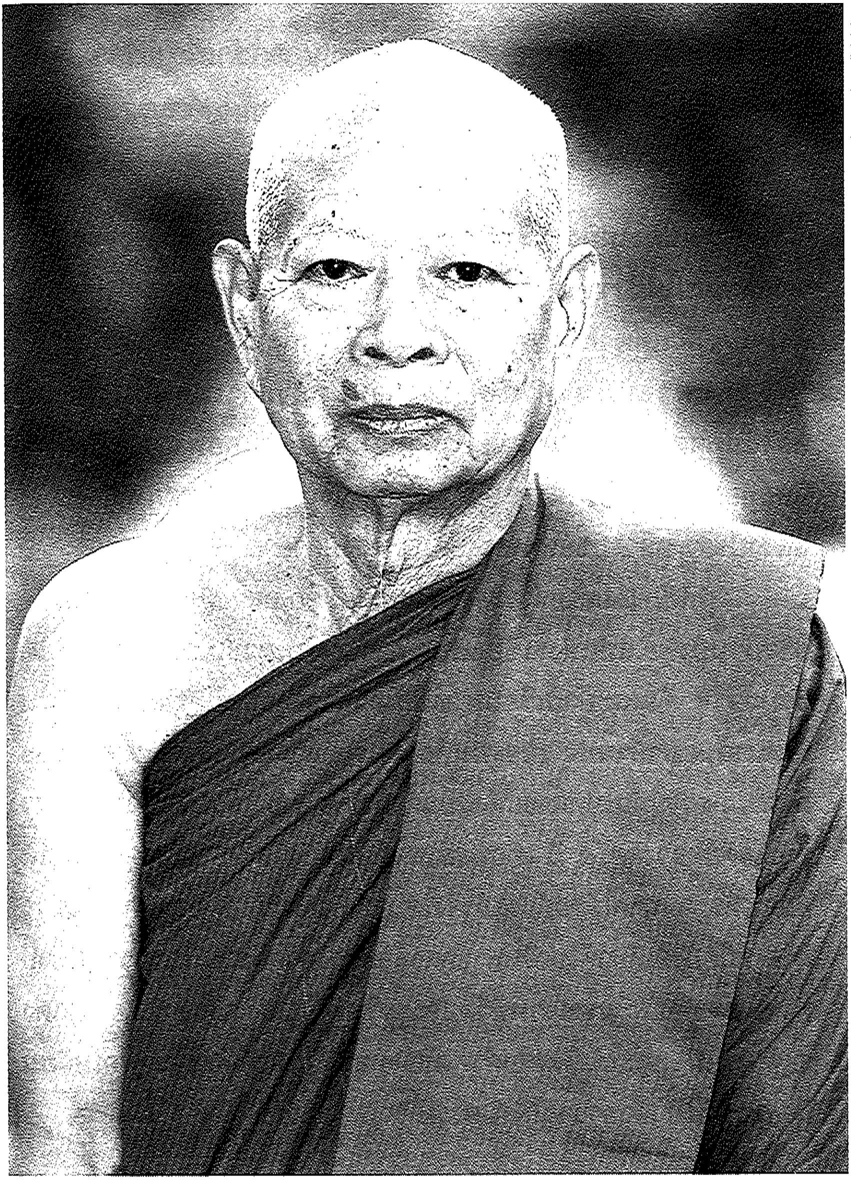
ศิษย์ผู้บันทึกประวัติหลวงปู่มั่น

พระครูสิริหรรษาภิบาล (หลวงปู่เพ็ง พุทฺธธมฺโม)

อายุ ๘๘ ปี เจ้าอาวาสวัดป่าสามัคคีธรรม

บ้านโนนสวรรค์ ต.นาโพธิ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

หลวงพ่อจำรัส จิรวํโส
วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร
รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต)
บ้านแม่กอย ต.เวียง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

หลวงปู่มั่นประกาศสำเร็จการกิจในการบำเพ็ญเพียร ที่บ้านแม่กอย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

"ผมคงไม่มีงานที่จะทำอยู่กับพวกท่านหรอก ผมคงจะอยู่กับพวกท่านไปไม่มีงานทำ แต่ก็จะอยู่กับพวกท่านไป พวกท่านก็ให้พากันตั้งใจปฏิบัติ แต่พวกท่านอย่าไปบอกญาติโยมนะ"

หลวงปู่มั่น ท่านพูดข้อความนี้หลังการเทศน์อบรมศิษย์ หลังฉันภัตตาหาร**ที่เสนาสนะป่าบ้านแม่กอย** อำเภอพร้าว เชียงใหม่ ศิษย์ที่อยู่ ณ ที่นั้นมี หลวงปู่ตื้อ หลวงปู่แหวน หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่ขาว หลวงปู่ชอบ หลวงปู่สิม หลวงปู่คำอ้าย

ผู้ที่เปิดเผยคำกล่าวของหลวงปู่มั่นนี้ คือ **หลวงปู่คำอ้าย** ท่านเป็นชาวบ้านปง อ.แม่แตง เชียงใหม่ ภรรยาท่านตายเมื่อลูกสาวอายุได้ขวบกว่าๆ จึงสละบ้านเรือนบวชเป็นตาผ้าขาวอยู่อุปัฏฐากหลวงปู่มั่น **ที่เสนาสนะป่าบ้านปง** (ปัจจุบันคือ**วัดอรัญญวิเวก**) เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๐ ติดตามหลวงปู่มั่นไปหลายแห่ง เป็นตาผ้าขาว ๔ ปี แล้วบวชเป็นสามเณรที่วัดเจดีย์หลวงอยู่ ๕ ปี เพื่อหัดอ่าน-เขียนหนังสือไทย เมื่ออ่านเขียนได้คล่อง หัดขานนาคได้ถูกต้องแล้วจึงได้บวชเป็นพระภิกษุ ท่านเป็นพระชาวภาคเหนือองค์เดียวที่ไปเป็นพระธุดงค์อยู่ทางภาคอิสาน ในวาระสุดท้ายท่านมาพำนักและ**มรณภาพที่วัดอรัญญวิเวก**บ้านปง ต.อินทขิล อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ และได้เปิดเผยคำพูดของหลวงปู่มั่นให้กับ**หลวงพ่อเปลี่ยน ปัญญาปทีโป** เจ้าอาวาสได้รับทราบ

หลวงพ่อเปลี่ยนบอกว่า **หลวงปู่แหวน**ก็เคยพูดเรื่องนี้ครั้งหนึ่ง เมื่อตอน**ที่หลวงปู่มั่น**พำนักที่**ดอยนะโม** อยู่ติดกับดอยแม่ปั๋งไปทางตะวันออก **คือหลวงปู่มั่น**ไปพักบำเพ็ญเพียรอยู่ที่**ถ้ำดอกคำ** ต.น้ำแพร่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ อยู่ ๒ ปี (ราวปี พ.ศ.๒๔๗๗-๒๔๗๘) เมื่อออกจากถ้ำดอกคำก็ไปอยู่ดอยนะโม มีหลวงปู่แหวน กับ**หลวงปู่ขาว** อยู่ด้วย หลวงปู่มั่นท่านพูดเปรยๆ กับศิษย์ทั้งสององค์ว่า "ตอนนี้ผมหมดงานทำแล้ว ก็อยู่สานกระบุงสานตะกร้าพอได้ช่วยเหลือพวกท่านไปเท่านั้น..."

ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๗๙-๒๔๘๑ หลวงปู่มั่น และสานุศิษย์ แยกย้ายกันอยู่ปฏิบัติภาวนาแถวอำเภอพร้าว **มีวัดป่าบ้านแม่กอย**เป็นศูนย์กลาง ใช้เป็นที่นัดหมายมาประชุมฟังธรรมกันที่นั่น แต่หลวงปู่มั่นจำพรรษาที่นั่น ๑ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๘๑ ก่อนจะอำลาชาวภาคเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ไปโปรดลูกศิษย์ทางภาคอิสาน และมรณภาพที่จังหวัดสกลนครในปี พ.ศ.๒๔๙๒

ผมได้ใช้เวลาสืบเสาะ ค้นหา เรื่องราวของ**หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** และเรื่องราวของบูรพาจารย์ที่เป็นศิษย์อาวุโสในสายหลวงปู่มั่น มานานพอควร จะทะยอยเขียนเรื่องราวต่างๆ นี้ออกมาตามโอกาสที่มี

ในโอกาสที่ **หลวงพ่อจำรัส จิรวํโส** วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ได้ทำการพัฒนาวัดป่าอาจารย์มั่น และสร้าง **"พระมหาธาตุมณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์พระกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต"** นี้ นับเป็นโอกาสมหามงคลที่ผมและครอบครัวจะได้มีส่วนร่วม ด้วยการจัดทำ **"โครงการหนังสือบูรพาจารย์ วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย"** ขึ้นมา

โครงการหนังสือบูรพาจารย์ฯ นี้ มีเรียบร้อยชัดเจนอยู่ในใจของผู้เขียนแล้ว จะทะยอยเขียนออกมาตามโอกาสที่เหมาะสม เขียนไปเรื่อยๆ **เล่มที่ ๑** เป็นประวัติของ**หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** คือเล่มนี้ **เล่มที่ ๒** ประวัติของ**หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม** ทั้งสองเล่มพิมพ์ออกมาในเวลาไล่เลี่ยกัน ขอเวลาพักเหนื่อยสักหน่อยแล้วจะเขียนเล่มอื่นๆ ต่อไปอีก

ผู้เขียนซาบซึ้งในน้ำใจ และขออนุโมทนากับท่านผู้ใจบุญทุกท่านที่ได้ร่วมบริจาคเป็นค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ เพื่อเป็นธรรมวิทยาทานต่อไป

ด้วยใจคารวะ
ปฐม นิคมานนท์
๒ ตุลาคม ๒๕๔๕

บ้านนิคมานนท์
๔/๔๔๙ ซอย ๑๙ หมู่บ้านสหกรณ์
ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม
เขตบึงกุ่ม กทม. ๑๐๒๔๐
โทร. ๐ - ๒๓๗๙ - ๗๑๓๙, ๐ - ๑๕๕๗ - ๖๕๒๓

คำปรารภ
(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓)

หนังสือ **ประวัติหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** เล่มนี้ เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ในสองครั้งแรกจัดพิมพ์เพื่อสมณาคุณแก่ผู้ร่วมทำบุญทอดกฐินสามัคคี และบริจาคซื้อที่ดินถวาย**วัดป่าสามัคคีธรรม** บ้านโนนสวรรค์ ต.นาโพธิ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด การพิมพ์ทั้งสองครั้งนั้น มียอดจำนวนพิมพ์รวมกัน ๕,๐๐๐ เล่ม แต่หนังสือก็ไม่พอ ยังมีผู้ต้องการเพิ่มภายหลังอีกมาก รวมทั้งมีบางท่านติดต่อขอพิมพ์เพื่อไปแจกในงานต่างๆ ผู้เขียนขออนุโมทนาสาธุด้วย ไม่เคยหวงเรื่องลิขสิทธิ์แต่ประการใด ยิ่งช่วยกันพิมพ์มากขึ้นหนังสือก็แพร่หลายมากขึ้น ถือเป็นการบูชาพระคุณพ่อแม่ครูอาจารย์ ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางออกไป

การพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ จัดในนามของ **โครงการหนังสือบูรพาจารย์ วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย ต.เวียง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่** ซึ่งเป็นบุญสมทบกับการก่อสร้าง**พระมหาธาตุมณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์** นำโดยพระเดชพระคุณ**หลวงพ่อจำรัส จิรวํโส**

การพิมพ์สองครั้งแรก ใช้ชื่อหนังสือว่า **"หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต : ประวัติและปกิณกธรรม"** ส่วนการพิมพ์ ครั้งที่ ๓ นี้ได้เปลี่ยนชื่อเพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็น **"หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต : ประวัติ ข้อวัตรและปฏิปทา"** ด้านเนื้อหายังคงเดิม แต่มีการแก้ไขข้อผิดพลาด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องสะกด-การันต์ และตกหล่นเล็กๆ น้อยๆ นอกจากนี้ก็ได้เพิ่มเติมในส่วนของ**วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) โครงการพระมหาธาตุมณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์ฯ** และ**หลวงปู่มั่นประกาศสำเร็จภารกิจในการบำเพ็ญเพียร**

เช่นเดียวกับการพิมพ์ครั้งแรก คือมีผู้บริจาคร่วมพิมพ์ด้วยจำนวนมากดังปรากฏชื่ออยู่ท้ายเล่ม ก็กราบขออนุโมทนาสาธุการกับทุกท่าน

ผู้เขียนต้องกราบขออภัยที่ไม่สามารถเชิญชวนผู้ประสงค์ร่วมพิมพ์ได้อย่างทั่วถึงสำหรับท่านที่ต้องการมีส่วนร่วม ก็ขอเชิญชวนสมทบค่าพิมพ์ได้ ซึ่งจะเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับเล่มนี้ ที่ยังไม่พอ และเพื่อเป็นทุนในการพิมพ์ประวัติบูรพาจารย์องค์อื่นๆ อีกต่อไป

ด้วยใจคารวะ
ปฐม นิคมานนท์
๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๕

บ้านนิคมานนท์
๔/๔๔๙ ซอย ๑๙ หมู่บ้านสหกรณ์
ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม
เขตบึงกุ่ม กทม. ๑๐๒๔๐
โทร. ๐ - ๒๓๗๙ - ๗๑๓๙, ๐ - ๑๕๕๗ - ๖๕๒๓

คำปรารภ
(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒)

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ เมื่อเดินตุลาคม ๒๕๔๔ หนังสือ **"หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต : ประวัติ และปกิณกธรรมคำสอน"** เล่มนี้ ได้หมดลงอย่างรวดเร็ว จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม ไม่พอที่จะส่งไปถวายวัดต่างๆ ตามที่ตั้งใจ

หลังจากหนังสือหมดแล้ว ได้มีผู้สนใจถามหา ต้องการเก็บไว้เอง แจกให้ผู้ที่เคารพรัก ต้องการนำไปถวายพระ รวมทั้งต้องการแจกเป็นของขวัญปีใหม่ เราจึงได้ตัดสินใจพิมพ์เป็นครั้งที่สองขึ้นอีก ๓,๐๐๐ เล่ม และก็เชิญชวนอย่างกระทันหัน (ก็คงได้โชคลาภแบบกระทันหันด้วย)

เช่นเดียวกับการพิมพ์ครั้งแรก ไม่มีเจตนาะเพื่อซื้อขาย ตั้งใจพิมพ์เพื่อแจกเป็นธรรมทาน แต่มีข้อติดขัดเรื่องค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ ซึ่งต้องใช้ต้นทุนเล่มละ ๔๐ บาท รวมทั้งค่าส่งอีก ๑๐ บาท (ความจริง ๙ บาท คือค่าซอง ๓ บาท กับค่าแสตมป์อีก ๖ บาท) จึงต้องบอกบุญเชิญชวนท่านผู้ใจบุญทั้งหลายร่วมบริจาคค่าพิมพ์ตามแต่จะเห็นสมควร รวมทั้งเชิญชวนบริจาคซื้อที่ดินถวาย**วัดป่าสามัคคีธรรม ต.นาโพธิ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด** ซึ่ง **พระครูสิริหรรษาภิบาล (หลวงปู่เพ็ง พุทฺธธมฺโม)** เป็นเจ้าอาวาส

ในการพิมพ์ครั้งแรก ใช้เวลาทั้งเขียน-ทั้งพิมพ์เพียง ๑ สัปดาห์ คือทำด้วยความรีบร้อน เพื่อให้ทันแจกในงานกฐิน**วัดป่าสามัคคีธรรม** จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งทอดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๔ ข้อผิดพลาดจึงย่อมมีเป็นธรรมดา แต่นับว่าโชคดี เพราะที่ผิดพลาดเป็นเรื่องของการพิมพ์ คือการสะกด - การันต์ เท่านั้น ความผิดพลาดด้านเนื้อหาไม่มี หลายท่านได้กรุณาทักท้วงและแนะนำมา ในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้ จึงได้

พยายามแก้ไขข้อผิดพลาดเหล่านั้นเท่าที่ตรวจพบ ถ้าหากมีหลงหลืออยู่บ้างก็ต้องกราบขออภัย

ผู้เขียนขอกราบเท้าขอบพระคุณ **ท่านหลวงตาพระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน** วัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี และ **หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร** วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ๑๐๑ พระโขนง กรุงเทพมหานคร ที่ผู้เขียนได้ใช้บันทึกของท่านทั้งสององค์นี้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการเขียนประวัติและเรื่องราวของหลวงปู่มั่นในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนพยายามคงถ้อยคำและเนื้อหาตามที่พระอาจารย์ทั้งสององค์ได้บันทึกไว้ โดยไม่ต่อเติมเนื้อหาให้ผิดเพี้ยนออกไป จนกลายเป็นอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่นอกลู่นอกทางไปเสีย

ท้ายสุด ผู้เขียนขออนุโมทนากับทุกท่านที่ร่วมเป็นเจ้าภาพในการพิมพ์หนังสือครั้งนี้ ดังรายนามที่อยู่ท้ายเล่ม และด้วยเหตุที่การเชิญชวนบอกบุญไม่ได้ทำอย่างกว้างขวาง หลายท่านส่งมาบริจาคภายหลัง จึงไม่สามารถพิมพ์ชื่อได้ทัน ก็ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาบุญกับทุกท่านอย่างจริงใจ

ด้วยใจคารวะ
ปฐม นิคมานนท์
๕ ธันวาคม ๒๕๔๔

บ้านนิคมานนท์
๔/๔๔๙ ซอย ๑๙ หมู่บ้านสหกรณ์
ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม
เขตบึงกุ่ม กทม. ๑๐๒๔๐
โทร. ๐ - ๒๓๗๙ - ๗๑๓๙, ๐ - ๑๕๕๗ - ๖๕๒๓

คำปรารภ
(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

หนังสือ **"หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต : ประวัติ และปกิณกธรรมคำสอน"** เล่มนี้ ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการบูชาคุณ **หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** พระอาจารย์ใหญ่สายพระป่า หรือสายวิปัสสนากรรมฐาน

การจัดทำหนังสืออยู่ในช่วงของการทอดกฐินประจำปี เลยถือโอกาสแจกเป็นธรรมบรรณาการ ในการทอดกฐินสามัคคี เพื่อสมทบทุนซื้อที่ดินถวาย**วัดป่าสามัคคีธรรม** บ้านโนนสวรรค์ หมู่ ๑๐ ต.นาโพธิ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งจัดทอดในวันอาทิตย์ที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๔

ข้อมูลทั้งหมดที่นำมาเขียนในหนังสือเล่มนี้ ได้จากหนังสือ**ประวัติของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** ๒ เล่ม เล่มแรก เป็นบันทึกของ**พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)** แห่งสำนักวัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี และอีกเล่มหนึ่ง เป็นบันทึกของ **พระราชธรรมเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร)** วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ซอย ๑๐๑ พระโขนง กรุงเทพมหานคร

พระมหาเถระทั้งสององค์ เคยเป็นศิษย์อุปัฏฐากใกล้ชิดหลวงปู่มั่นได้ทราบ ได้เห็น เรื่องราวและปฏิปทา คำสอน ของหลวงปู่อย่างลึกซึ้ง และได้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับหลวงปู่เพื่อให้ลูกศิษย์ลูกหาและผู้สนใจได้ศึกษาคนคว้ากัน นับเป็นคุณูปการที่ใหญ่หลวงแก่สานุศิษย์รุ่นหลัง

ผู้เขียน พยายามทำด้วยความระมัดระวัง และทำด้วยความเคารพอย่างสุดชีวิตจิตใจ พยายามรักษาถ้อยคำและเรื่องราวที่พระอาจารย์ทั้งสององค์เขียนไว้ให้มากที่สุด ไม่ต่อเติมให้ผิดแผกไปจากที่ท่านได้บันทึกไว้ ผู้เขียนไม่ได้ขออนุญาตจากท่านโดยตรง จึงขอกราบเท้าขออนุญาต

ท่านหลวงตาฯ และ**หลวงพ่อวิริยังค์** มา ณ โอกาสนี้ด้วย หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใด ศิษย์ขอกราบแทบเท้าขอขมาด้วย

มีท่านผู้ใจบุญหลายท่าน ดังปรากฏนามท้ายเล่ม ได้ช่วยกันบริจาคเงิน เพื่อช่วยให้การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ ผู้เขียนขออนุโมทนาสาธุด้วยใจจริง เป็นการให้ทานที่มีอานิสงส์ยิ่ง ดังพุทธวจนะว่า **"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ" การให้ธรรมะเป็นทานย่อมชนะการให้ทั้งปวง"**

ด้วยใจคารวะ
ปฐม นิคมานนท์
๖ ตุลาคม ๒๕๔๔

บ้านนิคมานนท์
๘/๔๔๙ ซอย ๑๙ หมู่บ้านสหกรณ์
ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม
เขตบึงกุ่ม กทม. ๑๐๒๔๐
โทร. ๐ - ๒๓๗๙ - ๗๑๓๙, ๐ - ๑๕๕๗ - ๖๕๒๓

สารบัญ

หน้า

หน้า

หน้า

ภาค ๓ : ภาคผนวก

ทางเดินจงกรมหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต)

บ้านแม่กอย ต.เวียง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

ภาค ๑ : ธรรมประวัติ

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต
พระอาจารย์ใหญ่สายพระป่า

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ หรือสายวัดป่าในยุคปัจจุบัน ท่านได้รับการเทิดทูนบูชา จากบรรดาศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชนที่สนใจในการปฏิบัติธรรมว่าเป็นพระอาจารย์วิปัสสนาชั้นเยี่ยมในยุคสมัยกึ่งพุทธกาล คือ ยุคสมัยปัจจุบัน

จากจริยาวัตรข้อปฏิบัติของท่าน รวมทั้งของลูกศิษย์ ลูกหาที่ได้รับการสั่งสอนอบรมตามแนวทางของท่าน ล้วนแต่มีความงดงามและเคร่งครัดในพระธรรมวินัยอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และจากเนื้อธรรมที่หลวงปู่ได้แสดงในโอกาสต่างๆ เป็นธรรมชั้นสูง ถึงแก่นธรรม ถึงใจของผู้ได้ฟังได้รู้ตลอดมา

ถ้าเราได้ศึกษาติดตามข้อวัตรปฏิบัติ และคำสอนของท่านอย่างใคร่ครวญ จะไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยใดๆ ในองค์ท่านว่าสมควรจะตั้งอยู่ในภูมิธรรมขั้นใด รวมทั้งไม่สงสัยกับคำกล่าวที่ว่า "หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระอรหันต์ในยุคกึ่งพุทธกาล"

ทั้งการปฏิบัติ และคำสอนของท่านเป็นหลักฐานยืนยันให้ผู้ปฏิบัติธรรมมั่นใจได้ว่า มรรค ผล นิพพาน จะไม่หมดสิ้นไปตราบเท่าที่ยังมีผู้ปฏิบัติตรงตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ชาติกำเนิด

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เกิดที่บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม อำเภอโขมเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงครองราชย์เป็นปีที่ ๓

บิดาของท่านชื่อ นายคำด้วง มารดาชื่อ นางจันทร์ นามสกุลแก่นแก้ว มีพี่น้อง ๙ คน หลวงปู่เป็นบุตรคนหัวปี พี่น้อง ๖ คน เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก มีเพียงหลวงปู่กับน้องสาวอีก ๒ คนเท่านั้นที่เติบโตมาเป็นผู้ใหญ่

วัยเด็ก - การศึกษา

หลวงปู่มั่นเป็นคนร่างเล็ก ผิวค่อนข้างขาว หน้าตาคมสัน แข็งแรง ว่องไว สติปัญญาดี และขยันขันแข็งมาตั้งแต่เด็ก

ในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน ท่านอาศัยเรียนหนังสือจากอา ได้ฝึกอ่านเขียนอักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอม ถึงขั้นอ่านเขียนได้ดี นัยว่าท่านเรียนเร็ว เพราะเฉลียวฉลาด จำแม่น มีความขยันหมั่นเพียร และใจชอบ

ท่านได้อ่านหนังสือประวัติศาสตร์ ตำนาน นิยายพื้นบ้านของภาคอีสาน จัดว่ามีความรู้แตกฉาน การศึกษาทางโลกของท่านก็สิ้นสุดเพียงแค่นั้น

บวชเป็นสามเณร

เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดบ้านคำบง บ้านเกิดของท่าน ได้ศึกษาธรรมขั้นต้น สวดมนต์และท่องจำพระสูตรต่างๆ อยู่ ๒ ปี

เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี โยมบิดาขอให้ลาสิกขา เพื่อไปช่วยแรงงานทางบ้าน ท่านรู้สึกเสียดาย และระลึกอยู่ในใจเสมอว่าหากมีโอกาสเมื่อไรก็จะบวชอีก

กอปรเมื่อยังเล็ก คุณยายที่เคยเลี้ยงดูท่านมามักจะพูดกับท่านอยู่เสมอว่า "เมื่อโตมา เจ้าจะต้องบวชให้ยาย เพราะยายเลี้ยงเจ้ายาก" คำขอของยายยังก้องในจิตใจของหลวงปู่อยู่เสมอ

บวชเป็นพระภิกษุ

พออายุได้ ๒๒ ปี หลวงปู่รู้สึกอยากบวชเป็นกำลัง รวมทั้งบิดามารดาก็อนุญาต ท่านจึงได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์กับ **หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** แห่งสำนัก**วัดเลียบ** อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ อุโบสถ**วัดศรีทอง** (ปัจจุบัน คือ **วัดศรีอุบลรัตนาราม)** เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๖ โดยมี**พระอริยกวี (อ่อน)** เป็นพระอุปัชฌาย์ **พระครูสีทา ชยเสโน** เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และ**พระครูประจักษ์อุบลคุณ (สุ่ย)** เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับขนานนามเป็นภาษามคธว่า **ภูริทตฺโต** แปลว่า **ผู้ให้ปัญญา ผู้แจกจ่ายความฉลาด**

หลังจากอุปสมบทแล้ว หลวงปู่มั่นได้ไปจำพรรษาและศึกษาวิปัสสนาธุระอยู่กับ **หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** ที่วัดเลียบ และไปพำนักที่**วัดบูรพาราม** ในเมืองอุบลฯ บ้างเป็นบางคราว

พระอริยกวี (อ่อน)
วัดศรีอุบลรัตนาราม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
พระอุปัชฌาย์ของหลวงปู่มั่น

หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

(พ.ศ. ๒๔๐๔ - ๒๔๘๒)

วัดเลียบ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

พระอาจารย์สอนกรรมฐานหลวงปู่มั่น

ในฐานะเป็นพระบวชใหม่ หลวงปู่ได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ **อาจาระ** - ความประพฤติ มารยาท ของพระ **อาจาริยวัตร** - การปฏิบัติต่อครูอาจารย์ และ **อุปัชฌายวัตร** - การปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ หลวงปู่ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี เป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌาย์อาจารย์

ในการศึกษาอบรมด้านจิตใจ หลวงปู่ตั้งใจฝึกนั่งสมาธิ เดินจงกรม และสมาทานธุดงควัตรต่างๆ เริ่มแรกแห่งการฝึกภาวนา ท่านใช้วิธีการกำหนดดูลมหายใจเข้า-ออก ใช้คำบริกรรมว่า **พุท-โธ พุท-โธ...** ตามแบบของ**หลวงปู่เสาร์** พระอาจารย์ของท่าน

การออกธุดงค์แสวงหาวิเวก

หลังจากได้เรียนรู้พระธรรมวินัย และฝึกภาวนาเบื้องต้นพอสมควรแล้ว **หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** ได้พาหลวงปู่มั่นพร้อมด้วยสามเณรอีกองค์หนึ่ง ออกธุดงค์ไปตามป่าเขาลำเนาไพรที่ห่างไกลจากผู้คน ได้ข้ามแม่น้ำโขง ไปทางฝั่งลาว เมื่อพบสถานที่เหมาะ ก็พักปักกลดบำเพ็ญภาวนา และย้ายที่ไปเรื่อยๆ ขึ้นเหนือไปตามลำแม่น้ำโขง พบว่าป่าทึบแถว**เมืองท่าแขก** เป็นที่สงบ มีสัตว์ป่าชุกชุม จึงได้พักบำเพ็ญเพียรอยู่ที่นั่น ๓ พรรษา

ณ ที่นั้น อาจารย์และศิษย์ทั้ง ๓ องค์ ถูกไข้ป่าเล่นงานจนแทบเอาชีวิตไม่รอด ไม่มียาที่จะรักษา มีแต่กำลังแห่งอานุภาพภาวนาเท่านั้น ทั้ง ๓ องค์ เร่งภาวนาแบบยอมตายถวายชีวิต ใช้การบริกรรม **พุทโธ** กำหนดจิตสงบนิ่งไม่ให้แส่ส่ายไปทางใด

ในส่วนของหลวงปู่มั่นนั้น พอท่านกำหนดจิตลงสู่ความเป็นหนึ่งแล้ว "ปรากฏว่าศีรษะลั่นเปรี๊ยะไปหมด เหงื่อไหลออกมาเหมือนราด

น้ำ เมื่อออกจากสมาธิ ปรากฏว่าไข้ได้หายไปราวกับปลิดทิ้ง" **เป็นการใช้ธรรมโอสถระงับการอาพาธของท่านเป็นครั้งแรก**

บูรณะพระธาตุพนม

หลังจากออกพรรษา ทั้ง ๓ องค์ ได้ธุดงค์รอนแรมลงมาตามฝั่งแม่น้ำโขงเรื่อยมา อาศัยบิณฑบาตจากหมู่บ้านป่าของชาวภูไท ไทยดำ ลาวโซ่ง ซึ่งอาศัยอยู่เป็นหย่อมๆ กระจัดกระจายไปตามฝั่งแม่น้ำโขง

หลวงปู่เสาร์ ได้พาศิษย์ข้ามแม่น้ำโขงกลับมาทางฝั่งไทย มาขึ้นฝั่งตรงบริเวณที่ตั้งของ**พระธาตุพนม**พอดี ทั้งสามองค์รู้สึกสลดใจที่เห็นเจดีย์พระธาตุพนมถูกปล่อยให้รกร้าง เถาวัลย์ขึ้นปกคลุมพระเจดีย์จนมิดเหลือแต่ยอด

ทั้ง ๓ องค์ได้พักบำเพ็ญเพียรอยู่บริเวณนั้น ตกกลางคืนประมาณ ๔-๕ ทุ่ม จะปรากฏดวงไฟและแสงสีเขียวกลมโตเท่าลูกมะพร้าว มีรัศมีสว่างเป็นทาง ผุดออกจากยอดพระเจดีย์ แล้วลอยห่างออกไปไกลสุดสายตา ถึงเวลาตี ๓-๔ ดวงไฟนั้นจะลอยกลับมา จนถึงยอดพระเจดีย์แล้วหายไป เหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้เกิดขึ้นทุกคืน **หลวงปู่เสาร์** ได้พูดว่า "ที่พระเจดีย์ต้องมีพระบรมสารีริกธาตุอย่างแน่นอน"

หลวงปู่เสาร์ และ **หลวงปู่มั่น** ได้ชวนชาวบ้านแถวนั้นซึ่งมีไม่กี่หลังคาเรือน ให้ช่วยกันถากถางต้นไม้ เถาวัลย์ บริเวณเจดีย์จนสะอาดสะอ้าน ใช้เวลา ๓ เดือน พอถึงวันมาฆบูชา ได้พาญาติโยมทำพิธีมาฆบูชา ให้รักษาศีลอุโบสถ นั่งสมาธิภาวนา จนชาวบ้านมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย สวดมนต์ไหว้พระ และนั่งภาวนาเป็น

หลวงปู่มั่น ได้เล่าให้ศิษย์ฟังในภายหลังว่า **การพักอยู่บริเวณพระธาตุพนม ทำให้จิตใจเบิกบานมาก ทำให้เกิดอนุสรณ์รำลึกถึง**

พระพุทธเจ้า แสดงถึงว่า การอยู่ในที่ที่เหมาะสม ทำให้จิตใจดีงามสูงขึ้น นับเป็นมงคลแก่ชีวิต พุทธศาสนิกชนควรหาโอกาสเข้าไปอยู่ในสถานที่เช่นนี้ เพื่อการปฏิบัติไปสู่ความเจริญในพระศาสนา

ใช้ธรรมโอสถรักษาโรคครั้งที่สอง

หลวงปู่มั่น ท่านมีโรคประจำตัว คือ โรคริดสีดวงจมูก ซึ่งเป็นอย่างเรื้อรัง รักษาไม่หาย และเสียดแทงท่านอยู่ตลอดเวลา

ในการปฏิบัติสมาธิภาวนาในวันหนึ่ง ท่านกำหนดดูเวทนา คือ ยกเอาอาการเจ็บป่วยเป็นอารมณ์ จิตได้รวมดิ่งลงถึงขั้น**อัปปนาสมาธิ** เกิดความรู้ที่อัศจรรย์ว่า โรคนี้เกิดจากการทำกรรมในชาติปัจจุบัน เมื่อจิตรวมแล้ว ปรากฏนิมิตเป็นอีกาตัวหนึ่ง บินมาจับบนศีรษะท่าน เอาจงอยปากจิกกินจมูกของท่านจนหมดไป

พอออกจากสมาธิ รู้สึกว่าโรคริดสีดวงจมูกของท่านก็หายเป็นปกติตั้งแต่นั้นมา นี่เป็นการระงับความอาพาธด้วยธรรมะเป็นครั้งที่สอง

ธุดงค์เข้าไปในประเทศพม่า

หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ได้พา**หลวงปู่มั่น** และสามเณรธุดงค์กลับมายังจังหวัดอุบลราชธานี แล้วพำนักอยู่ที่วัดเลียบเช่นเดิม

ต่อมา**หลวงปู่มั่น** ได้ออกธุดงค์ไปตามป่าเขาลำเนาไพรอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ได้พบกับพระองค์หนึ่ง ชื่อ**มั่น** เหมือนกับท่าน (**พระมั่น** องค์นี้ ต่อมาภายหลังได้รับสมณศักดิ์ชั้นสูงและได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส**วัดปทุมวนาราม** กรุงเทพฯ)

ทั้งสององค์ออกธุดงค์เดินทางด้วยเท้า ข้ามป่าเขาหลายแห่งไป

จนถึงเขตประเทศพม่า ตั้งใจแสวงหาความวิเวกไปเรื่อยๆ โดยไม่สนใจว่าเป็นเขตประเทศอะไร พอพบสถานที่เหมาะก็ปักกลดบำเพ็ญภาวนา พอเริ่มรู้สึกคุ้นกับสถานที่ก็ต้องย้ายไปที่ใหม่ เพื่อไม่ให้ติดสถานที่ ไม่ให้ติดความสุข

หลวงปู่บอกว่า ชาวพม่าที่ท่านพบล้วนมีศรัทธาต่อศาสนามาก ให้ความอนุเคราะห์ต่อพระสงฆ์เป็นอย่างดี แต่พูดกันไม่รู้เรื่อง ซึ่งท่านเห็นว่าเป็นการดี ที่ไม่ต้องพูดกันให้มีเรื่องกวนใจ สามารถปฏิบัติภาวนาได้เต็มที่

หลวงปู่ทั้งสองได้พำนักในที่ต่างๆ เป็นการชั่วคราว เพื่อฉลองศรัทธาชาวบ้าน ท่านไม่คิดจะอยู่ที่ใดเป็นเวลานานๆ เพราะท่าน **"ไม่ได้มาเพื่อเอาคน แต่มาเพื่อหาทางพ้นทุกข์"**

ช่วงนี้หลวงปู่ยังไม่ได้สอนธรรมะให้แก่ใคร เพราะท่าน **"ต้องการความหลุดพ้นของตนก่อน ถ้าตนหลุดพ้นแล้วจึงจะช่วยให้คนอื่นหลุดพ้นตามได้"** ท่านจึงมุ่งปฏิบัติอย่างเดียวโดยไม่สนใจใครทั้งนั้น

ในท่ามกลางป่าเขา สัตว์ป่า เช่น เสือ ช้าง งูจงอาง หมี วัวกระทิง มีชุกชุม ท่านรู้สึกเคยชินกับพวกสัตว์เหล่านั้น "แม้จะเดินสวนทางผ่านกันไป ต่างก็ทำเหมือนไม่รู้ไม่ชี้ ซึ่งกันและกัน"

ภาวนาที่ถ้ำผาบิ้ง จังหวัดเลย

ออกพรรษาแล้ว หลวงปู่มั่นทั้งสององค์ ก็เดินทางกลับประเทศไทย ท่านเดินทางด้วยเท้าไปส่งหลวงปู่มั่นอีกองค์ที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ หลวงปู่มั่นของเรา พักอยู่ที่นั่นชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วท่านก็ออกเดินธุดงค์ต่อไปเพียงลำพังองค์เดียว มุ่งสู่จังหวัดเลย ไปพำนักที่ **ถ้ำผาบิ้ง** อำเภอวังสะพุง

การภาวนาที่ถ้ำผาบิ้งแต่องค์เดียว "เป็นการทำความเพียรที่ได้ผลมาก แต่ก็ยังไม่ได้ปัญญาที่เป็นที่แน่ใจได้เลย"

"แม้ผ่านการปฏิบัติมาอย่างธุรกันดาร จิตได้รับความสงบถึงที่สุดแล้ว วิเวกถึงที่สุดแล้ว นั่งสมาธิก็ถึงที่สุดแล้ว เข้าป่าถึงที่สุดแล้ว อยู่ถ้ำมาก็ถึงที่สุดแล้ว แต่ความสงสัยก็ยังไม่สิ้นไปเสียที"

อยู่ถ้ำผาบิ้งนานพอสมควร หลวงปู่ก็เดินทางกลับวัดเลียบ เมืองอุบลราชธานี สำนักของ**หลวงปู่เสาร์** พระอาจารย์ของท่าน

เมื่อหลวงปู่มั่นท่านมาอยู่กับหลวงปู่เสาร์เมื่อใดก็ตาม หลวงปู่มั่นจะทำตัวประหนึ่งพระบวชใหม่ ดูแลหลวงปู่ทุกอย่างด้วยความเคารพ นับตั้งแต่ล้างบาตร เทกระโถน ปูอาสนะ ถวายน้ำอาบ บีบนวด และอุปัฏฐากทุกอย่าง ซึ่งท่านทำอย่างเสมอต้นเสมอปลาย จนรู้สึกว่าอาจารย์และศิษย์คู่นี้มีความผูกพันกันอย่างมาก และนี่ก็เป็นต้นแบบที่ศิษย์สายกรรมฐานได้ปฏิบัติต่อครูอาจารย์ของตน สืบต่อมาจนปัจจุบัน

สุบินนิมิต

ที่วัดเลียบ เมืองอุบลฯ **หลวงปู่มั่น**ได้เพียรปฏิบัติภาวนาอย่างไม่ลดละ การดำเนินจิตของท่านมีความก้าวหน้าโดยลำดับ มีนิมิตที่น่าสนใจ ๒ ครั้ง

ครั้งแรก หลวงปู่เล่าว่า คืนหนึ่ง "เราได้หลับไปแล้ว แต่การหลับของเราในขณะนั้นเหมือนจะตื่น เพราะต้องกำหนดจิตให้มีสติไว้เสมอ"

ท่านรู้สึกว่าฝันไป ว่าเดินออกจากบ้าน เข้าสู่ป่าที่รกชัฏ พบต้นไม้ใหญ่ชื่อ **ต้นชาด** ถูกโค่นล้มอยู่กับพื้น กิ่งก้านผุพังแล้ว ท่านขึ้นไปยืนบนขอนต้นชาด มองไปข้างหน้าเห็นทุ่งกว้าง ทันใดมีม้าขาวมา

หยุดอยู่ใกล้ๆ ท่านขึ้นไปนั่งบนหลังแล้วม้าก็วิ่งผ่านทุ่งไปจนสุด พบตู้พระไตรปิฎกตั้งตระหง่านอยู่ ท่านไม่ได้เปิดตู้ดู แล้วรู้สึกตัวตื่น

ท่านได้ทบทวนเรื่องที่ฝัน เกิดความรู้สึกมั่นใจในการปฏิบัติภาวนาของท่าน ภายหลังท่านได้ทำนายเหตุการณ์ที่ฝันให้ฟังว่า ที่ออกจากบ้านก็คือออกจากเพศฆราวาส ไปพบป่ารกชัฏแสดงว่ายังไปไม่ถูกทางจริง จึงต้องลำบากหนัก ที่ท่านได้ขึ้นไปบนขอนไม้ชาดที่ผุพังแล้ว แสดงว่าชาตินี้อาจเป็นชาติสุดท้ายของท่าน เหมือนต้นชาดนั้นย่อมไม่สามารถงอกได้อีกแล้ว ท่านต้องแสวงหาต่อไป ทุ่งโล่ง หมายถึงแนวทางที่ถูกต้องเป็นทางที่ไม่ลำบากนัก การได้ขี่ม้าขาว หมายถึงการเดินทางไปสู่ความบริสุทธิ์ได้อย่างรวดเร็ว การพบตู้พระไตรปิฎกแต่ไม่ได้เปิดดู ก็คือท่านคงไม่ได้ถึง **ปฏิสัมภิทาญาณ** ถ้าได้เปิดดูก็คงจะแตกฉานกว่านี้ เพียงได้ความรู้ถึง**ปฏิสัมภิทานุศาสน์** สามารถสอนผู้อื่นได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

หลวงปู่ได้เร่งความเพียรหนักขึ้น ได้เปลี่ยนวิธีการ คือพอจิตดำเนินถึงขั้นสงบนิ่งแล้ว แต่ไม่หยุดที่ความสงบนิ่งเหมือนแต่ก่อน ยกกายขึ้นพิจารณา เรียกว่า **กายคตาสติ** โดยกำหนดจิตเข้าสู่กายทุกส่วน ทั้งยืน เดิน นั่ง นอน ให้จิตจดจ่อที่กายตลอดเวลา พิจารณาให้เป็นอสุภะจนเกิดความเบื่อหน่าย **(นิพพิทาญาณ)** บางครั้ง ขณะเดินจงกรมอยู่ ปรากฏเดินลุยอยู่ท่ามกลางซากศพก็มี เหตุการณ์เช่นนี้ปรากฏขึ้นเป็นเดือน ท่านว่า ปรากฏปัญญาขึ้นมาบ้าง ไม่เหมือนทำจิตให้สงบอยู่อย่างเดียวเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งได้แต่ความสุข ความอิ่มใจเฉยๆ ยิ่งกว่านั้นยังเกิดความหวั่นไหวไปตามกิเลสอยู่ แต่การปฏิบัติในคราวหลังนี้ ความรู้สึกหวั่นไหวได้ชะงักลง **จึงปลงใจว่าน่าจะไปถูกทาง**

นิมิตครั้งที่สอง เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในช่วงต่อมา ได้เกิดนิมิตในสมาธิ ติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง เป็นเวลาถึง ๓ เดือน

วันหนึ่ง หลวงปู่เกิดนิมิตในสมาธิว่า เห็นคนตายนอนอยู่ห่างจากตัวท่านราว ๑ ศอก มีสุนัขกำลังกัดทึ้งซากศพ ดึงไส้ออกมาเคี้ยวกินอยู่ ท่านกำหนดจิตพิจารณาดูซากศพทุกส่วน กำหนดขยายส่วนต่างๆ ขึ้นพิจารณาจนเห็นเด่นชัด สามารถกำหนดขยายหรือย่อส่วนได้ตามต้องการ (เรียกว่า **ปฏิภาคนิมิต**) ยิ่งพิจารณาไปจิตก็ยิ่งสว่างไสวปรากฏดวงแก้วขึ้นมา แล้วทิ้งการกำหนดอสุภะ มากำหนดเอาเฉพาะดวงแก้วเป็นอารมณ์

วาระต่อไป ได้ปรากฏนิมิตเป็นภูเขาอยู่ข้างหน้า ท่านกำหนดจิตขึ้นไปดู เห็นมี ๕ ชั้น เดินขึ้นไปจนถึงชั้นที่ ๕ พบบันไดแก้ว แล้วหยุดอยู่ที่นั่น ไปต่อไม่ได้จึงเดินทางกลับ ท่านพบว่าท่านได้สะพายดาบและใส่รองเท้าวิเศษไปด้วยในทุกครั้งที่เกิดนิมิต

ในครั้งต่อไป เมื่อทำสมาธิ ก็เกิดนิมิตและดำเนินไปเหมือนเดิม เดินไปถึงที่เดิม เห็นกำแพงแก้ว เปิดประตูเดินเข้าไป พบพระนั่งสมาธิอยู่ ๒-๓ องค์ ท่านเดินต่อไปจนถึงหน้าผาสูงชัน เดินต่อไม่ได้จึงกลับทางเดิม

ในครั้งต่อๆ ไป การทำสมาธิก็ดำเนินไปในแนวเดิมไปพบเห็นสิ่งต่างๆ ต่อไปเรื่อยๆ ครั้งหนึ่ง ได้สวนทางกับท่านเจ้าคุณ**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (จันทร์ สิริจนฺโท วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ) ท่านเจ้าคุณกล่าวเป็นภาษาบาลีว่า **"อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"** แล้วก็เดินต่อไป

นิมิตในสมาธิเกิดต่อเนื่องกันไปนานถึง ๓ เดือน จนไปถึงที่สุดไม่มีนิมิตอะไรต่อไปอีกแล้ว มีแต่ความสุขสงบเหลือที่จะประมาณได้ จนท่านเองสำคัญว่า "ตนของตนถึงความบริสุทธิ์แน่จริง หมดจากกิเลสแล้ว"

....

หลวงปู่ได้ยกประสบการณ์ในครั้งนั้นมาเป็นตัวอย่างสั่งสอนศิษย์ว่า **"ระวัง อย่าได้ไปหลงในนิมิตเช่นนี้ เพราะมันวิเศษจริงๆ ผู้ปฏิบัติทางจิตชอบจะมาติดอยู่เพียงแค่นี้ แล้วสำคัญตนผิด ... เราเองก็เป็นมาแล้วและมันก็น่าจะหลงใหล เพราะเป็นสิ่งอัศจรรย์มาก ที่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส ก็คือความเป็นเช่นนี้"**

หลังจากที่หลวงปู่รู้ตัวว่าหลงไปตามนิมิตต่างๆ แล้ว ท่านกลับมากำหนด **กายคตา** จิตได้เข้าถึงฐาน ปรากฏว่าได้เลิกหนังของตนออกหมด แล้วแหวะในกาย พิจารณาทบทวนในร่างกายอย่างละเอียด แล้วพักจิต (มิใช่พิจารณากายไปโดยไม่หยุดพัก) ขณะที่พักก็รู้ว่าปัญญาได้เกิดขึ้นพอควร มีอาการไม่ตื่นเต้น ไม่หวั่นไหว จึงได้เปล่งอุทานว่า

"นี่แหละจึงจัดว่ารวมถูก เพราะไม่ใช่จิตรวมสงบแล้วก็อยู่เฉยที่สงบนั้น ต้องสงบแล้วพิจารณาอยู่ในกัมมัฏฐาน คืออยู่ในการพิจารณาดูตัวทุกข์ คือกายนี้เป็นตัวทุกข์ และให้เห็นตัวทุกข์อยู่ จึงจะได้ชื่อว่าดำเนินจิตอยู่ในองค์มรรค ...ฯลฯ... เราจะต้องตรวจค้นให้รู้จริงเห็นจริงอยู่ที่กายกับจิตเท่านั้น จึงจะถูกอริยมรรคปฏิปทา"

มีครั้งหนึ่ง ปรากฏในนิมิตว่า ร่างกายของท่านแตกออกเป็น ๒ ภาค ท่านกำหนดจิตให้นิ่ง จนเกิดความสังเวชสลดใจ เห็นทุกข์ของการเวียนว่ายตายเกิด **จึงถือเอาหลักที่ทำมาเป็นการเริ่มต้น เพราะมั่นใจว่าปฏิบัติถูกต้อง เป็นทางดำเนินจิตของท่านต่อไป**

ได้ธรรมที่ถ้ำไผ่ขวางนครนายก

การปฏิบัติภาวนาในช่วงที่อยู่วัดเลียบ แม้จะก้าวหน้าไปโดยลำดับ แต่**หลวงปู่มั่น**ตระหนักว่า "ยังไปได้ไม่ไกลเท่าไร" ท่านจึงได้ออกธุดงค์เข้าป่าเพียงลำพังองค์เดียว ไปทางนครราชสีมา เข้าดงพญาเย็น แสวง

วิเวกไปเรื่อยๆ จนถึงบริเวณน้ำตกสาริกา จังหวัดนครนายก เป็นป่าทึบ เต็มไปด้วยสิงสาราสัตว์ เป็นสถานที่น่าประหลาดสำหรับพระธุดงค์

หลวงปู่ มุ่งหน้าสู่**ถ้ำไผ่ขวาง** ชาวบ้านได้ทัดทานไว้เนื่องจาก มีพระธุดงค์ไปมรณภาพที่ถ้ำแห่งนั้นถึง ๖ องค์แล้ว แต่หลวงปู่ตอบ ชาวบ้านว่า **"ขอให้อาตมาเป็นองค์ที่ ๗ ก็แล้วกัน"**

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ท่านมีความเด็ดเดี่ยวปฏิบัติธรรมแบบ มุ่งมั่นไม่กลัวตาย หากแต่กลัวกิเลสที่ย่ำยีจิตใจให้รุ่มร้อนมากกว่า

ถ้ำแห่งนั้นเป็นถ้ำที่ไม่ใหญ่โตนัก มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น บรรยากาศน่าสพึงกลัว ยิ่งตอนพลบค่ำยิ่งวังเวง แต่หลวงปู่ท่านเคยชิน กับสภาพเช่นนั้นมากแล้ว จึงไม่มีอะไรทำให้จิตใจของท่านหวั่นไหวได้ หลังจากจัดแจงสถานที่และเดินดูรอบๆ บริเวณแล้ว พอค่ำลงสนิท ท่าน ก็เริ่มบำเพ็ญภาวนาโดยนั่งสมาธิตลอดคืน ปรากฏว่าสว่างไสวไปหมด นับเป็นนิมิตที่ดียิ่ง

รุ่งขึ้นเช้า หลวงปู่ก็ออกบิณฑบาตที่หมู่บ้านไร่นั้น หลังจาก ฉันแล้ว ท่านก็พักกลางวันไปสักหนึ่งชั่วโมง พอลุกขึ้นรู้สึกตัวหนัก ไปหมด หนำซ้ำเกิดท้องร่วงอย่างแรง เมื่อสังเกตุดูอุจจาระพบว่า อาหารที่ฉันเข้าไปไม่ย่อยเลย ข้าวสุกยังเป็นเม็ด อาหารที่ทานเข้าไปยัง อยู่ในสภาพเดิม ท่านจึงเข้าใจว่าพระองค์ก่อนๆ ที่มรณภาพไปก็คงเป็น เพราะเหตุนี้เอง ได้รำพึงกับตัวเองว่า "เราเองก็เห็นจะตายแน่เหมือน พระเหล่านั้น"

หลวงปู่ได้หาที่ที่น่าหวาดเสียวที่สุด เห็นว่าริมปากเหวเหมาะที่ สุดที่จะนั่งบำเพ็ญเพียร ท่านตั้งใจแน่วแน่ว่า "หากจะตายขอตาย ตรงนี้ ขอให้ร่างกายหล่นลงไปในเหวนี้จะได้ไม่ต้องเป็นที่วุ่นวายเดือดร้อน แก่ใครๆ"

ตั้งแต่บัดนั้น หลวงปู่ได้ตั้งปฏิธานแน่วแน่ว่า **"ถ้าไม่รู้แจ้ง**

เห็นจริง ก็จะไม่ลุกจากที่นั่งนี้เป็นอันขาด"

หลวงปู่ได้นั่งสมาธิ ณ จุดนั้นติดต่อกันเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน โดยไม่ลืมตาเลย ท่านเริ่มกำหนดจิตต่อจากที่เคยดำเนินมาครั้งหลังสุด ได้เกิดการสว่างไสวดุจกลางวัน ความผ่องใสของจิตสามารถเห็นทุกสิ่งทุกอย่างตามต้องการ แม้จะกำหนดดูเม็ดทรายก็เห็นอย่างชัดเจนทุกเม็ด แม้จะพิจารณาทุกอย่างที่ผ่านมาก็แจ้งประจักษ์ขึ้นมาในปัจจุบันหมด

ในขณะที่จิตของท่านดำเนินไปอย่างได้ผล ก็ปรากฏเห็นเป็นลูกสุนัขกำลังกินนมแม่ ท่านได้พิจารณาใคร่ครวญดูว่า ทำไมจึงเกิดมีนิมิตมาปน ทั้งๆ ที่จิตของท่านเลยขั้นที่จะนิมิตแล้ว เมื่อกำหนดจิตพิจารณาก็เกิดญาณรู้ขึ้นว่า "ลูกสุนัขนั้นก็คือตัวเราเอง เราเคยเกิดเป็นสุนัขอยู่ตรงนี้มานับอัตภาพไม่ถ้วน เวียนเกิดเวียนตายเป็นสุนัขอยู่หลายชาติ"

เมื่อพิจารณาโดยละเอียด ได้ความว่า **ภพ** คือความยินดีในอัตภาพของตน สุนัขก็ยินดีในอัตภาพของมัน จึงต้องวนเวียนอยู่ในภพของมันตลอดไป

เมื่อหลวงปู่ทราบความเป็นไปในอดีตชาติของท่านก็ได้ถึงความสลดจิตเป็นอย่างมาก

ความสว่างไสวในจิตของท่านยังคงเจิดจ้าอยู่ แต่ทำไมยังมีการห่วงหน้าพะวงหลังอยู่ ไม่สามารถพิจารณาธรรมให้ยิ่งขึ้นไปได้ เมื่อตรวจสอบดูก็พบความจริงที่ท่านไม่เคยทราบมาก่อน นั่นคือ

"การปรารถนาพระสัมมาสัมโพธิญาณ" ของท่าน ซึ่งมีในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้เอง แล้วเมื่อไรจะถึงคิวได้เป็นพระพุทธเจ้าตามความปรารถนา!

หลวงปู่ได้ย้อนพิจารณาถึงภพชาติในอดีต ปรากฏว่า ท่านเคย

มีตำแหน่งเป็นเสนาบดีเมืองกุรุรัฐ (กรุงเดลฮีในปัจจุบัน) พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดชาวกุรุรัฐ พระองค์ทรงแสดง**มหาสติปัฏฐานสูตร** หลวงปู่ ซึ่งเป็นเสนาบดีในชาตินั้นก็ได้เจริญสติปัฏฐาน แล้วยกจิตขึ้นอธิษฐานว่า **"ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้า เช่นพระองค์เถิด"**

ได้ความว่า หลวงปู่ได้ปรารภโพธิญาณมาตั้งแต่บัดนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านต้องชะงักในการพิจารณาอริยสัจ เพื่อทำจิตให้หลุดพ้นได้ต้องสร้างบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ไปอีกชั่วกัปชั่วกัลป์ ถ้าไม่ปล่อยวางความปรารถนานั้น

หลวงปู่ยังเห็นต่อไปอีกว่า **หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี**เป็นหลานของเสนาบดีแห่งกุรุรัฐในครั้งนั้น ภายหลังเมื่อหลวงปู่เทสก์ตามท่านไปอยู่ที่เชียงใหม่ หลวงปู่ได้บอกหลวงปู่เทสก์ว่า "เธอเคยเกิดเป็นหลานเราที่กรุงกุรุรัฐ ฉะนั้น เธอจึงดื้อดึงไม่ค่อยจะฟังเรา และสนิทสนมกับเรายิ่งกว่าใคร"

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี ได้อยู่ปฏิบัติธรรมกับ**หลวงปู่มั่น**ติดต่อกันนานถึง ๑๒ ปี ยาวนานกว่าศิษย์องค์อื่นๆ ทั้งหมด

ต่อจากนั้น หลวงปู่ได้ระลึกถึง **หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** พระอาจารย์ของท่าน ก็ปรากฏว่า **หลวงปู่เสาร์ก็ได้เคยปรารถนาเป็นพระปัจเจกโพธิญาณ (พระปัจเจกพุทธเจ้า) จึงไม่สามารถที่จะกระตือรือร้นที่จะทำจิตให้ถึงที่วิมุตติได้**

หลังจากได้ใคร่ครวญสิ่งต่างๆ แล้ว หลวงปู่รู้สึกสลดใจที่เคยเกิดเป็นสุนัขนับอัตภาพไม่ถ้วน และยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดเพื่อสร้างบารมีไปอีกนานแสนนาน ท่านจึงได้ตัดสินใจหยุดการปรารถนาพระโพธิญาณ แล้วตั้งใจเพื่อการบรรลุธรรมในชาติปัจจุบัน

หลวงปู่มั่นได้พิจารณาธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ระลึกได้ว่า **ธรรมจักกัปปวัตนสูตร** ที่ทรงแสดงในปฐมเทศนา เป็นทางบรรลุที่

แท้จริง พระองค์ทรงแสดงจากความเป็นจริงที่พระองค์ได้ทรงรู้แล้ว นำออกแสดงโปรดพระปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงถึงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และทรงย้ำว่า

ปริเญยฺยนฺ เม ภิกฺขเว ทุกข์พึงกำหนดรู้ **ปริญฺาตนฺ เม ภิกฺขเว** เราได้กำหนดรู้แล้ว **ปหาตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว** สมุทัยควรละ **ปหีนนฺติ เม ภิกฺขเว** เราได้ละแล้ว **สจฺฉิกาตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว** นิโรธควรทำให้แจ้ง เราทำให้แจ้งแล้ว **ภาเวตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว** มรรคควรเจริญให้มาก **ภาวิตนฺติ เม ภิกฺขเว** เราก็เจริญให้มากแล้ว

เมื่อได้ระลึกถึงธรรมะอันเป็นหัวใจของพระธรรมจักกัปปวัตนสูตร คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ **ทุกข์** ควรกำหนดรู้ **สมุทัย** ควรละ **นิโรธ** ควรทำให้แจ้ง และ **มรรค** ควรเจริญให้มาก ดังนี้แล้ว หลวงปู่ก็ได้พิจารณาอริยสัจไปตามลำดับ

หลวงปู่ได้พิจารณา**กายคติ** โดยนำเอาการระลึกชาติที่เกิดเป็นสุนัขมาพิจารณาเป็นตัวทุกข์ จนกระทั่งเกิดความแจ่มแจ้งขึ้นในจิต กลายเป็น **ญาณ** คือ การหยั่งรู้ที่เกิดจากการดำเนินทางจิตจนพอเพียงแก่ความต้องการ (อิ่มตัว) มิใช่เกิดจากการนึกเอา คิดเอา หรือน้อมเอาเพื่อให้เป็นไป แต่เกิดจากการพิจารณาโดยความเป็นจริงแห่งกำลังของจิตที่ได้รับการอบรมมาพอแล้ว

(ตัวอย่างเช่น ผลไม้ มันจะต้องพอแก่ความต้องการของมันจึงจะสุกได้ ไม่ใช่นึกเอาคิดเอา หรือ ข้าวจะสุกได้ก็ต้องได้รับความร้อนที่พอแก่ความต้องการของมัน)

ในการพิจารณา**กาย** ที่เป็นตัวทุกข์ ก็เช่นกัน กว่าจะกลับกลายเป็นญาณขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยการพิจารณาทาง**จิต** จนเพียงพอแก่ความต้องการ คือ อิ่มตัวในแต่ละครั้ง จะเกิดเป็น**นิพพิทาญาณ** คือความเบื่อหน่าย จะตั้งอยู่ในใจได้ก็เมื่อการพิจารณา**กาย** ได้เห็นชัดด้วยความ

สามารถแห่งพลังจิต ... "การพิจารณาทุกข์เป็นเหตุให้เกิดญาณนี้ ถ้าเกิดความเพียงพอแห่งกำลังเข้าเมื่อใด ญาณนั้นจึงจะเป็นกำลังตัดกิเลสได้"

โดยย่นย่อ หลวงปู่ได้พิจารณาอริยสัจ ๔ จนเกิดญาณรู้แจ้งขึ้นในจิตโดยลำดับ ในวาระสุดท้าย หลวงปู่ได้กำหนดทวนกระแสจิตกลับมาหา **ฐีติภูตํ** คือ **ที่ตั้ง**ของจิต จนปรากฏตัว "ผู้รู้-ผู้เห็น" และ "ผู้ไม่ตาย" ท่านพิจารณาทวนกลับไปกลับมา จน **หมดความสงสัยทุกอย่างโดยสิ้นเชิง**

ทันใดนั้น เกิดสิ่งที่ไม่คาดฝัน มีเสียงสนั่นหวั่นไหวราวแผ่นดินถล่มอยู่บริเวณรอบๆ หลวงปู่กำหนดรู้ด้วยจิต เห็นยักษ์ร่างสูงใหญ่มาตะคอกให้หลวงปู่ลุกหนีจากที่นั่น หลวงปู่กำหนดจิตตอบไปว่า "เราไม่ลุก" แล้วยักษ์ใช้ตะบองหวดลงที่ร่างหลวงปู่ ดังสนั่นหวั่นไหว ร่างท่านจมลงในดินประมาณ ๑๐ วา แล้วค่อยๆ ลอยกลับขึ้นมาสู่ที่เดิม

เจ้ายักษ์แสดงอาการโกรธจัด ได้ถอนต้นตะเคียนใหญ่ทุ่มลงที่ร่างหลวงปู่ รู้สึกว่าร่างท่านแหลกละเอียด แล้วกลับรวมกันเป็นเหมือนเดิม จิตของท่านแน่วแน่ไม่หวั่นไหว และไม่ได้ลืมตา ยักษ์ได้กลายร่างเป็นคนหมอบกราบขอขมาหลวงปู่ แล้วก็หายไป

ขณะนั้นเป็นเวลาระหว่างตี ๓-๔ หลวงปู่ได้คำนึงถึง ญาณ ๓ ในอริยมรรค คือ สัจจญาณ กิจจญาณ **กตญาณ** จิตของท่านดำเนินไปจนถึงจุดอิ่มตัวแล้วจนแน่ใจว่ารู้แจ้งเห็นจริงในธรรม สลัดกิเลสออกจากใจได้อย่างหมดสิ้น ท่านจึงได้ลืมตาขึ้น ลุกขึ้นเดินจงกรมในเวลาก่อนแจ้ง รู้สึกกายเบา-จิตเบา พอได้เวลาก็ออกบิณฑบาตไปยังหมู่บ้าน

ชาวบ้านแปลกใจมาก คิดว่าหลวงปู่คงมรณภาพแล้ว เพราะหายไปถึง ๓ วัน ได้พากันกราบเรียนถาม หลวงปู่เพียงแต่ตอบว่า **"ก็เราได้ต่อสู้กับความโง่ของตัวเองนั้นแหละโยม เห็นจิตสงบดีจึงไม่ได้มา"**

สาเหตุที่พระธุดงค์มรณภาพ

เมื่อหลวงปู่กลับจากบิณฑบาต กลับไปที่ถ้ำ ทุกอย่างดำเนินไปด้วยความปลอดโปร่ง สุขภาพร่างกายของท่านแข็งแรงเป็นปกติ ท่านได้นั่งสมาธิหวลพิจารณาถึงสาเหตุการมรณภาพของพระธุดงค์ทั้ง ๖ องค์ ก็พบความจริงว่าเป็นเพราะท่านเหล่านั้นได้ "ประพฤติเป็นศีลวิบัติโดยลักษณะต่างๆ กัน"

โดยสรุป **พระองค์แรก** เก็บอาหารบางอย่างที่ได้จากการบิณฑบาตเอาไว้ฉันในวันต่อไป **องค์ที่สอง** ตัดต้นไม้มาทำนั่งร้านสำหรับนั่งนอนนอกถ้ำ **องค์ที่สาม** ขุดดินเอาหัวมันมาต้มฉัน **องค์ที่สี่** เก็บอาหารไว้และเก็บผลไม้ป่ามาฉัน **องค์ที่ห้า** เก็บผลไม้ป่ามาฉัน และ **องค์ที่หก** เก็บอาหารไว้บริโภคเป็นอาจิณ เมื่อกล่าวโดยสรุป พระทั้ง ๖ องค์ ประพฤติศีลของพระไม่บริสุทธิ์นั่นเอง เรื่องนี้นับว่าสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับพระธุดงค์ และสำหรับผู้บำเพ็ญเพียรไปสู่ความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง

พิจารณาอุบายในการสอนธรรม

หลวงปู่พำนักอยู่ที่**ถ้ำไผ่ขวาง**แห่งนี้ต่อไปอีกระยะหนึ่ง พบความสงบ สว่างในดวงจิตตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ท่านได้พิจารณาอุบายในการสอนธรรมให้ผู้อื่นรู้ตาม เพราะเป็นเรื่องที่ยากที่จะให้ได้ผลอย่างแท้จริง

หลวงปู่ได้กำหนดอุบายว่า **"การแนะนำในขั้นต้นนี้ควรจะต้องดำเนินไปเฉพาะภิกษุสามเณรเป็นประการสำคัญ เพราะพระภิกษุสามเณรแม้เพียงองค์เดียว ถ้าได้เห็นธรรมเป็นที่แน่ชัดแล้ว จะไปสอนอุบาสกอุบาสิกาได้เป็นจำนวนมาก และก่อนที่จะสอนใคร จะต้อง**

พิจารณาจิตของผู้นั้นว่าควรจะได้รับธรรมะอย่างไร ผู้นั้นควรจะนำไปปฏิบัติอย่างไร..."

"ถ้าเราไม่พึงรู้ถึงความเป็นจริง คือ อุปนิสัย วาสนา และปุพเพนิวาสแต่กาลก่อน ซึ่งจะเป็นเหตุให้เราได้ทราบชัดว่า ผู้ใดควรได้รับธรรมกรรมฐานอะไรและสามารถรู้ซึ้งในกรรมฐานได้แล้ว เราจะยังไม่สอนใครเลยทีเดียว"

ด้วยเหตุนี้ การสอนกรรมฐานของหลวงปู่มั่นจึงได้ผลเต็มร้อย ซึ่งปรากฏเป็นประจักษ์พยานในบรรดาสานุศิษย์ว่า **"เมื่อหลวงปู่สอนใครแล้วต้องได้ผล"**

ครูบาอาจารย์สายกรรมฐานชั้นนำ ที่เป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นโดยตรง ที่บรรดาผู้ปฏิบัติธรรมรู้จักกันดีมีไม่ต่ำกว่า ๗๐๐-๘๐๐ องค์ ศิษย์รุ่นแรก ได้แก่ หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม, หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หลวงปู่ขาว อนาลโย, หลวงปู่พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นต้น ศิษย์รุ่นถัดมา เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร หลวงปู่สาม อกิญฺจโน หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร หลวงปู่ชา สุภทฺโท หลวงปู่แว่น ธนปาโล ฯลฯ ที่ยังมีชีวิตอยู่ และเป็นเสาหลักสายกรรมฐานในปัจจุบันก็มี หลวงตาพระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ เป็นต้น ซึ่งผู้สนใจในธรรมปฏิบัติทั้งหลายคงจะทราบซึ้งในบารมีธรรมของครูบาอาจารย์สายกรรมฐาน ทั้งที่เอ่ยนามและไม่ได้เอ่ยนาม มาเป็นอย่างดีแล้ว แต่ละองค์ล้วนเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาในยุคนี้ แต่ละท่านเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับการฝึกอบรมและชี้แนะอย่างถูกต้องจาก**หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** และ**หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** มาทั้งสิ้น

หลวงปู่ฟังสัตว์ป่าคุยกัน

มีเรื่องน่าสนใจที่ควรเล่าเป็นอุทาหรณ์อีกเรื่องหนึ่ง คือ ระหว่างที่หลวงปู่พำนักที่ถ้ำไผ่ขวางแห่งนั้น ปรากฏว่าท่านสามารถรู้และเข้าใจในกิริยาท่าทาง และเสียงของสัตว์ต่างๆ ได้อย่างชัดเจน น่าอัศจรรย์

ตัวอย่างเช่น วันหนึ่ง มีลิงชั้นหัวหน้าฝูง ๔-๕ ตัว นั่งบนก้อนหินหน้าถ้ำ ชำเลืองดูหลวงปู่ พวกมันคุยกันว่า "ฤาษีนี้ดีมาก ไม่เหมือนฤาษีองค์ก่อนๆ นั้น บางทีก็ขว้างปาเรา เหมือนกับจะกินเรา และทำผิดธรรมเนียมของฤาษี ไม่ทำความเพียรเหมือนฤาษีองค์นี้นั่นเอง ถึงได้ต้องตายไปจนหมด เราเข้าใจว่าฤาษีองค์นี้คงไม่ตายแน่ เพราะฤาษีองค์นี้ร่างกายท่านผ่องใสมาก"

หลวงปู่ฟังเข้าใจภาษาที่ลิงมันคุยกันโดยตลอด ท่านนึกในใจว่า **"พวกสัตว์เดียรัจฉานแท้ๆ มันก็ยังรู้อะไรดีๆ เหมือนกัน"**

ยึดถือพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง

ออกจาก**ถ้ำไผ่ขวาง หลวงปู่มั่น** ได้ธุดงค์ต่อไปทางเมืองลพบุรี พำนักที่**ถ้ำสิงห์โต** เขาช่องลม หรือที่เรียกว่า เขาพระงามในปัจจุบัน ขณะนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๕๖

หลวงปู่ได้ระลึกว่า **"สาวกของพระพุทธเจ้าจะต้องถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นมูลเหตุ ถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบฉบับ และถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอาศัย"**

หลวงปู่ใช้เวลาส่วนใหญ่พิจารณาแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยละเอียด มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วท่านได้ยึดถือเป็นแนวทางดำเนินตามรอยบาทพระพุทธองค์จนตลอดชั่วชีวิตของท่าน รวมทั้งได้

วางแนวทางการปฏิบัติให้สานุศิษย์สายกรรมฐานได้ประพฤติปฏิบัติ เป็นแบบอย่างสืบเนื่องกันอย่างเคร่งครัด

ธุดงควัตร ที่หลวงปู่มั่นถือปฏิบัติเป็นประจำ มีดังนี้

๑. ปังสุกูลิกังคะธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลนับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตราบถึงวัยชรา จึงได้ผ่อนใช้ผ้าที่ญาติโยมนำถวายเป็นผืน (คหบดีจีวร) เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำถวาย

๒. ปิณฑปาติกังคะธุดงค์ ถือบิณฑบาตมาฉันเป็นประจำ ยกเว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉัน แม้อาพาธไปในละแวกบ้านไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัด จนกระทั่งอาพาธในปัจฉิมสมัย ก็บิณฑบาตในโรงฉัน

๓. ปัตติปิณฑิกังคะธุดงค์ คือฉันในบาตรใช้ภาชนะเดียวเป็นนิตย์

๔. ขะลุปัจฉาภัตติกังคะธุดงค์ คือการไม่รับอาหารที่ตามส่งภายหลัง คือรับเฉพาะอาหารที่ได้มาในบาตร

๕. เอกาสนิกังคะธุดงค์ ถือฉันหนเดียวเป็นวัตรตลอดมา แม้ถึงอาพาธหนักในปัจฉิมสมัยก็มิได้เลิกละ

๖. อรัญญิกังคะธุดงค์ ถือการอยู่เสนาสนะป่า คือเที่ยวอยู่ตามโคนไม้บ้าง ในป่าในเขา อยู่ในที่วิเวกตามสมณวิสัย ท่านมาพำนักประจำที่ ที่**วัดป่าบ้านหนองผือ** ใน ๕ ปีสุดท้ายก่อนมรณภาพ

๗. เตจีวริกังคะธุดงค์ ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร คือใช้ผ้า ๓ ผืน ได้แก่ สังฆาฏิ จีวร และสบง ยกเว้นผ้าอาบน้ำ ซึ่งจำเป็นในสมัยนี้

นอกจากนี้ **หลวงปู่มั่นจะไม่เคยก่อสร้างสิ่งใดๆ ท่านเน้นการปฏิบัติตนไปสู่การหลุดพ้น และเน้นการเผยแพร่ธรรมตามแนวทางของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง**

หลวงปู่มั่นเริ่มเป็นที่รู้จัก

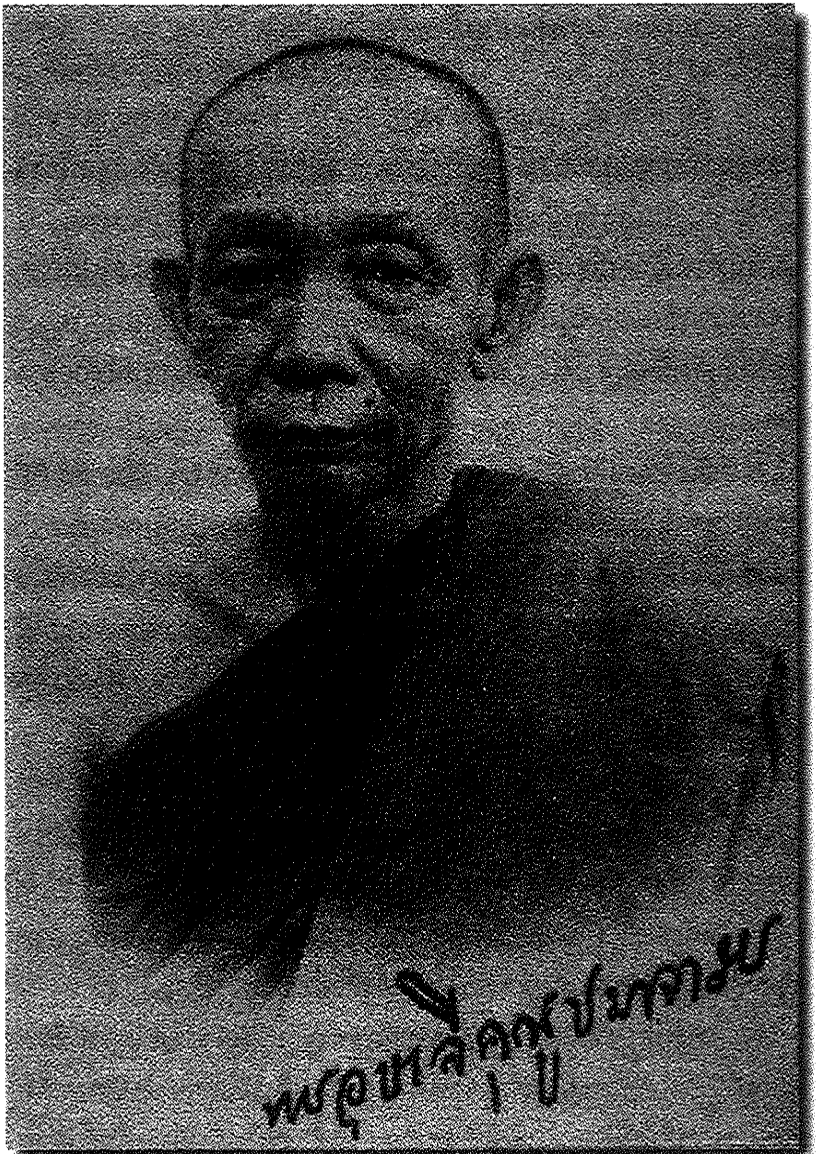
ที่ถ้ำสิงห์โต ขณะที่**หลวงปู่**ทำสมาธิ ท่านรำลึกถึงท่านเจ้าคุณ-**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (สิริจนฺโท จันทร์) ซึ่งอยู่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น. ได้เห็นท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ กำลังนั่งสมาธิพิจารณาปฏิจจสมุปปบาท พิจารณากลับไปกลับมาและทราบว่าการพิจารณาของท่านเจ้าคุณฯ ยังมีส่วนติดขัดอยู่บางประการ หลวงปู่มั่นได้เข้าใจเหตุการณ์ทุกอย่างชัดเจน

วันต่อมาท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้มาที่เขาพระงามเป็นสถานที่ที่ท่านโปรดและมาประจำอยู่แล้ว หลังจากสนทนาปราศัยพอสมควร หลวงปู่มั่นได้เรียนถามเรื่องที่ท่านเจ้าคุณฯ กำลังพิจารณาในสมาธิในคืนนั้น ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ยอมรับว่าเป็นจริงทุกประการ และขอให้หลวงปู่มั่นช่วยชี้แจงในสิ่งที่ยังติดขัดอยู่ หลวงปู่มั่นก็ได้ถวายคำอธิบายจนเข้าใจชัดเจน

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ถึงกับอุทานว่า “อ้อ! เราเข้าใจแล้วท่านอาจารย์รู้ใจผมดีมาก ผมพยายามพิจารณาเรื่องนี้มานาน แต่ยังไม่แจ่มแจ้ง พึ่งจะแจ่มแจ้งในเวลานี้เอง”

หลังจากที่ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ กลับถึงกรุงเทพฯ ท่านได้ประกาศความดีของหลวงปู่มั่นให้แก่ภิกษุสามเณรทั้งหมดฟังว่า : -

“ท่านอาจารย์มั่นเป็นอาจารย์กรรมฐานที่มีความสามารถที่สุดในยุคนี้ ถ้าใครต้องการจะศึกษาธรรมปฏิบัติแล้วจงไปศึกษากับพระอาจารย์มั่นเถิด เธอทั้งหลายจะได้ธรรมปฏิบัติอันลึกซึ้งจากท่านอาจารย์มั่น”

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)

วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

จากนั้น บรรดาภิกษุสามเณรที่ใคร่ในการปฏิบัติจึงได้หาโอกาสไปศึกษากับหลวงปู่มั่นเป็นจำนวนมาก

ในปี พ.ศ.๒๔๕๗ **หลวงปู่มั่น** ได้รับการขอร้องจาก**ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ** ให้ลงมาจำพรรษาที่กรุงเทพฯ หลวงปู่ได้เลือกพำนักที่วัด**ปทุมวนาราม** (วัดสระปทุม) เพราะมีความสงบสงัด เหมาะแก่การสอนและบำเพ็ญสมณธรรม พอถึงวันพระ หลวงปู่มั่นมักถือโอกาสไปฟังเทศน์จาก**ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์** ที่วัดบรมนิวาส เป็นประจำ

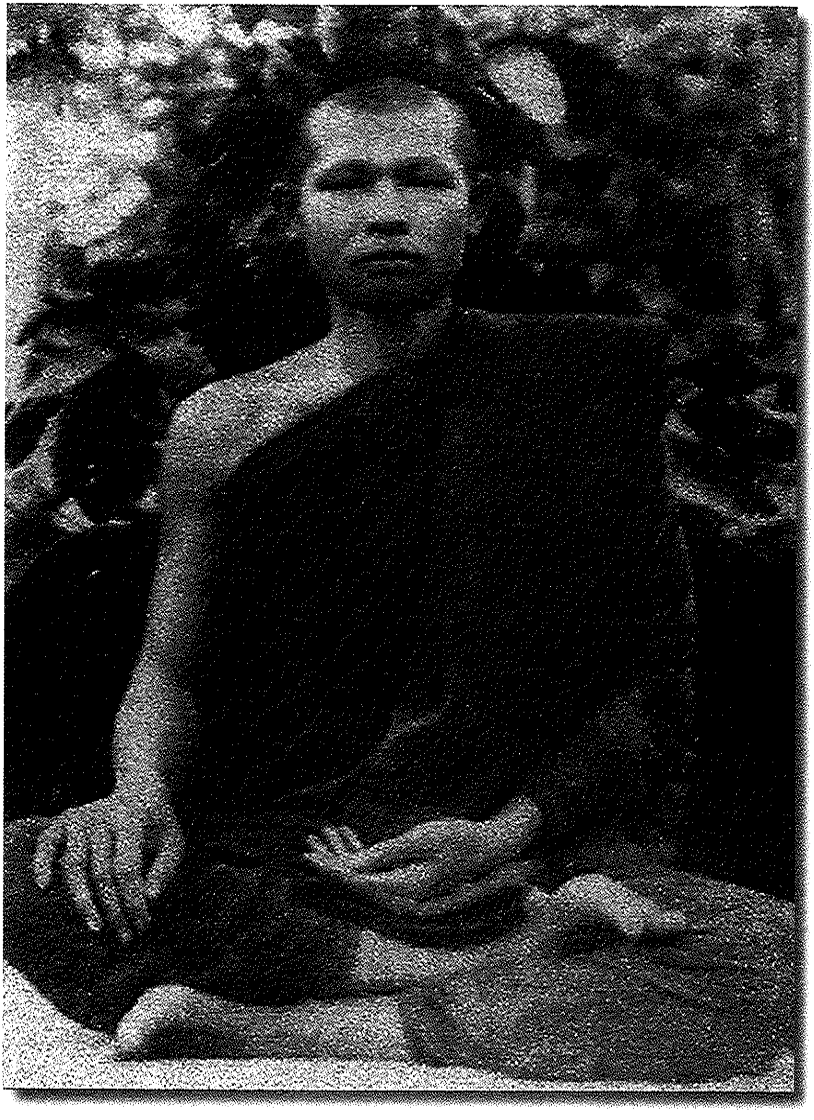
หลวงปู่มั่นกลับภาคอิสาน

ปี พ.ศ.๒๔๕๘ **หลวงปู่มั่น**อายุ ๔๗ ปี อายุพรรษา ๒๕ ได้เดินทางกลับอิสาน พำนักจำพรรษาที่**วัดบูรพา** จังหวัดอุบลราชธานี มีช่วงหนึ่ง ขณะที่ท่านกำลังพิจารณาว่า “ใครหนอจะเป็นผู้ควรแก่การสั่งสอน” พอดีกับ **หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม** เข้าไปกราบขอเป็นลูกศิษย์

หลวงปู่มั่นทักเป็นประโยคแรกว่า “เราได้รอเธอมานานแล้วที่อยากจะพบและต้องการชักชวนให้ปฏิบัติธรรมด้วยกัน”

หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม (วัดป่าสาลวัน นครราชสีมา) องค์นี้จัดเป็นศิษย์รุ่นแรก ได้ติดตามปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่มั่น ได้รับความไว้วางใจและมอบหมายให้เป็นผู้ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรสายกรรมฐานแทน เมื่อครั้งที่หลวงปู่มั่นไปอยู่ภาคเหนือถึง ๑๒ ปี

หลวงปู่สิงห์ ได้รับการยกย่องว่า เป็นเสมือน **แม่ทัพใหญ่แห่งกองทัพธรรม** ในสายพระป่าของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เพื่อนสหธรรมิกของหลวงปู่สิงห์ ได้แก่ **หลวงปู่ดูลย์ อตุโล** (วัดบูรพาราม สุรินทร์) **หลวงปู่ขาว อนาลโย** (วัดถ้ำกลองเพล หนองบัวลำภู) และ **หลวงปู่พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล** (วัดป่าศรัทธารวม นครราชสีมา เป็น

หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม
วัดป่าสาลวัน อ.เมือง จ.นครราชสีมา

พระน้องชายของหลวงปู่สิงห์)

ในปีเดียวกันนั้น **หลวงปู่มั่น** ได้ไปโปรดโยมมารดาจนเกิดศรัทธาแก่กล้า ลาลูกหลานออกบวชชีจนตลอดชีวิต

ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ หลังออกพรรษา **หลวงปู่มั่น** ได้ธุดงค์ไปหา **หลวงปู่เสาร์** พระอาจารย์ของท่าน ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่**ถ้ำภูผากูด** บ้านหนองสูง อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม ได้หาโอกาสให้สติหลวงปู่เสาร์ให้วางการปรารภพระปัจเจกโพธิ **ทำให้หลวงปู่เสาร์ได้ปฏิบัติก้าวหน้าต่อไปจนบรรลุ หมดความสงสัยในพระธรรม**

ต่อจากนั้น **หลวงปู่มั่น** ได้ย้ายที่พำนักไปหลายแห่ง ท่านแนะนำศิษย์ให้อยู่วิเวก ไม่ให้อยู่คลุกคลีเป็นหมู่คณะ เพราะจะหาความวิเวกไม่ได้ หลวงปู่ก็คอยติดตามดูความเคลื่อนไหวของศิษย์ตลอดเวลา องค์ใดสงสัยหรือมีปัญหาในการปฏิบัติ ท่านก็จะคอยแก้ให้แนะให้อย่างได้ผล แม้จะพักอยู่ห่างไกลหลวงปู่ก็จะส่งใจไปตรวจสอบดู ถ้าพบว่าศิษย์องค์ใดมีปัญหาขัดข้อง ท่านจะใช้ให้พระหรือฆราวาสไปนิมนต์มาพบแล้วท่านจะแก้ไขให้เป็นรายๆ ไป

ตัวอย่างการส่งใจไปตรวจสอบศิษย์

ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ **หลวงปู่มั่น** พักจำพรรษาอยู่ที่ป่าบ้านดงปอ ต.ห้วยหลวง อ.เพ็ญ จ.อุดรธานี มีลูกศิษย์ลูกหาอยู่ปฏิบัติธรรมด้วยหลายองค์

คืนหนึ่ง **ท่านพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล** จาก**วัดบรมนิวาส** กรุงเทพฯ เกิดความรู้สึกดูแคลนหลวงปู่มั่น ว่า "ท่านอาจารย์มั่นมิได้ร่ำเรียนพระปริยัติธรรมมากเหมือนเรา ท่านจะมีความรู้กว้างขวางได้อย่างไร เราได้ร่ำเรียนมาถึงเปรียญธรรม ๕ ประโยค จะต้องมีความรู้

กว้างขวางมากกว่าท่าน และที่ท่านสอนเราอยู่เดี๋ยวนี้ จะถูกหรือมิถูกประการใดหนอ”

หลวงปู่มั่น อยู่ที่กุฏิของท่าน คนละมุมวัด ได้ทราบวาระจิตของท่านพระมหาปิ่น ว่ากำลังคิดดูถูกท่าน อันเป็นภัยแก่การบำเพ็ญธรรมอย่างยิ่ง ท่านจึงลงจากกุฏิ เอาไม้เท้าไปเคาะฝากุฏิของท่านพระมหาปิ่น แล้วพูดเตือนสติว่า **“ท่านมหาปิ่นนี้ เธอจะมานั่งดูถูกเราด้วยเหตุอะไร การคิดเช่นนี้เป็นภัยต่อการบำเพ็ญสมณธรรมจริงหนามหา!”**

ท่านพระมหาปิ่นตกใจเพราะคาดไม่ถึง รีบลงจากกุฏิมากราบขอขมาหลวงปู่ “กระผมกำลังนึกถึงท่านอาจารย์ในด้านอกุศลจิต กระผมขอกราบเท้า โปรดอโหสิให้กระผมเถิด ตั้งแต่วันนี้ต่อไป กระผมจะบังคับจิตมิให้นึกถึงสิ่งที่เป็นอกุศลจิตอย่างนี้ต่อไปอีก”

หลวงปู่จาริกไปหลายที่

ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ หลวงปู่ไปพำนักจำพรรษาที่**ถ้ำผาบิ้ง** อ.วังสะพุง จ.เลย เป็นครั้งที่สอง

ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ พำนักที่**ป่าบ้านค้อ** อ.ผือ จ.อุดรธานี

ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ พำนักที่**อำเภอท่าบ่อ** จังหวัดหนองคาย

ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ จำพรรษาที่**บ้านห้วยทราย** จังหวัดนครพนม มีพระภิกษุสามเณรพำนักด้วย ๑๐ รูป

ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ **หลวงปู่เสาร์** กับ **หลวงปู่มั่น** พร้อมทั้งศิษย์ ๒ รุ่นแรก กับศิษย์มาใหม่อีกจำนวนมากจำพรรษาที่**บ้านหนองลาด** อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร ได้วางระเบียบข้อปฏิบัติสำหรับพระสายกรรมฐานให้ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด รวมทั้งระเบียบการสั่งสอนอบรม

หลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมภรณ์ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร
หลวงปู่พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล วัดป่าศรัทธาราม อ.เมือง จ.นครราชสีมา
หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม วัดป่าสาลวัน อ.เมือง จ.นครราชสีมา

ธรรมะแก่ประชาชน

ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ จำพรรษาที่**บ้านหนองบัวลำภู** อ.หนองบัวลำภู จ.อุดรธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู)

ปี พ.ศ. ๒๔๖๗ กลับไปจำพรรษาที่**บ้านค้อ** อ.ผือ จ.อุดรธานี เป็นครั้งที่สอง

ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พำนักที่**อำเภอท่าบ่อ** จ.หนองคาย

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ จำพรรษาที่**บ้านสามผง** อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม ออกพรรษาแล้ว**หลวงปู่เสาร์**และ**หลวงปู่มั่น** ได้เรียกประชุมศิษย์ แนะนำการปฏิบัติและมอบภาระการปกครองหมู่คณะให้กับ**หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม** และ**หลวงปู่พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล**

ปี พ.ศ.๒๔๗๐ **หลวงปู่มั่น** ได้ธุดงค์กลับไปบ้านเกิด ที่จังหวัดอุบลฯ พำนักที่เสนาสนะป่า**บ้านหนองขอน** อำเภอบุ่ง (อำนาจเจริญ) ได้แนะนำข้อปฏิบัติแก่โยมมารดา จนสามารถปฏิบัติได้อย่างน่าพอใจ โดยมารดาได้กล่าวกับท่านว่า

"ลูกเอ๋ย อย่าได้ห่วงแม่เลย ลูกไม่มีหนี้สินในแม่แล้ว ลูกได้อุตส่าห์พากเพียรเรียนธรรมวินัย ก็ได้มาสงเคราะห์ให้แม่นี้ได้รู้จักหนทางแห่งข้อปฏิบัติแล้ว แม่ก็คงจะดำเนินข้อปฏิบัติของตนไปตามหนทางที่ได้รู้แล้วนั้น จนตราบเท่าชีวิตของแม่ ก็ขอให้ลูกจงประพฤติพรหมจรรย์ไปโดยสวัสดี"

ไปเชียงใหม่ เป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ หลังจากมอบภาระการปกครองพระเณรให้กับ**หลวงปู่สิงห์**แล้ว **หลวงปู่มั่น**ได้ลงมากรุงเทพฯ จำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม อยู่กับท่านเจ้าคุณ**พระปัญญาพิศาลเถร (หนู)**

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)
วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

ในขณะนั้น ท่านเจ้าคุณ**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (สิริจนฺโท จันทร์) วัดบรมนิวาส ได้ไปปรับปรุง **วัดเจดีย์หลวง** ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดร้างขึ้นเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกในภาคเหนือ เมื่อเข้ารูปเป็นที่มั่นคงพอสมควรแล้ว ท่านได้พยายามหาพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิทั้งทางปริยัติและปฏิบัติให้ไปเป็นสมภาร เพื่อวางรากฐานคณะธรรมยุตในเชียงใหม่ "เพราะพระทางภาคนี้ ก่อนนั้นการฉันอาหารในเวลาวิกาล เขาไม่ถือว่าเป็นการผิดวินัย รู้สึกว่าวินัยจะหละหลวมมากในแถบนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะให้พระเถระผู้มั่นคงรอบคอบน่านับถือมาอยู่ เพื่อให้เป็นประโยชน์จริงๆ"

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เห็นว่า "ควรจะเป็นท่านมั่น เพราะเป็นผู้เจริญทางการปฏิบัติกรรมฐาน"

หลวงปู่มั่น จึงได้รับการแต่งตั้งให้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง และแต่งตั้งให้เป็นพระครูฐานาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ที่พระครูธรรมธร พร้อมตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์

หลวงปู่มั่นต้องจำใจรับตำแหน่งเจ้าอาวาส เพราะไม่ต้องการขัดใจท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ซึ่งป่วยอยู่ (เนื่องจากท่านขึ้นธรรมาสน์เทศน์เกิดขาหักเพราะไปกระทบกับลูกกรง ท่านข่มความเจ็บปวดไว้ ไม่แสดงให้ใครรู้ และเทศน์ไปตามปกติจนจบกัณฑ์)

วัดเจดีย์หลวง ในสมัยนั้นมีความสงบ ไม่พลุกพล่าน หลวงปู่ได้แนะนำพระเณรและฆราวาสบำเพ็ญภาวนา แต่ไม่ค่อยมีคนสนใจ "แม้เราจะพยายามแนะนำเท่าไรก็ไม่เห็นจะเกิดประโยชน์เท่าที่ควร ไม่มีใครเอาจริงเอาจัง เป็นอย่างไรหนอจึงเป็นกันเช่นนี้ แม้เราจะได้แสดงธรรมและทำเป็นตัวอย่าง ก็ไม่เห็นใครคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ เราจึงพิจารณาว่า ควรไหมที่จะเอาเกลือมาแลกพิมเสน วันและคืนที่ล่วงไป

จะเป็นการเสียประโยชน์อย่างยิ่งทั้งตนเองและผู้อื่น"

หลวงปู่มั่นเคารพในท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ และเข้าใจเจตนาดีของท่าน แต่หลวงปู่ก็เห็นว่า "ส่วนการเคารพก็เคารพ แต่ส่วนความจริงก็ต้องส่วนหนึ่ง ศาสนาเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์แต่ถ้าเราทำไม่ถูกจังหวะกาละเทศะ มันอาจจะทำให้เสียเวลาที่ล่วงไป โดยจะพึงได้ประโยชน์น้อยไป..."

"เมื่อเราได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว กับการคิดถึงตัวว่าจำเป็นจะต้องฝึกฝนต่อไป หากว่าได้เป็นสมภารและอยู่นานไป ความเป็นห่วงทั้งการงาน ญาติโยม มีมากขึ้น ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ได้ประโยชน์อยู่หรอก แต่มันน้อยนักสำหรับนักปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็น**อาวาสปลิโพธิ** ทั้งจะเป็นตัวอย่างไม่ดีแก่ศิษย์ของเราอีกจำนวนมาก ซึ่งธรรมดาก็ชอบและอยากจะเป็นสมภารกันอยู่แล้ว เมื่อมีคนนับถือมากลาภสักการก็มากขึ้นตามด้วย ดังพุทธภาษิตที่ว่า **'สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ' ลาภสักการฆ่าบุรุษให้ตาย เพราะมัวเมาในลาภยศ แล้วการปฏิบัติต่างๆ ก็ค่อยๆ จมลงๆ ทุกที ในที่สุดก็เกิดการฆาตกรรมตัวเอง คือเอาแต่สบายไม่มีการบำเพ็ญกรรมฐานให้ยิ่งขึ้น มีแต่จะหาชื่อเสียง อยากให้มีคนนับถือมากยิ่งขึ้นโดยวิธีการต่างๆ นี่คือฆาตกรรมตัวเอง"**

เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ได้สละตำแหน่งเจ้าอาวาสและตำแหน่งอุปัชฌาย์ กล่าวลาด้วยวาจาว่า **"พัดยศ ประกาศนียบัตร พวกเจ้าจงพากันอยู่วัดเจดีย์หลวงนี้เถิด ส่วนพระมั่นจะไปแล้ว"**

หลวงปู่ได้จัดบริขารธุดงค์ แล้วออกจากวัด เดินทางด้วยเท้าเปล่าแสวงหาความวิเวกตามป่าตามเขาในภาคเหนือเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี

ความจริงแล้ว ไม่ว่าอยู่ป่าหรืออยู่วัด หลวงปู่ก็บำเพ็ญเพียรโดยสม่ำเสมอเช่นกัน ท่านกล่าวว่า "การฝึกตนนั้นเราก็ต้องทำอยู่เป็น**อกาลิโก** ไม่เลือกกาลเวลาและสถานที่ โอกาสให้เมื่อไรก็ต้องทำ **ทั้งนี้**

เพื่อการไม่ประมาท การที่นักปฏิบัติธรรมผู้รอเวลาสถานที่ แม้โอกาสให้แล้วก็มัวแต่รอ รอว่าให้แก่ก่อน อายุมากก่อน รอว่าให้เข้าป่าก่อน อยู่ในป่าดงในเขาก่อนจึงทำ รอเข้าพรรษาก่อน ออกพรรษาไม่ทำ มัวแต่เลือกกาล เลือกสถานที่ก็จะเสียเวลาไปโดยใช่เหตุ"

ธุดงค์ในภาคเหนือ

เมื่อหลวงปู่ออกจากวัดเจดีย์หลวง ก็มุ่งตรงไปทางอำเภอพร้าว "ถนนรถยนต์ไม่มี เป็นป่าดงที่มืดครึ้ม โดยความประสงค์ เราต้องการที่จะไปให้ไกลที่สุด เราเดินไป ค้างแรมไปตามทาง เมื่อเห็นว่าเป็นที่สงบสงัดดีก็พักอยู่นานเพื่อปรารภความเพียรเมื่อเห็นว่าจะเป็นการคุ้นเคยกับญาติโยมมากเข้าก็ออกเดินทางต่อไป"

ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ หลวงปู่จำพรรษาที่ถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว

ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ จำพรรษาที่ดอยจอมแตง อ.แม่ริม

ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ จำพรรษาที่บ้านโป่ง อ.สันป่าตอง

ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ หลวงปู่กลับมาจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวง เพื่อสอนธรรมปฏิบัติให้แก่พระ เณร และ ญาติโยมชาวเชียงใหม่ ออกพรรษาแล้วหลวงปู่ก็ออกธุดงค์ไปทางจังหวัดเชียงราย

ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ หลวงปู่กลับมาทางเขตเชียงใหม่จำพรรษาที่ปางเมี่ยง ดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว ท่านอยู่ที่นี้นานหน่อย ลูกศิษย์ลูกหาทางอิสานได้หลั่งไหลไปหาท่าน ท่านก็พาเที่ยวธุดงค์ไปตามป่าตามเขาที่เห็นสมควร และให้คำแนะนำการปฏิบัติต่างๆ จนเป็นผลในทางจิตใจแก่สานุศิษย์อย่างมาก

ปี พ.ศ. ๒๔๗๙ จำพรรษาที่บ้านมูเซอ อำเภอแม่สาย เชียงราย

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ จำพรรษาที่พระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สรวย เชียงราย

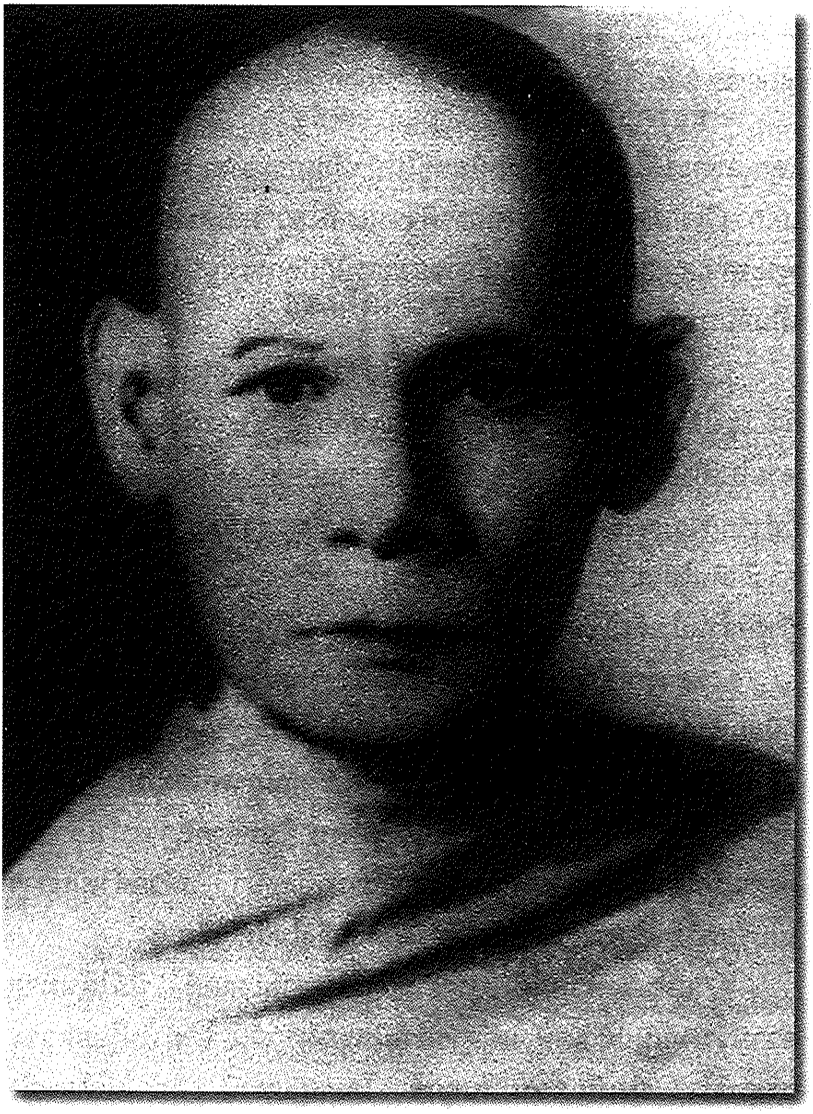
ปรารภกลับอิสาน

หลวงปู่ปรารภถึงการมาอยู่ภาคเหนือว่า "เรามาอยู่เชียงใหม่ โดยเฉพาะได้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ในป่าเป็นส่วนมาก เพราะมีที่ควรแก่การวิเวกมาก ผลจากการพิจารณาถึงความเสื่อมความเจริญของพระพุทธศาสนา และในเรื่องของการปฏิบัติกรรมฐาน ก็ปรากฏชัดเป็นอันมาก"

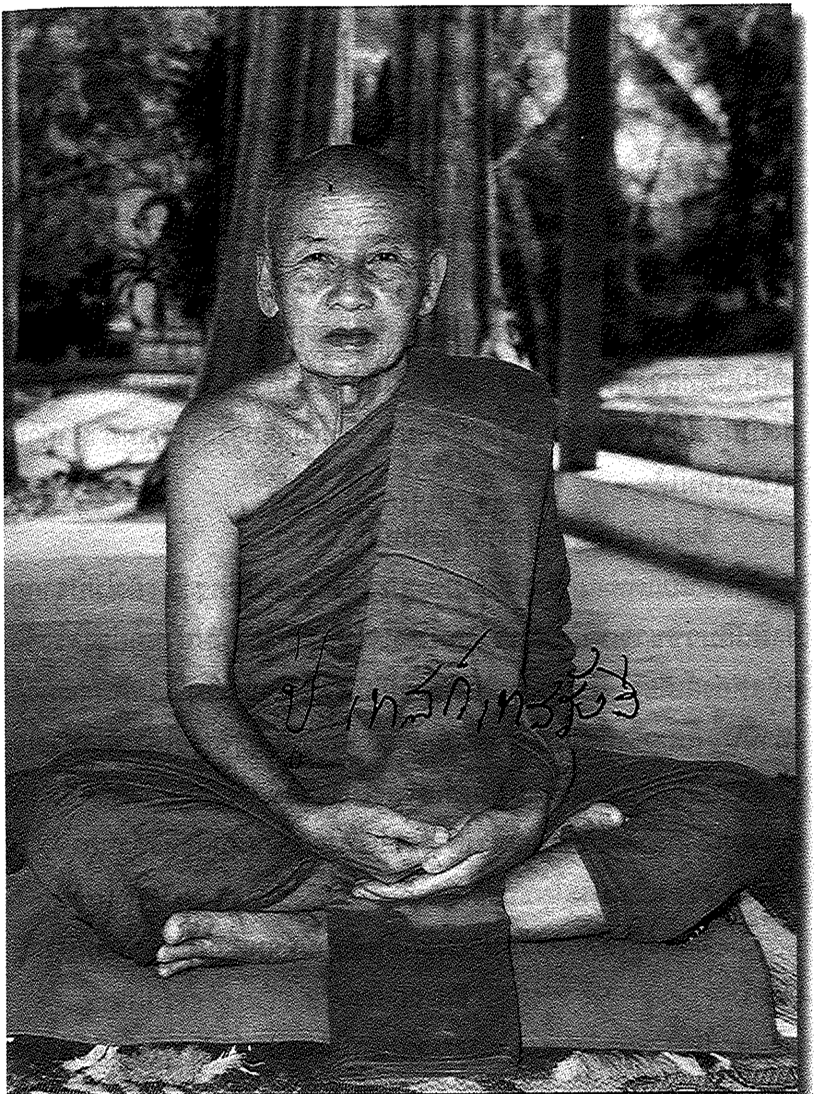
ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ หลวงปู่ได้เล่าถึงนิมิตของท่านว่า "ได้ปรากฏว่า เราได้เดินไปตามทางซึ่งโล่งเตียน สะอาด มีพระภิกษุสามเณรเดินตามไปเป็นจำนวนมาก ดูเป็นแถวยาวเหยียด เมื่อเดินไป เดินไปก็ปรากฏว่า พระภิกษุ สามเณรเหล่านั้น ทั้งพระเถระผู้ใหญ่และผู้น้อยต่างก็เดินไปคนละทาง บ้างก็แยกไปทางซ้าย บ้างก็แยกไปทางขวา บ้างก็ล้ำหน้าเดินไปอย่างไม่เกรงใจ ดูพลุกพล่านไป"

หลวงปู่ได้อธิบายนิมิตของท่านว่า **"ในการต่อไปข้างหน้า จะมีผู้นิยมทำกรรมฐานภาวนากันมากขึ้น กับจะมีการตั้งตนเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานภาวนากันมาก จะมีทั้งมีคุณภาพและไม่มีคุณภาพ คือต่างก็จะสอนไปตามความเข้าใจของตน จนถึงกับการนำเอาการตั้งตนเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานภาวนามาบังหน้า แล้วก็ดำเนินการไม่บริสุทธิ์ด้วยประการต่างๆ ผลที่เกิดขึ้นจึงไม่ดีเท่าที่ควร"**

"แต่บางพวกก็ดี เพราะยังเดินตามเราอยู่ นี่มิได้หมายความว่าเราเป็นผู้วิเศษ แต่การดำเนินของเรานั้น ได้ทำไปโดยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งเพื่อความพ้นทุกข์ โดยปฏิปทานี้ ก็ทำให้ได้ผลทั้งตนเองและศิษยานุศิษย์ตลอดมา การที่ต่างคนต่างตั้งตนเป็นอาจารย์นั้น ย่อมทำให้เสียผล เพราะทำให้เกิดความลังเลแก่ผู้จะเข้ามาเรียนกรรมฐานภาวนา ว่าจะถือเอาอาจารย์ไหนจึงจะถูก"

พระธรรมเจดีย์ (พนฺธุโล จูม)
วัดโพธิสมภรณ์ อ.เมือง
จ.อุดรธานี

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี

วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่

จ.หนองคาย

หลวงปู่ได้เปรียบเทียบความสนใจปฏิบัติธรรมระหว่างเหนือกับภาคอิสานว่า

"ที่เชียงใหม่ สู้ที่อิสานไม่ได้ เพราะคนทางเหนือไม่ได้สนใจภาคปฏิบัติในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และก็มีจำนวนไม่มากนัก สู้ทางอิสานไม่ได้ มีการสนใจพุทธศาสนากันทั่วไป และเมื่อสนใจแล้วถึงกับออกบวชก็มีจำนวนไม่น้อย"

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี ศิษย์ผู้ติดตามปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ได้นิมนต์หลวงปู่ให้กลับอิสานเพื่อจะได้แนะนำธรรมปฏิบัติแก่คณะสงฆ์ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่เป็นจำนวนมาก ที่ไม่สามารถจะตามมาหาท่านที่เชียงใหม่ได้

หลวงปู่เทสก์ได้ให้เหตุผลที่หนักแน่นว่า

"นับแต่ท่านอาจารย์ได้มาอยู่ภาคเหนือเป็นสิบๆ ปี ยังไม่ปรากฏว่ามีนักบวชชาวเหนือสนใจ และตั้งใจปฏิบัติธรรมกับท่านอย่างจริงจังแม้แต่องค์เดียว มีแต่ท่านอาจารย์ปฏิบัติ ได้รับความวิเวกเฉพาะองค์เท่านั้น และบัดนี้เป็นเวลาพอสมควรแล้วที่ท่านอาจารย์ได้รับผลทางใจซึ่งควรที่จะกรุณาแก่นักปฏิบัติที่กำลังเอาจริงเอาจังอยู่ทางภาคอีสาน กระผมเองก็ยังคิดถึงหมู่คณะที่ควรจะได้รับอุบายปฏิบัติของท่านอาจารย์ และคิดว่าจะเป็นประโยชน์จริงๆ"

หลวงปู่ได้ตกลงรับปากจะกลับอิสานตามคำนิมนต์ของหลวงปู่เทสก์

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ นั้น หลวงปู่ได้ลงมาพำนักที่วัดเจดีย์หลวงเพื่อโปรดญาติโยมชาวเชียงใหม่ และเดินทางกลับขึ้นไปจำพรรษาที่ **แม่กอย** อำเภอพร้าว อีกครั้งหนึ่ง

ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ออกพรรษาแล้ว ท่านเจ้าคุณ**พระธรรมเจดีย์** (จูม พนฺธุโล) ศิษย์องค์หนึ่งที่หลวงปู่ให้ความเชื่อถือมาก ได้เดินทาง

จากอุดรไปเชียงใหม่ ตามการส่งสัญญาณจากหลวงปู่เทสก์ เพื่อนิมนต์หลวงปู่กลับอิสาน หลวงปู่ได้ตอบรับคำนิมนต์ ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ได้เดินทางกลับก่อน เพื่อไปเตรียมสถานที่รอรับหลวงปู่ที่วัดโนนนิเวศน์ในตัวเมืองอุดรธานี

เป็นอันว่า ๑๒ ปีของการเที่ยวธุดงค์ในภาคเหนือของหลวงปู่มั่นก็เป็นอันสิ้นสุดลงด้วยเหตุผลที่เป็นไปตามสมควร ปรากฏว่าสถานที่ที่หลวงปู่เคยไปพำนัก ต่อมาได้มีการจัดตั้งเป็นวัดป่าสายกรรมฐานเป็นจำนวนมาก

หลวงปู่ลงมากรุงเทพฯ

หลวงปู่เป็นพระธุดงค์ จึงไม่มีสมบัติติดตัวนอกจากเครื่องบริขารที่จำเป็น การไป-การมาจึงง่ายเหมือนนกบิน ท่านเดินทางจากเชียงใหม่เข้ากรุงเทพฯ โดยรถไฟ มาพำนักที่**วัดบรมนิวาส สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (ติสฺโส อ้วน) เจ้าอาวาสได้มาสนทนาธรรมกับหลวงปู่เป็นประจำ

คราวหนึ่ง สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ถามหลวงปู่ว่า "เธอเข้าไปอยู่ในป่า ไม่มีตำรา จะหาธรรมะที่ถูกต้องได้อย่างไร ?"

หลวงปู่ถวายคำตอบว่า "ธรรมนั้นมีอยู่ทุกหย่อมหญ้าสำหรับผู้มีปัญญา"

สมเด็จฯ ถามว่า "หมายความว่าอย่างไร ?"

หลวงปู่ขยายความว่า "จิตที่ได้รับการอบรมที่ถูกต้องแล้ว ปัญญาย่อมเกิดขึ้น จะมองดูอะไรก็เป็น**นิยยานิกธรรม** ทั้งสิ้น ส่วนผู้ไม่ได้รับการอบรมจิตที่ถูกต้อง ปัญญาแท้จริงก็ไม่เกิด แม้ผู้นั้นกำลังจับพระไตรปิฎกอ่านอยู่ก็ไม่เป็นผล ยิ่งทำให้เกิดความลังเลสงสัยตลอดไป

ส่วนผู้ที่มีปัญญาอบรมมาด้วยจิตที่ถูกต้อง แม้จะไม่ต้องจับ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน)

วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

พระไตรปิฎก แต่ก็น้อมเอาสิ่งต่างๆ มาเป็นธรรมเป็นยอดพระไตรปิฎกได้ ยกตัวอย่างเช่น **สังกิจจะสามเณร**ไปบิณฑบาต เห็นเขาไขน้ำเข้านาก็น้อมเอามาเป็นอุบายจนเกิดปัญญา แล้วท่านก็สามารถบรรลุพระอรหัตผลได้ เพราะเหตุที่ท่านได้นำเอาดินที่ชาวนากำลังไถมาเป็นอุบายว่า ดินไม่มีใจทำไมเขาจึงนำเอาไปทำตามประสงค์ได้ น้ำไม่มีใจทำไมเขาจึงนำเอาไปทำตามประสงค์ได้ เรามีใจ ทำไมไม่ทำใจให้เป็นไปตามประสงค์ เพราะเหตุนั้น ธรรมจึงมีทุกหย่อมหญ้ามิใช่หรือ”

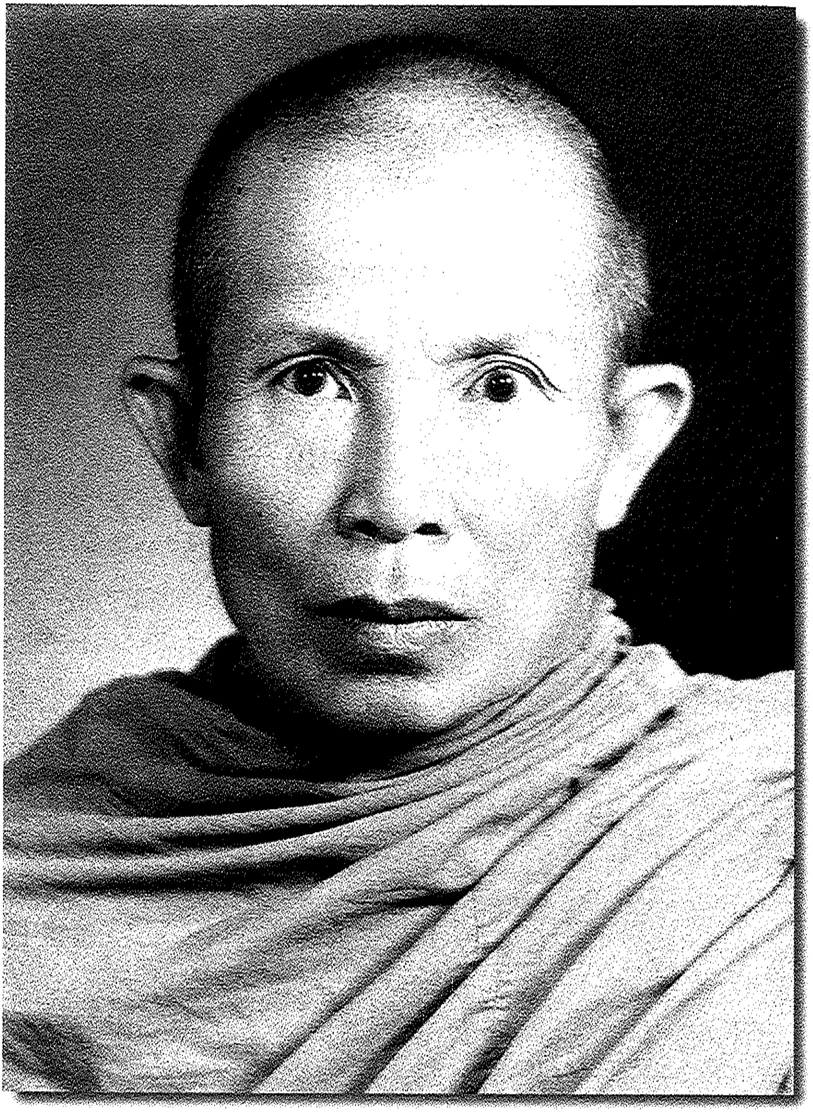
เดินทางกลับอิสาน

จากกรุงเทพฯ หลวงปู่มั่นเดินธุดงค์ไปจังหวัดนครราชสีมา พักอยู่ที่**วัดป่าสาลวัน** ระยะหนึ่ง ในตอนนั้น **หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม** เป็นเจ้าอาวาส มีพระเถระหลายองค์ เช่น **หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร** ก็อยู่ที่นั่นด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๕ หลวงปู่ได้ไปจำพรรษาที่**วัดป่าโนนนิเวศน์** จังหวัดอุดรธานี ตามคำนิมนต์ของ**ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์** (จูม พนฺธุโล) ที่นั่นจึงเป็นศูนย์รวมของพระเถระ ภิกษุสามเณร และฆราวาส ผู้ใคร่ธรรมต่างหลั่งไหลไปปฏิบัติกับหลวงปู่ สมดังคำกล่าวที่ว่า **“พระดีอยู่ที่ไหน ใครๆ ก็ไปหา”**

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ หลวงปู่ได้ไปจำพรรษาที่ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ปี พ.ศ. ๒๔๘๗ จำพรรษาที่เสนาสนะป่าบ้านโคก อยู่ตำบลเดียวกัน เป็นบ้านเกิดของ**หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ** และในปีนี้**หลวงปู่กงมา** ได้พา**หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร** (วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ๑๐๑ กรุงเทพฯ) เดินธุดงค์ รอนแรมจากจันทบุรี ผ่านไปทางเขมร มา

หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ

วัดดอยธรรมเจดีย์ อ.เมือง จ.สกลนคร

ฝากตัวเป็นศิษย์หลวงปู่มั่น และหลวงพ่อวิริยังค์ ซึ่งเป็นพระหนุ่มอายุ ๒๒ ปี อยู่อุปัฏฐากหลวงปู่เป็นเวลา ๔ ปี

ห้าพรรษาสุดท้ายที่วัดบ้านหนองผือ

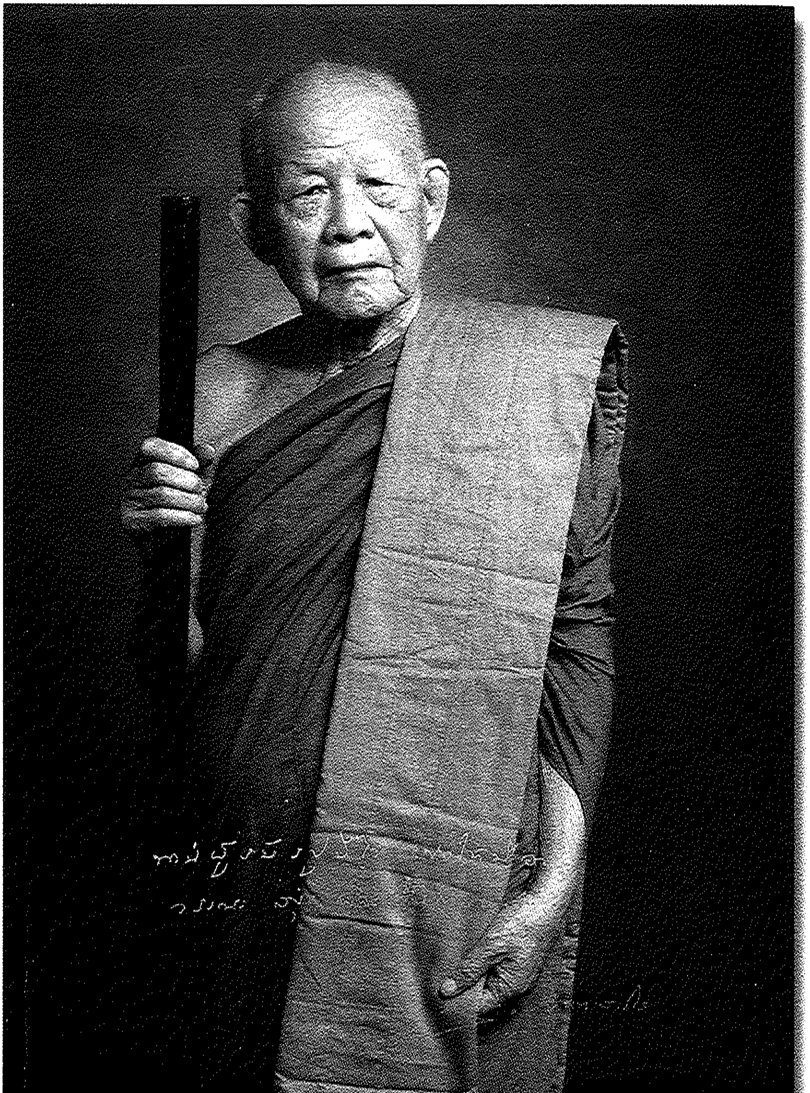
ช่วงสามปีหลังที่หลวงปู่มั่นได้มาพำนักที่จังหวัดสกลนคร มีพระเถระผู้เป็นศิษย์ของท่าน มารวมตัวกันอยู่เป็นจำนวนมาก พระ-เณรก็มาก ปัญหาเรื่องการอยู่การฉันก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว

หลวงปู่มักเตือนสานุศิษย์ "อย่าทำให้โลดโผนหรือดังเกินไป อย่าทำให้คนขาดความเลื่อมใส พระไม่มีเสียง สิ่งที่จะมั่นคงคือเป็นไปพอดีๆ แต่หนักแน่น"

เมื่อหมู่คณะใหญ่ขึ้น หลวงปู่จึงพาคณะย้ายไปพำนักที่**วัดป่าบ้านหนองผือ** ต.นาใน อ.พรรณานิคม เป็นวัดที่**หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร** ศิษย์อาวุโสของหลวงปู่ได้สร้างขึ้นก่อนหลวงปู่จะเข้ามาประมาณ ๑๐ ปี

หลวงปู่ได้พาคณะเดินทางไปด้วยเท้า ครั้งนี้เป็นการเดินทางไกลครั้งสุดท้ายของหลวงปู่ ขณะนั้นท่านอายุได้ ๗๕ ปี แต่ยังเดินกระฉับกระเฉงว่องไว ท่านพาคณะเดินข้ามเทือกเขาภูพาน แถวนั้นยังเป็นป่าทึบมีหมู่บ้านลาวโซ่ง ข่า ภูไท อยู่เป็นหย่อมๆ พอได้อาศัยบิณฑบาตเลี้ยงดูพระเณร ชาวบ้านเหล่านั้นล้วนแต่ชอบทำบุญและเลื่อมใสในพระศาสนา

เหตุที่หลวงปู่มั่นเลือกมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือ เพราะที่นี่มีภูมิประเทศที่เหมาะต่อการภาวนา การเข้า-ออกหมู่บ้านก็ลำบาก จากถนนใหญ่ต้องเดินด้วยเท้า ๓-๔ ชั่วโมง อีกทางไปตามทางเกวียนก็ประมาณ ๘ ชั่วโมง

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร
วัดถ้ำผาบิ้ง อ.วังสะพุง จ.เลย

ชาวบ้านหนองผือเป็นชาวภูไท มี ๗๕ หลังคาเรือน มีอาชีพทำไร่นา วัดตั้งอยู่บนเนินสูง มีทุ่งนาคั่นกลางระหว่างหมู่บ้านกับวัด การบิณฑบาตก็สะดวก น้ำท่าก็บริบูรณ์ ชาวบ้านมีศรัทธาและชอบทำบุญ

หลวงปู่มั่นพักจำพรรษาอยู่ที่นี่ ๕ ปี บรรดาภิกษุสามเณร และประชาชนต่างหลั่งไหลหมุนเวียนมาศึกษาธรรมะกับหลวงปู่ หลวงปู่ได้ชี้แจงสั่งสอนศิษย์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ท่านเน้นการปฏิบัติในการบำเพ็ญภาวนาในวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา ท่านจะแสดงธรรมและนำภาวนาจนถึงเที่ยงคืน ธรรมะของท่านเป็นไปอย่างวิจิตรพิสดาร เฉียบคม มีอรรถรสที่ไพเราะ ซึ่งลูกศิษย์บางท่าน ได้แก่ **พระอริยคุณาธาร** (เส็ง ปุสฺโส) **หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร** และ **หลวงตาทองคำ จารุวณฺโน** ได้จดบันทึกไว้ในหนังสือ **"มุตโตทัย"** แปลว่า **แดนเกิดแห่งความหลุดพ้น** ซึ่งมีความหมายว่าเป็นธรรมเทศนาชี้บอกแนวทางปฏิบัติให้บังเกิดความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ

ที่**วัดป่าบ้านหนองผือ** หลวงปู่ได้สั่งสอนศิษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อหวังให้ศิษย์เข้าใจในการปฏิบัติ ท่านได้เลือกเฟ้นวิธีการและอุบายต่างๆ เพื่อมุ่งพาดำเนินสู่ทางอันบริสุทธิ์ ตรงตามพุทธวัจนะอย่างแท้จริง ในข้อวัตรปฏิบัติที่ตั้งขึ้นมา ก็เพื่อมุ่งไปสู่การหลุดพ้นมิใช่มีไว้เพื่อยึดถือหรือเพื่อโอ้อวด

หลวงปู่ท่านเป็นพระเถระที่คงเส้นคงวาต่อการปฏิบัติมาโดยตลอดเคารพพระวินัย และปฏิบัติข้อวัตรโดยสม่ำเสมอเคร่งเครียด จวบจนวาระสุดท้ายของท่าน

หลวงปู่ละวางสังขาร

ตลอด ๕ ปี ที่พำนักที่วัดป่าบ้านหนองผือเป็นช่วงที่หลวงปู่ได้วางแผนงานสุดท้ายให้แก่ศิษย์เพื่อให้มีการสืบเนื่องที่ถูกต้อง

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ หลังจากที่หลวงปู่ตรากตรำกับการอบรมสั่งสอนศิษย์อย่างเอาจริงเอาจัง ท่านเริ่มมีอาการไม่สบาย แล้วอาการก็หนักขึ้นเรื่อยๆ

มาถึงช่วงหนึ่ง หลวงปู่ปฏิเสธทั้งยาและอาหาร ท่านบอกว่า "ต้นไม้ที่มันตายยืนต้นอยู่แล้ว จะเอาน้ำไปรดเท่าไร จะให้มันเกิดใบอีกไม่ได้หรอก อายุของเรามันก็ถึงแล้ว ... ชีวิตของเราใกล้จะสิ้นแล้ว ให้รีบส่งข่าวไปบอกแก่คณาจารย์ที่เป็นศิษย์เรา ทั้งใกล้และไกลให้รีบมาประชุมกันที่บ้านหนองผือนี้ เพื่อจะได้มาฟังธรรมะเป็นครั้งสุดท้าย"

เมื่อศิษย์มาพร้อมหน้า หลวงปู่ได้ลุกขึ้นนั่งแสดงธรรมโปรดเป็นครั้งสุดท้าย มีเนื้อความสำคัญตอนหนึ่งว่า

"การปฏิบัติจิตถือเป็นเรื่องสำคัญ การทำจิตให้สงบถือเป็นกำลัง การพิจารณาอริยสัจเป็นการถูกต้อง การปฏิบัติข้อวัตร มีการฉันหนเดียว เป็นต้น เป็นทางอริยะ ผู้เดินผิดทางย่อมไปไม่ถึงที่หมาย คือ พระนิพพาน"

เมื่อหลวงปู่แสดงออกอย่างแน่ใจว่า เวลาที่ท่านจะละสังขารได้มาถึงแล้ว ชาวบ้านขอให้ท่านอยู่มรณภาพที่บ้านหนองผือ แต่หลวงปู่ไม่ยินยอม ท่านแสดงเจตจำนงแน่วแน่ว่า

"เราจะไม่มรณภาพที่นี่ เพราะถ้าเราตายที่นี่แล้วคนทั้งหลายก็จะพากันมามาก จะพากันฆ่าเป็ด ฆ่าไก่ ฆ่าสัตว์ทั้งหลายเนื่องด้วยศพของเรา จะทำให้ชาวบ้านเป็นบาป สมควรที่จะจัดให้เราไปมรณภาพในจังหวัดสกลนครเถิด"

หลวงปู่พูดกับศิษย์ที่เป็นพระว่า "นับแต่ผมบวชมาไม่เคยคิดให้สัตว์ได้รับความลำบากเดือดร้อน โดยไม่ต้องพูดถึงการฆ่าเขาเลย มีแต่ความเมตตาสงสารเป็นพื้นฐานของใจตลอดมา ทุกเวลาได้แผ่เมตตาจิตอุทิศส่วนกุศลแก่สัตว์ไม่เลือกหน้า โดยไม่มีประมาณตลอดมา เวลาตายแล้วจะกลายเป็นศัตรูคู่เวรแก่สัตว์ ให้เขาล้มตายลงจากชีวิตที่แสนรักของเขาแต่ละตัว เพราะผมเป็นต้นเหตุเพียงคนเดียวนั้น ผมทำไม่ได้ อย่างไรก็ขอให้นำผมออกไปตายที่สกลนคร เพียงผมป่วยยังไม่ถึงตายเลย ผู้คน พระเณร ก็พากันหลั่งไหลมาไม่หยุดหย่อน และนับวันมากขึ้นโดยลำดับ ซึ่งพอเป็นพยานอย่างประจักษ์อยู่แล้ว...

"ผมตายได้ทุกกาลทุกสถานที่ ไม่อาลัยเสียดายร่ายกายนี้เลย เพราะผมได้พิจารณาทราบเรื่องของมันตลอดทั่วถึงแล้ว ว่าเป็นเพียงส่วนผสมของธาตุรวมกันอยู่ชั่วระยะกาล แล้วก็แตกทำลายลงสู่ธาตุเดิมของมันเท่านั้น จะมาอาลัยเสียดายหาประโยชน์อะไร

เท่าที่พูดนี้ ก็เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ อย่าให้เขาต้องมาตายเป็นป่าช้าผีดิบ วางขายเกลื่อนอยู่ตามริมถนนหนทาง อันเป็นที่น่าสมเพทเวทนาเอาหนักหนาเลย ซึ่งไม่สุดวิสัยที่ควรจะพิจารณาแก้ไขได้ในเวลานี้

ฉะนั้น จึงขอให้รีบจัดการให้ผมได้ออกไปทันกับเวลาที่ยังควรอยู่ในระยะนี้ เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ที่รอตายตามผมอยู่เป็นจำนวนมาก ให้เขาได้มีความปลอดภัยในชีวิตของเขาโดยทั่วกัน"

คณาจารย์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลายได้ร่วมประชุมกันเพื่อย้ายหลวงปู่ออกไปสู่วัดป่าสุทธาวาส ในเมืองสกลนคร เมื่อทุกอย่างพร้อม ก็นิมนต์ท่านขึ้นแคร่หามออกจากบ้านหนองผือในวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๒ เวลา ๙.๐๐ น. ยังความอาลัยแก่ชาวบ้านหนองผืออย่างสุดประมาณ

ขบวนได้เคลื่อนออกจากบ้านหนองผือ บรรดาภิกษุสามเณร

อุบาสกอุบาสิกา ก็ออกติดตามเป็นทิวแถว ชาวบ้านออกเดินตามไปส่งประมาณ ๒๐๐ คน ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นออกมาร่วมสมทบด้วย จึงเป็นขบวนที่ใหญ่มาก

หลวงปู่สั่งให้ไปหยุดพักที่บ้านโนนภู่ (วัดป่ากลางโนนภู่) เพื่อฉลองศรัทธา นายอ่อน-นางสัม โมราราช ผู้สร้างวัดแห่งนี้ หลวงปู่พักอาพาธที่วัดแห่งนี้ ๙ วัน แล้วจึงเคลื่อนย้ายท่านไปในเมืองสกลนคร โดยมีรถยนต์ของกรมทางมารับ

ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับวันเกิดของหลวงปู่พอดี ท่านบอกว่า **"ต้องไปวันนี้ เพราะเป็นวันสุดท้ายแล้ว"**

เวลา ๑๐.๒๐ น. นิมนต์ท่านขึ้นแคร่หามเพื่อไปขึ้นรถที่ถนนใหญ่ หลวงปู่ได้พูดกับพระคณาจารย์ที่นั่นว่า **"เราจะเข้าฌานสงบ"** แล้วท่านก็ไม่ได้พูดกับใครต่ออีกเลย มีผู้ติดตามไปส่งท่านเป็นขบวนยาวเหยียด

๑๔.๓๐ น. รถไปถึงลานวัดป่าสุทธาวาส จัดแจงให้ท่านนอนพักผ่อนบนกุฏิ ทั้งพระและประชาชนหลั่งไหลมากราบท่าน เมื่อดึกพอสมควรประชาชนก็ทะยอยกลับ ส่วนพระคณาจารย์ที่เป็นศิษย์ทั้งหลายได้นั่งประชุมกันอยู่ตลอดเวลา หลวงปู่นอนอยู่ในอาการปกติจนถึง ๒๔.๐๐ น. พอเวลา ๐๑.๐๐ น. อาการของท่านผิดปกติขึ้นทันที **พระอาจารย์วัน อุตฺตโม** ได้แจ้งแก่พระคณาจารย์ทุกองค์มาพร้อมกันเพื่อคอยดูอาการ

เวลา ๐๒.๒๓ น. ชีพจรทั้งหลายอ่อนลง หดเข้าทุกทีๆ จนเหลืออยู่แต่ที่หัวใจ แล้วท่านก็สิ้นลม ละวางสังขารด้วยอาการสงบ

ต่อจากนั้น คณาจารย์ทั้งหลายก็ทะยอยกันเข้าไปกราบศพตามลำดับ

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ได้มรณภาพดับขันธ์เมื่อเวลา ๐๒.๒๓ น. ในวันศุกร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ รวมสิริอายุได้ ๘๐ ปี อายุพรรษา ๕๘

หลังจากนั้นอีก ๓ เดือน ได้จัดการฌาปนกิจ ณ เมรุชั่วคราว บริเวณที่เป็นโบสถ์ของวัดป่าสุทธาวาสในปัจจุบัน อัฐิของท่านได้แจกจ่ายไปตามลูกศิษย์ลูกหาตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งปรากฏต่อมาว่าอัฐิของท่านแปรเป็นพระธาตุในหลายที่หลายแห่ง เป็นเครื่องยืนยันว่า **"พระอรหันต์และมรรค ผล นิพพาน ไม่หมดสิ้น ถ้ามีการปฏิบัติตรงตามแนวทางของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า"**

สังฆัง นะมามิ
ขอกราบไหว้นอบน้อมหลวงปู่ด้วยเศียรเกล้า
ปฐม นิคมานนท์
ผู้เรียบเรียง
๒๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ภาค ๒ : ข้อวัตรและปฏิปทา

๑. คติธรรมคำสอน

คติธรรมที่หลวงปู่มั่น ท่านยกมากล่าวสอนศิษย์เสมอๆ มีดังนี้ : -

"ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่าดีเลิศ"

"ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน
เพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่งสมบัติทั้งปวง"

เมื่อหลวงปู่อธิบาย ตจปัญจกกรรมฐาน (กรรมฐาน ๕ อันมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง) จบลง มักจะกล่าวเตือนศิษย์ เป็นคำกลอนภาษาอิสาน ว่า : -

"แก้ให้ตกเน้อ แก้บ่อตกคาพกเจ้าไว้
แก้บ่ได้แขวนคอนำต่องแต่ง
แก้บ่พ้นคาก้นญ่างญาย
คาก้นญ่างญายเวียนตายเวียนเกิด
เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม
ภพทั้งสามเป็นเฮือนเจ้าอยู่..."

หลวงปู่ ได้เปรียบเทียบ **การพูด** กับ **การทำ** ดังนี้ : -

การพูดนั้น เป็นการง่ายนิดเดียว แต่การทำนั้นเป็นของยาก เช่นพูดว่า "ทำนา" เพียงเท่านี้ เราก็ทำกันมาไม่รู้กี่ปี ไม่รู้จักจบสิ้น

เรื่องปริยัติที่เรียนมานั้น ให้เก็บไว้ให้หมดก่อน ใช้แต่การพิจารณาตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดความสงบอย่างจริงจัง

สมาธิก็ดี มีคำว่า ขณิกะ-อุปจาระ-อัปปนา และมีคำว่า วิตก วิจาร-ปีติ-สุข-เอกัคคตา แต่ถ้าจะให้ใจของเราเป็นฌาน เราเพียงแต่นั่งนึกว่านี่วิตก นี่วิจาร นี่ปีติ นี่สุข นี่เอกัคคตา มันจะเป็นฌานขึ้นมาไม่ได้ จึงจำต้องละถอนสัญญาภายนอกด้วยความสามารถแห่งอำนาจของสติ จึงจะเป็นสมาธิ เป็นฌาน

๒. กิจวัตรประจำวัน

กิจประจำวันที่หลวงปู่กระทำโดยสม่ำเสมอ เป็น**อาจิณวัตร** เพื่อเป็นแบบอย่างแก่การปฏิบัติของศิษย์ฝ่ายกรรมฐาน มีดังนี้ : -

เวลาเช้า ออกจากกุฏิ ทำสรีรกิจ คือ ล้างหน้า บ้วนปาก นำบริขารลงสู่โรงฉัน ปัดกวาดลานวัด แล้วเดินจงกรม พอได้เวลาภิกขาจารย์ก็ขึ้นสู่โรงฉัน นุ่งห่มเป็นปริมณฑลซ้อนสังฆาฏิ สะพายบาตรเข้าสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต

กลับจากบิณฑบาตแล้วจัดวางบาตร จีวร แล้วจัดอาหารใส่บาตร นั่งพิจารณา**อาหารปัจจเวกขณะ** ทำ**ภัตตานุโมทนา** คือ ยะถา สัพพี... เสร็จแล้วฉันจังหัน

ฉันเสร็จแล้วก็ล้างบาตร เก็บบริขาร ขึ้นกุฏิทำสรีรกิจ พักผ่อนเล็กน้อยแล้วลุกขึ้นล้างหน้า ไหว้พระสวดมนต์และพิจารณา**ธาตุอาหารปฏิกูล-ตังขณิก-อตีตปัจจเวกขณะ** แล้วชำระจิตจากนิวรณ์ นั่งสมาธิพอสมควร

เวลาบ่าย ๓-๔ โมง กวาดลานวัด ตักน้ำใช้น้ำฉันมาไว้ที่อาบน้ำชำระกายให้สะอาด แล้วเดินจงกรมถึงพลบค่ำ จึงเข้ากุฏิ

เวลากลางคืน ตั้งแต่พลบค่ำไป สานุศิษย์ก็ทะยอยกันไปปรนนิบัติ-บีบนวด ท่านเทศนาสั่งสอนอบรมสติปัญญาแก่สานุศิษย์พอสมควร ท่านก็เข้าห้อง ไหว้พระสวดมนต์ นั่งสมาธิ แล้วพักนอนประมาณ ๔ ชั่วโมง

เวลาประมาณ ๓.๐๐ น. ตื่นนอน ล้างหน้าบ้วนปาก แล้วปฏิบัติกิจอย่างในเวลาเช้าต่อไป

หลวงปู่ท่านถือคติว่า **"เมื่อมีวัตรก็ชื่อว่ามีศีล ศีลเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ"**

"ผิดมาตั้งแต่ต้น ฮวงเม่าบ่มี" (**ฮวงเม่า** คือ รวงข้าว) ท่านยกอุปมาเหมือนการทำนา เมื่อบำรุงรักษาลำต้นข้าวดีแล้ว ย่อมหวังได้ซึ่งผล

หลวงปู่ ตักเตือนศิษย์ให้ปฏิบัติศีลวัตร อันเป็นส่วนเบื้องต้นให้บริสุทธิ์ไว้เสมอ การปฏิบัติธรรมจึงจะก้าวหน้า

๓. สมณะตามอริยประเพณี

สมัยที่หลวงปู่บำเพ็ญภาวนาอยู่ที่ถ้ำไผ่ขวาง น้ำตกสาริกา นครนายก ในบางคืน ปรากฏทางสมาธินิมิต มีพระอรหันตสาวกมาแสดงธรรมให้ท่านฟังถึงวิธีปฏิบัติตามทางอริยประเพณี ได้ความว่า : -

วิธีเดินจงกรม ต้องให้อยู่ในท่าสำรวมทั้งกายและใจ ตั้งจิตและสติไว้ที่จุดหมายของงานที่ตนกำลังทำอยู่ พึงมีสติอยู่กับธรรมหรืออาการนั้นๆ ไม่พึงส่งใจและสติไปอื่น อันเป็นลักษณะของคนไม่มีหลักยึด ไม่มีความแน่นอนในตัวเอง

การบิณฑบาต การขบฉัน จนถึงการขับถ่าย ควรถืออริยประเพณีเป็นกิจวัตรประจำตัว ไม่เหมือนคนผู้ไม่เคยอบรมศีลธรรมมาเลย พึงทำเหมือนสมณะ คือ เพศของนักบวช อันเป็นประเพณีสงบเยือกเย็นมีสติปัญญา เครื่องกำจัดโทษที่ฝังลึกอยู่ภายในทุกอิริยาบถ

การขบฉัน พึงพิจารณาอาหารทุกประเภทด้วยดี อย่าปล่อยให้อาหารที่มีรสเอร็ดอร่อยตามชิวหาประสาทนิยม กลายมาเป็นอาหารพิษแผดเผาใจ แม้ร่างกายจะมีกำลังเพราะอาหารที่ขาดการพิจารณาเข้าไปหล่อเลี้ยง แต่ใจจะอาภัพเพราะรสอาหารเข้าไปทำลาย จะกลายเป็นการทำลายตนด้วยการบำรุง คือทำลายใจเพราะการบำรุงกายด้วยอาหารโดยความไม่มีสติ

สมณะไปที่ใด อยู่ที่ใด ไม่พึงก่อความเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น คือไม่สั่งสมกิเลสแก่ตัวเอง และระบาดสาดกระจายไปเผาลนผู้อื่น

คำว่า **กิเลสอริยธรรม** ถือเป็นสิ่งน่ากลัวอย่างยิ่ง พึงใช้ความระมัดระวังด้วยความจงใจไม่ประมาทต่อกระแสของกิเลสทุกๆ กระแส เพราะเป็นเหมือนกระแสไฟที่จะสังหารหรือทำลายได้ทุกๆ กระแสไป การยืน เดิน นั่ง นอน การขบฉัน การขับถ่าย การพูดจาปราศัยกับผู้มาเกี่ยวข้องทุกราย และทุกๆ ครั้งด้วยความสำรวม นี่แหละคืออริยธรรม เพราะพระอริยบุคคลทุกประเภท ท่านดำเนินอย่างนี้กันทั้งนั้น

ความไม่มีสติ ไม่มีการสำรวม เป็นทางของกิเลสและบาปธรรม เป็นทางของวัฏฏะล้วนๆ ผู้ออกจากวัฏฏะจึงไม่ควรสนใจกับทางอันลามกตกเหวเช่นนั้น เพราะจะพาให้เป็นสมณะที่เลว ไม่เป็นผู้อันใครๆ พึงปรารถนา

๔. พระธุดงค์กับชาวบ้านสมัยก่อน

หลวงปู่มั่นเล่าว่า สมัยที่ท่านออกบำเพ็ญกรรมฐานในครั้งโน้น ไม่มีใครสนใจทำกันเลย ในความรู้สึกของประชาชนสมัยนั้นเห็นว่า การบำเพ็ญกรรมฐานเป็นของแปลกปลอม ไม่เคยมีในวงของพระและศาสนาเลย

พวกชาวบ้านในสมัยนั้น พอมองเห็นพระกรรมฐานเดินธุดงค์มา ก็ส่งเสียงร้องบอกกันลั่นด้วยความตกใจกลัว ว่า **"พระธรรมมาแล้ว"** พร้อมกับทิ้งหาบหรือสิ่งของบนบ่า ต่างคนต่างวิ่งหาที่หลบซ่อนกันจ้าละหวั่น พอพระผ่านไปแล้ว ต่างก็ออกจากที่หลบซ่อน โจษขานเกี่ยวกับเรื่องที่พบเห็นพระกันเซ็งแซ่ด้วยใจระทึก

เมื่อชาวบ้านรู้จักพระธุดงค์ตอนแรกๆ จึงไม่มีใครสนใจธรรมะ นอกจากจะกลัวเป็นส่วนมาก แต่เมื่อเริ่มรู้จักคุ้นเคย เห็นการปฏิบัติที่สำรวม และตั้งใจบำเพ็ญเพียรเพื่อรู้ธรรมอย่างแท้จริงจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธา มอบตัวเป็นศิษย์เรียนรู้ธรรมและฝึกภาวนาด้วย

ดังนั้น พระธุดงค์ผู้มุ่งปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมจริงๆ จึงเข้าถึงประชาชนได้ดี บำเพ็ญประโยชน์ได้มากโดยไม่ต้องอาศัยการโฆษณา เพราะการประพฤติตัวโดยสามีจิกรรม คือ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมเป็นเครื่องดึงดูดจิตใจผู้อื่นให้เกิดความสนใจและเลื่อมใสเอง

๕. กิจวัตรประจำนิสัยของพระธุดงคกรรมฐาน

การเที่ยวแสวงหาวิเวกเพื่อความสงัดทางกายทางใจ เป็นกิจวัตรประจำนิสัยของพระธุดงคกรรมฐานผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมอย่างแท้จริง

เมื่อออกพรรษาแล้ว **หลวงปู่มั่น**จึงชอบออกธุดงค์ทุกๆ ปี โดยเที่ยวไปตามป่าตามภูเขาที่มีหมู่บ้านพอได้อาศัยบิณฑบาต ในภาคอีสาน ท่านชอบไปแถวนครพนม สกลนคร อุดรธานี หนองคาย เลย หล่มสัก และข้ามไปทางฝั่งลาว ท้องที่เหล่านี้มีป่าเขาชุกชุม เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร

การบำเพ็ญเพียรภาวนาของ**หลวงปู่**นั้น ถือว่าเป็นงานสำคัญยิ่งกว่างานอื่นใด ท่านทำอย่างไม่มีการลดละทั้งกลางวันกลางคืน ท่านชอบอยู่ลำพังองค์เดียว ไม่ชอบเกาะเกี่ยวกับเพื่อนฝูงและหมู่ชน ท่านมีศรัทธามุ่งมั่นต่อแดนพ้นทุกข์ ดังนั้น ไม่ว่าทำอะไรท่านจึงทำจริง ไม่มีการโกหกหลอกลวงทั้งตนเองและผู้อื่น ทั้งขยัน ทรหดอดทน และมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว

หลวงปู่เล่าว่า ท่านไปที่ใด อยู่ที่ใด ใจท่านมิได้เหินห่างจากความเพียร แม้ไปบิณฑบาต กวาดลานวัด ขัดกระโถน เย็บผ้า ย้อมผ้า เดินไปมาในวัด-นอกวัด ตลอดการขบฉัน ท่านทำความรู้สึกตัวอยู่กับความเพียรทุกขณะที่เคลื่อนไหว ไม่ยอมให้เปล่าประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากเวลาหลับนอนเท่านั้น แม้เช่นนั้น ท่านยังตั้งใจไว้ เมื่อรู้สึกตัวจะรีบลุกขึ้น ไม่ยอมนอนซ้ำอีก จะเป็นความเคยตัวต่อไป และจะแก้ไขได้ยาก

ตามปกตินิสัย พอรู้สึกตัวท่านรีบลุกขึ้นล้างหน้า แล้วเริ่มประกอบความเพียรทันที ถ้ามีการง่วงเหงาอยู่ จะไม่นั่งสมาธิในขณะนั้น กลัวจะหลับใน ต้องออกเดินจงกรม ถ้าก้าวเดินช้าๆ ยังรู้สึกง่วง ก็ต้องเดินเร็วขึ้น เมื่อรู้สึกเพลียหรือเมื่อความง่วงหายไปแล้ว ท่านจึงจะออกจากทางจงกรม เข้าที่พักแล้วนั่งสมาธิภาวนาจนถึงเวลาพอสมควร ก็ทำกิจประจำวัน นับตั้งแต่การบิณฑบาตเป็นต้นไป

โดยสรุป **หลวงปู่**ท่านบำเพ็ญเพียรทุกอิริยาบถ และทำจนเป็นนิสัยไม่เลือกกาลเลือกเวลา

๖. หลวงปู่เสาร์นั่งสมาธิแล้วตัวลอย

หลวงปู่มั่น เล่าถึงนิสัยของ**หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** พระอาจารย์ของท่านว่า ท่านเป็นพระเรียบๆ และเยือกเย็นน่าเลื่อมใสมาก ที่แปลกเรื่องหนึ่งคือ เวลาท่านนั่งสมาธิ เกิดความรู้สึกว่า "ตัวเราท่าจะลอยขึ้นจากพื้นแน่ๆ" เลยลืมตาขึ้นดู จิตถอนจากสมาธิ ร่างท่านจึงร่วงลงก้นกระแทกพื้น ต้องเจ็บอยู่หลายวัน

ความจริงแล้วตัวท่านลอยสูงจากพื้นราว ๑ เมตรจริงๆ

ในการนั่งสมาธิคราวต่อไป พอท่านรู้สึกว่าตัวลอยขึ้น ท่านค่อยๆ ลืมตาโดยรักษาสติให้อยู่กับองค์สมาธิ ก็พบว่าตัวท่านลอยขึ้นจริง เนื่องจากท่านเป็นคนละเอียด แม้เห็นด้วยตาก็ยังไม่แน่ใจ คราวต่อไปจึงเอาวัตถุชิ้นเล็กๆ ไปเหน็บไว้ใต้หลังคาตรงที่ท่านนั่ง เมื่อทำสมาธิจิตสงบ และรู้สึกว่าตัวท่านเริ่มลอยขึ้นจนสูงพอ แล้วพยายามประคองจิตให้อยู่ในสมาธิ ค่อยๆ เอื้อมมือหยิบของ ค่อยๆ ถอดจิตจากสมาธิ ตัวท่านค่อยๆ ลอยต่ำลงมาถึงพื้นอย่างปลอดภัย

หลวงปู่เสาร์ได้ทดลองทำจนแน่ใจว่าตัวท่านลอยได้จริง แต่ไม่ใช่ทุกครั้ง เป็นเพียงบางครั้งเท่านั้น

จากที่กล่าวในภาคประวัติว่า **หลวงปู่เสาร์** เดิมท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า การบำเพ็ญเพียรของท่านจึงติดขัดไปไม่ถึงที่สุด ต่อเมื่อ**หลวงปู่มั่น** ได้กราบเรียนให้สติท่าน แล้วท่านอธิษฐานของดความปรารถนานั้น จิตท่านจึงก้าวหน้าโดยลำดับ ลุถึงแดนเกษมดังใจหมาย

หลวงปู่เสาร์ ท่านมีปกติไม่ค่อยพูด ทั้งวันพูดเพียง ๒-๓ ประโยคเท่านั้น ท่านนั่งสมาธิได้นานหลายชั่วโมงติดต่อกัน เวลาขึ้นธรรมาสน์เทศน์ ท่านก็เทศน์แค่ ๒-๓ ประโยค เช่น **"ให้พากันละบาป และบำเพ็ญกุศล อย่าให้เสียชีวิตและลมหายใจไปเปล่าที่ได้มีวาสนาเกิดมาเป็นมนุษย์"** และ **"เราเกิดเป็นมนุษย์ มีความสูงศักดิ์มาก อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ ความเป็นมนุษย์ของเราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเลวกว่าสัตว์อีกมาก เวลาตกนรกจะตกหลุมที่ร้อนกว่าสัตว์มากมาย อย่าพากันทำ"**

๗. ความคิดของท่านขรัวตา

ตอนที่**หลวงปู่มั่น**บำเพ็ญเพียรอยู่ที่ถ้ำไผ่ขวาง น้ำตกสาริกา นครนายก ที่ชายเขาทางขึ้นไปถ้ำ มีสำนักวิปัสสนาอยู่แห่งหนึ่ง มีขรัวตา (พระที่ลาครอบครัวบวชเมื่ออายุมากแล้ว) องค์หนึ่งพักอยู่ที่นั่น

คืนหนึ่ง **หลวงปู่**กำลังนั่งสมาธิ รู้สึกว่าพิจารณาอะไรก็ปลอดโปร่งไปหมด ท่านได้กำหนดจิตส่งกระแสลงไปดูขรัวตา เห็นขรัวตากำลังคิดวุ่นวายไปกับเรื่องกิจการบ้านเรือนและครอบครัวอยู่ พอตกดึก หลวงปู่ส่งกระแสจิตไปดู ขรัวตาก็คิดวุ่นวายกับเรื่องเดิม จนใกล้จะสว่าง ท่านขรัวตาก็ยังคิดเรื่องทำนองนั้นอยู่อีก วุ่นวายอยู่กับเรื่องจะสอนลูกคนนั้น จะสั่งหลานคนนี้อยู่ร่ำไป

ตอนเช้า ขากลับจากบิณฑบาต **หลวงปู่**แวะไปเยี่ยมขรัวตา แล้วพูดทักทายในเชิงให้สติว่า "เป็นอย่างไรหลวงพ่อ ปลูกบ้านใหม่ แต่งงานกับคู่ครองใหม่ แต่เป็นแม่อีหนูคนเก่า เมื่อคืนนี้ตลอดคืนไม่ยอมนอน เสร็จเรียบร้อย ไปด้วยดีแล้วมิใช่หรือ คืนต่อไปคงจะสบาย ไม่ต้องวุ่นวายจัดแจงลูกคนนั้น สั่งหลานคนนี้อีกแล้วกระมัง คืนนี้หลวงพ่อมีงานมากและวุ่นวายแทบมิได้พักผ่อนหลับนอนมิใช่หรือ"

ขรัวตาท่านรู้สึกทั้งอายทั้งกลัว พูดเสียงสั่นละล่ำละลัก หน้าซีดคล้ายจะเป็นลม **หลวงปู่**จึงหาอุบายพูดไปเรื่องอื่น แล้วก็ลาขึ้นถ้ำ

ต่อมาได้ ๓ วัน โยมที่ปฏิบัติท่านขรัวตาได้ขึ้นไปที่ถ้ำ บอก**หลวงปู่**ว่า ขรัวตาท่านหนีไปแล้ว ทัดทานอย่างไรก็ไม่อยู่ ท่านไม่ยอมเล่าอะไรให้ฟัง เพียงพูดเป็นนัยว่า "ก็เราคิดอะไรๆ ท่านก็รู้จนหมดสิ้น

หนักกว่าท่านดุด่าเราเสียอีก...”

หลวงปู่รู้สึกสลดใจที่ทำคุณกลับได้โทษ ไม่คิดว่าเรื่องจะใหญ่โตไปขนาดนั้น จากนั้นท่านว่าท่านไม่เคยทักใครเกี่ยวกับความคิดนึกดีชั่ว เพียงพูดเป็นอุบายเพื่อให้ผู้นั้นรู้ตัวโดยมิให้กระเทือนใจ แต่ให้หาทางแก้ไขด้วยตนเอง

๘. เล่าเรื่องพระธุดงค์กลัวผี

การเยี่ยมป่าช้า เป็นอุบายอย่างหนึ่งที่**หลวงปู่**ใช้สอนศิษย์ในการภาวนา ท่านให้พิจารณาทั้ง**ป่าช้านอก** คือที่ฝังหรือเผาศพ กับ**ป่าช้าข้างใน** ได้แก่การพิจารณาการเป็นอสุภะภายในร่างกายตน

หลวงปู่เล่าถึงลูกศิษย์ของท่านองค์หนึ่ง เดินธุดงค์ไปถึงหมู่บ้านตอนเย็นๆ โยมพาไปพักริมป่าช้าโดยที่ท่านไม่รู้ การภาวนาคืนแรกจึงผ่านไปด้วยดี

มาวันที่สอง ตกบ่าย ชาวบ้านได้หามคนตายมาเผาใกล้ๆ ที่ท่านอยู่ ท่านรู้สึกใจไม่ดี นึกเลยไปถึงความกลัวในตอนกลางคืน จะย้ายกลดหนีก็ไม่ได้เพราะอธิษฐานไว้แล้ว ตกกลางคืนยิ่งรู้สึกกลัวจนขนลุกขนพอง ท่านเป็นทุกข์มาก รู้สึกตีบตันไปหมด ใจไม่เป็นอันภาวนา หลับตาทีไรเห็นแต่ภาพเขาหามศพ เผาศพ และเห็นผีมากมายมาหาท่านทนทุกข์ทรมานหลายชั่วโมง

ยังพอมีสติอยู่บ้าง นึกละอายใจที่เป็นพระแต่กลัวผี รู้ไปถึงไหนก็อับอายไปถึงนั่น นึกถึงคำสอนของหลวงปู่ว่า **กลัวที่ไหนให้ไปที่นั่น** ท่านจึงตัดสินใจจะไปนั่งภาวนาข้างกองไฟที่เผาศพ พอลุกขึ้นยืนก็ใจสั่นก้าวขาไม่ออก พยายามแข็งใจค่อยๆ สืบเท้าเดินเข้าไป เหงื่อท่วมจีวรอุตสาห์เดินไปถึง กลับยิ่งกลัวหนัก ฝืนใจนั่งสมาธิโดยหันหน้าไปทางกองไฟ บังคับใจที่กำลังกลัวให้บริกรรมว่า เราก็จะตาย ไม่ต้องกลัว เราก็จะตาย กลัวทำไม ไม่ต้องกลัว ...

ใจเริ่มสงบลง กำลังจะหายกลัว เกิดมีเสียงย่างเท้าเหยียบใบไม้กรอบแกรบมาข้างหลัง เดินๆ หยุดๆ เดินตรงมาหาท่าน มันหยุดห่างท่านสัก ๓ วา ได้ยินเคี้ยวของแข็งดังกรุบๆ ยิ่งทำให้ท่านกลัวหนัก นึกว่าท่านคงไม่รอดแน่ ผีร้ายตัวนั้นคงจะมากัดกินศีรษะท่านแน่ๆ ด้วยความกลัวสุดขีด ตัดสินใจลืมตาดู เผื่อไม่ได้การขอวิ่งหนีเอาตัวรอดก่อน

พอลืมตาขึ้นดู ปรากฏว่าเป็นสุนัขบ้าน กำลังขบกินเศษอาหารที่เขานำมาเซ่นผู้ตาย เลยนึกขบขันและรู้สึกสมเพชตัวเอง รำพึงว่า **"เจ้าหมาตัวนี้มีอำนาจวาสนามากจัง ทำเอาพระธุดงค์กลัวแทบตัวปลิวไปได้"**

จากนั้นท่านก็ตั้งใจปฏิบัติภาวนาอย่างกวดขัน ขจัดความกลัวไปได้ เข้าไปภาวนาในป่าช้าได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ยึดเอาคนตายเทียบกับคนเป็น ว่าเป็นส่วนผสมของธาตุเช่นเดียวกัน เมื่อปราศจากใจครองแล้ว ธาตุทั้งมวลที่ผสมกันอยู่ก็สลายลงไป ที่เรานึกกลัวนั้นแท้จริงแล้วก็เพราะใจหลอกหลอนตัวเราเอง

๙. ผีมีจริงหรือไม่

มีคำถามที่คนชอบถามกันว่า “ผีมีจริงหรือไม่” **หลวงปู่**ได้ตอบปัญหานี้ว่า

... ไม่ว่าแต่ผีหรือสิ่งใดๆ ในโลก ถ้าสิ่งนั้นมีอยู่จริงสิ่งนั้นต้องเป็นอิสระไปตามความมีอยู่ของตน ไม่ขึ้นอยู่กับความสนับสนุนหรือทำลายของใคร ที่ไปว่าสิ่งนั้นมีจริง หรือสิ่งนั้นไม่มี สิ่งนั้นถึงจะมีหรือจะสูญไป แต่สิ่งนั้นต้องมีอยู่ตามธรรมชาติของมัน ไม่มีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามคำเสกสรรค์ของใครๆ ผีที่มนุษย์สงสัยกันทั่วโลกว่ามีหรือไม่มี ก็เช่นกัน

ความจริง ผีที่ทำให้คนเกิดความกลัวและเป็นทุกข์นั้นเป็นผีที่คนคิดขึ้นในใจว่า ผีมีอยู่ที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง ผีจะมาทำร้ายบ้าง พาให้เกิดความกลัวและเป็นทุกข์ขึ้นมา ถ้าอยู่ธรรมดาไม่ก่อเรื่องผีขึ้นที่ใจ ก็ไม่เกิดความกลัว และไม่เป็นทุกข์

ฉะนั้น ผีจึงเกิดขึ้นจากการก่อเรื่องของผู้กลัวผีขึ้นที่ใจมากกว่าผีจะมาจากที่อื่น แต่ผีจะมีจริงหรือไม่นั้น แม้บอกว่าผีมีจริง ก็ไม่มีพยานหลักฐานยืนยันกันพอให้เชื่อได้ เพราะนิสัยมนุษย์เราไม่ชอบยอมรับความจริง นี่คือมนุษย์เราโดยมาก

๑๐. มนุษย์เกิดมาจากไหน

ปัญหาธรรมที่มีผู้ถามว่า **มนุษย์เกิดมาจากไหน หลวงปู่**ท่านตอบดังนี้ : -

... มนุษย์เราต่างก็มีพ่อมีแม่เป็นแดนเกิด แม้ผู้ถามก็มิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่มีพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาเหมือนกันจึงไม่ควรถาม

ถ้าจะตอบว่า มนุษย์เกิดจากอวิชชา ตัณหา ก็จะมืดมิดปิดตายิ่งกว่าไม่ตอบเป็นไหนๆ เพราะไม่เคยรู้ว่าอวิชชาตัณหาคืออะไร ทั้งๆ ที่มีอยู่กับทุกคน เว้นพระอรหันต์ท่านเท่านั้น แต่เราไม่สนใจอยากรู้และปฏิบัติเพื่อรู้สิ่งดังกล่าว นอกจากจะตอบว่าเกิดจากพ่อแม่ ที่เห็นๆ กันอยู่นี้เท่านั้น ผู้ถามก็จะหาว่าตอบตัดสำนวน จึงลำบากในการตอบตามความจริง เพราะผู้ถามมิได้สนใจกับความจริงเท่าไรนัก

ในธรรมท่านว่า มนุษย์และสัตว์เกิดจาก **อวิชชา ปัจจยา สังขารา ... สมุทโย โหตุ** และดับภพชาติอันเป็นความดับทุกข์ทั้งมวลจาก **อวิชชายะ ตเววะ อเสสะวิราคะนิโรธา สังขาระนิโรโธ ... นิโรโธ โหติฯ** เหล่านี้ก็มีอยู่กับจิตของทุกคนที่มีกิเลสบนหัวใจ

ถ้ายอมรับความจริงแล้ว ก็นี่แลพาให้เกิดเป็นมนุษย์และสัตว์เกิดและตายเป็นทุกข์อยู่เต็มโลก จนจะหาที่อยู่กินกันไม่ได้อยู่แล้ว เพราะอวิชชา ตัณหา ความหิวโหย ไม่มีเวลาลดตัว เป็นต้นเหตุ ทั้งที่ยังไม่ตายก็เตรียมหาที่อยู่ที่กินอยู่แล้ว นี่แลตัวที่พาให้มนุษย์และสัตว์เกิดและเป็นทุกข์อยู่เต็มโลก

ถ้าอยากรู้ ก็จงดูจิต ดวงที่เต็มไปด้วยกิเลส ประเภทที่พาให้ร้อนรนกระวนกระวาย ส่ายแส่หาที่เกิดที่อยู่ทุกๆ ขณะนี้ จะได้พบสิ่งที่มุ่งหวังอย่างสมใจ และหายสงสัยในตัวเอง ไม่ต้องถามใคร อันเป็นการแสดงความงมงายของตัว ให้ผู้อื่นเห็นว่าตัวยังบกพร่องเรื่องของตัวอยู่มาก เพราะจิตเป็นตัวคะนองและจองหอง ไม่มีอะไรจะเปรียบได้ในโลก หากแต่ขาดความสนใจเหลียวแลเท่านั้นจึงไม่รู้ความดื้อดึงของตัว และทำให้คว้าน้ำเหลวโดยไม่มีอะไรติดมือพอเป็นความสมหวังบ้าง

๑๑. ปฏิปทาอดอยาก

หลวงปู่มั่น ท่านอบรมพระเณรให้ได้ผลอย่างเต็มที่ ด้วยอุบายวิธีต่างๆ ที่เหมาะกับจริตของศิษย์แต่ละคน ผู้ตั้งใจปฏิบัติตามท่านด้วยความเคารพเทิดทูนจริงๆ ย่อมได้รับคุณธรรม เป็นการได้รับการถ่ายทอดข้อวัตรวิธีดำเนินจากท่านมาอย่างพอใจ ตลอดความรู้ความฉลาดภายในใจที่น่าเลื่อมใส และนำมาสั่งสอนศิษย์ สืบทอดกันมา พอให้เห็นเป็นสักขีพยานว่า ศาสนายังทรงมรรคทรงผลประจักษ์ใจของผู้ปฏิบัติตลอดมาไม่ขาดสูญ

ปฏิปทาที่**หลวงปู่** พาดำเนิน อาจเรียกได้ว่า **"ปฏิปทาอดอยาก"** คือที่อยู่ก็อดอยาก ที่อาศัยก็ฝืดเคือง ปัจจัยเครื่องอาศัยต่างๆ ก็มีน้อยที่สุด คือพยายามอยู่กับความไม่มี และอยู่อย่างสมัครใจ อยู่ได้ด้วยธรรมจริงๆ ไม่ใช่อยู่ด้วยเครื่องบำรุงบำเรอและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เหมือนกับที่ทางโลกเขานิยมกัน

ที่เรียก**ปฏิปทาอดอยาก** เพราะอยู่ด้วยความตั้งใจทรมานอดอยากฝืนกายฝืนใจเพื่อธรรมจริงๆ คือ อยู่ก็ฝืน นั่งก็ฝืน ยืนก็ฝืน นอนก็ฝืนเดินจงกรมก็ฝืน นั่งสมาธิก็ฝืน การอยู่การทำทุกอย่างต้องฝืนใจไม่ให้อยู่ตามอัธยาศัยใจชอบเลย

บางครั้งยังต้องทนหิว ไม่ฉันอาหารหลายวัน เพื่อเร่งทำความเพียรทางใจ ขณะที่ไม่ฉันนั้นเป็นเวลาทำความเพียรตลอดสาย ไม่มีการลดหย่อนผ่อนตัวว่าหิวโหย แม้จะทุกข์ก็ทราบว่าทุกข์เวลานั้น และก็ทราบว่าตนทนหิวเพื่อความเพียร เพราะผู้ปฏิบัติบางรายจริตนิสัยชอบ

ทางอดอาหาร ถ้าฉันทุกวันร่างกายสมบูรณ์ ความเพียรทางใจไม่ก้าวหน้า ใจอับเฉาไม่สว่างไสว ไม่องอาจกล้าหาญ ก็จำต้องหาทางแก้ไขโดยมีการผ่อนและอดอาหารระยะสั้นบ้าง ระยะยาวบ้าง พร้อมกับสังเกตตัวเองว่าอย่างไหนให้ผลมากน้อยต่างกันอย่างไร นิสัยของตนถูกกับวิธีใดก็เร่งรีบในวิธีนั้น รายที่ถูกจริตกับการอดหลายวันก็จำต้องยอมรับตามนิสัยของตน แม้ว่าจะลำบากก็ยอมทนเอา เพราะอยากดี อยากรู้ อยากฉลาด อยากหลุดพ้นจากทุกข์

๑๒. เหล่าเทพมาฟังธรรม

ในสถานที่บางแห่ง จะมีพวกเทพพากันมาฟังธรรมกับ**หลวงปู่** ส่วนมากจะมาตอนกลางคืนดึกสงัด พอมาถึงก็พร้อมกันทำประทักษิณ ๓ รอบ แล้วนั่งเป็นระเบียบเรียบร้อย หัวหน้ากล่าวแนะนำตัวว่าพาพวกเทพมาจากที่นั้นๆ ประสงค์อยากจะฟังธรรมนั้นๆ

หลวงปู่จะเริ่มทักทายพอสมควร แล้วกำหนดจิตเพื่อธรรมที่ควรแสดง จะผุดขึ้นมา จากนั้นก็เริ่มแสดงให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ จบแล้วชาวเทพก็พร้อมกันสาธุการ ๓ ครั้ง เสียงลั่นในโลกธาตุ ผู้มีหูทิพย์จะได้ยินทั่วกัน แล้วพร้อมกันทำประทักษิณ ๓ รอบ และลากลับอย่างมีระเบียบงดงาม พอออกพ้นเขตวัดหรือที่หลวงปู่พักแล้ว พวกเขาก็พากันเหาะขึ้นสู่อากาศ เหมือนปุยนุ่นปลิวขึ้นสู่ท้องฟ้าฉะนั้น

เวลาที่ชาวเทพมาก็เช่นกัน พากันเหาะลอยมาลงนอกบริเวณที่พักแล้วเดินเข้ามาด้วยความเคารพ เป็นระเบียบสวยงาม มิได้พูดคุยกันอึกทึกครึกโครมเพราะพวกเทพเป็นกายทิพย์ จะพูดอย่างมนุษย์จึงขัดข้องขณะฟังเทศน์ จะมีความสำรวม ไม่ส่ายโน่นส่ายนี่ ไม่แสดงทิฏฐิมานะออกมาให้กระทบจิตใจของผู้ให้อรรถให้ธรรม

ตามปกติก่อนพวกเทพจะมา หลวงปู่จะทราบก่อนเสมอ พวกเขาจะมาเร็วที่สุดประมาณ ๖ ทุ่ม **หลวงปู่**จะทราบตั้งแต่ตอนเย็น บางคืนจึงต้องงดการประชุมอบรมพระเณร พอท่านขึ้นจากทางจงกรมแล้วก็เข้าที่ทำสมาธิภาวนา พอจวนเวลาพวกเทพจะมาถึง **หลวงปู่**ก็ถอนจิตออกมาอยู่ขั้นอุปจารสมาธิแล้วส่งกระแสจิตออกไปดู ถ้ายังไม่มาท่านก็

เข้าสมาธิอีกเพื่อรอให้เขามาพร้อม

เมื่อ**หลวงปู่**อยู่ที่เชียงใหม่ พวกเทพมาฟังเทศน์บ่อย ส่วนทางภาคอิสานนานๆ มาที แต่ก็มีรายที่แอบฟังอยู่ห่างๆ เมื่อท่านกำลังอบรมพระ พอทราบหลวงปู่ก็หยุดการอบรม สั่งให้เลิกประชุม แล้วท่านเข้าที่ทำสมาธิภาวนาเพื่อแสดงธรรมให้พวกเขาฟัง พอเทพกลับท่านก็พักจำวัดถึงเวลาอันควร แล้วก็ตื่นทำความเพียรตามปกติ

การต้อนรับชาวเทพเป็นกิจของหลวงปู่โดยเฉพาะ ไม่ให้คลาดเคลื่อนเวลาได้เลย เพราะพวกเขาจะมาตรงเวลา พวกเทพเคารพหัวหน้ามาก คอยฟังคำสั่งและปฏิบัติตามโดยพร้อมเพรียง ไม่ว่าเทพมาจากชั้นไหน ต้องมีหัวหน้านำเสมอ การสนทนาระหว่างพวกเทพกับพระใช้ภาษาใจภาษาเดียวเท่านั้น ซึ่งเข้าใจได้อย่างชัดเจนตรงกัน และ**หลวงปู่**ก็เชี่ยวชาญเรื่องนี้มาก

๑๓. ข้อวัตรประจำวันและการโปรดชาวเทพ

ท่านหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้เขียนบรรยายข้อวัตรประจำวัน และการโปรดชาวเทพ ของ**หลวงปู่มั่น** ดังนี้ : -

ข้อวัตรประจำองค์ท่าน โดยเฉพาะในมัชฌิมวัย หลังฉันจังหันเสร็จแล้ว เข้าทางจงกรมจวนเที่ยงหรือเที่ยงวัน เข้าที่พักกลางวันเล็กน้อย หลังจากพักก็เข้าที่ทำสมาธิภาวนาราวชั่วโมงครึ่ง จากนั้นลงเดินจงกรมจนถึงบ่าย ๔ โมง ปัดกวาดลานวัดหรือที่พัก เสร็จแล้วสรงน้ำ แล้วเข้าทางจงกรมอีก จนถึงเวลา ๑-๒ ทุ่ม เข้าที่พักทำสมาธิภาวนาอีกต่อไป ถ้าเป็นหน้าแล้งหรือคืนที่ฝนไม่ตก ท่านยังลงมาเดินจงกรมอีกจนดึกดื่นถึงจะขึ้นกุฏิ หรือเข้าที่พักซึ่งเป็นร้านเล็กๆ ถ้าเห็นว่าดึกมากไปท่านก็เข้าพักจำวัด ปกติท่านพักจำวัดราว ๕ ทุ่ม ไปตื่นเอาตี ๓

ถ้าวันใดจะมีแขกพวกเทพมาเยี่ยมฟังธรรม ซึ่งปกติท่านต้องทราบล่วงหน้าในตอนเย็นก่อนแล้วทุกครั้ง วันนั้นถ้าเขาจะมาดึก ท่านก็รีบพักเสียก่อน ถ้าเขาจะมาราว ๕ ทุ่มหรือเที่ยงคืน ท่านก็เข้าที่รอรับพวกเทพอย่างนี้เป็นประจำ

ท่านไปพักบำเพ็ญในสถานที่บางแห่ง โดยเฉพาะที่เชียงใหม่ บางคืนมีทั้งพวกเทพเบื้องบน และเทพเบื้องล่าง จะมาเยี่ยมท่านในเวลาเดียวกันก็มี ถ้าเป็นอย่างนี้ ท่านต้องย่นเวลา คือรับแขกเทพพวกมาถึงก่อนแต่น้อย แสดงธรรมให้ฟังและแก้ปัญหาเท่าที่จำเป็น แล้วก็บอกให้พวกเขาฟังว่า ถัดจากนี้ไปจะมีชาวเทพมาฟังธรรมและถามปัญหาอีก

พวกที่มาก่อนก็รีบลากลับ พวกที่มาทีหลังซึ่งรออยู่ห่างๆ พอไม่ให้เสียมารยาท แล้วก็พากันเข้ามา ท่านก็เริ่มแสดงธรรมให้ฟังตามแต่บาทคาถาที่ท่านกำหนดในขณะนั้นจะผุดขึ้นมา ซึ่งพอเหมาะกับจริตนิสัยและภูมิของเทพพวกนั้นๆ

บางทีหัวหน้าเทพ ก็แสดงความประสงค์ขึ้นเสียเองว่าขอฟังธรรมนั้นๆ หลวงปู่ก็เริ่มกำหนด พอธรรมนั้นผุดขึ้นมาท่านก็เริ่มแสดงให้เทพ-ฟังไปตามลำดับเนื้อหา ...

บางวัน พวกเทพเบื้องบนบ้าง เทพเบื้องล่างบ้าง พวกใดพวกหนึ่งจะมาเยี่ยมฟังธรรมกับหลวงปู่ในเวลาเดียวกันกับพวกพญานาคจะมาก็มี ถ้าพวกเขามาในเวลาตรงกันบ่อยๆ เข้า หลวงปู่จำต้องตกลงกำหนดว่า ขอให้พวกนั้นมาเวลาเท่านั้น เพื่อความสะดวกทั้งฝ่ายพระฝ่ายเทพและทั้งฝ่ายนาคทั้งหลาย

ตามที่หลวงปู่เล่า ท่านไม่ค่อยมีเวลาว่างเท่าไรนัก แม้จะอยู่ในป่าเขาลึกๆ ก็จำต้องปฏิบัติต่อพวกเทพซึ่งมาจากเบื้องบนชั้นต่างๆ และมาจากเบื้องล่างในที่ต่างๆ กันอยู่นั่นเอง ในคืนหนึ่งๆ ถ้าพวกหนึ่งชั้นหนึ่งไม่มา ก็มีอีกพวกหนึ่งชั้นหนึ่ง และพวกรุกขเทพที่ใดที่หนึ่งมากันจนได้ จึงไม่ค่อยมีเวลาว่างในเวลากลางคืน แต่ในสถานที่เช่นนั้นมนุษย์ไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่เป็นป่าแถบเชียงใหม่

ถ้าหลวงปู่ลงมาพักใกล้บ้านใกล้เมือง ก็เป็นชาวมนุษย์จากที่ต่างๆ มาเยี่ยม แต่ต้องต้อนรับเวลากลางวัน ตอนบ่ายหรือตอนเย็น จากนั้นท่านก็อบรมพระเณรต่อไป

ท่านหลวงตามหาบัว ยังเขียนเล่าอีกว่า ในสมัยหลังๆ เมื่อลูกศิษย์ลูกหาของหลวงปู่บางองค์มีพลังจิตแก่กล้า ถ้ามีพวกเทพมาในช่วงที่หลวงปู่รู้สึกอ่อนเพลีย ท่านยังบอกให้พวกเทพไปขอฟังธรรม

จากพระลูกศิษย์ของท่าน ซึ่งยังความปลื้มใจให้พวกเทพเช่นเดียวกัน เรื่องเช่นนี้ย่อมยืนยันได้ว่าไม่ใช่เฉพาะหลวงปู่มั่นองค์เดียวเท่านั้นที่เคยแสดงธรรมโปรดพวกเทพ และพวกกายทิพย์ทั้งหลาย

๑๔. เปรียบเทียบการแสดงธรรมกับเทวดาและกับมนุษย์

ท่านหลวงตามหาบัว ถ่ายทอดคำพูดของ**หลวงปู่มั่น** ที่เล่าให้บรรดาศิษย์ฟังว่า : -

...การติดต่อและแสดงธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดารู้สึกแตกต่างกันอยู่มาก

เวลาแสดงธรรมให้เทวดาฟัง ไม่ว่าเบื้องบน เบื้องล่าง หรือรุกขเทวดา พวกนี้ฟังเข้าใจง่ายกว่ามนุษย์เราหลายเท่า พอแสดงธรรมจบลง เสียงสาธุการ ๓ ครั้ง กระเทือนโลกธาตุ ขณะที่เทพทุกชั้นภูมิมาเยี่ยม ก็มีความเคารพพระอย่างยิ่ง ไม่เคยเห็นพวกเทพแม้รายหนึ่งแสดงอาการไม่ดีไม่งามภายในใจ ทุกอาการของพวกเทพอ่อนนิ่มเหมือนผ้าพับไว้เหมือนกันในขณะนั้น ขณะที่มาก็ดี ขณะนั่งฟังธรรมก็ดี ขณะจะจากไปก็ดี เป็นความสงบเรียบร้อยและสวยงามไปตลอดสาย

แต่ เวลาแสดงธรรมให้ชาวมนุษย์ฟังกลับไม่เข้าใจกัน แม้อธิบายซ้ำแล้วซ้ำเล่าก็ยังไม่ค่อยจะเข้าใจ นอกจากไม่เข้าใจแล้ว ยังคิดตำหนิผู้แสดงอยู่ภายในอีกด้วย ว่าเทศน์อะไรฟังไม่รู้เรื่องเลย สู้องค์นั้นไม่ได้ สู้องค์นี้ไม่ได้ บางรายยังอดเอากิเลสหยาบๆ อยู่ภายในของตัวออกอวดไม่ได้ว่า สมัยเราบวชยังเทศน์เก่งกว่านี้เป็นไหนๆ คนฟังฮากันตึงๆ ด้วยความเพลิดเพลิน ไม่มีการง่วงเหงาหาวนอนเลย ยิ่งเทศน์โจทก์สองธรรมาสน์ด้วยแล้ว คนฟังหัวเราะกันไม่ได้หุบปากตลอดกัณฑ์

บางรายก็คิดว่าคนเล่าลือกันว่าท่านเก่งมากทางรู้วาระจิตคน ใครคิดอะไรขึ้นมาท่านรู้ได้ทันที แต่เวลาเราคิดอะไรๆ ท่านไม่เห็นรู้บ้างเลย

ถ้ารู้ก็ต้องแสดงออกบ้าง...

บางรายเตรียมจะมาจับผิดจับพลาดด้วยความอวดตัวว่าฉลาดอย่างพอตัว ผู้นั้นไม่มีความสนใจต่อธรรมเอาเลย แม้จะแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังด้วยวิธีใดๆ ที่เขานั่งฟังอยู่ด้วยในขณะนั้น ก็เป็นเหมือนเทน้ำใส่หลังหมานั่นเอง มันสลัดทิ้งหมดทันที ไม่มีน้ำเหลืออยู่บนหลังมันแม้แต่หยดเดียว...

หลวงปู่ท่านว่า ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่เทศน์ เพราะการเทศน์เป็นเหมือนโปรยยาพิษทำลายคนผู้ไม่มีความเคารพอยู่ภายใน ส่วนธรรมนั้นยกไว้ว่าเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยมจริงๆ มีคุณค่ามหาศาลสำหรับผู้ตั้งใจและมีเมตตาเป็นธรรม ไม่อวดรู้อวดฉลาดเหนือธรรม ตรงนี้แลสำคัญมาก...

ขณะนั่งฟังอยู่ด้วยกันหลายคน ผู้ร้อนจนแทบละลายตายไปก็มีผู้เย็นจนตัวจะเหาะลอยขึ้นบนอากาศก็มี มันผิดกันที่ใจดวงเดียวนี้เท่านั้น นอกนั้นไม่สำคัญ เราจะพยายามอนุเคราะห์เขาเพื่อผ่อนหนักให้เป็นเบาก็ไม่มีทาง เมื่อใจไม่ยอมรับแล้ว แม้จะพยายามคิดว่า ถ้าไม่เกิดประโยชน์ก็ไม่อยากให้เกิดโทษ แต่ก็ปิดไม่อยู่ เพราะผู้คอยจะสร้างบาปสร้างกรรมนั้นเขาสร้างอยู่ตลอดเวลา แบบไม่สนใจกับใครและอะไรทั้งนั้น

การเทศน์สั่งสอนมนุษย์นับว่ายากอยู่ไม่น้อย เวลาเขามาหาเราซึ่งไม่กี่คน แต่โดยมากต้องมียาพิษแอบติดตัวมาจนได้ ไม่มากก็พอให้รำคาญใจได้ ถ้าเราจะสนใจรำคาญอย่างโลกๆ ก็ต้องได้รำคาญจริงๆ แต่นี่ปล่อยตามบุญตามกรรม เมื่อหมดทางแก้ไขแล้วก็ถือว่าเป็นกรรมของสัตว์...

ผู้ตั้งใจมาเพื่อแสวงหาอรรถหาธรรม หาบุญหากุศล ด้วยความเชื่อบุญเชื่อกรรมจริงๆ ก็มี นั่นน่าเห็นใจและน่าสงสารเขามาก แต่มี

จำนวนน้อย ผู้มาแสวงหาสิ่งไม่เป็นท่าและไม่มีขอบเขตนั้นรู้สึกมาก เหลือหูเหลือตา พรรณนาไม่จบ

ฉะนั้น จึงชอบอยู่แต่ในป่าในเขา อันเป็นที่สบายกายสบายใจ ทำความเพียรก็เต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่มีสิ่งรบกวนให้ลำบากตาลำบากใจ- มองไปทางไหน คิดเรื่องอะไรเกี่ยวกับอรรถธรรมก็ปลอดโปร่งโล่งใจ มองดูและฟังเสียงสัตว์สาราสิงห์ พวกลิงค่างบ่างชะนีที่หยอกเล่นกัน ทั้งห้อยโหนโยนตัวและกู่ร้องโหยหวน หากันอยู่ตามกิ่งไม้ชายเขา ลำเนาป่า ยังทำให้เย็นตาเย็นใจไปตาม โดยมิได้คิดว่าเขาจะมีความรู้สึกอะไรต่อเรา ต่างตัวต่างหากินและปีนขึ้นโดดลงไปตามประสาสัตว์ ทำให้รู้สึกในอิริยาบถและความเป็นอยู่ทุกด้านสดชื่นผ่องใสและวิเวกวังเวง หากจะมีอันเป็นอันตายขึ้นมาในเวลานั้น ก็เป็นไปด้วยความสงบสุขทั้งทางกายและจิตใจ ไม่เกลื่อนกล่นวุ่นวายตามแบบธรรมชาติ คือมาคนเดียวไปคนเดียวแท้

โดยมากพระสาวกอรหันต์ ท่านนิพพานแบบนี้กันทั้งนั้น เพราะกายและจิตของท่านไม่มีความเกลื่อนกล่นวุ่นวายมาแอบแฝงมีกายอันเดียว จิตดวงเดียว และมีอารมณ์เดียว ไม่ไหลบ่าแส่หาความทุกข์ ไม่สั่งสมอารมณ์ใดๆ มาเพิ่มเติมให้เป็นการหนักหน่วงถ่วงตน

ตรงกันข้าม กับที่ว่าหนักเท่าไรยิ่งขนมาเพิ่มเข้า แต่ท่านเบาเท่าไรยิ่งขนออกจนไม่มีอะไรจะขน แล้วก็อยู่กับความไม่มีทั้งๆ ที่ผู้ว่าไม่มีคือใจก็มีอยู่กับตัว คือไม่มีงานจะขนออก และขนเข้าอีกต่อไป เรียกว่า **บรรลุถึงขั้นคนว่างงาน**

ใจว่างงาน ทางศาสนาถือว่า การว่างงานแบบนี้ เป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ ผิดกับโลกที่ผู้ว่างงานกลายเป็นคนมีทุกข์มากขึ้น เพราะไม่มีทางไหลมาแห่งโภคทรัพย์

๑๕. แสดงธรรมโปรดพวกนาค

เกี่ยวกับการแสดงธรรมโปรดพวกนาคนั้น **หลวงปู่**เล่าถึงช่วงที่ไปพักบำเพ็ญเพียรอยู่ชายเขาฝั่งไทย ตะวันตกเมืองหลวงพระบางของลาวอยู่นานพอสมควร

ท่านเล่าว่า ที่ใต้ชายเขาลูกนั้นมีเมืองพญานาคตั้งอยู่ใหญ่โตมาก หัวหน้าพวกนาคพาบริวารมาฟังธรรมกับท่านเสมอ และมากันมากมายในบางครั้ง พวกนาคไม่ค่อยมีปัญหาและมีความเลื่อมใสในธรรม

หลวงปู่พักอยู่ชายเขาลูกนั้น พญานาคมาเยี่ยมท่านแทบทุกคืน มีบริวารติดตามมาไม่มากนัก นอกจากจะมาในโอกาสพิเศษ ถ้าวันไหนพญานาคจะพาบริวารมามาก ท่านจะทราบได้ล่วงหน้าทุกครั้ง ท่านว่าท่านพักอยู่ที่นั้นยังประโยชน์แก่พวกนาคและพวกเทวดาโดยเฉพาะไม่ค่อยเกี่ยวกับประชาชนนัก

พวกนาคมาเยี่ยมท่านจะไม่มาตอนดึกนัก จะมาราว ๔-๕ ทุ่ม อาจเพราะที่นั้นสงบสงัดและอยู่ห่างไกลหมู่บ้าน แต่ที่อื่นๆ จะมาดึกกว่านี้ พญานาคอาราธนาท่านให้อยู่ที่นั่นนานๆ เขาเคารพเลื่อมใสท่านมาก ได้จัดบริวารให้มารักษาท่านทั้งกลางวันและกลางคืนผลัดเปลี่ยนวาระกันมามิได้ขาด แต่เขามาเฝ้าดูอยู่ห่างๆ พอทราบและรักษาเหตุการณ์เกี่ยวกับท่านได้สะดวก

เรื่องนาคจะมีอีกในตอนต่อไป

๑๖. ไตรวิธญาณ : วิธีหยั่งรู้เห็นของผู้เป็นครูอาจารย์

หลวงปู่มั่น สอนศิษย์ว่า การกำหนดรู้อะไรต่างๆ เช่น จิต นิสัย วาสนา ของคนอื่นและของเทวดา เป็นต้น ย่อมรู้ได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้ : -

๑. เอกวิธัญญา กำหนดพิจารณากายนี้ให้ปรากฏชัด จิตวาง **อุคคหนิมิต** รวมจนถึง**ฐิติจิต** คือ จิตดวงเดิม พักอยู่พอประมาณ จิตถอยออกมาพักเพียงอุปจาระ ก็ทราบได้ว่าเหตุนั้นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้

๒. ทุวิธัญญา กำหนดพิจารณาเหมือนข้อ ๑ พอจิตถอยออกมาถึง อุปจาระ จะปรากฏนิมิตภาพเหตุการณ์นั้นขึ้น ต้องวางนิมิตนั้นเข้าจิตอีกครั้งหนึ่ง ครั้นถอยออกมาอีกก็ทราบเหตุการณ์นั้นๆ ได้

๓. ติวิธัญญา ปฏิบัติเหมือนในข้อ ๑ พอจิตถอยออกมาถึงขั้นอุปจาระ จะปรากฏนิมิตภาพเหตุการณ์ขึ้น ต้อง**วิตก**ถามก่อน แล้วจึงวางนิมิตนั้น แล้วเข้าจิตอีก ถอยออกมาถึงขั้น**อุปจาระ** ก็จะทราบเหตุการณ์นั้นได้

ความรู้โดยอาการ ๓ นี้ หลวงปู่ท่านว่า ... **จิตยังเป็นฐิติขณะเป็นเอกัคคตา มีอารมณ์เดียว มีแต่สติกับอุเบกขา จะทราบเหตุการณ์ไม่ได้ ต้องถอยจิตออกมาเพียงขั้นอุปจาระ จึงมีกำลังรู้ได้ หากถอยออกมาถึงขั้นขณิกะ หรือจิตธรรมดา ก็ทราบเหตุการณ์ไม่ได้เหมือนกัน เพราะกำลังอ่อนเกินไป**

หลวงปู่ท่านอาศัย **ไตรวิธญาณ** นี้เป็นกำลังในการหยั่งรู้เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นส่วนอดีต ปัจจุบัน อนาคต และกำหนดรู้จิตใจนิสัย วาสนา ของศิษย์ยานุศิษย์ได้ด้วย

ปรีชาญาณหยั่งรู้โดยวิธี ๓ ประการนี้ จึงควรเป็นเนติ (แบบอย่าง) ของผู้จะเป็นครูอาจารย์สอนกรรมฐานคนอื่นต่อไป

๑๗. เทศน์สอนพระธุดงค์หัวดื้อ

หลวงปู่พักอยู่ที่บ้านสามผง จังหวัดนครพนม ช่วงนั้นเป็นหน้าแล้ง พระเณรมาอยู่อบรมกับท่านมากราว ๖๐-๗๐ รูป น้ำมีไม่พอใช้และขุ่นข้นไปหมด พระเณรและชาวบ้านเห็นว่าควรขุดลอกบ่อให้ลึกลงไปอีก เพื่อจะได้มีน้ำพอใช้ พระผู้ใหญ่จึงได้ไปกราบเรียนเรื่องนี้กับหลวงปู่

หลวงปู่นิ่งอยู่พักหนึ่ง แล้วห้ามว่า "อย่า อย่า ดีไม่ดีจะเป็นอันตราย" แล้วท่านก็ไม่ได้พูดอะไรอีก

พระผู้ใหญ่ท่านนั้นออกมาบอกให้พระเณรฟังตามคำของหลวงปู่ บรรดาพระเหล่านั้นเห็นว่าควรแอบทำ เพราะบ่อน้ำอยู่ห่างไกลวัด ไม่ต้องบอกให้ท่านทราบ พอเที่ยงวันกะว่าหลวงปู่พักจำวัด ก็พากันออกไปขุดลอกบ่อ ลงมือขุดไปได้ประเดี๋ยวเดียว ดินรอบปากบ่อก็พังลงมาถมจนเต็มถึงปากบ่อ ปากบ่อกว้างและเสียหาย เกือบทับคนตายไปหนึ่งคน

พระเณรและญาติโยมกลัวอย่างใจหายใจคว่ำ เพราะต่างไม่คาดคิดและต่างก็ล่วงเกินคำห้ามของหลวงปู่ โดยที่ไม่มีใครทักท้วง ทั้งพระทั้งโยมต่างร้อนเป็นไฟกลัวหลวงปู่จะทราบ รีบพากันหาไม้มากั้นดินปากบ่ออธิษฐานขอให้หลวงปู่ช่วย โกยดินขึ้นจากบ่อได้ และได้อาศัยใช้น้ำนั้นต่อไป ช่วยให้โล่งใจไปได้บ้าง พองานเสร็จต่างก็หนีเอาตัวรอด ไม่มีใครกล้าปริปาก ต่างรู้สึกร้อนๆ หนาวๆ กลัวจะถูกดุในตอนประชุมตอนค่ำ เพราะไม่เคยมีเรื่องใดที่จะรอดพ้นการรู้เห็นของหลวงปู่ไปได้

เพียงแต่คิดอยู่ในใจท่านก็รู้ถ้าต้องการจะรู้

เมื่อจวนเวลาประชุมต่างยิ่งกังวลใจมากขึ้น ใครๆ ต่างก็รู้เห็นเกี่ยวกับการดุว่าของหลวงปู่มาแล้ว พระเณรจะต้องโดนดุแน่ๆ เพราะเป็นความผิดที่ค่อนข้างฉกรรจ์ หลวงปู่คงไม่ละเว้น

พอถึงเวลาประชุม หลวงปู่กลับไม่พูดถึงเรื่องบ่อน้ำเลย ส่วนผู้ทำผิดต่างก็เห็นโทษที่ตนทำอย่างเต็มที่ พอรุ่งเช้าวันใหม่เวลาหลวงปู่ออกจากที่ภาวนา และเตรียมออกบิณฑบาต พระทั้งวัดต่างร้อนอยู่ภายใน คอยฟังหลวงปู่จะว่าอะไรบ้าง ต่างก็กระวนกระวายใจ แต่กลับเป็นไปคนละเรื่อง ท่านกลับพูดนิ่มนวลเชิงปลอบใจ

ท่านพูดว่า **"เรามาศึกษาหาอรรถธรรม ไม่ควรกล้าจนเกินตัวและกลัวจนเกินไป เพราะความผิดพลาดอาจมีได้ด้วยกันทุกคน ความเห็นโทษและความผิดนั้นแลเป็นคนดี พระพุทธเจ้าท่านก็เคยผิดมาก่อนพวกเรา ตรงไหนที่เห็นว่าผิดท่านก็เห็นโทษในจุดนั้น และพยายามแก้ไขไปทุกระยะที่เห็นว่าผิด เจตนานั้นดีอยู่ แต่ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้นอาจมีกันได้ ควรสำรวมระวังในทุกกรณี เพราะความมีสติระวังตัวทุกโอกาสเป็นทางของนักปราชญ์"**

เพียงเท่านี้หลวงปู่ก็หยุด แสดงอาการยิ้มแย้มต่อพระเณรแล้วเดินนำออกบิณฑบาตตามปกติ ทำให้พระเณรค่อยเบาใจ คืนวันต่อมาก็ไม่มีประชุม เป็นแต่สั่งให้พากันประกอบความเพียร รวมเป็นเวลา ๓ คืนไม่มีการประชุมอบรมธรรม

จนถึงวันที่ ๔ จึงมีการประชุม **หลวงปู่**ไม่ได้เอ่ยถึงเรื่องบ่อน้ำ เริ่มแรกก็แสดงธรรมอบรมภาคปฏิบัติไปตามธรรมดา ท่านแสดงไปถึงเหตุผลและความเคารพในธรรมในครูอาจารย์ ว่าพระทุกองค์ควรเป็นผู้หนักในเหตุผลซึ่งเป็นเรื่องของธรรมแท้ ไม่ควรปล่อยให้ความอยากที่คอยผลักดันอยู่ตลอดเวลาออกมาเพ่นพ่านในวงปฏิบัติ จะทำลายธรรม

อันเป็นแนวทางที่ถูก และเป็นแบบฉบับแห่งการดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ จะทำให้ทุกสิ่งที่มุ่งปรารถนาเสียไปโดยลำดับ

ธรรมวินัยหนึ่ง คำพูดของครูอาจารย์หนึ่ง ที่เราถือเป็นที่เคารพไม่ควรฝ่าฝืน , การฝ่าฝืนพระธรรมวินัย และการฝ่าฝืนคำครูอาจารย์ เป็นการทำลายตัวเอง และเป็นการส่งเสริมนิสัยไม่ดีให้มีกำลังเพื่อทำลายตนและผู้อื่นต่อไปไม่มีทางสิ้นสุด

แล้ว**หลวงปู่**ก็วกมาเรื่องบ่อน้ำ ว่า : -

"น้ำบ่อนี้มิใช่มีแต่ดินเหนียวล้วนๆ แต่มีดินทรายอยู่ข้างล่างด้วย หากขุดลึกลงไปมาก ดินทราย จะพังลงไปก้นบ่อ ทำให้ดินเหนียวขาดตกลงไปด้วย ดีไม่ดีทับหัวคนตายก็ได้ จึงได้ห้ามมิให้พากันทำ

"การห้ามมิให้ทำ หรือการสั่งให้ทำกิจใดๆ ก็ตาม ได้พิจารณาก่อนแล้วทุกอย่างถึงได้สั่งลงไป ผู้มารับการอบรมก็ควรพิจารณาตามบ้าง บางอย่างก็เป็นเรื่องภายในโดยเฉพาะ ไม่จำต้องแสดงออกต่อผู้อื่นจนทุกแง่ทุกมุม เท่าที่แสดงออกก็พอเข้าใจในความมุ่งหมายดีพอ แต่ทำไมจึงไม่เข้าใจ เช่น อย่าทำสิ่งนั้น แต่กลับทำสิ่งนั้น ให้ทำสิ่งนั้น แต่กลับไม่ทำในสิ่งนั้น ดังนี้

"เรื่องทั้งนี้ไม่ใช่ไม่เข้าใจ ต้องเข้าใจกันแน่นอน แต่ที่ทำไปอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นความดื้อดึงตามนิสัยที่เคยดื้อดึงต่อพ่อแม่มาแต่เด็ก เพราะท่านเอาใจ นิสัยนั้นเลยติดตัวและฝังใจมาจนถึงขั้นพระขั้นเณร ซึ่งเป็นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว แล้วก็มาดื้อดึงต่อครูอาจารย์ต่อพระธรรมวินัยอันเป็นทางเสียหายเข้าอีก"

"ความดื้อดึงในวัยและเพศนี้ ไม่ใช่ความดื้อดึงที่ควรได้รับอภัยและเอาใจเหมือนคราวเป็นเด็ก แต่ควรตำหนิอย่างยิ่ง ถ้าขืนดื้อดึงต่อไปอีก ก็จะเป็นการส่งเสริมนิสัยไม่ดีนั้นให้ยิ่งขึ้นและควรได้รับสมัญญาว่า พระธุดงค์หัวดื้อ บริขารใช้สอยทุกชิ้นที่เกี่ยวกับตัว ก็ควรเรียกว่า

บริขารของพระหัวดื้อไปด้วย องค์นี้ก็ดื้อ องค์นั้นก็ด้าน องค์โน้นก็มึน และดื้อด้านกันทั้งวัด อาจารย์ก็ได้ลูกศิษย์หัวดื้อ อะไรก็กลายเป็นเรื่องดื้อด้านเสียหมด โลกนี้เห็นจะแตก ศาสนาก็จะล่มจมแน่นอน”

ต่อจากนั้น **หลวงปู่**ก็แสดง เป็นเชิงถามว่า “ใครบ้างที่ต้องการเป็นพระหัวดื้อ และต้องการให้อาจารย์เป็นอาจารย์ของพระหัวดื้อ มีไหมที่นี่ ถ้ามี พรุ่งนี้ให้พากันไปขุดไปรื้อบ่อน้ำอีก ให้ดินพังลงทับตายจะได้ไปเกิดบนสวรรค์วิมานหัวดื้อ เผื่อชาวเทพชั้นต่างๆ จะได้มาชมบารมีบ้างว่าเก่งกันจริงๆ ไม่มีชาวเทพพวกไหน แม้ชั้นพรหมโลกที่เคยเห็นและเคยได้ยินได้อยู่วิมานประหลาดเช่นนี้มาก่อน”

จากนั้น **หลวงปู่** ก็แสดงอ่อนลงทั้งเสียงและเนื้อธรรม ทำให้ผู้ฟังเห็นโทษแห่งความดื้อดึงฝ่าฝืนของตนอย่างถึงใจ ผู้ฟังในขณะนั้นคล้ายกับลืมหายใจไปตามๆ กัน

พอจบการแสดงธรรมและเลิกประชุมแล้ว ต่างก็ไต่ถามกันว่ามีใครไปกราบเรียนท่าน ถึงได้เทศน์ขนาดหนัก ทำเอาผู้ฟังแทบสลบไปตามๆ กันในขณะนั้น ทุกองค์ต่างปฏิเสธว่าไม่มีใครกล้าไปกราบเรียนท่าน เพราะต่างก็กลัวจะโดนเทศน์หนักอยู่แล้ว

เรื่องนี้ก็เป็นอันผ่านพ้นไป ต่างองค์ต่างก็ถือเป็นบทเรียนและระมัดระวังยิ่งขึ้น

๑๘. ไม่อยากเป็นอาหารเสือต้องขยันภาวนา

หลวงปู่มั่น จำพรรษาแถบจังหวัดนครพนม ๓-๔ ปี แถบหมู่บ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม บ้านห้วยทราย อำเภอคำชะอี แถบบ้านหนองสูงโคกกลาง ท่านชอบพักแถวนี้เพราะมีป่าเขามาก โดยเฉพาะ**ที่บ้านผักกูด**ท่านบอกว่า เทวดาก็ชุม เสือก็ชุม

ตอนกลางคืน เสียงเสือโคร่งใหญ่ กระหึ่มอยู่ใกล้ๆ ที่พักท่าน บางคืนมันกระหึ่มพร้อมกันทีละหลายตัว สนั่นหวั่นไหวไปทั้งป่า เสียงมันร้องรับกันเหมือนคนร้องหากัน น่ากลัวมาก พระเณรไม่กล้าหลับนอน

หลวงปู่ฉลาดหาอุบายให้พระเณรขยันภาวนา ท่านบอกว่า **"ใครขี้เกียจทำความเพียร ระวังให้ดีนะ เสือในภูเขานี้ชอบพระเณรที่ขี้เกียจทำความเพียรนัก กินก็อร่อย ใครไม่อยากเป็นอาหารอร่อยของมันต้องขยัน ใครขยันทำความเพียรเสือกลัว และไม่ชอบเอาเป็นอาหาร"**

พระเณรได้ยินดังนั้น ต่างก็พยายามทำความเพียรกัน แม้เสือกำลังกระหึ่มอยู่รอบๆ ก็จำต้องฝืนออกไป **"เดินจงกรมแบบสละตาย"** ทั้งที่กลัวๆ เพราะเชื่อคำของหลวงปู่ที่ว่าใครขี้เกียจเสือจะมาเอาไปเป็นอาหารของมัน เพราะที่อยู่นั้นมิได้เป็นกุฏิถาวรเหมือนวัดทั่วไป แต่เป็นเพิงเตี้ยๆ เล็กๆ พออาศัยหลับนอนได้เท่านั้น ไม่สามารถป้องกันเสือได้ และอยู่ห่างไกลกันด้วย จึงต้องพยายามเร่งทำความเพียรตามคำของหลวงปู่

ที่**หลวงปู่**ท่านเล่าก็น่ากลัวด้วย ว่าบางคืนมีเสือโคร่งใหญ่เข้ามาบริเวณที่พักก็มี แต่ไม่ทำอะไรใคร เพียงเดินผ่านเท่านั้น ซึ่งหลวงปู่ก็

ทราบดีว่ามันไม่ทำอะไรพระเณร ท่านว่าเทวดารักษาอยู่ตลอดเวลา แต่ท่านก็พูดเป็นอุบายให้พระเณรกลัวแล้วตั้งใจภาวนาให้หนักหน่วงขึ้น

พวกเสือก็คงรู้ว่าบริเวณนั้นเป็นสถานที่เย็นใจ ปลอดภัยไม่ต้องระวังอันตรายจากพวกนายพราน โดยปกติถ้าหลวงปู่กับพระเณรพักที่ใด พวกพรานก็ไม่กล้าเข้าไปล่าสัตว์อยู่แล้ว เพราะกลัวบาปและกลัวลำกล้องปืนระเบิดเป็นอันตรายแก่ตน

สำหรับชาวบ้านก็รู้สึกแปลก เวลาท่านไปพักอยู่ที่ใดเสือที่เคยไปกัดวัวควายและสัตว์เลี้ยงชาวบ้านกินเป็นประจำ ก็ดูสงบเงียบไป ไม่ทราบว่าพวกมันย้ายไปหากินกันที่ไหน ไม่มาทำอันตรายสัตว์เลี้ยงของพวกเขาเลย พวกเขาก็อยากให้หลวงปู่พักอยู่ที่นั้นนานๆ

๑๙. ทำไมเทวดาไม่ช่วยอบรมสั่งสอนมนุษย์

หลวงปู่เล่าให้สานุศิษย์ฟังว่า เวลาพวกเทวดามาเยี่ยมฟังเทศน์ หัวหน้าเทวดาบอกว่า หลวงปู่มาพักอยู่ที่นี่ทำให้เทวดาสบายใจทั่วกัน เทวดามีความสุขมากผิดปกติ เพราะกระแสเมตตาธรรมของท่านมีความอัศจรรย์มาก ไม่ว่าท่านพักที่ไหน พวกเทวดาท่านต้องทราบกันจากกระแสธรรมที่แผ่จากองค์ท่านไปทุกทิศทุกทาง แม้เวลาท่านแสดงธรรมแก่พระเณรและประชาชน กระแสเสียงของท่านก็สะเทือนไปหมดทั้งเบื้องบนเบื้องล่างไม่มีขอบเขต ใครอยู่ที่ไหนก็ได้เห็นได้ยิน นอกจากคนตายเท่านั้นจะไม่ได้ยิน

หลวงปู่ย้อนถามหัวหน้าเทวดาว่า "ก็มนุษย์ไม่เห็นได้ยินกันบ้าง ถ้าว่าเสียงเทศน์สะเทือนไปไกลดังที่ว่านั้น"

หัวหน้าเทวดาตอบว่า ก็มนุษย์เขาจะรู้เรื่องอะไร และสนใจศีลธรรมอะไรกับท่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเขา เขาเอาไปใช้ในทางบาปทางกรรม และขนนรกมาทับถมตัวตลอดเวลา คนที่เขาสนใจกับศีลกับธรรมนั้นมีน้อยเต็มที

มนุษย์มีอายุสั้นน้อยนิด แต่ส่วนใหญ่ก็อยู่ด้วยความประมาท **มนุษย์เองเป็นผู้รักษาศาสนา แต่แล้วมนุษย์เสียเองไม่รู้จักศาสนา ไม่รู้จักศีลธรรมซึ่งเป็นของดีเยี่ยม**

มนุษย์คนใดชั่วก็ยิ่งรู้จักแต่จะทำชั่วถ่ายเดียว เขายังแต่ลมหายใจเท่านั้นที่พอเป็นมนุษย์อยู่กับโลกเขา พอลมหายใจขาดไปเท่านั้น เขาก็จมไปกับความชั่วของเขาทันทีแล้ว กรรมชั่วก็มัดดวงวิญญาณเขาไปใน

ทันทีที่สิ้นลมหายใจ เวลามนุษย์ตาย แล้วนิมนต์พระมาสาธยายธรรมให้คนตายฟัง เขาจะเอาอะไรมาฟัง แม้ขณะยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่สนใจอยากฟังเทศน์ฟังธรรม ศาสนามิได้ถึงใจมนุษย์เท่าที่ควรหรอก เพราะเขาไม่สนใจสิ่งที่มนุษย์รักชอบที่สุดนั้น ,มันเป็นสิ่งที่ต่ำทรามแม้สัตว์เดรัจฉานก็ยังไม่ชอบ แต่มนุษย์เหล่านั้นกลับชอบ แม้ขณะขาดใจก็ยังชอบอยู่เลย

รู้สึกว่าพวกเทวดารู้เรื่องของมนุษย์ได้ดีกว่าที่มนุษย์จะมาสนใจรู้เรื่องของเทวดา มีหลวงปู่นี่แหละ เป็นพระวิเศษ รู้ทั้งเรื่องมนุษย์ ทั้งเรื่องเทวดา ทั้งเรื่องสัตว์ นรก สัตว์กี่ประเภทท่านรู้ได้ดีกว่าเป็นไหนๆ ดังนั้นพวกเทวดาทั้งหลายจึงยอมตนกราบไหว้ท่าน

หลวงปู่ได้พูดเป็นเชิงปรึกษาว่า เทวดาเป็นผู้มีหูทิพย์ตาทิพย์รู้เรื่องดีชั่วของมนุษย์ดีกว่าพวกมนุษย์จะรู้เรื่องของมนุษย์ด้วยกัน **"เทวดาไม่พอจะช่วยเตือนช่วยสอนมนุษย์ให้เห็นบาปบุญคุณโทษได้บ้างหรือน่าจะได้ผลดีกว่าให้มนุษย์สั่งสอนและตักเตือนกันเอง"**

หัวหน้าเทวดาตอบว่า เคยเห็นมนุษย์ไม่กี่รายพอจะมีใจเป็นมนุษย์สมภูมิเหมือนอย่างหลวงปู่ ซึ่งให้ความเมตตาชาวเทพ และชาวมนุษย์ตลอดมา และพอที่จะรับทราบว่าในโลกนี้มีสัตว์หลายต่อหลายจำพวกด้วยกัน ทั้งที่เป็นภพหยาบ ภพละเอียด มนุษย์ทั่วไปไม่เคยรู้เคยเห็นเรื่องเหล่านี้เลย แล้วมนุษย์จะมาสนใจอะไรกับพวกเทวดา นอกจากเห็นอะไรผิดสังเกตบ้างเท่านั้น จะมาหวังคำตักเตือนดีชอบอะไรจากเทวดา แม้เทวดาจะรู้เห็นพวกมนุษย์ตลอดเวลาแต่มนุษย์ก็มิได้สนใจจะรู้เทวดาเลย แล้วจะให้เทวดาตักเตือนสั่งสอนมนุษย์ด้วยวิธีใด เป็นเรื่องจนใจทีเดียว ปล่อยตามกรรมของใครของเขาไว้อย่างนั้นเถอะ **แม้แต่พวกเทวดาเองก็ยังมีกรรมเสวยอยู่ทุกขณะ ถ้าปราศจากกรรมแล้วเทวดาก็ไปนิพพานได้เท่านั้นเอง**

หลวงปู่ถามว่า พวกเทวดาก็รู้เรื่องนิพพานกันด้วยหรือ ถึงว่าหมดกรรมแล้วก็ไปนิพพานกันได้ และพวกเทวดาก็มีความทุกข์เช่นสัตว์ทั้งหลายเหมือนกันหรือ

หัวหน้าเทวดาตอบว่า พวกเทวดารู้ เพราะพระพุทธเจ้าองค์ใดมาสั่งสอนโลก ก็ล้วนแต่สอนให้พ้นทุกข์ไปนิพพานกันทั้งนั้น มิได้สอนให้จมอยู่ในกองทุกข์ แต่สัตว์โลกไม่สนใจพระนิพพานเท่าเครื่องเล่นที่เขาชอบเลย จึงไม่มีใครคิดอยากไปนิพพานกัน เทวดาจำคำว่านิพพานได้อย่างติดใจจากพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่มาสอนสัตว์โลก แต่เทวดาก็มีกรรมหนา จึงยังไม่พ้นจากภพของเทวดาให้ได้ไปนิพพานกัน จะได้หมดปัญหา ไม่ต้องวกเวียนถ่วงตนดังที่เป็นอยู่นี้ ส่วนความทุกข์นั้น ถ้ามีกรรมอยู่แล้ว ไม่ว่าสัตว์จำพวกใด ต้องมีทุกข์ไปตามส่วนของกรรมดีกรรมชั่วที่มีมากน้อยในตัวสัตว์

หลวงปู่ถามว่า **"พระที่พูดกับเทวดารู้เรื่องกันมีมากไหม"**

เทวดาตอบว่า มีอยู่เหมือนกันแต่ไม่มาก โดยมากก็เป็นพระที่ชอบปฏิบัติบำเพ็ญอยู่ในป่าในเขาเหมือนหลวงปู่นี่แหละ

หลวงปู่ถามว่า "แล้วฆราวาสมีบ้างไหม ?"

เทวดาตอบว่า มีเหมือนกัน แต่มีน้อยมาก และต้องเป็นผู้ใคร่ทางธรรม ปฏิบัติใจผ่องใสจึงรู้ได้ เพราะกายพวกเทวดานั้นหยาบสำหรับพวกเทวดาด้วยกัน แต่ก็ละเอียดสำหรับมนุษย์จะรู้เห็นได้ทั่วไป นอกจากผู้มีใจผ่องใสจึงจะรู้จะเห็นได้ไม่ยากนัก

หลวงปู่ถามว่า ที่ว่าเทวดาไม่อยากมาอยู่ใกล้พวกมนุษย์ เพราะเหม็นสาบคาวมนุษย์นั้น เหม็นสาบคาวอย่างไรบ้าง ขณะที่พวกเทวดามาเยี่ยมท่านนั้นไม่เหม็นคาวบ้างหรือ ทำไมถึงพากันมาเยี่ยมท่านบ่อยนัก

เทวดาตอบว่า มนุษย์ที่มีศีลธรรมมิใช่มนุษย์ที่ควรรังเกียจ ยิ่งเป็นที่หอมหวนชวนให้เคารพบูชาอย่างยิ่ง และอยากมาฟังเทศน์

อยู่เสมอไม่เบื่อเลย มนุษย์ที่เหม็นคาวรังเกียจ คือมนุษย์ที่ไม่มีศีลธรรม รังเกียจศีลธรรมที่เป็นของดีเลิศในโลกทั้งสาม แต่ชอบในสิ่งที่น่ารังเกียจของผู้ดีมีศีลธรรมทั้งหลาย มนุษย์เหล่านี้น่ารังเกียจจริงไม่อยากเข้าใกล้ เหม็นคาวฟุ้งไปไกลด้วย แต่โดยปกติเทวดามิได้ตั้งข้อรังเกียจมนุษย์แต่อย่างใด

๒๐. หลวงปู่เล่าเรื่องภูติผีต่างๆ

ท่านหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เขียนบรรยายว่า เวลา**หลวงปู่มั่น**ท่านเล่าเรื่องเทวดาภูติผีชนิดต่างๆ ให้ฟัง ผู้ฟังเคลิ้มไปจนลืมตัวและลืมเวล่ำเวลา ลืมเหน็ดลืมเหนื่อยเมื่อยล้าไปตามๆ กัน และอยากจะรู้จะเห็นอย่างนั้นบ้างในวันหนึ่งข้างหน้า ทำให้มีความพากเพียรมากยิ่งขึ้น ยิ่งตอนเล่าเรื่องอดีตชาติของท่านเอง และของบางคนยิ่งน่าฟัง และยิ่งอยากรู้อดีตชาติของตนเองจนลืมความคิดที่อยากไปนิพพาน พอรู้ตัวก็ตกใจและตำหนิตนว่าเรานี่ถ้าจะเริ่มบ้าไปแล้ว แทนที่จะคิดไปในทางหลุดพ้นตามที่ท่านสั่งสอน กลับคิดจะไปคว้าและงมเงาในอดีต ก็ทำให้รู้ตัวไปพักหนึ่ง พอเผลอตัวก็คิดไปอีก ต้องคอยปรามตัวเองอยู่เรื่อย

เวลาที่หลวงปู่ท่านเล่าเรื่องพวกเทวดาและภูติผีชนิดต่างๆ ที่มาเยี่ยมท่าน รู้สึกน่าฟังมาก เรื่องพวกภูติผีนั้น ท่านว่ามีผีอันธพาลเช่นกับมนุษย์เรา ถ้าพวกใดชอบก่อความไม่สงบมาก เขาต้องจับพวกนั้นมาขังรวมกันไว้ในคอก ตามที่มนุษย์เรียกว่าห้องขังนั่นเอง ขังไว้เป็นพวกๆ เป็นห้องๆ เต็มห้องขังแต่ละห้อง มีทั้งผีอันธพาลหญิง ผีอันธพาลชาย และอันธพาลประเภทโหดร้ายทารุณ มองดูหน้าตาพวกนี้บอกอย่างชัดเจนว่า **แผ่เมตตาให้ไม่ยอมรับ**

พวกผีนั้นเขามีบ้านเมืองเหมือนมนุษย์เราเหมือนกันเป็นบ้านเมืองใหญ่โตมากมีหัวหน้าปกครองดูแลเหมือนกัน **ผีที่มีอุปนิสัยใฝ่บุญกุศลก็มีอยู่แยะ พวกผีธรรมดาและผีอันธพาลเคารพนับถือพวกผีที่ดีนี้มาก** เพราะผีผู้มีอุปนิสัยวาสนาเป็นผู้มีฤทธาศักดานุภาพมาก ผีทั้งหลาย

เคารพเกรงกลัวตามหลักธรรมชาติ มิใช่การประจบประแจงกัน

หลวงปู่เล่าว่า ที่ว่าบาปมีอำนาจน้อยกว่าบุญนั้น ท่านไปพบเห็นเป็นพยานในเมืองผี คือ ผีมีวาสนาแต่มาเสวยกรรมตามวาระ เช่นมาเกิดเป็นภูตผีแต่นิสัยใจคอในทางบุญนั้นไม่เคยเปลี่ยนแปลง และมีอำนาจมากด้วย เพียงผู้เดียวเท่านั้นก็สามารถปกครองผีได้เป็นจำนวนมากมาย เพราะเมืองผีไม่มีการถือพวกถือพ้องเหมือนเมืองมนุษย์เรา แต่ถืออำนาจตามหลักธรรม แม้จะฝืนถืออย่างมนุษย์ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะกรรมไม่อำนวยไปตาม ต้องขึ้นอยู่กับกรรมดีกรรมชั่วเท่านั้น เป็นหลักตายตัว อำนาจที่ใช้อยู่ในเมืองมนุษย์จึงนำไปใช้ในปรโลกไม่ได้

เวลา**หลวงปู่**ออกเที่ยวโปรดสัตว์ทางสมาธิภาวนา ตามสถานที่ที่พวกผีตั้งบ้านเรือนอยู่ พอพวกเขาเห็นท่านก็รีบบอกกันมาทำความเคารพเหมือนมนุษย์เรา ท่านเดินผ่านไปตามที่ต่างๆ จะมีหัวหน้าผีนำทาง และอธิบายสภาพความเป็นอยู่ของผีชนิดต่างๆ ให้ฟัง และอธิบายเรื่องผีที่ถูกคุมขังว่าเป็นพวกมีใจโหดร้าย คอยรบกวนผู้อื่นไม่ให้มีความสุขเท่าที่ควรต้องขังไว้ตามโทษหนักเบา

คำว่า **ภูติผี** นั้น เป็นคำที่มนุษย์เราให้ชื่อเขา ความจริงเขาก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง เช่นเดียวกับสัตว์ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ทั่วไปในโลกตามภูมิของตน

๒๑. ท่านเจ้าคุณอุบาลีกล่าวยกย่องหลวงปู่มั่น

ท่านเจ้าคุณ**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** วัดบรมนิวาส เดินทางไปเชียงใหม่ ได้นิมนต์หลวงปู่มั่นไปด้วย ไปพักที่วัดเจดีย์หลวง ได้มีพระสงฆ์และประชาชนจำนวนมากมากราบเยี่ยมและฟังโอวาท

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้อาราธนา**หลวงปู่มั่น** เป็นองค์แสดงธรรม **หลวงปู่**เทศน์ได้จับใจผู้ฟังมาก ท่านเริ่มแสดงตั้งแต่ต้นอนุปุพพิกถาขึ้นไปเป็นลำดับ จนจบลงในท่ามกลางความเสียดายที่กำลังฟังเพลิน พอเทศน์จบท่านลงมากราบพระเถระ แล้วหลีกออกไปหาที่พักผ่อนตามอัธยาศัย

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ กล่าวชม**หลวงปู่มั่น** ท่ามกลางบริษัท ณ ที่นั้นว่า

...ท่านมั่นแสดงธรรมไพเราะมาก หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก และแสดงธรรมเป็น**มุตโตทัย** คือ **แดนแห่งความหลุดพ้น** ที่ผู้ฟังไม่มีที่น่าเคลือบแคลงสงสัย นับว่าท่านแสดงได้ละเอียดละออดีมาก แม้แต่เราเองก็ไม่อาจแสดงได้ในลักษณะแปลกๆ และชวนให้เพลิดเพลินอย่างท่านเลย สำนวนโวหารของพระธุดงค์กรรมฐานนี้แปลกมาก ฟังแล้วได้ข้อคิดและเพลินไปตาม ไม่มีเวลาอิ่มพอและเบื่อง่ายเลย

ท่านเทศน์ในสิ่งที่เราเหยียบย่ำไปมาอยู่นี่แล คือสิ่งที่เราเคยเห็นเคยได้ยินอยู่เป็นประจำ แต่มิได้สนใจคิดและนำมาทำประโยชน์ เวลาท่านเทศน์ผ่านไปแล้วถึงระลึกได้

ท่านมั่นเป็นพระกรรมฐานองค์สำคัญ ที่ใช้สติปัญญาตามทางมรรคที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้จริงๆ ไม่นำมาเหยียบย่ำทำลายให้กลาย

เป็นโลกๆ เลวๆ ไปเสีย ดังที่เห็นๆ กัน

ท่านเทศน์มีบทหนักบทเบา และเน้นหนักลงเป็นตอนๆ พร้อมทั้งการคลี่คลายความซับซ้อนแห่งเนื้อธรรมที่ลึกลับ ซึ่งพวกเราไม่อาจแสดงออกมาได้อย่างเปิดเผย และแยกแยะธรรมนั้นๆ ออกมาชี้แจงให้เราฟังได้อย่างถึงใจ โดยไม่มีปัญหาอะไรเลย นับว่าท่านฉลาดแหลมคมมากในเชิงเทศนาวิธีนี้ ซึ่งหาตัวจับได้ยาก

อาตมาแม้เป็นอาจารย์ท่าน แต่ก็ยกให้ท่านสำหรับอุบายต่างๆ ที่เราไม่สามารถ ซึ่งมีอยู่เยอะแยะ เฉพาะท่านมั่นท่านสามารถจริง อาตมาเองยังเคยถามปัญหาขัดข้องใจที่ตนไม่สามารถแก้ได้โดยลำพังกับท่าน แต่ท่านสามารถแก้ได้อย่างคล่องแคล่วว่องไวด้วยปัญญา เราพลอยได้คติจากท่านไม่มีประมาณ

อาตมาจะมาเชียงใหม่ จึงได้นิมนต์ท่านมาด้วย ซึ่งท่านก็เต็มใจมาไม่ขัดข้อง ส่วนใหญ่ท่านเห็นว่าที่เชียงใหม่เรามีป่า มีภูเขามาก สะดวกแก่การแสวงหาที่วิเวก ถึงได้ตกลงใจมากับอาตมาก็เป็นได้ เป็นแต่ท่านมิได้แสดงออกเท่านั้นเอง

พระอย่างท่านมั่นเป็นพระที่หาได้ยาก อาตมาแม้จะเป็นผู้ใหญ่กว่าท่าน แต่ก็เคารพเลื่อมใสธรรมของท่านอยู่ภายใน ท่านเองก็ยิ่งมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่ออาตมามาก จนละอายท่านในบางคราว

ท่านจะพักอยู่ที่นี่พอสมควร ก็ออกแสวงหาที่วิเวกต่อไป อาตมาก็จำต้องปล่อยตามอัธยาศัยท่าน ไม่กล้าขัด เพราะพระจะหาแบบท่านมั่นนี้รู้สึกจะหาได้ยากอย่างยิ่ง เมื่อท่านมีเจตนามุ่งต่อธรรมอย่างยิ่งเช่นนี้ เราก็ควรอนุโมทนา เพื่อท่านจะได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนและประชาชน พระเณร ในอนาคตอันใกล้นี้

ท่านผู้ใดมีข้อข้องใจเกี่ยวกับการอบรมภาวนา ก็เชิญไปศึกษาไต่ถามท่าน จะไม่ผิดหวังแน่นอน **แต่กรุณาอย่าไปขอตะกรุดวิชาคาถาอาคมอยู่ยงคะกระพันชาตรี แคล้วคลาดปลอดภัยต่างๆ ที่ผิด**

ทาง จะเป็นการไปรบกวนท่านให้ลำบากโดยมิใช่ทาง บางทีท่านอาจใส่ปัญหาเจ็บแสบเอาบ้างจะว่าอาตมาไม่บอก **เพราะท่านมั่นไม่ใช่พระประเภทนั้น**

ท่านเป็นพระจริงๆ และสั่งสอนคนให้เห็นผิดเห็นถูก เห็นชั่วเห็นดี เห็นบาปเห็นบุญจริงๆ มิได้สั่งสอนออกนอกลู่นอกทางไปจากคลองธรรม ท่านเป็นพระปฏิบัติจริง และรู้ธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้จริงๆ

เท่าที่ได้สนทนาธรรมกับท่านแล้ว รู้สึกได้ข้อคิดอย่างน่าอัศจรรย์ซึ่งใครๆ ไม่อาจพูดได้อย่างท่านเลย เท่าที่ผ่านมาในสมัยปัจจุบัน อาตมาเคารพเลื่อมใสท่านมากภายในใจ โดยที่ท่านไม่ทราบว่าอาตมาเคารพท่าน ถ้าไม่ทราบด้วยญาณเอง เพราะมิได้พูดให้ท่านฟัง

ท่านเป็นพระที่น่าเคารพบูชาจริงๆ และอยู่ในข่าย **ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส** ขั้นใดขั้นหนึ่งแน่นอนไม่สงสัย แต่ท่านมิได้แสดงตัวว่าเป็นพระที่ตั้งอยู่ในธรรมขั้นนั้นๆ หากพอรู้ได้ในเวลาสนทนากันโดยเฉพาะไม่มีใครเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย **อาตมาเองเชื่อว่าท่านเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรมขั้นสามอย่างเต็มภูมิ** (พระอนาคามี) ทั้งนี้ทราบจากการแสดงธรรมแห่งธรรมที่ท่านรู้เห็น แม้ท่านจะไม่บอกภูมิที่บรรลุว่าภูมินั้นๆ แต่ก็ทราบได้อย่างไม่มีข้อสงสัย เพราะธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังเป็นธรรมในภูมินั้นๆ แน่นอน ไม่ผิดกับปริยัติที่แสดงไว้

ท่านเป็นพระที่มีความเคารพและจงรักภักดีต่ออาตมาตลอดมา ไม่เคยแสดงอากัปกิริยากระด้าง วางตัวเย่อหยิ่งแต่อย่างใดให้เห็นเลย นอกจากวางตัวแบบผ้าขี้ริ้ว ซึ่งเห็นแล้วอดเลื่อมใสอย่างจับใจไม่ได้ทุกครั้งไปเท่านั้น

๒๒. จิตเต็มภูมิพระอนาคามี

ช่วงที่**หลวงปู่มั่น**เดินทางไปเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้น **ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ** ได้ยืนยันว่า **หลวงปู่มั่นได้บรรลุธรรมขั้น ๓ คือ ขั้นพระอนาคามี อย่างเต็มภูมิแล้ว กำลังเร่งความเพียรเพื่อบรรลุพระอรหันต์ต่อไป** (ดังในตอนที่ผ่านมา)

ท่านหลวงตามหาบัว ได้บรรยายตอนนี้ว่า : -

ท่าน (หลวงปู่มั่น) เล่าความเพียรตอนนี้ ผู้ฟังทั้งหลายต่างนั่งตัวแข็งเหมือนไม่มีลมหายใจไปตามๆ กัน เพราะเกิดความอัศจรรย์ในธรรมท่านอย่างสุดขีด เหมือนท่านเปิดประตูพระนิพพานออกให้ดู ทั้งที่ไม่เคยรู้ว่าพระนิพพานเป็นเช่นไรเลย **แม้องค์ท่านเองก็ปรากฏว่ากำลังเร่งฝีเท้า คือความเพียรเพื่อบรรลุพระนิพพานอย่างรีบด่วนอยู่เช่นกันในขณะนั้น** หากแต่ธรรมที่ท่านเล่าเพียงขั้นกำลังดำเนินนั้น เป็นธรรมที่ผู้ไม่เคยได้ยินมาก่อนจะทรงตัวอยู่ไม่ได้ จำต้องไหวตามด้วยความอัศจรรย์อยู่โดยดี

ท่านเล่าว่า จิตท่านทรงอริยธรรมขั้น ๓ อย่างเต็มภูมิมานานแล้ว แต่ไม่มีเวลาเร่งความเพียรตามใจชอบ เพราะภารกิจเกี่ยวกับหมู่คณะมีมากตลอดมา พอได้โอกาสไปพักที่เชียงใหม่ จึงได้เร่งความเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วย และก็ได้อย่างใจหมายไปทุกระยะ สถานที่บรรยากาศก็อำนวย พื้นเพของจิตที่เป็นมาดั้งเดิมก็อยู่ในขั้นเตรียมพร้อม สุขภาพร่างกายก็สมบูรณ์ควรแก่ความเพียรทุกๆ อิริยาบถ

ความหวังในธรรมขั้นสุดยอด ถ้าเป็นตะวันก็กำลังทอแสงอยู่แล้วทุกขณะจิต ว่าแดนพ้นทุกข์กับเราคงเจอกันในไม่ช้านี้

ท่านเทียบจิตกับธรรม และกิเลสในขั้นนี้ เหมือนสุนัขไล่เนื้อตัวอ่อนกำลังเต็มที่แล้ว เข้าสู่ที่จนมุม รอคอยแต่วาระสุดท้ายของเนื้อตกเข้าสู่ปาก และบดเคี้ยวให้แหลกละเอียดอยู่เท่านั้น ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น เพราะเป็นจิตที่สัมปยุตด้วยมหาสติ มหาปัญญา ไม่มีเวลาพลั้งเผลอตัว แม้ไม่ตั้งใจระวังรักษา เนื่องจากเป็นสติปัญญาอัตโนมัติ หมุนกลับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไปตามลำพังตนเอง เมื่อทราบเหตุผลแล้วปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง ไม่ต้องมีการบังคับบัญชาเหมือนขั้นเริ่มแรกปฏิบัติว่าต้องพิจารณาสิ่งนั้น ต้องปฏิบัติต่อสิ่งนี้ อย่าเผลอตัวดังนี้ แต่เป็นสติปัญญาที่มีเหตุมีผลอยู่กับตัวอย่างพร้อมมูลแล้ว ไม่จำเป็นต้องหาเหตุผลหรืออุบายต่างๆ มาพร่ำสอน ปัญญาขั้นนี้ให้ออกทำงาน เพราะในอิริยาบถทั้งสี่ เว้นแต่หลับเท่านั้น เป็นเวลาทำงานของสติปัญญาขั้นนี้ตลอดไป ไม่ขาดวรรคขาดตอน...

ขันธ์สี่ คือ นามขันธ์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่แลคือสนามรบของสติปัญญาขั้นนี้ ส่วนรูปขันธ์เริ่มหมดปัญหามาแต่ปัญญาขั้นกลาง ที่ทำหน้าที่เพื่ออริยธรรมขั้น ๓ คือ อนาคามีธรรมนั้นแล้ว

อริยธรรมขั้น ๓ นี้ ต้องถือรูปขันธ์เป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณาอย่างเต็มที่ และละเอียดถี่ถ้วนจนหมดทางสงสัย แล้วผ่านไปอย่างหายห่วง เมื่อถึงขั้นสุดท้าย นามขันธ์เป็นธรรมจำเป็นที่ต้องพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงทั้งที่ปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป โดยมีอนัตตาธรรมเป็นที่รวมลง คือ พิจารณาลงในความว่างเปล่าจากสัตว์ บุคคล หญิงชาย เขาเรา ไม่มีคำว่า สัตว์ บุคคล เป็นต้น เข้าไปแทรกสิงอยู่ในนามธรรมเหล่านั้นเลย

การเห็นนามธรรมเหล่านี้ ต้องเห็นด้วยปัญญาหยั่งทราบตามหลักความจริง จริงๆ ไม่เพียงเห็นด้วยความคาดหมายหรือคาดคะเนเดาเอาตามนิสัยของมนุษย์ ที่ชอบด้นเดามาประจำสันดาน ความเห็นตามสัญญากับความเห็นด้วยปัญญาต่างกันอยู่ราวฟ้ากับดิน ความเห็นด้วยสัญญาพาให้ผู้เห็นมีอารมณ์มาก มักเสกสรรตัวว่ามีความรู้มาก ทั้งที่กำลังหลงมาจึงมีทิฏฐิมานะมากไม่ยอมลงใครง่ายๆ...ฯลฯ.

๒๓. วันบรรลุธรรมขั้นสูงสุด

ท่านหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้เขียนบรรยายตามที่ท่านได้ฟังมาจากหลวงปู่มั่น โดยตรง ดังนี้

ในเวลาไม่นานนัก นับแต่ท่าน **(หลวงปู่)** ออกรีบเร่งตักตวงความเพียรด้านมหาสติมหาปัญญา ซึ่งเป็นสติปัญญาธรรมจักรหมุนรอบตัวและรอบสิ่งเกี่ยวข้องไม่มีประมาณตลอดเวลา

ในคืนวันหนึ่ง เวลาดึกสงัด ท่านนั่งสมาธิภาวนาอยู่ชายภูเขาที่มีหินพลาญกว้างขวางและเตียนโล่ง อากาศก็ปลอดโปร่งดี ท่านว่าท่านนั่งอยู่ใต้ร่มไม้ซึ่งตั้งอยู่โดดเดี่ยวเพียงต้นเดียว มีใบดกหนาร่มเย็นดี ซึ่งในตอนกลางวันท่านก็เคยอาศัยนั่งภาวนาที่นั้นบ้างในบางวัน...**(ท่านหลวงตาฯ** ท่านบอกว่าจำชื่อสถานที่ไม่ได้ เพราะมัวแต่เพลินในธรรมในขณะนั้น)

นับแต่ตอนเย็นไปตลอดจนถึงยามดึกสงัดของคืนวันนั้น ท่านว่า**ใจมีความสัมผัสรับรู้อยู่กับปัจจยาการ คือ อวิชชาปัจจยาสังขารเป็นต้นเพียงอย่างเดียว ทั้งเวลานั่งเข้าที่ภาวนาจึงทำให้ท่านสนใจในจุดนั้น โดยมิได้สนใจกับธรรมหมวดอื่นใด** ตั้งหน้าพิจารณาอวิชชาอย่างเดียวแต่แรกเริ่มนั่งสมาธิภาวนา โดยอนุโลมปฏิโลมกลับไปกลับมาอยู่ภายใน อันเป็นที่รวมแห่งภพชาติ กิเลสตัณหา มีอวิชชาเป็นตัวการ

เริ่มแต่สองทุ่มที่ออกจากทางจงกรมแล้วเป็นต้นไป ตอนนี้เป็นตอนสำคัญมากในการรบของท่าน ระหว่าง**มหาสติมหาปัญญา**อันเป็นอาวุธคมกล้าทันสมัย กับ**อวิชชา** ซึ่งเป็นข้าศึกที่เคยทรงความฉลาดใน

เชิงหลบหลีกอาวุธอย่างว่องไว แล้วกลับยิงโต้ตอบให้อีกฝ่ายหนึ่งกลับพ่ายแพ้ยับเยินไม่เป็นท่าและครองตำแหน่งกษัตริย์วัฏฏจักรบนหัวใจสัตวโลกต่อไปตลอดอนันตกาล ไม่มีใครต่อสู้ฝีมือได้ แต่ขณะที่ยุทธสงครามกับท่านพระอาจารย์มั่นในคืนนั้น **ประมาณเวลาราวตี ๓ ผลปรากฏว่า ฝ่ายกษัตริย์วัฏฏจักร ถูกสังหารทำลายบัลลังก์ลงอย่างพินาศขาดสูญ ปราศจากการต่อสู้และหลบหลีกใดๆ ทั้งสิ้น กลายเป็นผู้สิ้นฤทธิ์สิ้นอำนาจ สิ้นความฉลาดทั้งมวลที่จะครองอำนาจอยู่ต่อไป**

ขณะกษัตริย์อวิชชาดับชาติขาดภพลงไปแล้ว เพราะอาวุธสายฟ้าอันสง่าแหลมคมของท่านสังหาร ท่านว่า ขณะนั้นเหมือนโลกธาตุหวั่นไหว เสียงเทวบุตรเทวธิดาทั่วโลกธาตุประกาศก้องสาธุการ เสียงสะเทือนสะท้านไปทั่วพิภพ ว่าศิษย์พระตถาคตปรากฏขึ้นในโลกอีกหนึ่งองค์แล้ว พวกเราทั้งหลายมีความยินดีและเป็นสุขใจกับท่านมาก แต่ชาวมนุษย์คงไม่มีโอกาสทราบ อาจมัวแต่เพลิดเพลินหาความสุขทางโลกเกินขอบเขต ไม่มีใครสนใจทราบว่าธรรมประเสริฐในดวงใจเกิดขึ้นในแดนมนุษย์เมื่อสักครู่นี้

พอขณะอัศจรรย์กระเทือนโลกธาตุผ่านไป เหลือแต่วิสุทธิธรรมภายในใจอันเป็นธรรมชาติแท้ ซึ่งแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์ร่างกายและจิตใจ แผ่กระจายไปทั่วโลกธาตุในเวลานั้น ทำให้เกิดความแปลกประหลาดและอัศจรรย์ตัวเองมากมาย จนไม่สามารถจะบอกกับใครได้ ที่เคยมีเมตตาต่อโลกและสนใจจะอบรมสั่งสอนหมู่คณะและประชาชนมาดั้งเดิม เลยกลับกลายหายสูญไปหมด เพราะความเห็นธรรมภายในใจว่าเป็นธรรมละเอียดและอัศจรรย์จนสุดวิสัยของมนุษย์จะรู้เห็นตามได้และเกิดความท้อใจจนกลายเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่คิดจะสั่งสอนใครต่อไปในขณะนั้น คิดจะเสวยธรรมอัศจรรย์ในท่ามกลางโลกสมมติแต่ผู้เดียว

ใจหนักไปทางรำพึงรำพันถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมครูทรงรู้จริงเห็นจริง และสั่งสอนเวไนยเพื่อวิมุติหลุดพ้นจริงๆ ไม่มีคำโกหกหลอกลวงแฝงอยู่ในพระโอวาทแม้บทเดียวบาทเดียวเลย แล้วกราบไหว้บูชาพระคุณท่านไม่มีเวลาอิ่มพอตลอดคืน

จากนั้นก็คิดเมตตาสงสารหมู่ชนเป็นกำลัง ที่เห็นว่าสุดวิสัยจะสั่งสอนได้ โดยถือเอาความบริสุทธิ์และอัศจรรย์ภายในใจมาเป็นอุปสรรค ว่าธรรมนี้มิใช่ธรรมของคนมีกิเลสจะครองได้ ถ้าสั่งสอนใครก็เกรงจะถูกหาว่าเป็นบ้า ว่าไปหาเรื่องอะไรมาสั่งสอนกัน คนดีๆ มีสติสตังอยู่บ้าง เขาจะไม่นำเรื่องทำนองนี้มาสอนกันดังนี้ กันทั่วโลก จะมีใครอาจรู้เห็นตามได้ พอเป็นพยานให้เกิดกำลังใจในการสั่งสอน นอกจากจะอยู่ไปคนเดียวอย่างนี้พอถึงวันตาย เท่านั้นก็พอแล้วกับความหวังที่อุตส่าห์เสาะแสวงหาเป็นเวลานาน อย่าหาเรื่องร้ายใส่ตัวเองเลยจะกลายเป็นว่าทำคุณกลับได้โทษ โปรดสัตว์กลับได้บาปไปเปล่าๆ

นี่เป็นความคิดที่เกิดขึ้นกับท่านขณะที่ค้นพบธรรมอัศจรรย์ใหม่ๆ ยังมิได้คิดอะไรให้กว้างขวางออกไป พอมีความเชื่อมโยงถึงการอบรมสั่งสอนตามแนวศาสนธรรมที่พระศาสดาพาดำเนินมา

ในวาระต่อมาค่อยมีโอกาสทบทวนธรรมที่รู้เห็นและปฏิปทาเครื่องดำเนินตลอดตัวท่านเองที่รู้ธรรมอยู่ขณะนั้นว่า ก็เป็นมนุษย์เดินดินกินผักกินหญ้า เหมือนโลกทั่วๆ ไป ไม่มีอะไรพิเศษแตกต่างกันพอจะเป็นบุคคลพิเศษสามารถรู้เฉพาะผู้เดียว แต่ประทานไว้เพื่อโลกทั้งมวล ทั้งก่อนและหลังการเสด็จปรินิพพานผู้ตรัสรู้มรรคผลนิพพานตามพระองค์ด้วยปฏิปทาที่ประทานไว้มีจำนวนมหาศาลเหลือที่จะนับจะประมาณ มิได้มีเฉพาะเราคนเดียว ที่กำลังคิดมองข้ามโลกว่าไร้สมรรถภาพอยู่เวลานี้

พอพิจารณาทบทวนทั้งเหตุและผล ทั้งต้นและปลายแห่งพระโอวาทที่ประทานปฏิปทาทางดำเนินเพื่อมรรคเพื่อผล ว่าเป็นธรรม

สมบูรณ์สุดส่วนควรแก่สัตว์โลกทั่วไป ไม่ลำเอียงต่อผู้หนึ่งผู้ใดที่ปฏิบัติชอบอยู่ จึงทำให้เกิดความหวังที่จะสงเคราะห์ผู้อื่นขึ้นมา มีความพอใจที่จะอบรมสั่งสอนแก่ผู้มาเกี่ยวข้องอาศัย เท่าที่สามารถทั้งสองฝ่าย...ฯลฯ.

หมายเหตุเพิ่มเติม

ถ้ำที่**ท่านหลวงตามหาบัวฯ** ได้กล่าวถึงว่าเป็นสถานที่ที่**หลวงปู่มั่น** ได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดนั้น

จากการหาข้อมูลของผู้เขียน ทราบว่าสถานที่ดังกล่าวชื่อว่า **ถ้ำดอกคำ** ปัจจุบันอยู่ใน**วัดถ้ำดอกคำ** ต.เหมืองแพร่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ เป็นวัดฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่บนเส้นทางเชียงใหม่-พร้าว ก่อนถึงตัวอำเภอประมาณ ๓ กิโลเมตร มีทางแยกไปทางซ้ายมือประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เป็นทางท้องถิ่นวกเวียนพอสมควร

หลวงพ่อเปลี่ยน ปญฺญปทีโป บอกให้ผู้เขียนไปลองนั่งสมาธิดู ให้เอาเสื่อไปปูนั่งด้วย ภายในถ้ำเหม็นขี้ค้างคาวมาก มีเวลานั่งประมาณ ๑๐ นาที **พอจิตสงบได้กลิ่นหอมของดอกบัวตลบอบอวล**

เอาไว้ตอนเขียนเรื่องของ**หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ** ผู้เขียนจะพูดถึงความมหัศจรรย์ของถ้ำแห่งนี้ ขอเวลาไปหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วย

๒๔. พระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์เสด็จมาอนุโมทนา

หลังจาก**หลวงปู่มั่น** ท่านเดินทางถึง**แดนวิมุตติ**แล้ว คืนต่อๆ มา มีพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกจำนวนมากเสด็จมาอนุโมทนาวิมุติธรรมกับท่าน คืนนั้นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นกับพระสาวกเป็นจำนวนหมื่นเสด็จมาเยี่ยม อีกคืนพระพุทธเจ้าองค์นั้นมีพระสาวกจำนวนเท่านั้นเสด็จมาเยี่ยมอนุโมทนา จำนวนพระสาวกที่ตามเสด็จพระพุทธเจ้ามาแต่ละพระองค์นั้นมีจำนวนไม่เท่ากัน ทั้งนี้ ท่านว่าขึ้นอยู่กับวาสนาของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ไม่เหมือนกัน

ที่พระสาวกตามเสด็จมาด้วยแต่ละพระองค์นั้น มิได้ตามเสด็จมาทั้งหมดในบรรดาพระสาวกของแต่ละพระองค์ที่มีอยู่ แต่ที่ตามเสด็จมากน้อยต่างกันนั้นพอแสดงให้เห็นภูมิพระวาสนาบารมีของแต่ละพระองค์นั้นต่างกันเท่านั้น

บรรดาพระสาวกจำนวนมากของแต่ละพระองค์ที่ตามเสด็จมานั้นมีสามเณรติดตามมาด้วยแต่ละครั้งไม่น้อยเลย หลวงปู่สงสัยจึงพิจารณาก็ทราบว่า คำว่าพระอรหันต์ในนามธรรมนั้น มิได้หมายเฉพาะพระแต่สามเณรที่มีจิตบริสุทธิ์หมดจดก็นับเข้าในจำนวนสาวกอรหันต์ด้วยฉะนั้น ที่สามเณรติดตามมาด้วยจึงไม่ขัดกัน

ในพระโอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่ประทานอนุโมทนาแก่**หลวงปู่มั่น**นั้นพอประมวลโดยรวม มีสาระส่วนใหญ่ดังนี้ : -

เราตถาคตทราบว่าเธอพ้นโทษจากอนันตรทุกข์ในที่คุมขังแห่งเรือนจำของวัฏฏทุกข์ จึงได้มาเยี่ยมอนุโมทนา ที่คุมขังแหล่งนี้ใหญ่โต

มโหฬารและแน่นหนามั่นคงมาก และมีเครื่องยั่วยวนชวนให้เผลอตัว และติดอยู่รอบตัวไม่มีช่องว่าง จึงยากที่จะมีผู้แหวกว่ายออกมาได้ เพราะสัตว์โลกจำนวนมากไม่ค่อยมีผู้สนใจกับทุกข์ที่เป็นอยู่กับตัวตลอดมา ว่าเป็นสิ่งที่ทรมานและเสียดแทงร่างกายจิตใจเพียงใด พอจะคิดเสาะแสวงหาทางออกด้วยวิธีต่างๆ ก็เหมือนคนเป็นโรคแต่มิได้สนใจกับยา ยาแม้มีมากจึงไม่มีประโยชน์สำหรับคนประเภทนั้น

ธรรมของเราตถาคตก็เช่นเดียวกับยา สัตว์โลกอาภัพเพราะโรคกิเลสตัณหาภายในใจเบียดเบียนเสียดแทง ทำให้เป็นทุกข์แบบไม่มีจุดหมายว่าจะหายได้เมื่อไร สิ่งตายตัวคือโรคพรรค์นี้ ถ้าไม่รับยาคือธรรมจะไม่มีวันหายได้ ต้องฉุดลากสัตว์โลกให้ตายเกิดคละเคล้าไปกับความทุกข์กายทุกข์ใจ และเกี่ยวโยงกันเหมือนลูกโซ่ตลอดอนันตกาล

ธรรมแม้จะมีเต็มไปทั้งโลกธาตุ ก็ไม่สามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้สนใจนำไปปฏิบัติรักษาตัวเท่าที่ควรจะได้รับจากธรรม ธรรมก็อยู่แบบธรรม สัตว์โลกก็หมุนตัวเป็นกงจักรไปกับทุกข์ในภพน้อยภพใหญ่แบบสัตว์โลก โดยไม่มีจุดหมายปลายทางว่าจะสิ้นสุดทุกข์กันลงได้เมื่อใด ไม่มีทางช่วยได้ ถ้าไม่สนใจช่วยตัวเองโดยยึดธรรมมาเป็นหลักใจและพยายามปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้ามาตรัสรู้เพิ่มจำนวนองค์และสั่งสอนมากมายเพียงไร ผลที่ได้รับก็เท่าที่โรคประเภทคอยรับยาที่อยู่เท่านั้น

ธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าพระองค์ใด มีแบบตายตัวอยู่อย่างเดียวกันคือสอนให้ละชั่ว ทำดี ทั้งนั้น ไม่มีธรรมพิเศษ และแบบสอนพิเศษไปกว่านี้ เพราะไม่มีกิเลสตัณหาพิเศษในใจสัตว์โลกที่พิเศษเหนือธรรมที่ประกาศสอนไว้

เท่าที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายประทานไว้แล้ว เป็นธรรมที่ควรรื้อถอนกิเลสทุกประเภทของมวลสัตว์อยู่แล้ว นอกจากผู้รับฟังและปฏิบัติตามจะยอมแพ้ต่อเรื่องกิเลสตัณหาของตัวเสียเอง แล้วธรรมเป็นของไร้สาระ

ไปเสียเท่านั้น...

ที่นี่เธอเห็นพระตถาคตอย่างแท้จริงแล้วมิใช่หรือ **พระตถาคตแท้คืออะไร คือความบริสุทธิ์แห่งใจที่เธอเห็นแล้วนั้นแล ที่พระตถาคตมาในร่างนี้ มาในร่างแห่งสมมติต่างหาก เพราะพระตถาคตและพระอรหันต์อันแท้จริงมิใช่ร่างแบบที่มากันนี้ นี่เป็นเพียงเรือนร่างของตถาคตโดยทางสมมติเท่านั้น**

หลวงปู่ได้กราบทูลถามว่า ข้าพระองค์ทราบพระตถาคตและพระสาวกอรหันต์อันแท้จริง ไม่สงสัย ที่สงสัยคือ **พระองค์ทั้งหลายกับพระสาวกท่านที่เสด็จไปด้วยอนุปาทิเสสนิพพาน ไม่มีส่วนสมมติยังเหลืออยู่เลย แล้วเสด็จมาในร่างนี้ได้อย่างไร ?**

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าอีกฝ่ายหนึ่ง แม้มีความบริสุทธิ์กายใจด้วยดีแล้วแต่ยังครองร่างอันเป็นส่วนสมมติอยู่ ฝ่ายอนุปาทิเสสนิพพานก็ต้องแสดงสมมติตอบรับกัน คือต้องมาในร่างสมมติซึ่งเป็นเครื่องใช้ชั่วคราวได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างเป็นอนุปาทิเสสนิพพานด้วยกันแล้ว ไม่มีส่วนสมมติยังเหลืออยู่ ตถาคตก็ไม่มีอันใดมาแสดงเพื่ออะไรอีก ฉะนั้น **การมาในร่างสมมตินี้จึงเพื่อสมมติเท่านั้น ถ้าไม่มีสมมติอย่างเดียวก็หมดปัญหา**

พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่องอดีต อนาคต ก็ทรงถือเอานิมิต คือสมมติอันดั้งเดิมของเรื่องนั้นๆ มาเป็นเครื่องหมายให้ทราบ เช่นทรงทราบอดีตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่าทรงเป็นมาอย่างไรเป็นต้นก็ต้องถือเอานิมิตของพระพุทธเจ้าองค์นั้น และพระอาการนั้นๆ เป็นเครื่องหมายพิจารณาให้รู้ ถ้าไม่มีสมมติของสิ่งนั้นๆ เป็นเครื่องหมายก็ไม่มีทางทราบได้ในทางสมมติเพราะวิมุตติล้วนๆ ไม่มีทางแสดงได้...ฯลฯ.

ที่เธอถามเราตถาคตนั้น ถามด้วยความสงสัย หรือถามพอเป็นกิริยาแห่งการสนทนากัน ?

หลวงปู่ท่านกราบทูลว่า ข้าพระองค์มิได้มีความสงสัยทั้งสมมติและวิมุติของพระพุทธองค์ทั้งหลาย แต่ที่กราบทูลนั้นก็เพื่อถวายความเคารพไปตามกิริยาแห่งสมมตินั้น แม้พระองค์กับพระสาวกจะเสด็จมาหรือไม่ก็มิได้สงสัยว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อันแท้จริงมีอยู่ ณ ที่แห่งใด แต่เป็นความเชื่อประจักษ์ใจอยู่เสมอว่า **ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเราตถาคต** อันแสดงว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มิใช่ธรรมชาติอื่นใดจากที่บริสุทธิ์หมดจดจากสมมติในลักษณะเดียวกันกับพระรัตนตรัย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การที่เราตถาคตถามเธอ มิได้ถามด้วยความเข้าใจว่าเธอมีความสงสัย แต่ถามเพื่อเป็นสัมโมทนียธรรมต่อกันเท่านั้น

บรรดาพระสาวกที่ตามเสด็จพระพุทธเจ้ามาแต่ละพระองค์ และแต่ละครั้งนั้นมิได้กล่าวปราศัยอะไรกับหลวงปู่เลย มีพระพุทธเจ้าประทานพระโอวาทพระองค์เดียว ส่วนพระสาวกทั้งหลายเป็นเพียงนั่งฟังอยู่อย่างสงบเสงี่ยม น่าเคารพน่าเลื่อมใสมากเท่านั้น

๒๕. ชาวบ้านช่วยกันตามหาพุทโธ

ครั้งหนึ่ง **หลวงปู่มั่น** กับพระอีกองค์หนึ่ง ไปพักอยู่ชายเขาห่างจากหมู่บ้านชาวเขาราวสองกิโลเมตร ตอนเช้าเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ชาวเขาถามท่านว่า "ตุ๊เจ้ามาธุระอะไร" ท่านบอกว่ามาบิณฑบาตข้าว เขาถามว่าเอาข้าวสุกหรือข้าวสาร ท่านบอกว่าข้าวสุก แล้วเขาก็บอกกันให้หาข้าวสุกมาใส่บาตรท่าน ได้แล้วก็กลับที่พัก ได้แต่ข้าวเปล่าๆ อยู่นาน

แม้จะใส่บาตรข้าวสุกกันบ้าง แต่ชาวบ้านไม่ไว้ใจท่าน โดยสงสัยว่าท่านเป็น **"เสือเย็น"** ที่ปลอมตัวมา คอยหาโอกาสทำร้ายชาวบ้าน เตือนกันให้ระมัดระวัง และส่งคนแอบไปสังเกตุดูท่านทั้งสองอยู่เป็นเดือน ว่าท่านทำอะไรบ้าง มาดีหรือมาร้ายอย่างไร

หลวงปู่ทราบเรื่องโดยตลอด ท่านสงสารชาวบ้าน กลัวจะมีบาปติดตัว จึงบอกพระไม่ให้หนีไปที่อื่น ทั้งที่บิณฑบาตได้เฉพาะข้าวสุก บางวันได้ฉันบางวันก็ต้องอด ทั้งสององค์ก็บำเพ็ญภาวนาและเดินจงกรมตามปกติ

หลังจากชาวบ้านสังเกตุดูท่านนานเป็นเดือน เห็นว่าไม่น่าจะมีภัย จึงได้ส่งคนไปถามท่านว่า ท่านนั่งหลับตาแล้วเดินไปเดินมาทั้งวันนั้น **"ตุ๊เจ้านั่งและเดินหาอะไร"** ท่านบอกว่า **"พุทโธของเราหาย"** ชาวบ้านถามว่า พุทโธเป็นอย่างไร? ใช้กันผีได้ไหม? ขอให้พวกเขาช่วยหาได้ไหม? ...ฯลฯ.

หลวงปู่บอกว่าพุทโธเป็นดวงแก้ววิเศษ เป็นแก้วสารพัดนึก มีความสว่างไสว...ฯลฯ...ถ้าชาวบ้านช่วยกันหาก็จะพบเร็วขึ้น ชาวบ้านจึงพากันมาอาสา ท่านสอนให้พวกเขาช่วยกันนึกคำว่า พุทโธ-พุทโธ ไปเรื่อยๆ จะนั่งหลับตาหรือเดินก็ได้ ให้นึกแต่พุทโธ อย่านึกไปเรื่องอื่น

"ให้นั่งหรือเดิน ๑๕ หรือ ๒๐ นาทีก่อนสำหรับผู้ตามหาพุทโธทีแรก พุทโธท่านไม่อยากให้พวกเราตามหาท่านนานนัก กลัวจะเหนื่อยแล้วตามหาพุทโธไม่ทัน"

หลวงปู่ได้สอนวิธีภาวนาเบื้องต้นให้แก่พวกเขา โดยที่พวกเขาไม่รู้ว่าเป็นการภาวนา สอนให้แต่ละคนไปทำที่บ้าน ทำได้ตลอดเวลา พวกเขาตั้งใจกันจริงๆ

เป็นที่น่าอัศจรรย์ เพียง ๓-๔ วัน มีชายคนหนึ่งฝันว่าหลวงปู่เอาเทียนจุดไฟสว่างไสวไปติดบนหัวของเขา เขาดีใจมากเพราะได้ของดีมีความสว่างไสวไปไกล ได้มาเล่าให้หลวงปู่ฟังท่านได้แนะวิธีภาวนาเพิ่มเติม ได้ผลอย่างรวดเร็ว เขาสามารถรู้ใจของคนอื่นได้อีกด้วย **รวมทั้งบอกว่าเขาได้รู้เห็นจิตของหลวงปู่และของพระได้อย่างชัดเจน**

หลวงปู่ถามเขาเป็นทีเล่นว่า จิตของท่านเป็นอย่างไร มีบาปมากไหม?

เขาตอบว่า **"จิตของตุ๊เจ้าไม่มีจุดมืดวงเหลืออยู่แล้ว มีแต่ความสว่างไสวอย่างยิ่งอยู่ภายในเท่านั้น ตุ๊เจ้าเป็นผู้วิเศษที่สุด..."** และบอกว่า ตอนพวกเขามาถามว่าท่านหาอะไร "ตุ๊เจ้าก็บอกว่าพุทโธหาย บอกพวกเราให้ช่วยหา...ความจริงตุ๊เจ้าเป็นพุทโธอยู่แล้ว มิได้หายไปไหน แต่เป็นอุบายฉลาดของตุ๊เจ้าที่เมตตาสงสารพวกเฮา อยากให้พวกเฮาได้บุญ มีความสุข และพบพุทโธดวงประเสริฐที่ใจตัวเอง มิใช่หาพุทโธให้ตุ๊เจ้า..."

ชาวเขาคนนั้นกลายเป็นคนพูดจาฉาดฉาน รู้อรรถรู้ธรรม เรื่องก็กระจายไปทั่วหมู่บ้าน และมาให้หลวงปู่ได้อบรมสั่งสอน รวมทั้งอุปัฏฐากหลวงปู่เป็นอย่างดี หลวงปู่ต้องอยู่สั่งสอนพวกเขานานถึงปีกว่า ก่อนท่านจะจากไป ยังความอาลัยอาวรณ์ให้แก่พวกเขาอย่างมาก

๒๖. เทวดาประเทศเยอรมันมาขอฟังเทศน์

จัดเป็นเรื่องแปลก **ที่ท่านหลวงตามหาบัว** ได้บันทึกไว้ เนื้อหาโดยสรุปมีดังนี้

ช่วงนั้น**หลวงปู่มั่น** พักอยู่หมู่บ้านอีก้อ ทางภาคเหนือ ได้มีพวกเทวดาจากประเทศเยอรมันมาขอฟังเทศน์จากหลวงปู่ โดยแสดงความประสงค์ว่าอยากฟังเทศน์ **ชัยชนะคาถา**

หลวงปู่ ได้กำหนดหาบทธรรมที่ตรงกับความต้องการของเทวดา ธรรมก็ผุดขึ้นมาภายในว่า **อกฺโกเธน ชิเน โกธํ** บอกความหมายขึ้นมาพร้อมและแสดงให้พวกเทวดาฟังว่า : -

ธรรมนี้แล เป็นยอดแห่งธรรมที่ผู้หวังความชนะจะพึงเจริญให้มาก โลกที่มีความร่มเย็นเป็นสุขต่อกันตลอดมาก็เพราะธรรมนี้ เป็นเครื่องปราบปรามความชั่วทั้งหลาย มีความโกรธเป็นต้น ให้เสื่อมสิ้นอำนาจในการทำลายสังคมมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำให้โลกมีความเจริญและสงบสุขโดยทั่วกัน เทวดาควรมีธรรมนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประสานกัน โลกถ้าขาดชัยชนะนี้แล้วอย่างน้อยก็เกิดความไม่สงบสุขมากกว่านั้นก็สังหารทำลายกันให้ฉิบหายย่อยยับโดยถ่ายเดียว... ฯลฯ

พอจบเทศนา เทวดาสาธุการ ๓ ครั้ง เสียงสะเทือนไปทั่วโลกธาตุ

หลวงปู่ถามพวกเทวดาว่า ทำไมอยู่ถึงประเทศเยอรมันจึงทราบว่าท่านพักอยู่ที่นี่ เทวดาตอบว่า สำหรับหลวงปู่มั่นแล้ว จะอยู่ที่ไหนเทวดาก็ทราบกันทั้งนั้น นอกจากนี้เทวดาในประเทศไทยก็ไปมาหาสู่กับเทวดาในประเทศเยอรมันเสมอๆ การไปการมาของพวกเทวดาเหาะลอยไปด้วยฤทธิ์

เหมือนกระแสจิตที่ส่งไปถึงที่หมายเพียงชั่วขณะเดียว

หลวงปู่บอกว่า เทวดาประเทศเยอรมันมาฟังเทศน์ท่านเสมอ เช่นเดียวกับเทวดาที่สถิตอยู่ในที่ต่างๆ ในประเทศไทยก็มาฟังเทศน์บ่อย ความเคารพของเทวดาทุกเหล่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเวลาเข้ามาเยี่ยมท่านจะไม่เข้ามาทางด้านที่มีพระอยู่ มายามดึกสงัด มาถึงแล้วก็พากันทำประทักษิณ ๓ รอบ มีความสงบเสงี่ยมโดยทั่วกัน เวลาจะจากไปก็พร้อมกันทำประทักษิณ ๓ รอบ แล้วค่อยๆ เดินถอยห่างออกไป พอพ้นเขตที่พักท่านแล้ว ต่างค่อยเหาะลอยขึ้นบนอากาศดุจปุยสำลีฉะนั้น

๒๗. แผ่เมตตาให้กับช้าง

เมื่อครั้งบำเพ็ญอยู่ที่เชียงใหม่ ครั้งหนึ่ง **หลวงปู่มั่น** เดินธุดงค์ไปกับศิษย์อีก ๒ องค์ คือ **หลวงปู่ขาว** (วัดถ้ำกลองเพล จ.หนองบัวลำภู) และ**หลวงปู่พระมหาทองสุก** (วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร) พอไปถึงช่องแคบจะขึ้นเขา ก็พบช้างงายาวยืนกินใบไผ่ขวางทางอยู่ เจ้าของไม่ได้อยู่แถวนั้นจะเลี่ยงเดินไปทางอื่นก็ไม่มีทางไป

หลวงปู่มั่นได้บอกให้หลวงปู่ขาว ไปพูดขอทางกับช้าง ขณะนั้นมันยืนกินใบไผ่อยู่ หันก้นมาทางพระ มันยังไม่เห็น

หลวงปู่ขาวพูดว่า "พี่ชาย เราขอพูดด้วย"

ช้างหันหน้ามาทันที หูกาง ยืนนิ่ง **หลวงปู่ขาว** พูดซ้ำว่า "พี่ชายเราขอพูดด้วย พี่ชายนั้นก็ตัวใหญ่ กำลังก็มาก ส่วนพวกเราเป็นพระทั้งกำลังมีน้อยและกลัวพี่ชายมาก พวกเราขอเดินผ่านไปที่พี่ชายยืนอยู่นั้นขอให้พี่ชายหลีกทางให้พวกเราบ้าง พอมีทางไปได้ ถ้าพี่ชายยืนอยู่ที่นั้นพวกเรากลัวพี่ชายมาก ไม่กล้าเดินผ่านไปที่นั้นได้"

พอพูดจบ ช้างก็หันหน้าเข้ากอไผ่ข้างทาง เอางาซุกเข้าไปในกอไผ่แสดงอาการหลบให้พระเดินทางผ่านไปได้

หลวงปู่ขาวเดินออกหน้า **หลวงปู่มั่น**เดินกลาง และ**หลวงปู่พระมหาทองสุก**อยู่รั้งท้าย ทั้งสามองค์เดินห่างจากช้างประมาณหนึ่งวาเท่านั้น ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับช้างจะรู้สึกหวาดเสียวมาก พอทั้งสามองค์เดินผ่านไปได้ประมาณวาเศษขอกลดของ**หลวงปู่พระมหาทองสุก** เกิดไปเกี่ยวติดอยู่กับแขนงไม้ไผ่ พยายามปลดอยู่นานจนเหงื่อโชกตัว เพราะกลัว

ช้างมาก ช้างยังยืนนิ่งไม่ไหวติงเพียงแต่ชำเลืองตาดูพระ เห็นดวงตาใสแจ๋ว และรู้สึกว่าช้างน่ารักยิ่งกว่าน่ากลัว

เมื่อทั้งสามองค์ผ่านไปได้แล้ว หลวงปู่ขาวก็พูดกับช้างว่า “พี่ชายเอ๋ยพวกเราผ่านมาได้แล้ว ขอให้พี่ชายหากินได้ตามสบายเถิด”

พอท่านพูดจบ ช้างก็เคลื่อนไหวและหากินต่อไปตามปกติของมัน

(จากประวัติของ**หลวงปู่ขาว** ท่านมีความเกี่ยวข้องผูกพันกับช้างป่าเหมือนกับเคยอุปถัมภ์ค้ำจุนกันมาหลายชาติแล้ว)

๒๘. พิจารณาเห็นถ้ำด้วยตาทิพย์

หลวงปู่มั่น กับพระลูกศิษย์ ๓-๔ องค์ เที่ยววิเวกไปพักอยู่ถ้ำเชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ตอนเช้าของวันที่สาม **หลวงปู่**บอกว่า เมื่อคืนนี้ภาวนาปรากฏเห็นถ้ำใหญ่และกว้างขวางน่าอยู่มาก อยู่บนยอดเขาสูงและชัน ถ้ำนี้สมัยก่อนๆ เคยมีพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมาพักเสมอ แต่พระเราสมัยนี้ไปอยู่ไม่ได้เพราะสูงและชันมาก ทั้งไม่มีที่โคจรบิณฑบาต

หลวงปู่สั่งให้พระขึ้นไปดูถ้ำนั้น และกำชับว่า ก่อนขึ้นไปต้องเตรียมอาหารขึ้นไปพร้อม ทางขึ้นไม่มี ให้พยายามปีนป่ายขึ้นไป โดยถือเอายอดเขาลูกนั้นเป็นจุดที่หมาย ถ้ำที่ว่านั้นอยู่ใต้ยอดเขาลูกนั้นเอง

พระและโยมได้พากันขึ้นไปดูตามคำที่**หลวงปู่**บอก เมื่อขึ้นไปถึงแล้วปรากฏว่าถ้ำนั้นสวยงาม และกว้างขวางมากดังที่ท่านว่าจริงๆ อากาศปลอดโปร่งสบายน่าอยู่มาก พระเกิดชอบใจอยากพักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่นานๆ แต่จำเป็นด้วยโคจรบิณฑบาตไม่มี เพราะถ้ำอยู่สูงและห่างไกลจากหมู่บ้านมาก พอเสบียงจวนหมดจำต้องพากันลงมา

เมื่อลงถึงที่พัก **หลวงปู่**ถามว่าเป็นอย่างไร ถ้ำสวยงามน่าอยู่เช่นว่าไหม ผมเห็นในนิมิตภาวนา รู้สึกว่าถ้ำนั้นกว้างขวางและสวยงามมาก จึงอยากให้หมู่เพื่อนขึ้นไปดู ใครๆ คงชอบกันแน่ๆ แต่ก่อนผมก็ไม่สนใจพิจารณาว่าจะมีสิ่งแปลกๆ ในเขาลูกนี้ แต่พอพิจารณาจึงทราบว่ามีของแปลกและอัศจรรย์อยู่ที่นี่มากมายหลายชนิด ในถ้ำที่พวกท่านขึ้นไปดูนั้นยังมีรุกเทพอารักขาอยู่เป็นประจำตลอดมามิได้ขาด ใครไป

ทำอะไรที่ไม่สมควรในที่นั้นต้องเกิดเป็นต่างๆ ขึ้นมาจนได้

หลวงปู่พูดถึงถ้ำแห่งนั้นเหมือนกับคุ้นเคยและได้ไปอยู่มาแล้วหลายครั้ง ทั้งๆ ที่ท่านไม่เคยขึ้นไปเลย สิ่งที่ท่านพูดนั้นตรงกับความเป็นจริงทุกอย่าง รวมทั้งมีเรื่องอื่นๆ ที่พระผู้ปีนขึ้นไปยังไม่สามารถรู้ได้อีกด้วย

๒๙. พญานาคที่ถ้ำเชียงดาว

ในถ้ำเชียงดาว ไม่ใช่ถ้ำยาวเข้าไปกลางเขาที่ประชาชนไปเที่ยวกัน แต่เป็นถ้ำที่อยู่สูงขึ้นไป มีพญานาครักษาถ้ำอยู่ตนหนึ่ง เป็นพญานาคขี้โมโหชอบตำหนิเพ่งโทษผู้อื่นเป็นนิสัย ขณะที่**หลวงปู่**ไปพัก พญานาคก็หาเรื่องตำหนิท่านเป็นประจำ ไม่ว่าท่านจะทำอะไรโดนตำหนิไปทุกเรื่อง ท่านแผ่เมตตาแผ่บุญกุศลให้ก็ไม่รับ เคยก่อกรรมกับพระมานาน

ตอนกลางคืน เวลา**หลวงปู่**ใส่รองเท้าเดิน ก็ถูกตำหนิว่าสมณะอะไรเดินเสียงดังราวกับเสียงม้าแข่ง ไม่สำรวมระวังบ้างเลย เสียงรองเท้ากระทบดินและหินกระเทือนทั้งภูเขา ไม่คิดว่าจะมีใครลำบากรำคาญบ้างเลย

พอท่านรู้อย่างนั้น ท่านถอดรองเท้าเดิน ก็ยังถูกว่าอีก ว่าสมณะอะไรเดินจงกรมยังกะเขาด้อมจะยิงนก ...ฯลฯ... แม้เวลาหลวงปู่หลับท่านขยับมือขยับเท้าบ้าง ก็ถูกตำหนิว่านอนดุกดิกไม่สำรวม หาเรื่องตำหนิหลวงปู่ไปทุกอิริยาบถ

เมื่อ**หลวงปู่**กำหนดจิตดูทีไร ก็เห็นพญานาคโผล่หัวออกมาคอยดูและตำหนิท่านตลอดเวลา เพ่งมองไม่ให้คลาดสายตาเลย ตั้งหน้าแต่สร้างอารมณ์โมโหโทโสให้กับตนเองอย่างไม่หยุดไม่หย่อน **หลวงปู่**ท่านเมตตาสงสารกลัวพญานาคจะยิ่งสะสมบาปกรรมหนักขึ้นทุกที แต่ขณะนั้นก็สุดวิสัยที่จะอนุเคราะห์ได้ เพราะเธอไม่สนใจในเหตุผลอรรถธรรมเอาเลย

หลวงปู่เห็นว่าไม่ควรนิ่งเฉย จึงพูดเหตุผลให้ฟังว่า ท่านไม่ได้มาเพื่อก่อกรรมทำเข็ญให้แก่ผู้ใด นอกจากมาบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ผลสุดท้ายที่บำเพ็ญมาก็แผ่ไปยังสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีประมาณ เธอเป็นผู้หนึ่งที่ควรจะได้รับส่วนบุญ จึงไม่ควรรู้สึกเดือดร้อนเสียใจ และหาเรื่องตำหนิท่านตลอดเวลาทั้งที่ไม่เป็นความจริงเลย เป็นการสร้างกรรมให้ตนเองอย่างไม่สิ้นสุด

หลวงปู่ได้ชี้แจงแสดงธรรมให้พญานาคฟังหลายสิ่งหลายอย่าง เขาตั้งใจฟังโดยไม่ตอบเลย แต่คิดในใจว่า สมณะนี้พูดมีเหตุผลน่าฟัง แต่เรายังไม่สามารถปฏิบัติตามท่านได้ในระยะนี้ เพราะยังมีความยินดีในวิสัยของตนอยู่ จนกว่าจะผ่านพ้นจากภพนี้ไปแล้วจึงจะสนใจปฏิบัติ สมณะนี้มีความน่าเกรงขามอยู่มาก สิ่งที่ไม่น่ารู้น่าเห็นก็รู้เห็นได้ ความคิดที่เขาคิดขึ้นโดยลำพัง ทำไมสมณะนี้ทราบได้ เราอยู่ในสถานที่ลึกลับทำไมสมณะนี้เห็นได้ เราคิดอะไรสมณะนี้ทราบโดยตลอด...แม้ขณะกำลังหลับสนิทอยู่ยังสามารถรู้และนำมาเล่าได้ถูกต้อง ประหนึ่งไม่หลับเลย แต่เราทำไมถึงมีทิฏฐิมานะไม่มีแก่ใจที่จะยอมรับนับถือ และปฏิบัติตามที่สมณะนี้สั่งสอนบ้าง เราคงมีกรรมหนามากดังท่านว่าไม่ผิด...

หลวงปู่เล่าว่า หลังจากนั้นพญานาคได้พยายามทำตามที่หลวงปู่แนะนำ แต่ขณะจิตเผลอก็คอยจะยกโทษตำหนิท่านบ่อยๆ ปรากฏขึ้นตามนิสัย เธอคอยกวดขันตัวเองอยู่เรื่อยๆ แต่ก็เป็นความลำบากไม่น้อย เมื่อ**หลวงปู่**เห็นความลำบากในการรักษาจิตของพญานาคที่คอยจะคิดไม่ดีอยู่เรื่อยท่านเลยหาอุบายลาเธอไปพำนักยังสถานที่อื่น

๓๐. พระอรหันต์มาเยี่ยมอนุโมทนา

ขณะที่**หลวงปู่มั่น**พักอยู่บริเวณถ้ำเชียงดาว ได้ปรากฏนิมิตที่ประทับใจมากมาย ยามดึกสงัดแทบทุกคืน มีเทวดากลุ่มต่างๆ มาฟังเทศน์บ่อยๆ ที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือ มีพระอรหันต์มาสัมโมทนียกถาธรรมกับท่านมิได้ขาด มาแสดงวิธีนิพพานและแสดงเรื่องราวของแต่ละองค์ให้ดู **หลวงปู่**ได้นำมาเล่าให้ลูกศิษย์ลูกหาฟัง ยังความปลาบปลื้มใจ และเกิดกำลังใจในการเร่งบำเพ็ญเพียรแก่พระเณรเป็นอันมาก

สัมโมทนียกถาธรรมที่พระอรหันต์แต่ละองค์แสดงกับหลวงปู่เป็นคำจับใจ ยากที่จะหาคำในโลกมาเทียบได้ จับใจความได้ว่า พระอรหันต์ทุกประเภทเป็นบุคคลประเสริฐอัศจรรย์ทั้งแก่ตนและแก่โลกทั้งสาม การที่พระอรหันต์จะปรากฏขึ้นแต่ละองค์เป็นของยากลำบากมาก รองลงมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เหมือนขุมทองธรรมชาติจะผุดขึ้นท่ามกลางพระนครหลวงของพระมหาจักรพรรดิ

ความเป็นอยู่แห่งชีวิตของพระอรหันต์ก็ผิดจากความเป็นอยู่ของโลก เพราะมีชีวิตอันสดชื่นด้วยธรรม แม้ร่างกายจะเป็นสมมติเหมือนโลกทั่วๆ ไป แต่ใจผู้ครองร่างเป็นของบริสุทธิ์ จึงทำให้ทุกส่วนในร่างกายสดชื่นไปตาม ซึ่ง**หลวงปู่**ก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ได้ทำความพยายามกลั่นกรองเชื้อแห่งภพออกจากใจจนหมดสิ้นไป ได้กลายเป็นบุคคลไม่มีภพชาติขึ้นมาที่ใจ ให้โลกได้ไหว้บูชาอีกองค์หนึ่ง พระอรหันต์ทั้งหลายจึงได้มาเยี่ยมแสดงความยินดี เพราะการอุบัติของพระอรหันต์

เป็นเรื่องมหัศจรรย์และเป็นประโยชน์แก่โลกทั้งสามมาก

พระอรหันต์ท่านบอกว่า **หลวงปู่**ได้ทำประโยชน์แก่มนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม และสัตว์โลก ได้อย่างกว้างขวางไม่มีประมาณ เพราะท่านบรรลุถึงความบริสุทธิ์ และแตกฉานทางภาษาใจ ซึ่งเป็นภาษาสำคัญกว่าภาษาใดๆ ในโลกทั้งสาม การติดต่อสั่งสอนสัตว์โลกประเภทกายทิพย์ต้องใช้ภาษาใจล้วนๆ ผู้รู้ภาษาใจด้วยกันย่อมเข้าใจได้ง่าย และได้ประโยชน์อย่างมหาศาล

พระอรหันต์แต่ละองค์ได้แสดงวิธีนิพพานของแต่ละองค์ให้ได้รู้เห็น **หลวงปู่**บอกว่าที่ถ้ำเชียงดาวมีพระอรหันต์มานิพพาน ๓ องค์ สององค์นอนนิพพาน อีกองค์หนึ่งเดินจงกรมนิพพาน

หลวงปู่ได้พิจารณาทราบว่า พระอรหันต์มานิพพานที่เมืองไทยหลายองค์ เท่าที่ท่าน**หลวงตามหาบัว** พอจำได้ ตามที่**หลวงปู่**เล่าให้ฟัง มีที่ถ้ำเชียงดาว เชียงใหม่ ๓ องค์ ที่หลังเขาวงพระจันทร์ ๑ องค์ ที่ถ้ำตะโก จังหวัดลพบุรี ๑ องค์ ที่เขาใหญ่ จังหวัดนครนายก ๑ องค์ ที่วัดธาตุหลวง อำเภอเกาะคา ลำปาง ๑ องค์ มีที่อื่นอีกแต่จำไม่ได้

เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวข้องกับพระอรหันต์ยังมีที่น่าสนใจอีกมาก

๓๑. ความหมายของนิพพาน

หลวงปู่มั่น ท่านพูดถึงคำว่า **"นิพพาน"** ว่าเป็นศัพท์ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่สิ้นกิเลสและภพชาติภายในใจแล้วโดยเฉพาะ

มิได้ใช้ทั่วไปในสัตว์โลกผู้ยังมีกิเลสทั้งหลาย เพราะพวกนี้ยังสั่งสมภพชาติอยู่ภายในอย่างสมบูรณ์ จึงไม่มีอะไรจะควรเรียกว่านิพพานได้ในทางสมมติ พอตายจากนี้ก็ไปเกิดที่นั่น ตายจากคนก็ไปเกิดเป็นสัตว์ ถ้าประมาทในชาติมนุษย์ ไม่พยายามสร้างความดีไว้ ส่งเสริมเติมต่อในภพชาติต่อไป ทางที่จะให้เกิดเป็นสัตว์มีมากกว่าทางที่จะให้เกิดเป็นมนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม ที่เป็นภพสูง ทั้งนี้เพราะจิตใจโน้มไปทางการทำกรรมชั่วมากกว่าทางดี สัตว์ชนิดต่างๆ จึงมีมากกว่ามนุษย์ และเทพ พรหม

ประการสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ชนิดใด เป็นมนุษย์ เทพ พรหมประเภทใด ก็ล้วนมีสิ่งเกาะเกี่ยวเหนี่ยวรั้งพาให้ต่อต้นต่อแขนงเป็นภพเป็นชาติสืบต่อไป ไม่มีทางดับสนิทได้ จึงไม่เรียกว่า นิพพาน

ส่วนท่านที่สิ้นกิเลสภายในใจโดยสิ้นเชิงแล้ว เป็นความดับสนิทอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่ขันธ์ยังครองตัวอยู่ (ยังมีชีวิตอยู่) ท่านเหล่านี้แลเป็นผู้ควรได้รับคำว่า **นิพพาน** โดยเฉพาะ ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น ขณะจะดับขันธ์ก็มิได้มีความกังวลห่วงใยกับสิ่งใดๆ แม้กระทั่งขันธ์ที่กำลังจะแตกทลายในขณะนั้นอยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะใจท่านหมดคำว่า "ห่วง" และ "หวง" ทั้งภาษาภายนอกและภายใน ทั้งใกล้ทั้งไกลโดยตลอดทั่วถึง ขณะจะ

ละโลกแห่งขันธ์ก็ลาลับแบบดับสนิท ไม่มีความสะทกสะท้านหวั่นไหว ทั้งมิได้คิดว่าจะไปอยู่โลกนั้นโลกนี้ จะไปเสวยผลดีผลไม่ดีอย่างนั้น อันเป็นการทำใจให้กระเพื่อมขุ่นมัว แต่เป็นคนคงที่และพอตัวโดยสมบูรณ์ ของจิตดวงวิมุตติหลุดพ้นแล้ว. มิได้คอยรับส่วนได้ส่วนเสียของสมมติ มีขันธ์เป็นต้น แต่อย่างใด เป็นผู้ปราศจากกาลสถานที่ ไม่มีสมมติ แม้ปรมาณูเข้าไปเกี่ยวข้องกับดวงใจบริสุทธิ์ล้วนๆ แล้ว

นี่แลท่านเรียกว่านิพพานของท่านผู้สิ้นความกังวลหม่นหมอง ขณะครองขันธ์อยู่ก็มิได้เศร้าโศก ขณะวิโยคพลัดพรากจากไปก็มิได้เสียใจ เคยเป็นอยู่อย่างไรก็เป็นไปอย่างนั้น

ฉะนั้น คำว่า **นิพพาน** จึงเป็นคำพิเศษสำหรับท่านผู้เป็นบุคคลพิเศษจะครองโดยเฉพาะ ไม่สามารถใช้อำนาจใดๆ เข้ายึดครองได้ แต่จะต้องสร้างเอาเอง

ที่หลวงปู่ดำเนินถึงสภาวะเช่นนี้ได้ เพราะท่านเชื่อธรรม และทำจริงจึงได้พบของจริง แม้ชีวิตร่างกายจะเป็นของจอมปลอมหลอกลวงตามธรรมชาติของมัน แต่ก็ปลดปล่อยไว้ตามเรื่อง มิได้ยึดถือแบกหามไปด้วย สิ่งที่เป็นจริงไม่แปรผันก็คือธรรมของจริงที่เห็นแล้ว ธรรมนั้นจริงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอดีต อนาคต เข้าทำลาย เหมือนกับสิ่งทั้งปวงที่ถูกทำลายด้วยกาลของมันเองตลอดมา

๓๒. ตัวอย่างเรื่องหูทิพย์ตาทิพย์และการเทศน์ที่เผ็ดร้อน

ลูกศิษย์ที่เคยติดตามปฏิบัติธรรมกับ**หลวงปู่มั่น** ต่างก็ตระหนักดีถึงเรื่องหูทิพย์ตาทิพย์และปรจิตวิชาของท่านว่า น่าอัศจรรย์และน่ากลัวมากเฉพาะปรจิตวิชารู้สึกว่าท่านจะรวดเร็วมาก ใครคิดไม่ดีขึ้นที่ใดขณะใดเป็นได้การทันทีแทบทุกครั้ง ฉะนั้น เวลาอยู่กับท่าน ต่างองค์ต่างระวังสำรวมอินทรีย์อย่างเต็มที่ ไม่เช่นนั้นต้องโดนแน่ ไม่มีทางปิดบังหรือหลีกเลี่ยงได้

ตัวอย่างในเรื่องนี้ เกิดในช่วงที่**หลวงปู่**อยู่เชียงใหม่ ท่านเทศน์อบรมพระและยกตัวอย่างการปฏิบัติของท่านว่าเต็มไปด้วยความลำบากลำบนต้องสลบไปถึง ๓ หน กว่าจะได้ธรรมมาสอนผู้อื่นได้

พอ**หลวงปู่**เทศน์จบ มีพระองค์หนึ่งคิดอยู่ในใจว่า โอ้โฮ! ทำความเพียรถึงขั้นสลบไปเช่นนี้มันเกินไป เราไม่เอาด้วยแน่ๆ ใครจะไปนิพพานก็เชิญไปเถิด เราไม่อยากไปแน่ เพราะไม่อยากสลบเพียงเห็นเขาสลบก็กลัวจะตายอยู่แล้ว

หลังจากนั้นพักหนึ่ง พระธรรมเทศนากัณฑ์ใหม่ก็เป็นไปอย่างเผ็ดร้อนมาก ราวกับจะฉีกดิบๆ สดๆ เอาทีเดียว ว่า

ท่าน...(ระบุชื่อ)...ไม่เชื่อผมหรือ? ท่านเข้าใจว่าผมโกหกเล่นๆ อย่างนั้นหรือ? ถ้าไม่เชื่อก็นิมนต์ไปซะซิ จะมาอยู่ให้หนักสำนักทำไม ท่านมาเอง ผมมิได้นิมนต์ท่านมา เมื่อไม่เชื่อก็ต้องไปเอง อย่าให้ทันได้ขับไล่ แม้จะอยู่ก็ไม่เป็นประโยชน์ เพราะธรรมของพระพุทธเจ้ามิได้ประกาศไว้เพื่อสอนโมฆบุรุษเช่นท่าน

ความคิดแบบท่าน ไม่ควรนำมาคิดในเพศของพระที่กำลังอาศัยผ้าเหลืองเป็นอยู่ เพราะผู้ทรงเพศนี้เป็นเพศที่เชื่อธรรม แต่ท่านมิได้เชื่อผมและเชื่อธรรม จึงคิดค้านความพ้นทุกข์ที่เป็นไปตามแบบของพระพุทธเจ้า

ที่ใดสนุกกิน สนุกนอน ไม่ต้องทำความเพียรให้ลำบาก ก็นิมนต์ท่านไปที่นั่น ถ้ารู้ธรรมเห็นธรรมของจริงด้วยวิธีนั้น ในสถานที่นั้น ก็ขอนิมนต์กลับมาโปรดผมคนกิเลสหนาปัญญาทึบบ้าง จะยกมือสาธุสุดศอกสุดแขนและขอบบุญขอบคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมนั่นแหละ

การสอนของผมก็สอนด้วยความจริง ว่าผู้หวังพ้นทุกข์ต้องเป็นผู้อาจหาญไม่กลัวตาย แต่ท่านไม่เชื่อว่าเป็นความจริง จึงขอเกิดตายเพื่อแบกหามทุกข์อยู่ในโลก ท่านอยากอยู่ในโลกกองทุกข์ก็เชิญท่านอยู่ไป แต่อย่ามาคัดค้านทางเดินของธรรม ที่เป็นศาสดาสอนโลกแทนพระพุทธเจ้า จะเป็นขวากหนามทิ่มแทงพระศาสนาอันบริสุทธิ์... ถ้าไม่คิดแก้ไขเสียแต่ขณะนี้ท่านจะเสียคน และยังจะทำให้ผู้อื่นเสียตามท่านอีกมากมาย ซึ่งน่าสลด เสียดายอย่างยิ่ง

บรื๊อ! เผ็ดพอไหมครับ? ผู้เขียน (ปฐม นิคมานนท์) เคยได้รับรสชาดแบบนี้จาก**ท่านหลวงตามหาบัว** ที่สวนแสงธรรมอยู่ต่อหน้าท่านตัวต่อตัว แต่ไม่เผ็ดถึงขนาดนี้ กลับรู้สึกตื้นตันใจที่**ท่านหลวงตา**เมตตากระหนาบเราเป็นพิเศษ นึกถึงทีไรน้ำตาเอ่อปลื้มปีติมิรู้ลืม **ขอกราบแทบเท้าขอบพระคุณท่านอย่างสุดชีวิตจิตใจ**

๑๓. เขาว่า หลวงปู่มั่นรักษาศีลข้อเดียว?

เมื่อ**หลวงปู่มั่น**ออกจากเชียงใหม่จะไปภาคอิสาน ท่านได้นั่งรถไฟเข้ากรุงเทพฯ แล้วพักที่**วัดบรมนิวาส** อยู่ระยะหนึ่ง ช่วงนั้นมีผู้มากราบและเรียนถามปัญหาธรรมจากท่านเป็นจำนวนมาก ที่น่าสนใจปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับ**เรื่องศีล** มีดังนี้

ถาม... ได้ทราบว่าท่านรักษาศีลเพียงองค์เดียว มิได้รักษาทั้ง ๒๒๗ องค์ เหมือนพระทั้งหลายที่รักษากันใช่ไหม?

หลวงปู่ตอบว่า ใช่ อาตมารักษาเพียงอันเดียว

ถาม... ที่ท่านรักษาเพียงอันเดียวนั้นคืออะไร?

หลวงปู่ตอบว่า คือใจ

ถาม... ส่วนศีล ๒๒๗ นั้น ท่านไม่ได้รักษาหรือ?

หลวงปู่... อาตมารักษาใจไม่ให้คิด พูด ทำ ในทางผิด อันเป็นการล่วงเกินข้อห้ามที่ทรงบัญญัติไว้ จะเป็น ๒๒๗ หรือมากกว่านั้นก็ตาม บรรดาที่เป็นข้อทรงบัญญัติห้าม อาตมาก็เย็นใจว่าตนมิได้ทำผิดต่อพุทธบัญญัติ ส่วนท่านผู้ใดจะว่าอาตมารักษาศีล ๒๒๗ หรือไม่นั้น สุดแต่ผู้นั้นจะคิดจะพูดเอาตามความคิดของตน เฉพาะอาตมาได้รักษาใจอันเป็นประธานของกาย วาจา อย่างเข้มงวดกวดขันตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบท

ถาม... การรักษาศีลต้องรักษาใจด้วยหรือ?

หลวงปู่ตอบว่า ถ้าไม่รักษาใจจะรักษาอะไรถึงจะเป็นศีลเป็นธรรมที่ดีงามได้ นอกจากคนที่ตายแล้วเท่านั้นจะไม่ต้องรักษาใจ แม้กาย

วาจาก็ไม่จำต้องรักษา แต่ความเป็นเช่นนั้นของคนตาย นักปราชญ์ท่านไม่ได้เรียกว่าศีล **เพราะไม่มีเจตนาเป็นเครื่องส่อแสดงออก** ถ้าเป็นศีลได้ควรได้เพียงว่าศีลคนตาย ซึ่งไม่สำเร็จประโยชน์ตามคำเรียกแต่อย่างใด อาตมามิใช่คนตาย จะรักษาศีลแบบคนตายนั้นไม่ได้ ต้องรักษาใจให้เป็นศีลเป็นธรรม สมกับใจเป็นผู้ทรงไว้ทั้งบุญทั้งบาปอย่างตายตัว

ถาม... ในตำราว่าไว้ว่า **รักษากายวาจาให้เรียบร้อยเรียกว่าศีล** จึงเข้าใจว่าการรักษาศีลไม่จำเป็นต้องรักษาใจก็ได้ จึงเรียนถามอย่างนั้น

หลวงปู่ตอบว่า ที่ว่ารักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นศีลนั้นก็ถูก แต่ก่อนกายวาจาจะเรียบร้อยเป็นศีลได้นั้น ต้นเหตุเป็นมาจากอะไรถ้าไม่เป็นมาจากใจผู้เป็นนายคอยบังคับกายวาจาให้เป็นไปในทางที่ถูก

เมื่อเป็นมาจากใจ ใจควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรต่อตัวเองบ้าง จึงจะควรเป็นผู้ควบคุมกายวาจาให้เป็นศีลเป็นธรรมที่น่าอบอุ่นแก่ตนเอง และน่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้อื่นได้

ไม่เพียงแต่ศีลธรรม ที่จำต้องอาศัยใจเป็นผู้คอยควบคุมรักษาเลย แม้กิจการอื่นๆ ก็จำต้องอาศัยใจเป็นผู้ควบคุมดูแลอยู่โดยดี การงานนั้นๆ จึงจะเป็นที่เรียบร้อย ไม่ผิดพลาด และทรงคุณภาพโดยสมบูรณ์ตามชนิดของมัน

การรักษาโรคเขายังค้นหาสมุฏฐานของมัน จะควรรักษาอย่างไรจึงจะหายได้เท่าที่ควร ไม่เป็นโรคเรื้อรังต่อไป การรักษาศีลธรรมถ้าไม่มีใจเป็นตัวประธานพาให้เป็นไป ผลก็คือความเป็นผู้มีศีลด่างพร้อย ศีลขาด ศีลทะลุ ความเป็นผู้มีธรรมที่น่าสลดสังเวช ธรรมพาอยู่พาไปอย่างไม่มีจุดหมาย ธรรมบอ ธรรมบ้า ธรรมแตก ซึ่งล้วนเป็นจุดที่ศาสนาจะพลอยได้รับเคราะห์กรรมไปด้วยอย่างแยกไม่ออก ไม่เป็นศีลธรรมอันน่าอบอุ่นแก่ผู้รักษา และไม่น่าเลื่อมใสแก่ผู้อื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องบ้างเลย

อาตมาไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก บวชแล้วอาจารย์พาเที่ยวและอยู่ตามป่าตามเขา เรียนธรรมก็เรียนไปกับต้นไม้ใบหญ้า แม่น้ำลำธาร หินผาหน้าถ้ำ เรียนไปกับเสียงนกเสียงกา เสียงสัตว์ป่าชนิดต่างๆ ตามทัศนียภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมันอย่างนั้นเอง ไม่ค่อยได้เรียนในคัมภีร์ใบลานพอจะมีความรู้แตกฉานทางศีลธรรม การตอบปัญหาจึงเป็นไปตามนิสัยของผู้ศึกษาธรรมเถื่อนๆ รู้สึกจนปัญญาที่ไม่สามารถค้นหาธรรมที่ไพเราะเหมาะสมมาอธิบายให้ท่านผู้สนใจฟังอย่างภูมิใจได้

ถาม... คำว่า **ศีล** ได้แก่สภาพเช่นไร และอะไรเป็นศีลอย่างแท้จริง?

หลวงปู่ตอบว่า ความคิดในแง่ต่างๆ อันเป็นไปด้วยความมีสติรู้สิ่งที่ควรคิดหรือไม่ควร ระวังการระบายออกทางทวารทั้งสาม คอยบังคับกาย วาจา ใจ ให้เป็นไปในขอบเขตของศีล ที่เป็นสภาพปกติศีลที่เกิดจากการรักษาในลักษณะดังกล่าวมาชื่อว่ามีสภาพปกติ ไม่คะนองทางกายวาจาใจให้เป็นกิริยาที่น่าเกลียด นอกจากความปกติดีงามทางกาย วาจา ใจ ของผู้มีศีล ว่าเป็นศีลเป็นธรรมแล้ว ก็อยากจะเรียกให้ถูกได้ว่าอะไรเป็นศีลเป็นธรรมที่แท้จริง

ด้วยเหตุนี้ **ศีล** กับ **ผู้รักษาศีล** แยกกันได้ยาก ไม่เหมือนตัวบ้านเรือนกับเจ้าของบ้านเรือน ซึ่งเป็นคนละอย่าง ที่พอจะแยกกันออกได้ไม่ยากนัก ว่านั่นคือตัวบ้านเรือน และนั่นคือเจ้าของบ้าน ส่วน **ศีล** กับ **คน** จะแยกจากกันอย่างนั้นเป็นการลำบาก เฉพาะอาตมาแล้วแยกไม่ได้ แม้แต่ **ผล** คือความเย็นใจที่เกิดจากการรักษาศีล ก็แยกกันไม่ออก

ถ้าแยกกันได้ ศีลก็อาจกลายเป็นสินค้ามีเกลื่อนตลาดไปนานแล้ว และอาจจะมีโจรมาแอบขโมยศีลธรรมไปขายจนหมดเกลี้ยงจากตัวไปหลายรายแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ศีลธรรมก็จะกลายเป็นสาเหตุก่อความ

เดือดร้อนแก่เจ้าของ เช่นเดียวกับสมบัติอื่นๆ ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเอือมระอาที่จะแสวงหาศีลธรรมกัน เพราะได้มาแล้วก็ไม่ปลอดภัย

ดังนั้น ความไม่รู้ว่า **อะไรเป็นศีลอย่างแท้จริง** จึงเป็นอุบายวิธีหลีกภัยอันเกิดแก่ศีลและผู้มีศีลได้ทางหนึ่งอย่างแยบยลและเย็นใจ

อาตมาจึงไม่คิดอยากแยกศีลออกจากตัวแม้แยกได้ เพราะแยกแล้วระวังยาก แยกไม่ได้อย่างนี้รู้สึกสบาย ไปไหนมาไหนและอยู่ที่ใดไม่ต้องเป็นห่วงว่าศีลจะหาย ตัวจะตายจากศีล แล้วกลับมาเป็นผีเฝ้ากองศีล เช่นเดียวกับคนเป็นห่วงสมบัติ ตายแล้วกลับมาเป็นผีเฝ้าทรัพย์ไม่มีวันไปผุดไปเกิดได้ฉะนั้น

๓๔. พระมหาเถระถามปัญหาหลวงปู่มั่น

ช่วงที่**หลวงปู่มั่น**พำนักที่วัดบรมนิวาส เพื่อเตรียมกลับอีสานนั้น **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (อ้วน ติสฺโส) ท่านชอบสนทนากับหลวงปู่ ครั้งหนึ่ง สมเด็จฯ ท่านถามว่า

"ท่านชอบอยู่แต่ผู้เดียวในป่าในเขา ไม่ชอบเกี่ยวข้องกังวลกับพระเณร ตลอดฆราวาส เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาท่านไปศึกษากับใครจึงจะผ่านปัญหานั้นๆไปได้ แม้ผมเองอยู่ในพระนครที่เต็มไปด้วยนักปราชญ์เจ้าตำรับตำรา พอช่วยปัดเป่าข้อข้องใจได้ บางคราวยังเกิดความงงงันอั้นตู้ไปได้ ไม่มีใครสามารถช่วยแก้ไขให้ตกไปได้ ยิ่งท่านอยู่เฉพาะองค์เดียวเป็นส่วนมาก ตามที่ทราบเรื่องตลอดมา **เวลาเกิดปัญหาขึ้นมา ท่านศึกษาปรารภกับใคร หรือท่านจัดการกับปัญหานั้น ๆ ด้วยวิธีใด** นิมนต์อธิบายให้โยมฟังด้วย"

หลวงปู่มั่นได้ถวายคำตอบว่า...ขอประทานโอกาส เกล้าฯกระผมฟังธรรมและศึกษาธรรมอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีอิริยาบถต่างๆนอกจากหลับไปเสียเท่านั้น **พอตื่นขึ้นมาใจกับธรรมก็เข้าสัมผัสกันทันทีขึ้นชื่อว่าปัญหาแล้วกระผมไม่มีเวลาที่หัวใจจะว่างอยู่เปล่าๆเลย มีแต่การถกเถียงโต้ตอบกันอยู่ทำนองนั้น ปัญหาเก่าตกไปปัญหาใหม่เกิดขึ้นมาถอดถอนกิเลสก็เป็นไปในระยะเดียวกันกับปัญหาแต่ละข้อตกไป**

ปัญหาใหม่เกิดขึ้นมาก็เท่ากับรบกับกิเลสตัวใหม่ ปัญหาทั้งใกล้และไกล ทั้งวงกว้างวงแคบ ทั้งวงในวงนอก ทั้งลึกทั้งตื้น ทั้งหยาบทั้งละเอียด ล้วนเกิดขึ้นและปะทะกันที่หัวใจ **ใจเป็นสถานที่รบกับข้าศึก**

ทั้งมวล และเป็นที่ปลดเปลื้องกิเลสทั้งปวง ในขณะที่ปัญหาแต่ละข้อตกไป

ที่จะมีเวลาไปคิดว่า เมื่อปัญหาเกิดขึ้นเฉพาะหน้าเรา จะไปศึกษาปรารภกับใครนั้น เกล้าฯมิได้สนใจคิดให้เสียเวลายิ่งกว่าจะตั้งท่าฆ่าฟันหำหั่นกันกับปัญหา ซึ่งเป็นฉากของกิเลสแฝงมาพร้อม ให้สะบั้นหั่นแหลกลงไปเป็นทอดๆ และถอนกิเลสออกมาได้เป็นพักๆเท่านั้น จึงไม่วิตกกังวลกับหมู่คณะว่าจะช่วยแก้ไข ปลดเปลื้องกิเลสออกจากใจได้รวดเร็วยิ่งกว่าสติปัญญา ที่ผลิตและฝึกซ้อมอยู่กับตนตลอดเวลา

คำว่า **อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ** ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนนั้น เกล้าฯได้ประจักษ์ใจตนเองขณะปัญหาแต่ละข้อเกิดขึ้น และสามารถแก้ไขกันลงได้ทันท่วงที ด้วยอุบายวิธีของสติปัญญาที่เกิดขึ้นกับตนโดยเฉพาะ มิได้ไปเที่ยวคว้ามาจากตำราหรือคัมภีร์ใดในขณะนั้น **หากแต่ธรรมคือสติปัญญาในหลักธรรมชาติ ผุดออกรับออกรบและแก้ไขกันไปในตัว และผ่านพ้นไปได้โดยลำดับไม่อับจน**

แม้จะมีอยู่บ้าง ที่เป็นปัญหาลึกลับและสลับซับซ้อน ที่จะต้องพิจารณากันอย่างละเอียดละออ และกินเวลานานหน่อย แต่ก็ไม่พ้นกำลังของสติปัญญาที่เคยใช้ได้ผลมาแล้วก็ได้ จำต้องทำลายลงในเวลาหนึ่งจนได้

ด้วยเหตุผลที่กราบเรียนมา เกล้าฯจึงมิได้สนใจใฝ่ฝันในการอยู่กับหมู่คณะเพื่ออาศัยเวลาเกิดปัญหาจะได้ช่วยแก้ไข แต่สนใจใยดีต่อการอยู่คนเดียว ความเป็นผู้เดียวเปลี่ยวกายเปลี่ยวใจเป็นที่พอใจแล้วสำหรับเกล้าฯ ผู้มีวาสนาน้อย แม้ถึงคราวเป็นคราวตาย ก็อยู่ง่ายตายสะดวก ไม่พะรุงพะรังห่วงหน้าห่วงหลัง สิ้นลมแล้วก็สิ้นเรื่องไปพร้อมๆ กัน ไม่มีความแยบคายแสดงออกพอเป็นที่น่าฟังบ้างเลย เกล้าฯกราบขออภัย

ท่านเจ้าคุณสมเด็จฯ แสดงความสนใจในธรรมที่หลวงปู่เล่าถวายอย่างยิ่ง และอนุโมทนาว่า เป็นผู้สามารถสมกับชอบอยู่ในป่าในเขาคนเดียวจริงๆ **"ธรรมที่ท่านแสดงออกมานั้น จะไปเที่ยวค้นดูในคัมภีร์ไม่มีวันเจอ เพราะธรรมในคัมภีร์กับธรรมที่เกิดจากใจ อันเป็นธรรมในหลักธรรมชาติต่างกันอยู่มาก"**

แม้ธรรมในคัมภีร์ที่จารึกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าว่าเป็นธรรมบริสุทธิ์ เพราะผู้จารึกเป็นคนจริง คือเป็นผู้บริสุทธิ์เหมือนพระองค์ แต่พอตกนานไป ผู้จารึกต่อๆมาอาจไม่เป็นผู้บริสุทธิ์อย่างแท้จริงเหมือนรุ่นแรก ธรรมจึงอาจมีทางลดคุณภาพลงได้ ตามส่วนของผู้จารึกพาให้เป็นไป ฉะนั้น ธรรมในคัมภีร์กับธรรมที่เกิดจากใจอย่างสดๆร้อนๆจึงน่าจะต่างกัน แม้เป็นธรรมด้วยกัน

สมเด็จฯท่านว่า "ผมหายสงสัยในข้อที่ถามท่านด้วยความโง่ของตนแล้ว แต่ความโง่ชนิดนี้ทำให้เกิดประโยชน์ได้ดี เพราะถ้าไม่ถามแบบโง่ๆ ก็จะไม่ได้ฟังอุบายแบบฉลาดแหลมคมจากท่าน วันนี้ผมจึงเป็นทั้งฝ่ายขายความโง่และซื้อความฉลาด หรือจะเรียกว่า**ถ่ายความโง่เขลาออกไป ไล่ความฉลาดเข้ามาก็ไม่ผิด**

ผมยังสงสัยอีกบางข้อ คือ ที่ว่าพระสาวกท่านทูลลาพระศาสดาออกไปบำเพ็ญอยู่ในที่ต่างๆ เวลาเกิดปัญหาขึ้นมาก็กลับมาเฝ้าทูลถามเพื่อทรงช่วยชี้แจงปัญหานั้นๆจนเป็นที่เข้าใจ แล้วทูลลาออกบำเพ็ญตามอัธยาศัยนั้น **เป็นปัญหาประเภทใด พระสาวกจึงไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงช่วยชี้แจงแก้ไข"**

หลวงปู่มั่นท่านกราบเรียนว่า เมื่อมีผู้ช่วยให้เกิดผลรวดเร็วโดยไม่ต้องเสียเวลานาน นิสัยคนเราที่ชอบหวังพึ่งผู้อื่น ย่อมจะต้องดำเนินตามทางลัด ด้วยความแน่ใจว่าต้องดีกว่าตัวเองพยายามไปโดยลำพัง

นอกจากทางไกลไปมาลำบากจริงๆ ก็จำต้องตะเกียกตะกายไปด้วยกำลังสติปัญญาของตน แม้จะช้าบ้างก็ทนเอา

เพราะพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้เห็นโดยตลอดทั่วถึง ทรงแก้ปัญหาข้อข้องใจให้ ย่อมเกิดความกระจ่างแจ่มชัด และได้ผลรวดเร็ว ผิดกับที่แก้ไขโดยลำพังเป็นไหนๆ ดังนั้น บรรดาสาวกที่มีปัญหาข้องใจจึงต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงแก้ไข เพื่อให้ผ่านได้อย่างรวดเร็วสมปรารถนา

แม้กระผมเอง ถ้าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และอยู่ในฐานะพอจะไปเฝ้าได้ก็ต้องไป และทูลถามปัญหาให้สมใจที่หิวกระหายมานาน ไม่ต้องมาถูไถคืบคลานให้ลำบาก และเสียเวล่ำดังที่เป็นมา เพราะการวินิจฉัยโดยลำพังตัวเองเป็นการลำบากมาก แต่ต้องทำเพราะไม่มีที่พึ่งนอกจากตัวต้องเป็นที่พึ่งของตัว ดังที่กราบเรียนแล้ว

ความมีครูอาจารย์สั่งสอนโดยถูกต้องแม่นยำ คอยให้อุบายทำให้ปฏิบัติตามดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและถึงเร็ว ผิดไปกับการดำเนินไปแบบสุ่มเดาโดยลำพังตนเองอยู่มาก

ทั้งที่เกล้าฯ เห็นโทษในตัวเกล้าฯ เอง แต่ก็จำเป็นเพราะไม่มีอาจารย์คอยให้อุบายสั่งสอนในสมัยนั้น ทำไปแบบด้นเดาและล้มลุกคลุกคลาน ผิดมากกว่าถูก แต่สำคัญที่ความหมายมั่นปั้นมือเป็นเจตนาที่เด็ดเดี่ยวอาจหาญ ไม่ยอมลดละล่าถอย จึงพอมีทางให้สิ่งที่เคยขรุขระมาโดยลำดับ ค่อยๆ คลายตัวออกทีละเล็กละน้อยพอให้ความรื่นชื่นใจได้มีโอกาสคืบคลานและเดินได้เป็นลำดับมาพอได้ลืมตาดูโลกดูธรรมได้เต็มตาเต็มใจ ดังที่กราบเรียนให้ทราบตลอดมา

ฯลฯ

๓๕. หลวงปู่มั่นหวังมรรคผลใด

ออกจากวัดบรมนิวาส **หลวงปู่มั่น**เดินทางไปภาคอิสาน แวะพักที่**วัดป่าสาลวัน** นครราชสีมา ตามคำอาราธนาของคณะศรัทธาญาติโยมมีผู้สนใจมากราบเรียนถามปัญหาธรรมและฝึกอบรมภาวนากับท่านเป็นจำนวนมาก

มีปัญหาหนึ่งที่ลูกศิษย์กรรมฐานได้ถามในเชิงหยั่งหาความจริงจากท่านว่าจะมีความจริงมากน้อยสมคำร่ำลือหรือไม่ เพียงใด

คำถาม... "เท่าที่อาจารย์มาโคราชคราวนี้ เป็นการมาเพื่ออนุเคราะห์ประชาชนตามคำนิมนต์เพียงอย่างเดียว หรือยังมีหวังเพื่อมรรคผลนิพพานอยู่ด้วยในการรับนิมนต์คราวนี้"

หลวงปู่ตอบว่า อาตมาไม่หิว อาตมาไม่หลง จึงไม่หาอะไรให้ยุ่งไป อันเป็นการก่อทุกข์ใส่ตัว คนหิวอยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ จึงวิ่งหาโน่นหานี่ เจออะไรก็คว้าติดมือมาโดยไม่คำนึงว่าผิดหรือถูก ครั้นแล้วสิ่งที่คว้ามาก็มาเผาตัวเองให้ร้อนยิ่งกว่าไฟ อาตมาไม่หลงจึงไม่แสวงหาอะไร คนที่หลงจึงต้องแสวงหา ถ้าไม่หลงก็ไม่ต้องแสวงหา จะหาไปให้ลำบากทำไม

อะไรๆ ก็มีอยู่กับตัวอย่างสมบูรณ์แล้ว จะตื่นเงาหรือตะครุบเงาไปทำไมเพราะรู้แล้วว่าเงาไม่ใช่ตัวจริง ตัวจริงคือสัจจะทั้งสี่ ก็มีอยู่ในใจอย่างสมบูรณ์แล้ว และรู้จนหมดสิ้นแล้ว จะหาอะไรกันอีกถ้าไม่หลง

ชีวิตลมหายใจยังมี และผู้มุ่งประโยชน์กับเรายังมี ก็สงเคราะห์กันไปอย่างนั้นเอง หาคนดีมีธรรมในใจนี้หายากยิ่งกว่าหาเพชรนิลจินดา

เป็นไหนๆ **ได้คนเป็นคนเพียงคนเดียว ย่อมมีคุณค่ามากกว่าได้เงินเป็นล้านๆ** เพราะเงินล้านๆ ไม่สามารถทำความร่มเย็นให้แก่โลกอย่างถึงใจเหมือนได้คนดีมาทำประโยชน์ คนดีแม้เพียงคนเดียวยังสามารถทำความเย็นใจให้แก่โลกได้มากมายและยั่งยืน เช่นพระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย เป็นตัวอย่าง

คนดีแต่ละคนมีคุณค่ามากกว่าเงินทองเป็นก่ายกอง และเห็นคุณค่าแห่งความดีของตนที่จะทำต่อไปมากกว่าเงิน แม้จะจนก็ยอมจน ขอแต่ให้ตัวดีและโลกมีความสุข แต่คนโง่ชอบเงินมากกว่าคนดีและความดี ขอแค่ให้ได้เงินแม้ตัวจะเป็นอย่างไรไม่สนใจคิด ถึงจะชั่วช้าลามกหรือแสนโสมมเพียงไรก็ตาม ขนาดนายยมบาลเกลียดกลัวไม่อยากนับเข้าบัญชีผู้ต้องหา กลัวจะไปทำลายสัตว์นรกด้วยกันให้เดือดร้อนฉิบหายก็ไม่ว่า ขอแค่ได้เงินก็เป็นพอใจ ส่วนจะผิดถูกประการใด ถ้าบาปมีค่อยคิดบัญชีกันเองโดยเขาไม่ยุ่งเกี่ยว

คนดีกับคนชั่ว และสมบัติเงินทอง กับธรรม คือคุณงามความดี ผิดกันอย่างนี้แล ใครมีหูมีตาก็รีบคิดเสียแต่บัดนี้ อย่ารอให้สายเกินไปจนหมดหนทางเลือกเฟ้น การให้ผลก็ต่างกัน สุดแต่กรรมของตนจะอำนวย จะทักท้วงหรือคัดค้านไม่ได้ กรรมอำนวยให้อย่างใด ต้องยอมรับเอาอย่างนั้น

ฉะนั้น สัตว์โลกจึงต่างกัน ทั้งภพกำเนิด รูปร่าง ลักษณะ จริตนิสัย สุข ทุกข์ อันเป็นสมบัติประจำตัวของแต่ละราย แบ่งหนักแบ่งเบากันไม่ได้ ใครมีอย่างไรก็หอบหิ้วไปเอง ดีชั่วสุขทุกข์ก็ยอมรับ ไม่มีอำนาจปฏิเสธได้ เพราะไม่ใช่แง่กฎหมาย แต่เป็นกฎของกรรมหรือกฎของตัวเองที่ทำขึ้น มิใช่กฎของใครไปทำให้ ตัวทำเอาเอง ถามอาตมาเพื่ออะไรอย่างนั้น? **หลวงปู่**ย้อนถามกลับคืน

การตอบปัญหาในครั้งนั้นเข้มข้นพอดู ผู้ถามพูดต่อไปว่า "ขอประทานโทษครับ พวกกระผมเคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณ ท่านอาจารย์โด่งดังมานานแล้ว ไม่ว่าครูอาจารย์ หรือพระเณรองค์ใด ตลอดฆราวาสใครพูดถึงอาจารย์ ล้วนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า อาจารย์มิใช่พระธรรมดา ดังนี้จึงกระหายอยากฟังเมตตาธรรมท่าน แล้วได้เรียนถามไปตามความอยากความหิว แต่ไม่มีความฉลาดรอบคอบในการถาม ซึ่งอาจทำความกระเทือนแก่ท่านอยู่บ้าง กระผมก็สนใจปฏิบัติมานานพอสมควร จิตใจนับว่าได้ความเย็นประจักษ์เรื่อยมา ไม่เสียชาติที่เกิดมาพบพระศาสนา และยังได้กราบไหว้ครูอาจารย์ผู้ศักดิ์สิทธิ์วิเศษด้วยการปฏิบัติและคุณธรรม แม้ปัญหาธรรมที่เรียนถามวันนี้ก็ได้รับความชัดแจ้งเกินคาดหมาย วันนี้เป็นหายสงสัยเด็ดขาดตามภูมิของคนที่ยังมีกิเลส ที่ยังอยู่ก็ตัวเองเท่านั้นจะสามารถปฏิบัติให้ได้ให้ถึงมากน้อยเพียงใด"

หลวงปู่ตอบซ้ำว่า โยมถามอาตมาอย่างนั้น อาตมาก็ต้องตอบไปอย่างนั้น เพราะอาตมาไม่หิวไม่หลง จะให้อาตมาไปหาอะไรอีก อาตมาเคยหิวเคยหลงมาพอแล้วครั้งปฏิบัติที่ยังไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไรโน้น อาตมาแทบตายอยู่ในป่าในเขาคนเดียวไม่มีใครไปเห็น จนพอลืมหูลืมตาได้บ้าง จึงมีคนนั้นไปหาคนนี้ไปหา แล้วร่ำลือกันว่าวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ ขณะอาตมาสลบสามหน รอดตายครั้งนั้น ไม่เห็นใครทราบและร่ำลือบ้าง จนเลยขั้นสลบและขั้นตายมาแล้ว จึงมาเล่าลือกันหาประโยชน์อะไร

อยากได้ของดีที่มีอยู่กับตัวเราทุกคน ก็พากันปฏิบัติทำเอา เมื่อเวลาจะตายแล้วจึงพากันวุ่นวาย หานิมนต์พระมาให้บังสุกุล กุสลามาติกา นั่นไม่ใช่เกาถูกที่คันนะ จะว่าไม่บอก ต้องรีบเกาให้ถูกที่คันเสียแต่บัดนี้ โรคคันจะหายได้ คือเร่งทำความเพียรเสียแต่บัดนี้ จะได้หายห่วงกับอะไรๆ ที่เป็นสมบัติของโลก มิใช่สมบัติอันแท้จริงของเรา แต่พากันจับจองเอาแต่ชื่อมันเปล่าๆ ตัวจริงไม่มีใครเหลียวแล

สมบัติในโลกเรา แสวงหามาเป็นความสุขแก่ตัวก็พอให้ได้ จะแสวงหามาเป็นไฟเผาตัวก็ทำให้ฉิบหายได้จริงๆ ข้อนี้อยู่กับความฉลาดและความโง่เขลาของผู้แสวงหาแต่ละราย...

อาตมาต้องขออภัยด้วยถ้าพูดหยาบคายไป ถ้าคำพูดที่สั่งสอนให้คนละชั่ว ทำดี ยังจัดเป็นคำหยาบคายอยู่แล้ว โลกเราก็จะถึงสิ้นศาสนา เพราะไม่มีผู้ยอมรับความจริง การทำบาปหยาบคายมีมาประจำตนแทบทุกคนทั้งให้ผลเป็นทุกข์ตนยังไม่อาจรู้ได้ และตำหนิมันบ้างพอมีทางแก้ไข แต่กลับตำหนิคำสั่งสอนว่าหยาบคาย นับว่าเป็นโรคที่หมดหวัง

๓๖. ตอบปัญหาเรื่องบุพเพสันนิวาส

ออกจากวัดป่าสาลวัน นครราชสีมา **หลวงปู่มั่น** เดินทางด้วยรถไฟไปจังหวัดอุดรธานี และพักที่วัดป่าโนนนิเวศน์ ตามที่ท่านเจ้าคุณ **พระธรรมเจดีย์** (พนฺธุโล จูม) ได้จัดถวาย มีพระภิกษุสามเณร และประชาชนหลั่งไหลมาศึกษาธรรมกับท่านอย่างมากมาย

มีผู้มากราบเรียนถามปัญหาธรรมกับ**หลวงปู่**บ่อยๆ เกี่ยวกับเรื่องบุพเพสันนิวาส มีผู้ถามดังนี้

"คำว่า **บุพเพสันนิวาส**นี้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่า หญิงชายรักกันอย่างนี้เป็นบุพเพสันนิวาส รักอย่างนั้นไม่ใช่บุพเพสันนิวาส และอยู่ร่วมกันกับคนนี้ เป็นบุพเพสันนิวาส อยู่ร่วมกันกับคนนั้นไม่ใช่บุพเพสันนิวาส"

หลวงปู่ตอบว่า สำหรับพวกเรายากจะมีทางทราบได้ว่า รักอย่างนั้นและรักคนนั้นเป็นบุพเพสันนิวาส รักอย่างนั้นและรักคนนั้นมิใช่บุพเพสันนิวาส ก็รักและอยู่ร่วมกันไปแบบคนธรรมดา เกิดความหิวจัดคว้าอาหารมารับประทานนั่นแล อะไรถูกมือก็รับไปพอประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ

บุพเพสันนิวาสก็เช่นเดียวกัน ทั้งที่มีอยู่กับสัตว์บุคคลทั่วไป แต่จะคว้าถูกจุดของบุพเพสันนิวาส คือรักและอยู่ร่วมกับผู้เคยเป็นบุพเพสันนิวาสกันนั้น เป็นสิ่งที่หาเจอได้ยากมาก เนื่องจากกิเลสตัวรักๆ นี้มันมิได้ไว้หน้าใคร และมิได้รอคอยให้บุพเพสันนิวาสมาวินิจฉัยหรือตัดสินก่อนมัน ขอแค่ว่าเป็นหญิงหรือเป็นชายที่ต้องกับเพศและนิสัย

ของมันแล้วเป็นต้องรักและคว้าดะไปเลย กิเลสตัวรักนี่แลพาให้คนเป็นนักต่อสู้แบบไม่รู้จักเป็นจักตาย ไม่รู้จักสูงจักต่ำ ไม่รู้จักใกล้จักไกล ไม่รู้จักเลือกสรรปันแบ่งว่ามากไปหรือน้อยไป ควรหรือไม่ควรเพียงใด มีแต่จะสู้ตายเอาท่าเดียว ไม่ยอมแพ้ แม้จะพลาดท่าหรือตายไปก็ยังไม่ยอมทิ้งลวดลายที่เคยเป็นนักต่อสู้เอาเลย

นี่แลเรื่องของกิเลสตัวรัก มันแสดงตัวเด่นอยู่ในหัวใจของสัตว์โลกอย่างเปิดเผย ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของใครเอาง่ายๆ ผู้ต้องการมีหลักฐานและความมีประมาณเป็นเครื่องทรงตัวไว้บ้าง จึงไม่ควรปล่อยให้มันวิ่งแซงหน้าไปตามนิสัยโดยถ่ายเดียว ควรมีการหักห้ามกันบ้างพอมีทางตั้งตัว แม้จะไม่ทราบบุพเพสันนิวาสของตัว ก็ยังพอมีทางยับยั้งใจได้บ้างไม่ถูกมันจับถูไถเข้าถ้ำเข้ารูลงเหวตกบ่อไปท่าเดียว

ความรู้บุพเพสันนิวาสของคนนี้ ถ้าไม่ใช่นักปฏิบัติจิตภาวนาซึ่งมีนิสัยในทางรู้เหตุการณ์ต่างๆ ก็ยากที่จะทราบได้ อย่างไรก็ตามเราควรมีสติหักห้ามมันอยู่เสมอ อย่าให้มันพาไหลลงสู่ที่โสมมแบบน้ำล้นฝั่งไม่มีอะไรกั้นก็แล้วกัน ยังพอจะมีหวังครองตัวไปได้ ไม่จอดจมหล่มลึกลงในกลางทะเลแห่งความรักอันไม่มีประมาณโดยถ่ายเดียว

๑๗. ความปรารถนาแบบปุถุชน

อีกปัญหาหนึ่งที่โยมได้ถาม**หลวงปู่มั่น** ได้แก่ "ระหว่างสามีภรรยาที่อยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกเย็นใจตลอดมา ไม่ประสงค์จะให้พลัดพรากจากกันในภพต่อไป เกิดในชาติใดขอให้ได้เป็นสามีภรรยากันตลอดไป จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะสมหวัง ถ้าต่างคนต่างตั้งความปรารถนาให้ได้พบกันทุกภพทุกชาติไปได้ไหม?"

หลวงปู่ตอบว่า ความปรารถนานั้นเป็นเพียงเส้นทางเดินของจิตใจผู้มุ่งหมายเท่านั้น ถ้าไม่ดำเนินตามความปรารถนาก็ไม่เกิดประโยชน์ตามความมุ่งหมาย เช่น คนต้องการเป็นคนร่ำรวย แต่เกียจคร้านในการแสวงหาทรัพย์ ความร่ำรวยก็เป็นไปไม่ได้ ต้องอาศัยความขวนขวายตามเจตจำนงที่ตั้งไว้ด้วยจึงจะสมหวัง

นี่ก็เหมือนกัน ถ้าต้องการเป็นสามีภรรยาครองรักกันอย่างมีความสุขทุกภพทุกชาติไป ไม่อยากพลัดพรากจากกัน ต้องมีจิตใจคือทรรศนะตรงกัน ต่างคนต่างอยู่ในขอบเขตของกันและกัน ไม่ชอบแสวงหาเศษหาเลยอันเป็นการทำลายจิตใจและความสุขความไว้วางใจกัน ต่างคนเป็นผู้รักศีลธรรมมีความประพฤติดี ไว้วางใจกัน ...ฯลฯ

หลวงปู่ย้อนถามว่า โยมปรารถนาเพียงอยากอยู่ร่วมกันเท่านั้น ไม่ปรารถนาอะไรอื่นบ้างหรือ?

เขาตอบว่า นอกนั้นก็ไม่ทราบว่าจะปรารถนาอะไรอีก เพราะความปรารถนาอยากได้เงินได้ทอง อยากได้บริษัทบริวาร อยากได้ยศถาบรรดาศักดิ์ อยากเป็นพระมหากษัตริย์ อยากไปสวรรค์นิพพาน ก็ยังอดลืมภรรยาซึ่งเป็นที่รักไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะนี่เป็นจุดใหญ่แห่ง

ความปรารถนาของโลก เลยต้องปรารถนาสิ่งนี้เป็นเรื่องใหญ่สำหรับปุถุชนก่อน จากนั้นถ้าพอเป็นไปได้ค่อยพิจารณากันไป...

หลวงปู่หัวเราะ แล้วถามกลับว่า ถ้าเป็นดังที่ว่านี้ โยมไปไหนก็ต้องเอาแม่เด็กไปด้วยใช่ไหม

เขาหัวเราะแล้วเรียนท่านว่า กระผมอายที่จะเรียนท่านตามความหมายของปุถุชนที่อยู่ภายใน แต่ความจริงแล้ว เท่าที่กระผมยังบวชไม่ได้จนบัดนี้ ก็เพราะเป็นห่วงแม่เด็ก กลัวเขาจะว้าเหว่เป็นทุกข์ ไม่มีผู้ปรึกษาปรารภและให้ความอบอุ่นแก่เขาเท่าที่ควร ลูกๆ นอกจากจะมารบกวนขอเงินไปซื้อนั่นซื้อนี่และเรื่องอื่นๆ ซึ่งเป็นเรื่องกวนใจให้ยุ่งแล้ว ก็ยังมองไม่เห็นว่าเขาจะมีความสามารถทำให้แม่มีความอบอุ่นและสบายใจได้ในทางใดบ้างผมจึงอดเป็นห่วงเขาไม่ได้

อีกประการหนึ่ง สวรรค์ชั้นนั้นๆ ตามธรรมท่านบอกไว้ว่ามีทั้งเทวบุตร เทวธิดา ซึ่งแสดงว่ามีทั้งหญิงมีทั้งชาย เหมือนแดนมนุษย์เราและมีความสุขความสำราญด้วยเครื่องบำรุงบำเรอนานาชนิด ซึ่งเป็นสถานที่น่าไปและน่าอยู่มาก แต่พรหมโลกไม่ปรากฏว่ามีเทวบุตรเทวธิดาเหมือนมนุษย์และสวรรค์เลย เมื่อเป็นเช่นนี้จะไม่ว้าเหว่ไปหรือเพราะไม่มีผู้คอยปลอบโยนเอาอกเอาใจในเวลาหงุดหงิดใจขึ้นมา ยิ่งนิพพานด้วยแล้วยิ่งไม่มีอะไรไปเกี่ยวข้องสัมผัสเอาเลย เป็นตัวของตัวโดยสมบูรณ์ทุกอย่าง ไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นใดเข้าไปช่วยเหลือหรือเกี่ยวข้องบ้างเลย เป็นตัวของตัวแท้ๆ แล้วจะมีอะไรเป็นที่ภาคภูมิใจและเทิดเกียรติว่าผู้ถึงนิพพานแล้วเป็นผู้ได้รับความภาคภูมิใจทั้งเกียรติยศ ชื่อเสียงเรียงนาม และความสุขความสบาย จากบรรดาท่านผู้ถึงนิพพานด้วยกันอย่างมนุษย์ผู้มีฐานะดี มีสมบัติมาก มีเกียรติสูง ได้รับความยกย่องสรรเสริญจากเพื่อนมนุษย์หญิงชายด้วยกัน ท่านที่ไปนิพพานแล้วเห็นเงียบไปเลย ไม่มีพวกเดียวกันยกย่องสรรเสริญท่าน จึงทำให้สงสัยว่าการเงียบไปเลยเช่นนั้นจะเป็นความสุขได้อย่างไร

หลวงปู่ตอบว่า สวรรค์ พรหมโลก และนิพพาน มิได้มีไว้สำหรับคนขี้สงสัยแบบโยม แต่มีไว้สำหรับผู้มองเห็นคุณค่าของตัว และคุณค่าของสวรรค์ พรหมโลก และนิพพาน ว่าเป็นของดีมีคุณค่าต่างกันขึ้นไปตามลำดับขั้น และความดีของผู้ที่ควรจะได้ถึงตามลำดับ คนแบบโยม สวรรค์ พรหมโลก และนิพพาน คงมิได้ฝันถึงเลย แม้โยมจะไปก็ยังไปไม่ได้ ถ้าแม่เด็กยังอยู่ หรือแม่เด็กตายไป โยมก็จะอดคิดถึงไม่ได้ แล้วจะมีโอกาสคิดถึงสวรรค์ นิพพาน พอจะหาเวลาคิดเพื่อจะไปได้อย่างไร แม้พรหมโลกและนิพพานก็มิได้ดีกว่าแม่เด็ก สำหรับความรู้สึกของโยม เพราะพรหมโลก นิพพาน บำรุงบำเรอโยมไม่เป็นเหมือนแม่เด็ก โยมจึงสงสัย ไม่อยากไปกลัวจะขาดผู้บำเรอ

ทั้งเขาทั้งท่านหัวเราะถูกใจ เมื่อถึงตอนนี้

หลวงปู่พูดต่อไปว่า อันความสุขที่เกิดจากสิ่งต่างๆ นั้น แม้ในโลกมนุษย์เรายังต่างกันตามชนิดของสิ่งต่างๆ นั้น ที่มีรสต่างกัน แม้ประสาทเครื่องรับสิ่งเหล่านั้นมีอยู่ในร่างกายอันเดียวกัน ก็ยังนิยมรับสัมผัสต่างๆ ต่างกัน เช่น ตาชอบสัมผัสทางรูป หูชอบสัมผัสทางเสียง จมูกชอบสัมผัสทางกลิ่น ลิ้นชอบสัมผัสทางรส กายชอบสัมผัสทางเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจชอบสัมผัสทางอารมณ์ต่างๆ ตามหน้าที่และความนิยมของตน จะให้รสนิยมเหมือนกันย่อมไม่ได้

การรับประทานเป็นความสุขทางหนึ่ง การพักผ่อนหลับนอนเป็นความสุขทางหนึ่ง การครองรักตามประเพณีของโลกเป็นความสุขทางหนึ่ง แต่อย่าลืมว่า การทะเลาะกันเพราะความเห็นขัดแย้งกันด้วยเรื่องต่างๆ ก็เป็นความทุกข์ทางหนึ่ง ฉะนั้น โลกจึงไม่ขาดจากการสัมพันธ์ติดต่อกันกับสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นความสุขตลอดมา และจำต้องแสวงหากันทั่วโลก จะขาดมิได้

ความสุขในมนุษย์และสัตว์ที่ได้รับตามภูมิของตน เป็นความสุขประเภทหนึ่ง ความสุขในสวรรค์และพรหมโลกเป็นความสุขประเภทหนึ่ง

ความสุขในพระนิพพานของผู้สิ้นกิเลส เครื่องกังวลใจด้วยประการทั้งปวง เป็นความสุขประเภทหนึ่ง ต่างจากความสุขที่โลกมีกิเลสทั้งหลายได้รับกัน จะให้เป็นความสุขเหมือนแม่เด็กเสียทุกอย่างแล้ว โยมก็ไม่จำเป็นต้องดูรูป ฟังเสียง รับประทานอาหาร พักผ่อนหลับนอน และแสวงหาคุณงามความดี มีการให้ทาน รักษาศีล ภาวนา เป็นต้น ให้ลำบาก เพียงอยู่กับแม่เด็กเท่านั้น ความสุขจากสิ่งต่างๆ ก็ไหลมารวมกันในที่นั้นหมด ซึ่งเป็นการตัดปัญหาความยุ่งยากลงไปเยอะแยะ แต่โยมจะให้เป็นดังที่ว่านี้ได้ไหม?

เขาตอบว่า โอ้โฮ! จะได้อย่างไรท่านอาจารย์ แม้แต่กับแม่เด็กบางครั้งยังมีการทะเลาะกันได้ จะสามารถนำความสุขจากสิ่งต่างๆ มารวมกับเขาคนเดียวได้อย่างไร ก็จะยิ่งทำให้ยุ่งใหญ่

ท่านหลวงตามหาบัว เล่าว่า โยมคนที่ถามปัญหานี้ เป็นคนมีนิสัยอาจหาญ ตรงไปตรงมา ทั้งรักศีลรักธรรมดีมาก เป็นฆราวาสที่มีใจใฝ่ธรรม และมีความจงรักภักดีต่อครูอาจารย์มาก **หลวงปู่**จะให้เวลาพูดคุยธรรมกันแบบพิเศษ เป็นกันเองแทบทุกครั้งที่เขามาเยี่ยมท่าน ในเวลาปลอดจากแขกคนอื่น ปกติไม่ค่อยมีใครสามารถมาถามท่านแบบเขาได้เลย เขาเป็นคนที่รักลูกเมียมาก มากราบเยี่ยมหลวงปู่บ่อยด้วยความเลื่อมใสท่านมาก เวลามีแขกอยู่เขาเพียงกราบท่านแล้วก็หลีกหนีไป ทำงานอะไรช่วยพระเณรตามนิสัยของคนสนิทกับวัด ถ้าไม่มีคนอื่นอยู่จึงเป็นโอกาสที่เขาจะกราบเรียนถามปัญหาต่างๆ จากหลวงปู่ หลวงปู่ก็เมตตาให้โอกาสทุกครั้ง

สำหรับ**หลวงปู่**แล้ว ท่านฉลาดและรู้นิสัยคนได้ดีมาก หาที่ตำหนิมิได้ คนทุกชั้นทุกเพศวัยมาหาท่าน การปฏิบัติทางกิริยาจะไม่เหมือนกันเลย ทั้งการพูดธรรมดาและอรรถธรรมก็ต่างกันไปเป็นรายๆ

๓๘. อะไรทำให้ชายหญิงรักชอบกัน

มีผู้กราบเรียนถาม**หลวงปู่มั่น**ว่า "ปัญหาที่ว่ามีอะไรที่ทำให้มนุษย์ชายหญิง และสัตว์ชนิดเดียวกัน เกิดความรักความชอบกันโดยไม่มีโรงร่ำโรงเรียนสอนให้รักชอบกัน?"

หลวงปู่ท่านตอบว่า **เพราะราคะตัณหา** ความรักชอบไม่ได้อยู่ในหนังสือ ไม่ได้อยู่ในโรงเรียนและครูที่ควรจะไปเรียนสิ่งดังกล่าวนั้น แต่ราคะตัณหา ความหน้าด้านไม่มียางอาย มันเกิดและอยู่กับใจมนุษย์หญิงชายและสัตว์ต่างหาก จึงทำให้ผู้มีสิ่งลามกนี้ กลายเป็นหญิงชายและสัตว์ผู้ลามกไปตามอำนาจของมันโดยไม่รู้สึกตัว และไม่เลือกชาติชั้นวรรณะและวัยอะไรทั้งสิ้น

ถ้ามีมากก็ยิ่งทำให้โลกกลายเป็นโลกวินาศไปได้อย่างไม่มีปัญหา หากไม่มีสติปัญญาสกัดกั้นมันไว้บ้างพอให้น่าดู ก็จะกลายเป็นน้ำล้นฝั่งท่วมทันหัวใจ และท่วมบ้านเมืองให้ฉิบหายป่นปี้ไปได้ โดยไม่มีอะไรยังเหลือพอให้เป็นที่น่าดูบ้างเลย

สิ่งที่เกิดอยู่ในจิตใจของสัตว์โลก และเจริญอยู่ที่จิตใจของสัตว์โลกตลอดมา ก็เพราะมันได้รับการบำรุงส่งเสริมอย่างเหลือเฟือเสมอมา จึงมีกำลังเขย่า ก่อกวน และทำลายสัตว์โลกให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนเสมอมาไม่มีวันเวลาผ่อนตัวพอให้หายใจบ้างเลย

โดยมากเคยได้ยินแต่น้ำท่วมบ้านท่วมเมือง ผู้คนและสัตว์ตลอดทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ให้พินาศฉิบหาย แต่ไม่เคยสนใจสังเกตดูน้ำราคะตัณหา ไม่มีเมืองพอ ท่วมหัวใจสัตว์โลก ตลอดสมบัติที่พึงพอใจให้ฉิบหาย

วายป่วงไปทุกระยะเวลา โดยไม่นิยมว่าหน้าแล้งหน้าฝนเลยจึงไม่เห็นความเสื่อมโทรมของโลกที่กำลังเป็นอยู่ และจะเป็นไป ว่ามีสาเหตุเป็นมาอย่างไร เพราะต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างส่งเสริม โดยไม่สนใจ ดูความเสื่อมโทรมเพราะน้ำนี้เป็นต้นเหตุ การมองหาความสงบสุขของโลกจึงเป็นสิ่งที่ออกจะสุดวิสัยไปได้ ถ้าไม่มองดูตัวที่กำลังก่อเหตุ

ฝ่ายผู้ถาม ถามเฉพาะความรักชอบระหว่างหญิงชายและสัตว์เท่านั้นไม่ได้ถามถึงความเกลียดชัง กริ้วโกรธ และทำลาย เพราะราคะตัณหาเป็นต้นเหตุบ้างเลย แต่หลวงปู่ก็ยังอธิบายเกี่ยวโยงไปถึงด้านไม่ดีทั้งหลายที่ราคะตัณหาไปเที่ยวก่อกรรมทำลายไว้อย่างไม่มีประมาณด้วย

หลวงปู่ท่านว่า...ราคะตัณหานี่แลเป็นสื่อพาให้ชายหญิง และสัตว์รักชอบกัน และเป็นผู้อำนวยการให้ชายหญิง และสัตว์ ยินดีซึ่งกันและกันตามหลักธรรมชาติ นอกนี้ ไม่มีอะไรทำให้เกิดความรักชอบ-เกลียดชังซึ่งกันและกันได้

เวลาตัณหาราคะมันใช้เล่ห์เหลี่ยมไปทางรัก คนและสัตว์ก็รักเวลามันใช้เล่ห์เหลี่ยมไปในทางเกลียด ทางโกรธ หรือทางทำลายคนและสัตว์ก็ต้องเกลียด โกรธ และทำลายกันได้ มันต้องการเลี้ยงมนุษย์และสัตว์ไว้ด้วยวิธีให้รักชอบกัน มนุษย์และสัตว์ก็รักชอบกัน ประหนึ่งจะไม่มีวันเหินห่างจืดจางจากกันเลย เวลามันต้องการให้มนุษย์และสัตว์ที่อยู่ใต้อำนาจของมันเกลียดโกรธกัน ก็จำต้องเป็นไปตามมันจนได้ไม่มีทางขัดขืน

"พวกโยมไม่เคยทะเลาะกันบ้างหรือ ระหว่างสามีภรรยาซึ่งรักแสนรักกันมาก่อนวันแต่งงาน จึงต้องมาถามอาตมา อาตมาคิดว่าโยมรู้เรื่องดีกว่าพระเป็นไหนๆ" **หลวงปู่**ย้อนถามเจ้าของปัญหาในตอนท้าย

๓๙. การอบรมพระเณร

ช่วงที่**หลวงปู่มั่น**พักอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี มีพระจำพรรษาอยู่ด้วยมาก ที่มาอบรมศึกษาด้วยก็มีมาก วัดโนนนิเวศน์สมัยนั้นมีความสงบมาก ผู้เข้าไปเกี่ยวข้องกับวัดเป็นผู้หวังธรรมหวังบุญจริงๆ การบำเพ็ญเพียรของพระเณรก็เต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังนั้น พระที่ทรงคุณธรรมทางใจจึงมีมากพอเป็นเครื่องอบอุ่นใจแก่ตัวท่านเอง และแก่ประชาชนผู้หวังพึ่งความร่มเย็นของพระ

ท่านหลวงตามหาบัว ได้บรรยายถึงภารกิจของ**หลวงปู่มั่น**ว่า ตอนกลางคืนท่านอบรมพระเณร การแสดงธรรมโดยมากท่านเริ่มแสดงตั้งแต่ ศีล สมาธิ ปัญญา ขึ้นไปเป็นขั้นๆ ไม่จำกัดว่าท่านจะไปจบในธรรมขั้นใด แสดงถึงวิมุตติหลุดพ้น อันเป็นจุดสำคัญของธรรม แล้วย้อนกลับมาแสดงเกี่ยวแก่ผู้ปฏิบัติ ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะสามารถบรรลุผลตามธรรมที่ท่านอบรมสั่งสอน

การสอนพระในวงปฏิบัติ ท่านสอนเน้นลงในความเป็นผู้ที่มีศีลสังวร โดยถือศีลเป็นสำคัญในองค์พระ พระจะสมบูรณ์ตามเพศของตนได้ ต้องเป็นผู้หนักแน่นในศีล เคารพในสิกขาบทน้อยใหญ่ ไม่ล่วงเกินโดยเห็นว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อยไม่สำคัญ อันเป็นลักษณะของความไม่ละอายบาป และอาจล่วงเกินได้ในสิกขาบททั่วไป

พระเป็นผู้รักษาวินัยเคร่งครัด ไม่ยอมให้ศีลของตนด่างพร้อยขาดทะลุได้ อันเป็นเครื่องเสริมให้เป็นผู้มีความอบอุ่นกล้าหาญในสังคม ไม่กลัวครูอาจารย์หรือเพื่อนพรหมจรรย์จะรังเกียจหรือตำหนิ **พระในใจ**-

จะสมบูรณ์เป็นขั้นๆ นับแต่พระโสดาบัน สกิทาคา อนาคามี ถึงพระอรหัตต์ได้ ต้องเป็นผู้หนักในความเพียร เพื่อสมาธิและปัญญาทุกขั้นจะมีทางเกิดขึ้น และเจริญก้าวหน้า สามารถชำระล้างสิ่งสกปรกรุงรังภายในใจออกได้โดยสิ้นเชิง ,

อนึ่ง คำว่า **พระ** ควรเป็นผู้เยี่ยมด้วยความสะอาดแห่งความประพฤติทางกายวาจา และเยี่ยมด้วยจิตที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม คือ สมาธิ ปัญญา วิมุตติและวิมุตติญาณทัศนะ ตามลำดับ ไม่ควรเป็นพระที่อับเฉาเศร้าใจ ไม่สง่าผ่าเผย หลบๆ ซ่อนๆ เพราะปมด้อยคอยกระซิบภายในมีอะไรลึกลับทำให้ร้อนสุมอยู่ภายในใจนั้น มิใช่พระลูกศิษย์พระตถาคตผู้งดงามด้วยความประพฤติภายในภายนอกไม่มีที่ต้องติ แต่ควรเป็นพระที่องอาจกล้าหาญต่อการละชั่วทำดีดำเนินตามวิถีรอยบาทที่พระศาสดาพาดำเนิน... อยู่ที่ใด ไปที่ใดมีสุคโตเป็นที่รองรับ มีโอชารสแห่งธรรมเป็นที่ซึมซาบ มีความสว่างไสวอยู่ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องส่องทางไม่อยู่อย่างจนตรอกหลอกตัวเองให้จนมุม...

หลังจากการประชุมอบรมโดยรวมแล้ว ท่านผู้ใดมีข้อข้องใจก็ไปศึกษากับท่านเป็นรายๆ ไป ตามโอกาสที่ท่านว่างกิจประจำวันซึ่งมีติดต่อกันที่ท่านต้องปฏิบัติไม่ลดละ ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใด คือ ตอนเช้าออกจากที่ภาวนาแล้วลงเดินจงกรมก่อนบิณฑบาต พอได้เวลาแล้วก็ออกบิณฑบาต หลังฉันภัตตาหารพักผ่อนเล็กน้อย เข้าทางจงกรมเดินจงกรมจนถึงเที่ยง เข้าที่พักจำวัดเล็กน้อยแล้วลุกขึ้นภาวนา แล้วลงเดินจงกรมบ่าย ๔ โมงเย็นปัดกวาดลานวัดและที่พัก สรงน้ำ แล้วเข้าทางจงกรมอีกเป็นเวลาหลายชั่วโมง ออกจากที่จงกรมก็เข้าที่ไหว้พระสวดมนต์

การสวดมนต์ ท่านสวดมากและสวดนานเป็นชั่วโมงๆ เสร็จแล้วนั่งสมาธิภาวนาต่อไปหลายชั่วโมง คืนหนึ่งๆ ท่านพักจำวัดราว ๔ ชั่วโมงเป็นอย่างมากในเวลาปกติ ถ้าเป็นเวลาพิเศษก็นั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง

ไม่พักจำวัดเลย

ในวัยหนุ่มท่านทำความเพียรเก่งมาก ยากจะมีผู้เสมอได้ แม้ในวัยแก่ยังไม่ทิ้งลวดลาย เป็นแต่ผ่อนลงบ้างตามวิบากที่ทรุดโทรมลงทุกวันเวลาจิตใจท่านไม่แสดงอาการอ่อนแอไปตามวิบากธาตุขันธ์เลย

นี่คือวิธีการของท่านผู้เป็นอริยะ เป็นคติแก่โลกดำเนินมา มิได้ทอดทิ้งปล่อยวางหน้าที่ของตน นับตั้งแต่ต้นเป็นลำดับมา ไม่ลดละความเพียรซึ่งเป็นแรงหนุนอันสำคัญให้บรรลุถึงแดนแห่งชัยชนะที่ชาวพุทธที่แท้จริงปรารถนา

๔๐. อนุญาตให้ถ่ายรูปเพียงสามครั้ง

หลวงปู่มั่นพักจำพรรษาที่**วัดโนนนิเวศน์** ๒ พรรษา พอออกพรรษาแล้วคณะศรัทธาทางจังหวัดสกลนคร มี**คุณแม่นุ่ม ชุวานนท์** เป็นต้น ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์เก่าแก่ของท่าน ได้พร้อมกันมาอาราธนาท่านให้ไปโปรดญาติโยมทางจังหวัดสกลนครที่ท่านเคยอยู่มาก่อน

หลวงปู่ยินดีรับอาราธนา คณะศรัทธาจึงนำรถมารับท่านไปสกลนครในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ไปพำนักที่**วัดป่าสุทธาวาส** มีพระเณรและประชาชนไปกราบเยี่ยมและฟังโอวาทธรรมท่านมิได้ขาด

เกี่ยวกับการถ่ายภาพ**หลวงปู่**นั้น **ท่านหลวงตามหาบัว**เล่าว่า ในช่วงที่**หลวงปู่**พักอยู่วัดป่าสุทธาวาสนี้ ได้มีผู้มาขอถ่ายภาพท่านไว้กราบไหว้บูชา ครั้งนี้เป็นการถ่ายภาพครั้งที่สองของหลวงปู่

หลวงปู่เคยอนุญาติให้ถ่ายภาพครั้งแรก เมื่อคราวที่ท่านพักอยู่ที่วัดป่าสาลวัน นครราชสีมา ก่อนเดินทางมาอุดรธานี ครั้งที่สองก็ช่วงมาพักที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ในคราวนี้ และครั้งที่สามที่บ้านฝั่งแดง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อคราวกลับจากงานถวายเพลิงศพหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

ภาพถ่ายหลวงปู่ที่ท่านผู้เคารพเลื่อมใสในองค์ท่าน ได้รับแจกไว้สักการะบูชาทุกวันนี้ ก็เนื่องมาจากที่หลวงปู่อนุญาตให้ถ่ายในสามวาระนั้นแล ไม่เช่นนั้นก็คงไม่มีอะไรปรากฏเป็นพยานแห่งความเลื่อมใสในทางรูปถ่ายท่านบ้างเลย เพราะปกติหลวงปู่ไม่ชอบให้ถ่ายภาพ กว่าจะอนุญาตแต่ละครั้งผู้นั้นต้องใช้ความพยายามและอดทนเป็นอย่างยิ่ง ต้องใช้เวลา

รอนานจนรู้สึกอึดอัดและเหงื่อโชกทั้งตัว ก็ต้องขอขอบคุณท่านที่ใช้ความพยายามนั้นเป็นอย่างสูง

เกี่ยวกับการถ่ายภาพของหลวงปู่นี้ ท่าน**หลวงตาทองคำ จารุวณฺโณ** ศิษย์อุปัฏฐากองค์หนึ่งของหลวงปู่ครั้งอยู่บ้านหนองผือ กรุณาเล่าให้ผู้เขียนและคณะ (อ.ปฐม นิคมานนท์, คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข, คุณเครือวัลย์ มโนรักษ์, คุณอารยา ปฏิภาณกวี และคุณชนกานต์ วงศ์ศุภลักษณ์) ฟังว่า เคยมีช่างภาพคนเวียดนามในสกลนคร พยายามลักแอบถ่ายภาพหลวงปู่ในโอกาสต่างๆ หมดฟิล์มไป ๓ ม้วน แต่ไม่เคยได้ภาพหลวงปู่เลยแม้แต่ภาพเดียว จนเลิกความพยายามไป

๔๑. ช่วงพำนักที่บ้านนามน

หลวงปู่มั่นพักที่วัดป่าสุทธาวาสพอสมควรแล้ว ก็ย้ายไปพักที่ **เสนาสนะป่าบ้านนามน** นอกตัวเมืองสกลนคร ซึ่งเป็นที่สงัดวิเวกดีทั้งกลางวันกลางคืน เหมาะกับอัธยาศัยท่าน พระเณรที่ไปอยู่กับท่านวางตัวอย่างน่าเลื่อมใส ต่างองค์ต่างเร่งประกอบความเพียรตลอดเวลาในที่ของตนๆ อยู่ในกระต๊อบปีนหลังๆ บ้าง อยู่ในที่จงกรมในป่าริมที่พักบ้าง

ถึงเวลา ๔ โมงเย็น เวลาปัดกวาดลานวัด จึงจะเห็นพระเดินออกมาจากที่ต่างๆ แล้วปัดกวาดลานวัดโดยพร้อมเพรียงกัน จากนั้นก็พากันขนน้ำใส่ตุ่มล้างเท้า ตุ่มล้างบาตร และแยกย้ายกันสรงน้ำอย่างสงบเสงี่ยม ต่างองค์ต่างสำรวม มีสติปัญญาพิจารณาธรรมไปกับกิจวัตรที่ทำ มิได้เลินเล่อเผลอตัวคะนองปากไปต่างๆ พอเสร็จกิจวัตรแล้วต่างองค์ต่างปลีกตัวหาที่บำเพ็ญเพียร ประหนึ่งไม่มีพระเณรอยู่ในสำนักเลย จะไม่เห็นพระยืนพูดหรือนั่งคุยกัน

ถ้าก้าวเข้าไปในป่าริมสำนัก จะเห็นพระเดินจงกรมไปมาบ้าง นั่งสมาธิภาวนาตามโคนต้นไม้บ้าง นั่งทำความสงบอยู่ในกระต้อบเล็กๆ บ้าง อย่างนั้นเป็นประจำทุกวันเวลา จะเห็นพระเณรอยู่รวมกันก็ตอนประชุมธรรม ตอนบิณฑบาต ตอนฉันจังหัน และฉันน้ำปานะในตอนบ่าย แม้ตอนอยู่รวมกันก็พูดกันอย่างเบาๆ และพูดน้อยที่สุด ขณะบิณฑบาตก็ต่างองค์ต่างสำรวมระวัง ตั้งสติปัญญาใกล้ชิดแนบอยู่กับความเพียรไปตลอดทาง อิริยาบถและความเคลื่อนไหวไปมาของท่านเป็นที่เย็นตา

เย็นใจน่าเคารพเลื่อมใส

ก่อนฉันภัตตาหาร ต่างพิจารณาอาหารปัจจัยที่รวมอยู่ในบาตร ด้วยอุบายที่เห็นภัยไม่ให้ติดใจในอาหาร ไม่แสดงอาการเพลิดเพลินในอาหารชนิดต่างๆ ขณะฉันก็ทำความรู้สึกแบบคนมีสติอยู่กับตัว และฉันด้วยท่าสำรวม ไม่พูดคุยกัน และไม่มองโน่นมองนี่...

หลังจากฉันเสร็จต่างองค์ต่างเก็บของบริขาร และปัดกวาดเช็ดถูที่ฉันให้สะอาด ล้างบาตรเช็ดบาตรให้แห้ง ผึ่งแดดสักครู่หนึ่งแล้วเก็บไว้ในที่ควร หลังจากนั้นต่างเข้าหาที่วิเวกเพื่อความเพียร คือการฝึกอบรมใจตามแต่เห็นสมควร หนักบ้างเบาบ้าง เพื่อภูมิธรรมขั้นละเอียดขึ้นไปของแต่ละองค์ องค์ใดอยู่ในภูมิใด ก็พยายามอบรมจิตของตนให้ดำเนินไปตามภูมินั้นอย่างไม่ลดละความเพียร...

หลวงปู่มั่น ท่านสอนพระให้เด็ดเดี่ยวอาจหาญในธรรม ใครไม่ตั้งใจจริงจังอยู่กับท่านไม่ค่อยได้ ๖-๗ คืนจะมีการประชุมธรรมครั้งหนึ่ง คืนนอกนั้นท่านจะให้พระเณรเร่งความเพียรเอาเอง ผู้ใดมีข้อข้องใจไปเรียนถามท่านได้โดยไม่ต้องรอจนถึงวันประชุม

ท่านหลวงตามหาบัว บรรยายว่า ขณะอยู่ที่บ้านนามนนั้น บรรยากาศรู้สึกอบอวลไปด้วยอรรถด้วยธรรม ประหนึ่งมรรคผลนิพพานอยู่ใกล้แค่เอื้อม เพราะความอบอุ่นและมุ่งมั่นมีกำลังกล้า ต่างองค์ต่างเป็นเครื่องพยุงใจกันในทางความเพียร และต่างองค์ต่างมีความขยันหมั่นเพียรเป็นอย่างมาก...

๔๒. ช่วงพักอยู่ที่บ้านโคก

หลวงปู่มั่น พักที่บ้านนามนพอสมควร แล้วย้ายมาพักจำพรรษาที่บ้านโคก ห่างจากบ้านนามนราว ๒ กิโลเมตร ที่นี่เป็นบ้านเกิดของ **หลวงปู่กงมา จิรปุญโญ** ซึ่งขณะนั้นหลวงปู่กงมาได้สร้างวัดอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ได้พาศิษย์รักของท่าน คือ **หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร**เดินธุดงค์ตัดผ่านไปทางแดนเขมร มาทางจังหวัดปราจีนบุรี ข้ามดงพญาเย็นเข้ามาทางนครราชสีมา แล้วนั่งรถมาพบหลวงปู่มั่นที่บ้านโคกและได้ถวายตัว หลวงพ่อวิริยังค์ ได้อยู่เรียนธรรมและปรนนิบัติรับใช้ติดตามหลวงปู่มั่นติดต่อกัน ๔ ปี หลวงปู่กงมา จึงได้พาหลวงพ่อวิริยังค์ เดินทางกลับจันทบุรี ช่วงที่มากราบหลวงปู่มั่นครั้งแรกหลวงพ่อวิริยังค์ ยังเป็นพระหนุ่มอายุ ๒๒-๒๓ ปี เท่านั้น

ที่บ้านนามน มีความสงัดพอสมควร อยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่ถึง ๑ กิโลเมตร มีพระเณรพักอยู่ด้วย ๑๑-๑๒ องค์ พอดีกับสถานที่ **ท่านหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน** ก็มาอยู่กับหลวงปู่มั่น เป็นครั้งแรกที่นี่ และได้ติดตามหลวงปู่ไปจนตลอดอายุขัยของหลวงปู่รวมเป็นเวลา ๗-๘ ปี

ท่านหลวงตามหาบัว เขียนบรรยายตอนนี้ว่า “ตอนที่มาพักบ้านโคก ผู้เขียน (หลวงตามหาบัว) ก็ไปถึงท่านพอดี ท่านได้เมตตารับไว้แบบขอนซุงทั้งท่อน ไม่เป็นท่าเป็นทางอะไรเลย อยู่กับท่านแบบทัพพีอยู่กับแกงเราดีๆ นี่เอง คิดแล้วน่าอับอายขายหน้าที่พระซุงทั้งท่อนไปอยู่กับท่านผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องลือ ระบือทั่วจักรวาล เบื้องบนเบื้องล่าง ...”

หลวงปู่พาคณะจำพรรษาที่สำนักป่าบ้านโคก ด้วยผาสุกทั้งกายและจิตใจ ไม่มีการเจ็บไข้ได้ทุกข์ตลอดพรรษา ขณะพักทั้งในและนอกพรรษามีการประชุมธรรมทุก ๖-๗ คืนต่อครั้ง การแสดงธรรมแต่ละครั้งนับแต่ ๒ ชั่วโมงขึ้นไปถึง ๓-๔ ชั่วโมง ผู้นั่งฟังทำจิตภาวนาไปพร้อมอย่างเพลิดเพลิน ในการแสดงธรรมแก่พระเณรแต่ละครั้ง ท่านสามารถแสดงอย่างถึงเหตุถึงผล และถึงใจผู้ฟังที่มุ่งต่ออรรถธรรมจริงๆ ธรรมที่ท่านแสดงล้วนถอดออกมาจากใจที่รู้เห็นมาอย่างประจักษ์แล้วทั้งนั้น จึงไม่มีอะไรที่สงสัยว่าไม่เป็นความจริง นอกจากจะสามารถปฏิบัติได้อย่างท่านแสดงหรือไม่เท่านั้น...

วันที่ไม่มีการประชุม พอขึ้นจากทางจงกรม ราว ๒ ทุ่ม จะได้ยินเสียง**หลวงปู่**ทำวัตรสวดมนต์เบาๆ ทุกคืน เป็นเวลานานๆ กว่าจะจบและนั่งสมาธิภาวนาต่อไปจนถึงเวลาหยุดพักจำวัตร ถ้าวันที่มีการประชุมจะได้ยินท่านสวดมนต์หลังจากเลิกประชุมแล้วทุกคืน และท่านสวดเป็นเวลานาน

ท่านหลวงตามหาบัว เคยแอบเข้าไปฟังใกล้ๆ ว่า**หลวงปู่**สวดพระสูตรใดบ้าง ปรากฏว่าเมื่อไปใกล้ท่านจะหยุดสวดทุกครั้ง ท่านหลวงตาจึงไม่กล้าไปแอบฟังอีกเลย

๔๓. หลวงตามหาบัวโดนหลวงปู่มั่นดุ

เหตุการณ์นี้เกิดที่**สำนักป่าบ้านโคก** สกลนคร เมื่อครั้งที่**หลวงตามหาบัว** มาอยู่กับ**หลวงปู่มั่น**ใหม่ๆ

หลวงตา เล่าว่า "กลางวันวันหนึ่ง ผู้เขียนไปถึงใหม่ๆกำลังกลัวท่านเป็นกำลัง เผอิญเอนกายลงเลยเคลิ้มหลับไป ปรากฏว่าท่านมาดุใหญ่ว่า ท่านมานอนเหมือนหมูอยู่ทำไมที่นี่ เพราะที่นี่มิใช่โรงเลี้ยงหมู ผมจึงไม่ส่งเสริมพระที่มาเรียนวิชาหมู เดี๋ยววัดนี้จะกลายเป็นโรงเลี้ยงหมูไป ..."

หลวงตา ท่านบอกว่าท่านกลัวอย่างสุดชีวิต ที่โดน**หลวงปู่** ตะโกนดุด่าด้วยเสียงดัง รีบลนลานลุกขึ้น ตัวสั่นแทบเป็นบ้า แต่...เมื่อมองดูรอบๆ ปรากฏว่าไม่มี**หลวงปู่มั่น**อยู่แถวนั้นเลย **ท่านหลวงตา**จึงค่อยเข้าใจค่อยมีลมหายใจขึ้นบ้าง

พอได้โอกาส วันต่อมา **หลวงตา**จึงนำเรื่องนี้ไปกราบเรียน**หลวงปู่** หลวงปู่ได้แก้เป็นอุบายปลอบโยนว่า "เรามาหาครูบาอาจารย์ใหม่ๆ ประกอบกับมีความระวังตั้งใจมาก เวลาหลับไปทำให้คิดและฝันไปอย่างนั้นเอง"

หลังจาก**หลวงปู่**ท่านให้อุบายธรรมพอสมควรแล้ว ท่านสรุปท้ายว่า "อย่าลืมนิมิตอันดีงามซึ่งเป็นมงคลอย่างนี้ไปเสีย จงระลึกถึงอยู่เสมอลัทธินิสัยหมูจะได้ห่างไกลจากพระเรา มรรค ผล นิพพานจะนับวันใกล้เข้ามาทุกที แดนแห่งความพ้นทุกข์จะปรากฏเฉพาะหน้าในวันหรือเวลาหนึ่งแน่นอน หนีไม่พ้น ผมยินดีและอนุโมทนาด้วยนิมิตท่านมหาอย่างจริงใจ แม้ผมสั่งสอนตัวผมเองก็สั่งสอนแบบเผ็ดร้อน

ทำนองนี้เหมือนกันและชอบได้อุบายต่างๆ จากอุบายเช่นนี้เสมอมา จึงจำต้องใช้วิธีแบบนี้บังคับตัวตลอดมา แม้บางครั้งยังต้องสั่งสอนหมู่คณะด้วยวิธีนี้เหมือนกัน”

๔๔. พุทโธ : อุบายแก้ปัญหาเวลาจิตเสื่อม

ท่านหลวงตามหาบัว ได้เล่าถึงอุบายของ**หลวงปู่มั่น** ในการสั่งสอนศิษย์ว่า ท่านมีอุบายที่แยบคายล้ำลึกและได้ผลดีเสมอ **ท่านหลวงตา** เขียนดังนี้ : -

แม้ขณะที่ไปหาท่าน ซึ่งเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วกลับเจริญ และเป็นขณะที่กำลังได้รับความทุกข์ร้อนกระวนกระวายมาก คือ เวลาไปกราบท่าน ท่านถามว่าจิตเป็นอย่างไร ถ้าเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญก็เรียนท่านว่าระยะนี้กำลังเจริญ ท่านก็ให้อุบายว่า **"นั่นดีแล้ว จงพยายามให้เจริญมากๆ จะได้พ้นทุกข์เร็วๆ"**

ถ้าเวลาจิตกำลังเสื่อม ไปหาท่าน ท่านถามว่าจิตเป็นอย่างไรเวลานี้ เราเรียนท่านตามตรงว่า วันนี้จิตเสื่อมไปเสียแล้ว ไม่มีร่องรอยแห่งความสุขเหลืออยู่เลย ท่านแสดงเป็นเชิงเสียใจไปด้วยว่า น่าเสียดายมันเสื่อมไปที่ไหนกันหนา เอาเถอะท่านอย่าเสียใจ จงพยายามทำความเพียรเข้ามากๆ เดี๋ยวมันจะกลับมาอีกแน่ๆ มันไปเที่ยวเฉยๆ พอเร่งความเพียรมันก็กลับมาเอง หนีจากเราไปไม่พ้น **เพราะจิตเป็นเหมือนสุนัขนั่นแลเจ้าของไปไหนมันต้องตามติดเจ้าของไปจนได้**

นี่ถ้าเราเร่งความเพียรเข้าให้มาก จิตก็ต้องกลับมาเอง ไม่ต้องติดตามมันให้เสียเวลา มันหนีไปไหนไม่พ้นเราแน่ๆ จงพยายามทำความเพียรเข้าให้มาก มันจะกลับมาเร็วๆ นี้แล ไม่ต้องเสียใจให้มันได้ใจ เดี๋ยวมันว่าเราคิดถึงมันมากมันจะไม่กลับมา

จงปล่อยความคิดถึงมันเสีย แล้วให้คิดถึงพุทโธติดๆกันอย่าลดละ พอบริกรรมพุทโธถี่ยิบ ติดๆ กันเข้า มันวิ่งกลับมาเอง

คราวนี้ แม้มันกลับมาก็อย่าปล่อยพุทโธ มันไม่มีอาหารกินเดี๋ยวมันก็วิ่งกลับมาหาเรา จงนึกพุทโธเพื่อเป็นอาหารของมันไว้มากๆ เมื่อมันกินอิ่มแล้วต้องพักผ่อน เราสบายที่มันพักสงบตัวไม่วิ่งวุ่นขุ่นเคืองเที่ยวหาไฟมาเผาเรา

ทำจนไล่มันก็ไม่ออกหนีไปจากเรา นั่นแลพอดีกับใจตัวหิวโหยอาหารไม่มีวันอิ่มพอ ถ้าอาหารพอกับมันแล้ว แม้ไล่หนีไปไหนมันก็ไม่ยอมไป

ทำอย่างนั้นแล จิตเราจะไม่ยอมเสื่อมต่อไป คือไม่เสื่อมเมื่ออาหาร คือพุทโธ เพียงพอกับมัน

จงทำแบบที่สอนนี้ ท่านจะได้ไม่ต้องเสียใจ เพราะจิตเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าอีกต่อไป

๔๕. เริ่มเคี่ยวเข็ญหลวงตามหาบัวที่บ้านนามน

พอออกพรรษาแล้ว **หลวงปู่มั่น** ได้ออกจากบ้านโคก กลับไปพักที่บ้านนามนที่เคยพักอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นก็ไปพักที่บ้านห้วยแคนในป่าและพักวัดร้างชายเขาที่**บ้านนาสีนวน** หลายเดือน **หลวงปู่**ป่วยเป็นไข้หลายวันรักษาหายด้วยอุบายแห่งธรรมโอสถ ที่ท่านเคยใช้บำบัดองค์ท่านตลอดมา

ตก**เดือนเมษายน ๒๔๘๕** **หลวงปู่**ออกเดินทางไป**จังหวัดอุบลราชธานี** ไปงานถวายเพลิงศพ**หลวงปู่เสาร์** พระอาจารย์ของท่าน (**หลวงพ่อวิริยังค์** เขียนเล่าว่า ตอนนี้**หลวงปู่มั่น** ท่านเดินธุดงค์ไป มีหลวงพ่อวิริยังค์ตามไปปรนนิบัติท่านเพียงองค์เดียว ได้รับคำสอนและฟังเรื่องราวต่างๆ จากหลวงปู่ที่มีคุณค่ามากที่สุด)

เสร็จงานศพ**หลวงปู่เสาร์**แล้ว **หลวงปู่มั่น**ก็กลับมาจำพรรษาที่บ้านนามน

ปีนี้เป็นปีที่**หลวงปู่มั่น** กลั่นกรองความเพียรของคณะลูกศิษย์โดยอุบายวิธีต่างๆ ทั้งเทศน์อบรม ทั้งใช้อุบายขู่เข็ญไม่ให้นอนใจในความเพียร ในพรรษาท่านเว้น ๔ คืนจะมีการประชุมครั้งหนึ่งจนตลอดพรรษา ปีนั้นปรากฏว่ามีพระได้กำลังทางจิตกันหลายองค์ และมีความรู้ความเห็นแปลกๆ ไปเล่าถวายท่าน “ผู้เขียน **(หลวงตามหาบัว)** พลอยได้ฟังด้วย แม้ไม่มีความรู้ความสามารถเหมือนท่านผู้อื่น ในพรรษานั้นก็พลอยมีอะไรๆ เป็นเครื่องระลึกอย่างฝังใจมาจนบัดนี้”

ท่านหลวงตามหาบัว บรรยายต่อไปว่า "**ท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มดุด่าขู่เข็ญเรานับแต่พรรษานั้นเป็นต้นมา จนกลายเป็นที่รองเช็ดเท้าท่านเรื่อยมา** แต่ก่อนท่านมีแต่ใช้อุบายอนุโลมและเออออกับเราไปเรื่อยๆ จากนั้นท่านคงคิดว่าควรจะเขกเสียบ้าง ขืนอนุโลมไปนานก็หนักอกเปล่าๆ ผู้นั้นจะม้วนอนหลับแบบไม่มีวันตื่นขึ้นมองดูดินฟ้าอากาศ เดือนดาว ตะวัน บ้างเลย"

พรรษานี้พระทั้งหลายรู้สึกตื่นเต้นกันมาก ทั้งความเพียรและความรู้ต่างๆ ที่เกิดจากจิตภาวนา เวลาประชุมหรือเวลาธรรมดามีผู้เล่าธรรมในใจถวายท่านเสมอ เพื่อขอความอนุเคราะห์เมตตาอย่างเต็มที่...

เวลาโอกาสดีๆ ท่านเล่าอดีตชาติของท่านให้ฟังบ้าง เล่าการปฏิบัติบำเพ็ญนับแต่ขั้นเริ่มแรกให้ฟังบ้าง เล่าความรู้ความเห็นต่างๆ ทั้งภายในภายนอกที่เกิดจากจิตภาวนาให้ฟังบ้าง เล่าวิถีจิตที่พยายามตะเกียกตะกายขึ้นจากโคลนตมจนถึงขณะที่จะหลุดพ้นจากโลกสมมติ ตลอดจนขณะที่จิตหลุดพ้นไปจริงๆ ให้ฟังบ้าง

"ตอนสุดท้ายนี้ทำให้เราผู้ฟังอยู่ด้วยความกระหายในธรรมประเภทหลุดพ้น เกิดความกระวนกระวายอยากได้อยากถึงเป็นกำลัง"

ที่คิดอย่างนี้ก็ดีอย่างหนึ่ง ทำให้มีความมานะ ความมุ่งมั่นอดทน ความเพียรทุกด้านได้มีโอกาสดำเนินสะดวก มีความดูดดื่มในธรรมที่ท่านเมตตาอธิบายให้ฟังเป็นกำลังใจ ทำให้หายความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้ามีศรัทธากล้าแข็ง มีเรี่ยวแรงที่จะลากเข็ญภาระแม้หนักไปได้อย่างพอใจ

๘๖. จำพรรษาที่บ้านโคกครั้งที่สองก่อนไปบ้านหนองผือ

ออกพรรษาแล้ว **หลวงปู่มั่น** ยังพักบำเพ็ญวิหารธรรมอยู่ที่**บ้านนามน**เป็นเวลานาน พรรษาต่อมาได้มาจำพรรษาที่บ้านโคกอีก แต่ไม่ได้อยู่ที่สำนักเดิม สำนักใหม่แห่งนี้ **หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ** สร้างถวายท่านมาจำพรรษาที่สำนักป่าแห่งนี้ด้วยความผาสุกทั้งทางกายและทางใจ การประชุมอบรมพระเณรก็ดำเนินไปตามที่เคยปฏิบัติมา

สรุปในช่วงท้ายก่อนไปบ้านหนองผือ **หลวงปู่มั่น** มาพักอยู่แถบบ้านห้วยแคน บ้านนาสีนวน บ้านโคก บ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นเวลาต่อเนื่องกัน ๓ พรรษา

ในระยะที่พักอยู่แถบนี้ ทั้งในและนอกพรรษา การติดต่อสั่งสอนชาวเทพ และชาวมนุษย์ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ เฉพาะชาวเทพไม่ค่อยมีมากและไม่มาบ่อยเท่ากับตอนที่อยู่เชียงใหม่ ทั้งนี้คงเกี่ยวกับสถานที่ที่มีความเงียบสงัดต่างกัน จะมีบ้างก็หน้าเทศกาล เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา กลางพรรษา และวันปวารณาออกพรรษา

ในพรรษาพระเณรไม่มีมาก เพราะเสนาสนะมีจำกัด ส่วนพระเณรจากที่ต่างๆ ที่ไปรับการอบรมกับท่านตอนออกพรรษานั้นมีไม่ขาด เข้าๆ ออกๆ สับเปลี่ยนกันเสมอมา ท่านให้ความเมตตาสั่งสอนด้วยความเอ็นดูสงสารอย่างสม่ำเสมอ

พอตกหน้าแล้งพรรษาที่สาม (พ.ศ.๒๔๘๗) ก็มีญาติโยมจาก**บ้านหนองผือนาใน** ไปอาราธนาท่านให้ไปโปรดที่หมู่บ้านนั้น ท่านรับคำนิมนต์เขาแล้วไม่นาน ญาติโยมพร้อมกันไปรับท่านมาพักจำพรรษาที่บ้าน

หนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นวัด**ที่หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร** ลูกศิษย์อาวุโสคนหนึ่งของท่าน ก่อตั้งมาได้ร่วม ๑๐ ปีแล้ว

หลวงปู่ ออกเดินทางจากบ้านโคกมาบ้านหนองผือด้วยเท้าเปล่าและพักแรมตามรายทางราว ๓-๔ คืน จึงถึงหมู่บ้านหนองผือ เพราะทางเต็มไปด้วยป่าดงพงลึก ต้องดั้นด้นซอกซอนมาตลอดสาย

เป็นการเดินทางไกลครั้งสุดท้ายของหลวงปู่ ขณะนั้นท่านมีอายุ ๗๕ ปี ท่านยังเดินกระฉับกระเฉง ได้พำนักที่วัดป่าบ้านหนองผือติดต่อกัน ๕ ปี จนวาระสุดท้ายของท่าน

๔๗. ช่วงที่พักอยู่บ้านหนองผือ

ช่วงสุดท้าย ๕ ปี ที่**หลวงปู่มั่น**พักที่**วัดป่าบ้านหนองผือ** ปรากฏมีพระเณรมากขึ้นโดยลำดับ เฉพาะภายในวัด ในพรรษาหนึ่งๆ มี ๒๐-๓๐ กว่าองค์อยู่แล้ว นอกจากนั้นยังมีพระเณรพักและจำพรรษาอยู่ตามหมู่บ้านเล็กๆ แถบใกล้เคียงแห่งละ ๒-๓ องค์บ้าง ๔-๕ องค์บ้าง ๙-๑๐ องค์บ้าง วันประชุมทำอุโบสถจะมีพระมาร่วมลงอุโบสถไม่ต่ำกว่า ๕๐-๖๐ องค์ นอกพรรษายิ่งมีพระมากกว่านั้นในบางครั้ง และมีมากตลอดมานับแต่ท่านไปจำพรรษาที่นั่น เวลากลางวันพระเณรต่างปลีกตัวเข้าไปอยู่ในป่าลึกนอกบริเวณวัดเพื่อประกอบความเพียร เพราะป่าดงที่ตั้งสำนักรู้สึกกว้างขวางมากเป็นสิบๆ กิโลเมตร ส่วนด้านยาว แทบจะหาที่สุดไม่เจอ เพราะยาวตามภูเขาที่มีติดต่อกันไปอย่างสลับซับซ้อน คือ **เทือกเขาภูพาน**นั่นเอง

อำเภอพรรณานิคมทางด้านทิศใต้ พื้นที่เป็นป่าเขาไปจนจดจังหวัดกาฬสินธุ์ **วัดป่าบ้านหนองผือในสมัยนั้นจึงเป็นศูนย์กลางของพระธุดงค์กรรมฐานดีมาก พระท่านต้องมารวมฟังปาฏิโมกข์และฟังโอวาทตามโอกาสตลอดเวลา เมื่อเกิดข้อข้องใจด้านภาวนาก็มาศึกษาได้สะดวก** พอออกพรรษาหน้าแล้ง พระผู้ประสงค์จะขึ้นไปพักอยู่บนเขาก็ได้ ในถ้ำหรือเงื้อมผาก็ได้ จะพักอยู่ตามป่าดงธรรมดาก็สะดวก เพราะหมู่บ้านมีประปรายอยู่เป็นแห่งๆ แห่งละ ๑๐ หลังคาเรือนบ้าง ๒๐-๓๐ หลังคาเรือนบ้าง แม้บนไหล่เขาก็ยังมีหมู่บ้านเล็กๆ น้อยๆ ที่ทำไร่ทำสวนอยู่แทบทั่วไป แห่งละ ๕-๖ หลังคา ปลูกเป็นกระต้อบเล็กๆ พอพระ

อาศัยโคจรบิณฑบาตได้

พระธุดงค์ปกติท่านชอบเดินทางด้วยเท้า เวลาเดินธุดงค์ท่านถือเป็นการทำความเพียรไปพร้อม ไม่ว่าจะไปป่าใดหรือภูเขาลูกใด เพียงตั้งความมุ่งหมายไว้ แล้วท่านก็เดินจงกรมไปกับการเดินทางนั่นแล โดยไม่คิดว่าจะถึงหมู่บ้านวันหรือค่ำเพียงใด ท่านถือว่าค่ำที่ไหนก็พักนอนที่นั่น ตื่นเช้าค่อยเดินทางต่อไป ถึงหมู่บ้านแล้วเข้าโคจรบิณฑบาตมาฉันตามมีตามเกิด ไม่กระวนกระวายในอาหารว่าดีหรือเลวประการใด เพียงยังอัตภาพให้เป็นไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น จากนั้นก็จะเดินทางต่อไปจนถึงที่หมาย

ด้านประชาชนในจังหวัดต่างๆ ก็หลั่งไหลมากราบ**หลวงปู่**ไม่ขาดสาย ต่างก็อดทนเดินทางด้วยเท้ามาทั้งนั้น ที่เดินไม่ไหวต้องจ้างล้อจ้างเกวียนเดินทางมาก็มาก ต่างมาด้วยศรัทธาและมุ่งมั่นในธรรมอย่างแท้จริง

๔๘. จิตท่านเป็นเลิศแล้วจะต้องภาวนาไปทำไม ?

สถานที่ที่**หลวงปู่มั่น**ไปพำนัก น่าจะมีความหมายบางอย่างสำหรับท่านซึ่งไม่มีใครทราบ เมื่อท่านกลับจากเชียงใหม่ไปแวะที่**วัดป่าสาลวัน**นครราชสีมา ก็มีพระและฆราวาสที่มีนิสัยใคร่ธรรม เป็นหลักใจอยู่ที่นั่นจำนวนมาก เมื่อไปจำพรรษาที่จังหวัดอุดรธานี ก็มี**ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์**เป็นผู้นำทั้งฝ่ายพระและประชาชนผู้สนใจใฝ่ธรรม เวลาไปพักที่บ้านนามน สกลนคร ก็มีอุบาสิกาสูงอายุเป็นหัวหน้าสำนัก หลวงปู่ได้เมตตาสั่งสอนอุบาสิกาท่านนั้น จนได้ผลด้านจิตภาวนาเป็นอย่างดี

ที่บ้านหนองผือ ก็มีผู้เกี่ยวข้องที่เป็นสาเหตุให้**หลวงปู่**ได้มาพักหลายคน นอกเหนือจากความเหมาะสมในด้านพื้นที่

ที่บ้านหนองผือ มีอุบาสิกาสูงอายุนุ่งห่มขาวท่านหนึ่ง อายุราว ๘๐ ปี คุณยายเป็นนักภาวนาที่สำคัญคนหนึ่งซึ่งหลวงปู่ให้ความเมตตาเป็นพิเศษ คุณยายพยายามตะเกียกตะกายถือไม้เท้าไปศึกษาธรรมกับ**หลวงปู่**อยู่เสมอ กว่าจะถึงวัดต้องหยุดพักเหนื่อยหลายครั้ง ทั้งเหนื่อยทั้งหอบ บางครั้งก็โดนหลวงปู่ทำท่าดุเอา ว่าโยมจะออกมาทำไม มันเหนื่อยไม่รู้หรือ มาให้ลำบากทำไม

คุณยายท่านนี้จะโต้ตอบกับ**หลวงปู่**อย่างอาจหาญ นอกจากภาวนาดีมีหลักเกณฑ์ทางจิตแล้ว แกยังมี **ปรจิตตวิชชา คือ สามารถรู้พื้นเพดีชั่วแห่งจิตของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี** รวมทั้งชอบรู้สิ่งแปลกๆ ภายนอก เช่น เทวดา นรก สวรรค์ด้วย แกชอบเล่าความรู้แปลกๆ นี้ด้วย

ความอาจหาญทำให้ทั้งพระทั้งเณรสนใจมาก

ครั้งหนึ่ง คุณยายพูดกับ**หลวงปู่**ว่า **"ฉันทราบจิตหลวงพ่อมานานแล้ว จิตหลวงพ่อไม่มีใครเสมอ ทั้งในวัดนี้หรือที่อื่นๆ จิตหลวงพ่อประเสริฐเลิศโลกแล้ว หลวงพ่อจะภาวนาไปอีกเพื่ออะไร?"**

หลวงปู่ตอบคุณยายทั้งหัวเราะว่า **"ภาวนาไปจนวันตายไม่มีถอย ใครถอยผู้นั้นมิใช่ศิษย์ตถาคต"**

คุณยายแกพูดต่อไปว่า "ถ้าไปได้ก็พอไป แต่นี่จิตหลวงพ่อหมดทางไปทางมาแล้ว หลวงพ่อจะภาวนาไปไหนอีกเล่า ฉันดูจิตหลวงพ่อสว่างไสวครอบโลกไปหมดแล้ว อะไรมาผ่านหลวงพ่อก็ทราบหมด ไม่มีอะไรปิดบังจิตหลวงพ่อได้เลย แต่จิตดิฉันมันยังไม่ประเสริฐอย่างจิตหลวงพ่อ จึงต้องออกมาเรียนถามเพื่อหลวงพ่อได้ชี้แจงทางเดินให้ถึงความประเสริฐอย่างหลวงพ่อด้วย"

ทุกครั้งที่คุณยายมาสนทนาธรรมกับ**หลวงปู่** พระเณรมักจะแอบฟังบริเวณข้างๆ ศาลา ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเพลินใจ เมื่อแกเล่าจบลง**หลวงปู่**จะตอบคำถาม และให้อุบายการภาวนาที่เป็นประโยชน์มาก นอกจากนี้พระเณรต่างเร่งบำเพ็ญเพียรเพื่อไม่ให้ต้องอับอายคุณยาย

คุณยายพูดถึงจิตของพระเณรในวัดว่า **"นับแต่จิตหลวงพ่อลงถึงจิตพระเณร ความสว่างไสวลดหลั่นกันลงมาเป็นลำดับ เหมือนดาวใหญ่กับดาวเล็กๆ ทั้งหลายที่อยู่ด้วยกัน รู้สึกน่าดูและน่าชมเชยมาก ที่มองดูจิตพระจิตเณรมีความสว่างไสวและสง่าผ่าเผย ไม่เป็นจิตที่อับเฉาเฝ้าทุกข์ที่กลุ้มรุมดวงใจ แม้เป็นจิตพระหนุ่มและสามเณรน้อยๆ ก็ยังน่าปีติยินดีและน่าเคารพนับถือตามภูมิของแต่ละองค์ที่อุตส่าห์พยายามชำระขัดเกลาได้ตามฐานะของตนๆ"**

หลวงปู่เมตตาคุณยายมาก การตอบปัญหาของคุณยายจะมีความหมายเป็น ๒ นัย นัยที่หนึ่งตอบตามความเป็นจริง นัยสองเป็น

การแก้ความสงสัย และต่อมา **หลวงปู่ได้ห้ามไม่ให้แกส่งจิตออกรู้สิ่งภายนอกมากไป เช่นไปรู้เรื่องเทพเรื่องพรหม รวมทั้งดูจิตของผู้อื่น ทำให้เสียเวลาพิจารณาธรรมภายในจิตของตนเอง ที่เป็นทางมรรคผลโดยตรง** ซึ่งคุณยายก็ทำตามเป็นอย่างดี แกเป็นฆราวาสที่มีภูมิธรรมสูงน่าอนุโมทนา

๔๙. ไปเกิดใหม่ทั้งที่เจ้าตัวยังไม่ตาย

เรื่องราวชีวิตของ**หลวงปู่มั่น** มีทั้งเรื่องของการรู้เห็นภายนอก เช่น เรื่อง เทวดา ภูติผี และสิ่งลึกลับอัศจรรย์ต่างๆ กับเรื่อง**การรู้เห็นภายใน** ได้แก่เรื่องจิตภาวนา การละกิเลส การสร้างปัญญาทางธรรมเพื่อไปสู่ความวิมุตติหลุดพ้น **หลวงปู่ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องประการหลังเพราะเป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนา** สำหรับเรื่องในประการแรกนั้น เป็นแต่ประสบการณ์ หรือทางผ่าน ที่ท่านนำมาเล่าให้ฟังก็เพื่อปลุกความสนใจให้เกิดความเพลิดเพลินไปตามที่ท่านได้รู้ได้เห็น เป็น "รสชาติ" ของการปฏิบัติธรรม ถ้าจิตเราได้รับการฝึกฝนไปถึงขั้นนั้นๆ แล้ว ก็จะได้พบได้เห็นด้วยตนเอง และสิ้นความสงสัย

เรื่องเล่าตอนนี้ เกิดที่**บ้านหนองผือ** ไม่แน่ใจว่าเป็นคุณยายคนเดียวกันกับเรื่องข้างต้นหรือเปล่า เพราะ**ท่านหลวงตามหาบัว** ได้เขียนแยกไว้คนละตอนที่อยู่ห่างไกลกัน

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อ**หลวงปู่มั่น** อยู่วัดป่าบ้านหนองผือ มีคุณยายนุ่งห่มขาวมาเล่าเรื่องของแกถวายหลวงปู่ โดยมีพระเณรรับฟังเรื่องนี้ด้วยหลายองค์

แกเล่าว่า ขณะที่แกนั่งภาวนาในยามดึกสงัด พอจิตรวมสงบนิ่ง แกเห็นกระแสจิตที่ละเอียดออกจากดวงจิตของแก เป็นสายใยยาวเหยียดออกนอกกายนอกใจไปสู่ภายนอก แกสงสัยจึงตามดูว่ากระแสจิตขโมยส่งออกไปแต่เมื่อไร ไปไหน ไปทำอะไร พอส่งจิตตามไปดูพบว่า กระแสจิตนั้นไปจับจองที่เกิดเอาไว้ในท้องของหลานสาวของแก พอรู้เช่นนั้นก็ตกใจ ย้อนจิตกลับคืนที่เดิม และ

ถอนจิตออกจากสมาธิ แกรู้สึกใจไม่ดี ตอนนั้น หลานสาวคนที่แกรักมากและเป็นห่วงมากตั้งท้องได้ประมาณ ๑ เดือนแล้ว พอตื่นเช้าแกรีบมาวัด เล่าเรื่องถวายหลวงปู่ พระเณรที่อยู่ที่นั่นให้ความสนใจมากเรื่องแปลกดี

หลวงปู่ท่านหลับตานิ่งครู่หนึ่ง แล้วพูดกับคุณยายว่า "เมื่อจิตรวมสงบคราวต่อไป ให้โยมตรวจดูกระแสจิตด้วย ถ้ากระแสจิตส่งออกไปภายนอกดังที่ว่า **ให้กำหนดจิตตัดกระแสนั้นให้ขาดด้วยปัญญา** ถ้ากำหนดตัดขาดด้วยปัญญาจริงๆ ต่อไปกระแสนั้นจะไม่ปรากฏ แต่โยมต้องกำหนดดูกระแสจิตนั้นด้วยดี และกำหนดตัดให้ขาดด้วยปัญญาจริงๆ อย่างทำเพียงสักแต่ว่าทำเท่านั้น เดี๋ยวเวลาตาย โยมจะไปเกิดในท้องหลานสาวนะ จะหาว่าอาตมาไม่บอก จดจำคำอาตมาให้ดี **ถ้าโยมกำหนดตัดกระแสจิตนั้นไม่ขาด เวลาโยมตายต้องไปเกิดในท้องหลานสาวแน่ๆ ไม่ต้องสงสัย"**

สองวันต่อมา คุณยายแกมากราบเรียน**หลวงปู่**ด้วยหน้าตาแจ่มใสว่า "โยมตัดขาดแล้วในคืนแรก คือพอจิตรวมสงบแล้ว กำหนดดูก็เห็นเด่นชัดดังที่เคยเห็นมาแล้ว โยมก็กำหนดตัดด้วยปัญญาตามที่หลวงพ่อบอก จนขาดกระเด็นไปเลย คืนนี้โยมกำหนดดูอีกอย่างละเอียดเพื่อความแน่ใจ เมื่อวานนี้จึงยังไม่ออกมา ไม่ปรากฏว่ามีอีก หายเงียบไป วันนี้อยู่ไม่ได้ต้องออกมาเล่าถวายหลวงพ่อฟัง"

หลวงปู่ตอบว่า **"นี่แลความละเอียดของจิต จะทราบได้จากการภาวนาเท่านั้น วิธีอื่นไม่มีทางทราบได้** โยมเกือบเสียทีให้กิเลสตัวนี้จับไสไปเกิดในท้องหลานสาวแบบไม่รู้สึกตัว แต่ยังดีที่ภาวนารู้เรื่องของมันเสียก่อน แล้วรีบแก้ไขกันทันเหตุการณ์

ฝ่ายทางหลานสาว พอทางคุณยายกำหนดตัดกระแสจิตขาดจากความสืบต่อ เธอก็แท้งในระยะเวลาเดียวกัน

๕๐. ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา

จากเรื่องของคุณยายบ้านหนองผือที่กล่าวมา เกี่ยวกับการไปเกิดใหม่ทั้งที่เจ้าของยังไม่ตาย รวมทั้งการแท้งบุตรของหลานสาว จึงเกิดคำถามขึ้นในหมู่พระสงฆ์วัดป่าบ้านหนองผือ และได้นำปัญหาขึ้นกราบเรียน**หลวงปู่** โดยแยกปัญหาเป็นสองข้อ

ปัญหาข้อแรก ที่ว่า**คนยังไม่ตายทำไมจึงเริ่มไปเกิดในท้องเขาแล้ว?**

หลวงปู่ตอบว่า "ก็เพียงเริ่มนี่นา ยังมิได้ไปเกิด แม้กิจอื่นๆ ก็ยังมีทางเริ่มได้ ทั้งที่ยังไม่ลงมือทำ นี่แกก็เพียงเริ่มจะไปเกิดเท่านั้น แต่ยังมิได้ไปเกิด จึงยังไม่เป็นปัญหาและอุปสรรคแก่ข้อที่ว่า 'คนยังไม่ตายแต่ไปเกิดแล้ว' ถ้าแกรู้ไม่ทันก็มีหวังได้ตั้งบ้านเรือน คือเกิดในท้องหลานสาวแกแน่ๆ"

ปัญหาข้อสองว่า **การตัดกระแสจิตที่กำลังสืบเนื่องเกี่ยวโยงกันระหว่างยายกับหลานสาวคู่นั้น ไม่เป็นการทำลายชีวิตมนุษย์หรืออย่างไร**

หลวงปู่ให้คำอธิบายว่า "จะทำลายอะไร ก็เพียงตัดกระแสจิตเท่านั้น มิได้ตัดหัวคนที่เกิดเป็นตนเป็นตัวแล้ว จิตแท้ยังอยู่กับยายแก ส่วนกระแสจิตแกส่งไปยึดไว้ที่หลานสาว พอแกรู้ก็รีบแก้ไข คือตัดกระแสจิตของตนเสีย มิให้ไปเกี่ยวข้องอีกต่อไป เรื่องก็ยุติไปเท่านั้น"

หลวงปู่ท่านอธิบายให้พระเณรฟังต่อไปอีกว่า **"จิตนี้พิสดารเกินกว่าความรู้ความสามารถของคนธรรมดาจะตามรู้ตามรักษาได้**

โดยมิให้เป็นภัยแก่ตัวผู้เป็นเจ้าของ ดังที่ยายแกพูดไม่ผิด ถ้าแกไม่มีหลักใจทางสมาธิภาวนาอยู่บ้าง แกไม่มีทางรู้วิถีทางเดินของใจได้เลย ทั้งเวลาเป็นอยู่และเวลาตายไป ดังนั้น การทำสมาธิภาวนา จึงเป็นวิธีปฏิบัติต่อใจได้ดีและถูกทาง ยิ่งเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อด้วยแล้ว สติปัญญาทางธรรมยิ่งมีความสำคัญมากในการตามรู้ตามรักษาจิต ตลอดการต้านทานทุกขเวทนาไม่ให้มาทับจิตในเวลาจวนตัว ซึ่งเป็นเวลาเอาแพ้เอาชนะกันจริงๆ”

ถ้าพลาดท่าขณะนั้น ก็เท่ากับพลาดไปอย่างน้อยภพหนึ่งชาติหนึ่ง เช่น ไปเกิดเป็นสัตว์ชนิดใด ก็ต้องเสียเวลานานเท่าชีวิตของสัตว์ในภพภูมินั้นๆ ขณะที่เสียเวลา ยังต้องเสวยกรรมในกำเนิดนั้นไปด้วย ถ้าจิตดีมีสติพอประคองตัวได้ อย่างน้อยก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เวลาเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่ลืมศีลธรรมที่ตนเคยบำเพ็ญรักษามาแต่บุพเพชาติ ทำให้เพิ่มอำนาจวาสนาบุญญาภิสมภารขึ้นโดยลำดับ จนจิตมีกำลังแก่กล้าสามารถรักษาตัวได้

การตายก็เป็นการเปลี่ยนร่าง จากต่ำขึ้นไปสูง จากสั้นไปหายาว จากหยาบไปหาละเอียด จากวัฏฏจักรไปเป็นวิวัฏฏจักร ดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านเปลี่ยนภพเปลี่ยนภูมิ เปลี่ยนเครื่องเสวยมาเป็นลำดับ สุดท้ายกำหนดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นอะไรต่อไปอีก **เพราะจิตที่ได้รับการอบรมไปทุกภพทุกชาติ จนฉลาดเหนือสิ่งใดๆ กลายเป็นนิพพานสมบัติขึ้นมาอย่างสมพระทัยและสมใจ ซึ่งล้วนไปจากการฝึกฝนอบรมจิตให้ดีไปโดยลำดับทั้งสิ้น**

ด้วยเหตุนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงไม่ท้อถอยในการสร้างกุศลอันเป็นสวัสดิมงคลแก่ตนทุกเพศทุกวัย จนเป็นนิสัยที่จะทำได้ไม่เลือกกาล”

๕๑. พญานาคมาขอฟังธรรมที่บ้านหนองผือ

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าคิดก็คือ ที่วัดป่าบ้านหนองผือนั่นเอง เช้าวันหนึ่งขณะที่**หลวงปู่มั่น**ออกจากที่ภาวนาแล้ว ออกมาจากห้อง ท่านถามขึ้นมาเลยโดยไม่มีใครเริ่มเรื่องไว้ก่อน ว่า **"พากันไปดูซิ ใต้กุฏิเรา เห็นรอยงูใหญ่ออกไปจากที่นั่นหรือเปล่า เมื่อคืนนี้พญานาคมาเยี่ยมฟังธรรม ก่อนจะไปเราบอกให้แสดงรอยไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้พระเณรดูกันตอนเช้าบ้าง"**

พระท่านลงไปดู แล้วมาเรียนท่านว่า "รอยงู ตัวใหญ่มาก ออกจากใต้ถุนกุฏิท่านอาจารย์ เข้าไปในป่าโน้น ที่อื่นรอยไม่ปรากฏ แต่มาปรากฏเอาตรงใต้ถุนนี้เท่านั้น ทั้งที่ลานวัดก็เตียนโล่ง

หลังจากวันนั้น เมื่อสบโอกาส พระได้เรียนถามหลวงปู่ว่า "เวลาพญานาคมาหาท่านอาจารย์ เขามาในร่างแห่งงูหรือในร่างอะไร"

หลวงปู่ตอบว่า "พวกนี้เอาแน่นอนไม่ได้ ถ้ามาเพื่ออรรถเพื่อธรรมดังที่มาหาเรา ก็มาในร่างแห่งมนุษย์เป็นชั้นๆ ตามแต่ยศใครสูงหรือต่ำ"

ถ้าเป็นพญานาคก็มาในร่างแห่งกษัตริย์ มีบริวารห้อมล้อมมา กิริยาอาการทั้งหมดเหมือนกิริยาของกษัตริย์ทั้งสิ้น การสนทนาก็เหมือนพระสนทนากับกษัตริย์ ใช้ราชาศัพท์กันเป็นพื้น บรรดาบริวารที่มาด้วยก็เหมือนข้าราชการตามเสด็จพระมหากษัตริย์ ต่างมีมรรยาทเรียบร้อยสวยงาม มีความเคารพกันมากยิ่งกว่ามนุษย์เรา

ขณะที่นั่งฟังธรรม พวกเขาไม่มีใครแสดงอาการกระดุกกระดิก อันเป็นการแสดงความรำคาญขณะสนทนาธรรม ก็มีเฉพาะหัวหน้า

ทำหน้าที่แทนใครสงสัยก็พูดกับหัวหน้า หัวหน้าก็เรียนถามท่านแทน ท่านก็อธิบายให้ฟังตามจุดที่สงสัย จนเป็นที่เข้าใจแล้วก็พากันลากลับ

๕๒. การใช้ธรรมโอสถระงับการเจ็บไข้

หลวงปู่มั่น งดการเดินทางไกล และพักอยู่ประจำที่วัดป่าบ้านหนองผือยาวนานถึง ๕ ปี เวลานั้นท่านอายุ ๗๕ ปีแล้ว สุขภาพก็นับวันทรุดโทรมลง ท่านพักอยู่เป็นร่มเงาของบรรดาศิษย์ที่กำลังแสวงหาธรรมได้พึ่งอาศัย ช่วงพักอยู่ที่นี่ เหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับภูตผีเทวดา ไม่ค่อยมีบ่อยนัก ท่านทำประโยชน์ให้แก่พระเณรและประชาชนมากกว่าที่ใดๆ

ที่วัดป่าบ้านหนองผือ เป็นป่าดงพงลึก ไข้ป่าชุกชุม พระเณรที่ไปกราบเยี่ยมท่าน ท่านต้องรีบให้ออกเมื่อจวนจะเข้าหน้าฝน ถ้าหน้าแล้งก็อยู่ได้นานหน่อย ผู้เจ็บป่วยต้องใช้ความอดทน เพราะไม่มียารักษา **ถ้าเป็นไข้ต้องใช้ธรรมโอสถแทนยา คือต้องพิจารณาทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ด้วยสติปัญญาอย่างเข้มแข็งและแหลมคม ไม่เช่นนั้นก็แก้ทุกขเวทนาไม่ได้ ไข้ไม่สร่าง ไม่หายได้เร็วกว่าธรรมดาที่ควรจะเป็น**

ผู้มีสติปัญญาผ่านทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ไปได้อย่างอาจหาญ ย่อมได้หลักยึดทั้งเวลาปกติ และเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ แม้เวลาจวนตัวจริงๆ ก็ไม่ท้อแท้อ่อนแอและเสียทีในวาระสุดท้าย เป็นผู้นำชัยชนะในทุกขสัจไว้ได้อย่างประจักษ์ใจ และอาจหาญต่อคติธรรมดาคือความตายอย่างไม่มีการอาลัย

พระธุดงค์ท่านชอบพิจารณาทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ เป็นข้อวัตรของการฝึกซ้อมสติปัญญาให้ทันกับเรื่องของตัว ก็คือเรื่องทุกข์ ทั้งทุกข์กายทุกข์ใจ รายใดแสดงอาการระส่ำระสายกระวนกระวายเมื่อ

เวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ในวงของพระปฏิบัติ ถือว่ารายนั้น **"ไม่เป็นท่าทางจิตใจ"** ไม่สามารถใช้สมาธิและปัญญาประคองตัวได้ในเวลานั้น ไม่สามารถสร้างสติปัญญาให้เป็นอาวุธปราบศึกสงครามที่มาประชิดตัวได้

หลวงปู่จะชมเชยพระฯที่เมื่อเวลาเจ็บไข้แล้วสามารถสำรวมสติอารมณ์ด้วยปัญญาทางธรรมได้ ไม่แสดงอาการทุรนทุรายในเวลาเช่นนั้น สมกับการปฏิบัติเพื่อต่อสู้และเห็นผลในการปฏิบัติของตน วงพระธุดงค์จะถือตรงนี้เป็นสำคัญ แม้ถูกภัยคุกคามท่านก็ไม่ยอมแพ้ แม้ต้องตายในเวลานั้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจนเข้าถึงความจริง จึงเป็นผู้เชื่อต่อความจริงไม่ยอมถอยกลับแม้แพ้ข้าศึกที่เผชิญหน้าอยู่ขณะนั้น ก็ต้องสู้จนตาย ร่างกายทนไม่ไหวก็ต้องปล่อยให้ตายไป แต่ใจกับสติปัญญาเครื่องรักษาและป้องกันตัวนั้น ท่านไม่ยอมปล่อยวาง พยายามประคองฉุดลากไปให้ถึงหลักชัยจนได้

หลวงปู่ได้อบรมพระเณรด้วยอุบายการปลุกจิตปลุกใจ ไม่ให้อ่อนแอท้อแท้ต่อหน้าที่ของตน ทั้งในยามปกติและในยามป่วยไข้ ท่านปลุกใจให้เป็นนักสู้เพื่อกู้ตัวเองให้พ้นภัย รายใดแสดงความอ่อนแอท่านจะตำหนิด้วยถ้อยคำรุนแรง แต่รายที่เข้มแข็งระงับความทุกข์เวทนาสามารถใช้สติปัญญาพิจารณาทุกข์และเอาตัวรอดได้ จะได้รับการยกย่องให้กำลังใจ และให้อุบายซึ่งเป็นธรรมประเภทเผ็ดร้อนจากท่านเสมอ จัดเป็นธรรมโอสถเครื่องปลุกให้ตื่นตัวตื่นใจ ไม่นอนจมกับความทุกข์และความเกียจคร้านอ่อนแออันเป็นทางเดินของวัฏฏทุกข์ประจำวัฏฏวน ที่ไม่สามารถหลุดพ้นได้

๕๓. เรื่องพระมรณภาพที่บ้านหนองผือ

เรื่องการมรณภาพของพระที่บ้านหนองผือเป็นอุทาหรณ์อย่างหนึ่ง สำหรับผู้สนใจปฏิบัติธรรม ในช่วง ๕ ปีที่**หลวงปู่มั่น**พักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ มีพระมรณภาพ ๓ องค์ ในวัดบ้านหนองผือ ๒ องค์ และบ้านนาใน ๑ องค์

พระองค์แรกอยู่ในวัยกลางคน ท่านมุ่งมั่นในการปฏิบัติอย่างมาก ปฏิบัติกับหลวงปู่แบบเข้าๆ ออกๆ เรื่อยมาตั้งแต่สมัยที่**หลวงปู่**อยู่เชียงใหม่ และติดตามมาที่อุดร สกลนคร จนถึงบ้านหนองผือ ด้านจิตภาวนาท่านดีมากทางสมาธิ ส่วนทางปัญญากำลังเร่งรัด ท่านมีนิสัยเคร่งครัดเด็ดเดี่ยว เทศน์เก่งมีปฏิภาณดีทั้งที่ไม่ได้หนังสือเลยสักตัว น่าเสียดายที่ท่านป่วยเป็นวัณโรคกระเสาะกระแสะมานาน และมามรณภาพที่บ้านหนองผือในตอนเช้าวันหนึ่ง ประมาณ ๗ นาฬิกา ด้วยท่าทางอันสงบสมเป็นนักภาวนา ขณะที่ท่านจวนจะสิ้นลม หลวงปู่กำลังจะออกบิณฑบาต ได้พาพระเข้าไปเยี่ยมและปลงธรรมสังเวชที่กำลังแสดงให้พระทั้งหลายได้เห็นอย่างเต็มตา พอพระองค์นั้นสิ้นลมหลวงปู่รำพึงว่า "ไม่น่าวิตกกับเธอหรอก เธอขึ้นไปอุบัติที่อาภัสรพรหมโลกชั้น ๖ เรียบร้อยแล้ว"

พระองค์ที่สองเป็นไข้ป่า ท่านเป็นพระชาวอุบลฯ ป่วยอยู่ ๑ เดือน อาการก็ไม่หนักนัก ก่อนท่านมรณภาพเล็กน้อย มีพระองค์หนึ่งมากราบเรียนหลวงปู่ในช่วงเย็นว่า "เมื่อคืนไม่ทราบว่าจิตผมเป็นอะไรไป กำลังพิจารณาธรรมอยู่ดีๆ พอสงบลงไป ปรากฏเห็นท่านอาจารย์ไปยืนอยู่หน้ากองฟืนที่ขนมาเตรียมไว้ แล้วท่านบอกว่า ให้เผาท่าน "(ชื่อพระ)" ตรงนี้ ตรงนี้เหมาะกว่าที่อื่นๆ ผมสงสัยว่าท่าน...(ชื่อพระ)...คงไม่รอด

แต่ดูอาการท่านก็ไม่เห็นรุนแรงอะไรเลย”

หลวงปู่ตอบทันทีว่า “ผมพิจารณาทราบมานานแล้ว อย่างไรก็ไปไม่รอด แต่เธอไม่เสียทีเพราะจิตใจเธอสวยงามมาก สุคติเป็นที่ไปของเธอแน่ๆ แต่ใครอย่าไปพูดเรื่องนี้ให้เธอฟังเป็นอันขาด เดี๋ยวเธอจะเสียใจแล้วทรุดทั้งกายและใจ จะเป็นการทำลายสุคติที่เธอควรจะได้”

อีกไม่กี่วันต่อมา พระท่านเกิดป่วยหนักปุบปับขึ้นมา และมรณภาพตอนตี ๓ กว่าๆ สิ้นลมไปด้วยความสงบ หลวงปู่ท่านพิจารณาทราบเรื่องต่างๆ ได้ชัดเจนแล้ว ก็ปล่อยไว้ตามสภาพนั้น

เกี่ยวกับพระป่วยอีกองค์หนึ่ง ท่านเป็นไข้มาเลเรีย วันนั้นเป็นไข้หวัดแต่เช้า จึงไม่ออกบิณฑบาตและไม่ฉัน ต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาตั้งแต่เช้าจนบ่าย ๓ โมง ไข้จึงสร่าง ช่วงที่ท่านกำลังพิจารณานั้นร่างกายท่านอ่อนเพลียมาก ท่านกำหนดเพ่งอยู่เฉยๆ โดยไม่ได้พิจารณาแยกแยะประการใด

ตกบ่าย ๔ โมงเย็น พระองค์นั้นเข้ามาหาหลวงปู่ **หลวงปู่ตั้งคำถามขึ้นทันทีว่า** “ทำไมท่านจึงพิจารณาอย่างนั้นเล่า? **การเพ่งจิตจ้องอยู่ โดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาแยกแยะกาย เวทนา จิต ให้รู้เรื่องของกันและกัน แล้วท่านจะทราบความจริงได้อย่างไร แบบที่ท่านเพ่งจ้องอยู่นั้นมันเป็นแบบฤๅษี แบบหมากัดกัน ไม่ใช่แบบพระที่ต้องการทราบความจริงในธรรม ต่อไปอย่าทำอย่างนั้น มันผิดทางที่จะให้รู้ให้เห็นความจริงทั้งหลาย ที่มีอยู่ในกาย ในเวทนา ในจิต** ตอนกลางวันผมได้พิจารณาดูท่านแล้ว ว่าท่านจะปฏิบัติอย่างไรบ้างกับทุกขเวทนาที่กำลังแสดงอยู่ในเวลาป่วยไข้พอดีไปเห็นท่านกำลังเพ่งจิตจ้องอยู่กับเวทนาเฉยๆ ไม่ใช้สติปัญญาคลี่คลายดูกาย ดูเวทนา ดูจิตบ้างเลย”

นี่เป็นตัวอย่างของการอนุเคราะห์ และห่วงใยแก่บรรดาศิษย์วิธีหนึ่ง

๕๔. อุบายสอนศิษย์นักเลงหัวดื้อ

การอนุเคราะห์เมตตาแก่บรรดาศิษย์นั้น **หลวงปู่มั่น**มิได้เลือกกาลสถานที่ แต่อนุเคราะห์ด้วยอุบายวิธีต่างๆ ตามที่เห็นสมควรว่าจะทำได้เมื่อใดและแก่ใคร บางครั้งท่านก็บอกหรือสั่งโดยตรงก็มี

พระองค์หนึ่ง ก่อนบวชเคยเป็นนักเลง จึงมีนิสัยกล้าหาญ มุทะลุและตรงไปตรงมา ว่าจะอยู่ก็ต้องอยู่ ว่าจะไปก็ต้องไป ท่านมีนิสัยหัวดื้อแต่เคารพรัก**หลวงปู่**มาก

หลวงปู่ได้พูดกับพระองค์นั้นว่า "ท่านองค์นี้ไปภาวนาอยู่ที่ถ้ำโน้นดีกว่าที่จะมาอยู่กับหมู่คณะอย่างนี้ นิสัยท่านชอบถูกดัดสันดานอยู่เป็นนิตย์ไปให้เสือช่วยดัดเสียบ้าง จิตจะได้กลัวและหมอบสงบลงได้ **คนหัวดื้อต้องมีสิ่งแข็งๆ ช่วยดัดบ้าง เช่นเสือพอจะเป็นคู่ทรมานกันได้"**

พระองค์นั้นใคร่ครวญดูแล้ว จึงตัดสินใจไปอยู่ถ้ำตามที่**หลวงปู่**บอกโดยให้เหตุผลกับตัวเองว่า **"พระขนาดท่านอาจารย์มั่น จะบอกเราไปให้เสือกินนั้น เป็นไปไม่ได้แน่ๆ เราต้องไปตามที่ท่านบอก ถึงตายก็ยอมต้องการรู้ว่าที่ท่านพูดนั้นเป็นจริงเพียงไร ถ้าไม่เชื่อท่านคราวนี้เราก็ไม่ใช่พระธุดงค์"**

เมื่อตัดสินใจแล้วก็เตรียมบริขารพร้อมจะออกเดินทาง เข้าไปกราบลา**หลวงปู่** หลวงปู่ถามทันทีว่า "ท่านจะไปไหน เห็นครองผ้าเต็มยศ มาหาทำนองจะออกแนวรบอย่างเอาจริงเอาจัง?"

"กระผมจะไปตายในถ้ำที่ท่านอาจารย์บอกให้ไป" ตอบตามนิสัยนักเลงของท่าน

หลวงปู่สวนทันทีว่า "ผมบอกให้ท่านไปตายในถ้ำนั้นจริงหรือหรือบอกให้ไปภาวนา?"

พระตอบว่า "พระอาจารย์ให้ผมไปภาวนา แต่ผมทราบจากพระที่เคยไปที่ถ้ำนั้นว่า มีเสือโคร่งใหญ่อยู่ในถ้ำข้างบนถ้ำที่ผมจะไป มันเดินขึ้นๆ ลงๆ ผ่านถ้ำนั้นเสมอ รู้สึกหวาดๆ ไม่แน่ใจว่าจะเอาชีวิตรอดหรือไม่"

หลวงปู่พูดว่า "ก็ถ้ำนั้นเคยมีพระไปอยู่มาแล้วหลายองค์ ไม่เคยมีเสือเอาพระไปกิน แล้วทำไมเสือจึงจะมาเลือกกินท่าน ท่านเนื้อหอมหวานกว่าพระองค์อื่นนักหรือ?"

จากนั้น**หลวงปู่** ก็อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับมายาของใจ ที่หลอกลวงคนได้ร้อยแปดพันนัย ยากที่จะตามรู้ทัน ถ้าไม่ใช่นักทดสอบและพิจารณาจริงๆ แล้วหลวงปู่ตำหนิพระองค์นั้นว่า "นี่ยังไม่ถึงไหนก็ยอมเชื่อกิเลสกระซิบใจยิ่งกว่าเชื่ออาจารย์เสียแล้ว จะไปรอดหรือท่าน?"

หลวงปู่เทศน์แนะนำจนพระมีความกล้าหาญ และอิ่มเอิบด้วยปีติแล้วกราบลาท่านไปด้วยความมั่นใจ พอไปถึงถ้ำเห็นรอยเท้าเสือ ใจเริ่มรู้สึกสะท้านกลัวขึ้นมา พอตกกลางคืนยิ่งกลัวหนัก ราวกับรอบๆ ถ้ำเต็มไปด้วยเสือทั้งนั้น พอดีไข้มาเลเรียกำเริบอีก ท่านต้องประสบทุกขเวทนาอย่างสาหัส

ท่านเกิดกลัวตายอย่างสุดขีด พอนึกถึง**หลวงปู่**ก็ทำให้มีกำลังใจขึ้นบ้าง ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจ **"สละตาย"** ลุกขึ้นเดินไปนอกถ้ำนั่งภาวนาที่ปากเหว หันหน้าไปทางเหว ถ้าเผลอสติให้ตกลงไปตายในเหวและถ้าเสือจะกินก็มาลากคอไปได้โดยไม่ลำบาก

ท่านบริกรรมภาวนาด้วย **พุทโธ** กับประโยคว่า **ถ้าประมาทขอให้ตาย** พร้อมทั้งสังเกตดูใจว่า **กลัวตกเหวตายหรือกลัวเสือกัดตายกันแน่** ปรากฏว่ากลัวตกเหวตายมากกว่า จึงได้ตั้งสติมิให้พลั้งเผลอ

จากคำบริกรรม ๒ อย่างนั้น แล้วแต่จิตจะระลึกได้บทใดเวลาใด ปรากฏว่าจิตรวมสงบอย่างรวดเร็ว ลงถึงฐานของอัปปนาสมาธิ รวดเดียวดับเงียบไปเลย หมดความกลัวความกังวลวุ่นวายที่เป็นไฟเผาใจ เหลือแต่เจ้าของของผู้กลัวตาย คือจิตดวงเดียวทรงตัวอยู่อย่างอัศจรรย์

ท่านอยู่ในสมาธิตั้งแต่ ๔ ทุ่มไปจนถึง ๔ โมงเช้า (๑๐ นาฬิกา) วันรุ่งขึ้นจิตจึงได้ถอน มองดูตะวันขึ้นครึ่งฟ้าแล้ว วันนั้นเลยไม่ลงไปบิณฑบาตและไม่ฉันด้วย พอจิตถอน ความกลัวก็หายหมด ไข้ก็ถอนหายขาด ปรากฏแต่ความอาจหาญกับความอิ่มเอิบอัศจรรย์ที่ไม่เคยมีมาก่อน นับแต่วันนั้นท่านหายกลัว บางครั้งอยากให้เสือมาจริงๆ จะได้ทดลองจิต

ท่านได้ระลึกพระคุณพระอาจารย์ของท่านอย่างเทิดทูนเหนือศีรษะอยู่ตลอดเวลาว่า **"เราได้เห็นฤทธิ์ของกิเลสตัวกลัวๆ เพราะท่านสอน ทำให้เราจับเคล็ดของจิตได้"**

๕๕. คำสอนเกี่ยวกับการอบรมจิต

พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต (พระครูอุดมธรรมคุณ) วัดป่าสุทธาวาส สกลนคร ศิษย์ใกล้ชิดท่านหนึ่ง ได้บันทึกคำสอนของ**หลวงปู่มั่น** ที่หมู่บ้าน**แม่เจ้าทองทิพย์** อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เมื่อครั้งออกธุดงค์กับหลวงปู่ โดยสรุปย่อเป็น ๑๑ ข้อดังนี้ : -

๑. การปฏิบัติทางใจ ต้องถือการถ่ายถอนอุปาทานเป็นหลัก

๒. การถ่ายถอนนั้น ไม่ใช่ถ่ายถอนโดยไม่มีเหตุ ไม่ใช่ทำเฉยๆ ให้มันถอนเอง

๓. เหตุแห่งการถ่ายถอนนั้นต้องสมเหตุสมผล ท่านพระอาจารย์มั่น อ้างเอา**พระอัสสชิ** แสดงในธรรมข้อที่ว่า **เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ** ธรรมทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุของธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับไปของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ (คือพระพุทธเจ้า) มีปกติตรัสอย่างนี้

๔. เพื่อให้เข้าใจว่า การถ่ายถอนอุปาทานนั้นมิใช่ไม่มีเหตุและไม่สมควรแก่เหตุ ต้องสมเหตุสมผล

๕. **เหตุ** ได้แก่การสมมติบัญญัติขึ้น แล้วหลงตามอาการนั้นๆ เริ่มต้นด้วยการสมมติตัวของตนก่อน พอหลงตัวเราแล้ว ก็ไปหลงผู้อื่น หลงว่าเขาสวย แล้วจึงไปหลงผู้อื่นว่าสวย เมื่อหลงตัวของตัวและผู้อื่นแล้วก็หลงวัตถุข้าวของนอกจากตัว กลับกลายเป็น ราคะ โทสะ โมหะ

๖. **แก้เหตุ** ต้องพิจารณากรรมฐาน ๕ คือ ผม-ขน-เล็บ-ฟัน-หนัง ด้วยสามารถแห่งกำลังของสมาธิ เมื่อสมาธิขั้นต่ำ การพิจารณาก็เป็น

ฌานชั้นต่ำ เมื่อเป็นสมาธิขั้นสูง การพิจารณาก็เป็นฌานชั้นสูง แต่ก็อยู่ในกรรมฐาน ๕

๗. **การสมเหตุสมผล** หมายถึง คันที่ไหนต้องเกาที่นั่นถึงจะหายคัน คนติดกรรมฐาน ๕ หมายถึงหลง "หนัง" เป็นที่สุด เรียกว่า-หลงกันตรงนี้ ถ้าไม่มีหนังคงจะวิ่งหนีกันแทบตาย เมื่อหลงที่นี้ก็ต้องแก่กันที่นี้ คือ เมื่อกำลังสมาธิพอแล้ว พิจารณาก็เห็นความเป็นจริง เกิดความเบื่อหน่าย เป็น **วิปัสสนาญาณ**

๘. เป็นการเดินตาม **อริยสัจ** เพราะเป็นการพิจารณาตัว**ทุกข์** ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า **ชาติปิทุกฺขา ชราปิทุกฺขา พยาธิปิทุกฺขา มรณมฺปิทุกฺขํ** ใครเกิด ใครแก่ ใครเจ็บ ใครตาย กรรมฐาน ๕ เป็นตัวต้นปฏิสนธิ เกิดมาแล้วแก่ แล้วตาย จึงชื่อว่า **พิจารณากรรมฐาน ๕ เป็นทางพ้นทุกข์ เพราะพิจารณาตัวทุกข์จริงๆ**

๙. **ทุกขสมุทัย** - เหตุเกิดทุกข์ เพราะเรามาหลงกรรมฐาน ๕ ยึดมั่นไว้จึงเป็นทุกข์ เมื่อพิจารณาก็ละได้ เพราะเห็นตามความเป็นจริง สมกับคำว่า รูปสฺมิํปิ นิพฺพินฺทติ, เวทฺนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สํขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิํปิ นิพฺพินฺทติ เมื่อเบื่อหน่ายในรูป (กรรมฐาน ๕) เป็นต้น แล้วก็คลายความกำหนัด เมื่อเราพ้น เราก็มีญาณทราบชัดว่าเราพ้น

๑๐. **ทุกขนิโรธ**-การดับทุกข์ เมื่อเห็นกรรมฐาน ๕ เบื่อหน่ายได้จริง ชื่อว่าดับอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น เช่นเดียวกับ**สามเณรสุมนะ** ศิษย์ท่าน**พระอนุรุทธะ** พอปลงผมหมดศีรษะก็ได้สำเร็จพระอรหันต์

๑๑. **ทุกขทามินีปฏิปทา**-ทางไปสู่ที่ดับทุกข์ คือ การเกิดมีปัญญาสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ เห็นอะไร? เห็นอริยสัจ ๔ ได้แก่อะไร? ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การเห็นจริงแจ้งประจักษ์ด้วยสามารถแห่งสัมมาสมาธิ ไม่หลงติดสุข มีสมาธิเป็นกำลัง**พิจารณากรรมฐาน ๕ ก็เป็นองค์มรรค**

๕๖. การปฏิบัติธุดงควัตร

หลวงปู่มั่นท่านสามารถเทิดทูน ศาสนธรรมไว้ได้ทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธธรรม อย่างเต็มภูมิ ยากที่พระสงฆ์ทั่วไปในปัจจุบันทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่อง **ธุดงควัตร ๑๓** กับ**ขันธวัตร ๑๔** ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้พระภิกษุถือปฏิบัติ อันเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษ

ธุดงควัตร ๑๓ ดูจะเป็นเรื่องที่ขาดความสนใจในวงพุทธบริษัทเสมอมา ไม่ค่อยเห็นมีผู้ฟื้นฟูขึ้นมาปฏิบัติให้จริงจัง ที่ปรากฏเด่นชัดขึ้นมาในสายตาผู้ปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน ก็เพราะ**หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล** และ**หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** เป็นผู้พาดำเนินอย่างจริงจัง องค์ท่านเองได้ถือปฏิบัติทั้ง ๑๓ ข้อตามโอกาสที่สมควร

สำหรับ**ธุดงควัตร ที่หลวงปู่มั่น** ท่านถือปฏิบัติเป็นประจำอย่างเคร่งครัดมิได้ขาด มี ๗ ข้อ ดังนี้

๑. ปังสุกูลิกังคะธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลจีวร นับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตลอด จนมาถึงวัยชราท่านจึงได้ผ่อนใช้**คหบดีจีวร** คือผ้าที่มีผู้ถวายเป็นผืนพร้อมใช้บ้าง เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำถวาย

๒. ปิณฑปาติกังคะธุดงค์ ถือภิกขาจารวัตร คือเที่ยวบิณฑบาตมาฉันเป็นประจำ แม้อาพาธไปในละแวกบ้านไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัดและย่นมาบนโรงฉัน จนกระทั่งอาพาธในปัจฉิมสมัยจึงได้งดการบิณฑบาต

๓. ปัตตปิณฑิกังคะธุดงค์ ถือฉันในบาตร ใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย์ จนกระทั่งถึงอาพาธหนักในปัจฉิมสมัยท่านจึงงด

๔. ขะลุปัจฉาภัตติกังคะธุดงค์ ถือการไม่รับอาหารที่ตามส่งภายหลัง คือรับเฉพาะอาหารที่ได้มาในบาตร

๕. เอกาสนิกังคะธุดงค์ ถือฉันหนเดียวเป็นวัตรตลอดมาแม้ถึงอาพาธหนักในปัจฉิมสมัยก็มิได้เลิกละ

๖. อรัญญิกังคะธุดงค์ ถือการอยู่เสนาสนะป่า ห่างบ้านประมาณ ๒๕ เส้น (๑ กิโลเมตร) คือเที่ยวอยู่ตามโคนไม้บ้าง ในป่าธรรมดาบ้าง ในภูเขาบ้าง ในถ้ำ ในเงื้อมผาบ้าง หลีกเร้นอยู่ในที่วิเวกตามสมณวิสัย

๗. เตจีวริกังคะธุดงค์ ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร คือใช้ผ้า ๓ ผืน ได้แก่ สังฆาฏิ จีวร สบง เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในยุคปัจจุบัน

แม้**ธุดงค์** จะไม่ใช่วินัยที่บังคับให้พระต้องปฏิบัติ แต่การปฏิบัติธุดงค์ไม่ว่าข้อใด ย่อมเป็นความสง่างามของพระ ทั้งเป็นผู้เลี้ยงง่ายอยู่ง่าย เบากายเบาใจ ไม่พะรุงพะรังทั้งทางอารมณ์และเครื่องเป็นอยู่ต่างๆ เป็นอุบายการขจัดกิเลสตัณหาได้อย่างดี

๕๗. การถือเคร่งด้านบิณฑบาตและการฉัน

ดังได้ทราบมาแล้วว่า **หลวงปู่มั่น** ท่านถือธุดงควัตรข้อต่างๆ อย่างเคร่งครัดตลอดชีวิตการเป็นสมณะของท่าน และถ่ายทอดมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับพระป่าสายกรรมฐานมาจนทุกวันนี้

เกี่ยวกับการบิณฑบาตและการฉันภัตตาหารนั้น ท่านถือบิณฑบาตทุกวัน ถือการฉันหนเดียว ถือการฉันในบาตร และไม่รับอาหารที่มีผู้ตามมาถวายภายหลัง คือพิจารณาฉันเฉพาะอาหารที่ได้มาในบาตรเท่านั้น หลวงปู่ถือปฏิบัติธุดงควัตรทั้ง ๓ ข้อข้างต้นโดยเคร่งครัดมาตลอด

ในช่วงปัจฉิมสมัย แม้ท่านจะได้รับความลำบากทางขันธ์ ด้วยโรคภัยเบียดเบียนในยามชรา จนสุขภาพทรุดลงเป็นลำดับก็ตาม เรื่องการบิณฑบาต การฉันในบาตร และฉันมื้อเดียว ที่เคยดำเนินมาตั้งแต่อุปสมบท ท่านก็ยังอุตส่าห์ประคองของท่านไป ไม่ยอมละเว้นเพราะถือเป็นกิจของสงฆ์ที่ดำเนินตามพระพุทธโอวาทอย่างเคร่งครัด และองค์ท่านได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษ และส่งเสริมความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมได้อย่างประจักษ์

ในช่วงสุดท้าย เมื่อท่านไม่สามารถเดินไปสุดสายบินฑบาตในหมู่บ้านได้ ท่านก็พยายามไปแค่ครึ่งหมู่บ้านแล้วกลับวัด ต่อมาญาติโยมและลูกศิษย์เห็นความลำบากในธาตุขันธ์ของท่าน จึงขออาราธนาให้ท่านไปบิณฑบาตแค่ประตูวัด ถ้าจะขอให้ท่านงดบิณฑบาตเลยท่านต้องไม่ยอมแน่ ท่านให้เหตุผลว่า เมื่อยังพอไปได้อยู่ก็ต้องไป ถือเป็นการ

โปรดสัตว์สงเคราะห์ญาติโยมด้วย ลูกศิษย์ต้องอนุโลมตามท่าน ท่านเองก็พยายามชนิดไม่ลดละ ชาวบ้านก็ปลื้มใจที่ได้ใส่บาตร**หลวงปู่**ทุกวัน

ตอนหลัง เมื่อ**หลวงปู่**เดินไปบิณฑบาตไม่ไหวจริงๆ ท่านก็ขอบิณฑบาตบนศาลาโรงฉัน ต่อเมื่อลุกเดินไม่ได้จริงๆ จึงยอมหยุดบิณฑบาต แม้กระนั้นท่านก็ยังฉันในบาตร และฉันเพียงมื้อเดียวตามเดิม บรรดาลูกศิษย์ลูกหาต้องอนุโลมทำตามความประสงค์ของท่านทุกระยะไป

ด้วยปฏิปทาของ**หลวงปู่**เป็นอุทาหรณ์ให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เห็นความอัศจรรย์ในความอดทนของท่านผู้เป็นปราชญ์อาชาไนย ไม่ยอมทิ้งลวดลายที่เคยเป็นนักสู้ ไม่ยอมให้กิเลสมายื้อแย่งแข่งดีได้เลย ศิษย์สายกรรมฐานผู้เคร่งครัดก็สืบทอดปฏิบัติตาม**หลวงปู่**สืบต่อมา น่าเลื่อมใสศรัทธาจริงๆ

๕๘. เทศน์อัศจรรย์ครั้งสุดท้าย

ท่านหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน บันทึกเรื่องราวไว้ ดังนี้ : -

วันมาฆบูชา เดือนสามเพ็ญ พ.ศ.๒๔๙๒ ก่อนท่าน **(หลวงปู่มั่น)** จะเริ่มป่วยเล็กน้อย วันนั้นท่านเริ่มเทศน์ตั้งแต่ ๒ ทุ่ม จนถึงเวลา ๖ ทุ่มเที่ยงคืน รวมเป็นเวลา ๔ ชั่วโมง อำนาจธรรมที่ท่านแสดงในวันนั้น เป็นความอัศจรรย์ประจักษ์ใจของพระธุดงค์ที่มารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก โดยทั่วกัน ประหนึ่งโลกธาตุดับสนิทไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ปรากฏแต่กระแสธรรมท่านแผ่ครอบไปหมดทั่วไตรโลกธาตุ

ในคำเทศน์ ท่านยกพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ที่ต่างมาเองสู่ที่ประชุม ณ พุทธสถาน โดยไม่มีใครอาราธนานิมนต์หรือนัดแนะ ท่านเป็นวิสุทธิบุคคลล้วนๆ ไม่มีกิเลสเข้าสับปนเลยแม้แต่คนเดียว

การแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ของพระพุทธเจ้า ทรงแสดงเป็น**วิสุทธิอุโบสถ**คืออุโบสถในท่ามกลางบุคคลผู้บริสุทธิ์ล้วนๆ ไม่เหมือนพวกเราซึ่งแสดงปาฏิโมกข์ในท่ามกลางแห่งบุคคลผู้มีกิเลสล้วนๆ ไม่มีผู้สิ้นกิเลสสับปนเลยแม้คนเดียว

น่าสลดสังเวชที่พวกเราต่างก็เป็นศากยบุตรของพระองค์ องค์เดียวกัน ซึ่งเป็นแต่เพียงชื่อ ไม่มีความจริงแฝงอยู่บ้างเลย เหมือนคนที่ชื่อว่า **พระบุญ เณรบุญ** และ**นายบุญ นางบุญ** แต่เป็นคนขี้บาป หาบแต่โทษและอาบัติใส่ตัว แทบก้าวเดินไปไม่ได้

ในครั้งพุทธกาล ท่านทำจริง จึงพบแต่ของจริง พระจริง ธรรมจริงไม่ปลอมแปลง ตกมาสมัยพวกเรากลายเป็นมีแต่ชื่อเสียงเรืองนาม

สูงส่งจรดพระอาทิตย์พระจันทร์ แต่การกระทำต่ำกว่าขุมนรกอเวจี แล้วจะหาความดี ความจริง ความบริสุทธิ์มาจากไหน เพราะงานที่ทำมันกลายเป็นงานพอกพูนกิเลสและบาปกรรมไปเสียมาก มิได้เป็นงานถอดถอนกิเลสให้สิ้นไปจากใจ แล้วจะเป็นวิสุทธิอุโบสถขึ้นมาได้อย่างไรกัน

บวชมาเอาแต่ชื่อเสียงเพียงว่าตนเป็นพระเป็นเณร แล้วก็ลืมตัวมัวแต่ยกย่องว่าตนเป็นผู้มีศีลมีธรรม แต่ศีลธรรมอันแท้จริงของพระของเณรตามพระโอวาทของพระองค์แท้ๆ นั้นคืออะไร ก็ยังไม่เข้าใจกันเลย ถ้าเข้าใจในโอวาทปาฏิโมกข์ท่านสอนว่าอย่างไร นั่นแลคือองค์ศีลองค์ธรรมแท้ ท่านแสดงย่อเอาแต่ใจความว่า **การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง การยังกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วหนึ่ง นี่แลเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย**

ลำดับต่อไป ท่านแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ตลอดวิมุตติหลุดพ้นอย่างเต็มภูมิ และเปิดเผยไม่ปิดบังลี้ลับอะไรเลยในวันนั้น

ตอนสุดท้าย ท่านกล่าวว่า **"กัณฑ์นี้เทศน์ซ้ำเฒ่า ต่อไปจะไม่ได้เทศน์ทำนองนี้อีก"**

จากนั้นมา**หลวงปู่**ก็ไม่ได้เทศน์ทำนองนั้นอีกเลย ทั้งเนื้อธรรมและการแสดงนานๆ เช่นครั้งนั้น หลังจากนั้นอีกหนึ่งเดือน ท่านเริ่มป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา จนถึงวาระสุดท้ายแห่งขันธ์

๕๙. ผมจะอยู่กับหมู่เพื่อนไปอีกไม่นาน

ธรรมที่น่าอัศจรรย์ใน**หลวงปู่**ที่ท่านแสดงออกมา จะเห็นว่า**หลวงปู่**ท่านมีใจเด็ดเดี่ยวยิ่ง ไม่สะทกสะท้านต่อมรณภัยแต่ประการใด

เมื่อพรรษาที่ ๔ ที่วัดป่าบ้านหนองผือผ่านไปแล้ว ตกหน้าแล้งราว**เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๔๙๒** สังขารท่านเริ่มแสดงอาการไม่สนิทที่จะครองขันธ์ต่อไป ตอนนั้นท่านอายุได้ ๗๙ ปีเศษ ท่านเริ่มป่วยเป็นวันแรกในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ แล้วลุกลามติดต่อกันไปจนถึงวาระสุดท้ายของสังขาร รวมเวลาทั้งสิ้นประมาณ ๘ เดือน

เริ่มแรก**หลวงปู่**มีอาการไข้และไอผสมกันไม่มากนัก มีอาการไข้รุมๆ ไปทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นติดต่อไปทุกวัน ทำให้ลูกศิษย์ลูกหาเริ่มกังวลใจ จัดพระเฝ้าดูแลท่านอย่างใกล้ชิดมิให้คลาดจากสายตา

องค์**หลวงปู่**เอง ท่านทราบอย่างประจักษ์ว่า ไข้ครั้งนี้คงเป็นไข้ครั้งสุดท้าย ไม่มีทางรักษาหาย ท่านปฏิเสธที่จะรับหยูกยาใดๆ โดยบอกว่า “ไข้นี้เป็นไข้ของคนแก่ ซึ่งหมดความสืบเนื่องใดๆ อีกแล้ว ไม่ว่ายาขนานใดมาใส่จะไม่มีวันหาย มีเพียงลมหายใจที่รอวันตายอยู่เท่านั้น เช่นเดียวกับไม้ที่ตายยืนต้น แม้จะรดน้ำพรวนดินให้ฟื้นผลิดอกออกใบก็ไม่มีทางเป็นไปได้ รออยู่พอถึงวันโค่นล้มลงจมดินของมันเท่านั้น ไข้ที่เริ่มเป็นอยู่เวลานี้ก็เป็นไข้ประเภทนั้นนั่นแล ผมได้พิจารณาประจักษ์ใจแล้วตั้งแต่ไข้ยังไม่เริ่มปรากฏโน่น

ฉะนั้น จึงได้เตือนหมู่เพื่อนเสมอว่า อย่าพากันนอนใจ ให้รีบเร่งทำความเพียรขณะที่ผมยังมีชีวิตอยู่ ติดขัดอะไรจะได้ช่วยแก้ไขให้ทัน

กับเหตุการณ์ อย่าให้ผิดพลาด จะเสียเวลานาน

"ผมจะอยู่กับหมู่เพื่อนไปอีกไม่นาน จะจากไปตามกฎของอนิจจัง ที่เดินตามสังขารอยู่ทุกเวลาไม่ลดละ นี่เป็นคำที่เคยเตือนล่วงหน้ามาได้ ๓ ปีเข้านี่แล้ว ,จะให้ผมเตือนอย่างไรอีก จะพูดให้เคลื่อนจากที่แน่ใจอยู่แล้วนี้ไปไม่ได้ งานของวัฏจักรที่ทำบนร่างกายจิตใจของคนและสัตว์ เขาทำของเขาอยู่ทุกเวลานาที นี้เป็นงานครั้งสุดท้ายของเขาที่ทำอยู่บนร่างกายผม ซึ่งจะเสร็จสิ้นไปภายในไม่กี่เดือนนี้ จะให้เขาเปลี่ยนแปลงงานของเขาอย่างไรได้"

อาการไข้ของ**หลวงปู่**มีแต่ทรงกับทรุดลงไปเรื่อยๆ ท่านไม่สนใจกับหยูกยาใดๆ ทั้งสิ้น จนกระทั่งถึง**วันมรณภาพ ละทิ้งสังขารในวันศุกร์ที่ ๑๑ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ หลังจากวันที่ท่านเริ่มป่วยครั้งแรกประมาณ ๘ เดือน**

๖๐. ย้ายออกจากบ้านหนองผือเพื่ออนุเคราะห์สัตว์

ออกพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๙๒ อาการไข้ของ**หลวงปู่**หนักขึ้นทุกวัน ไม่น่าวางใจ บรรดาลูกศิษย์ที่เป็นพระและครูบาอาจารย์ที่จำพรรษาอยู่ในที่ต่างๆ ก็ทะยอยกันมากราบเยี่ยมหลวงปู่ และปฏิบัติท่านมากขึ้นตามลำดับ

หลวงปู่ได้ประชุมเตือนบรรดาศิษย์ ให้เคลื่อนย้ายท่านออกไปในเมืองสกลนคร เหตุผลของท่านเป็นความเมตตาอย่างแท้จริง ขอคัดบันทึกของท่านหลวงตามหาบัวมาลงซ้ำให้ได้พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

"การป่วยของผมจวนถึงวาระเข้าทุกวัน จะพากันทำอย่างไรก็ควรคิดเสียแต่บัดนี้ จะได้ทันกับเหตุการณ์ ผมนะต้องตายแน่นอนในคราวนี้ ดังที่เคยพูดไว้แล้วหลายครั้ง แต่การตายของผมเป็นเรื่องใหญ่ของสัตว์และประชาชนทั่วๆ ไปอยู่มาก

ด้วยเหตุนี้ ผมจึงเผดียงท่านทั้งหลายให้ทราบว่า ผมไม่อยากตายอยู่ที่นี่ ถ้าตายที่นี่จะเป็นการกระเทือนและทำลายชีวิตสัตว์ไม่น้อยเลย สำหรับผมตายเพียงคนเดียว แต่สัตว์ที่จะพลอยตายเพราะผมเป็นเหตุนั้น มีจำนวนมากมาย เพราะคนจะมามากทั้งที่นี้ไม่มีตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน

นับแต่ผมบวชมา ไม่เคยคิดให้สัตว์ได้รับความลำบากเดือดร้อนโดยไม่ต้องพูดถึงการฆ่าเลย มีแต่ความเมตตาสงสารเป็นพื้นฐานของใจตลอดมา ทุกเวลาได้แผ่เมตตาจิตอุทิศส่วนกุศลแก่สัตว์ไม่เลือกหน้าโดยไม่มีประมาณตลอดมา เวลาตายแล้วจะกลายเป็นศัตรูคู่เวรแก่สัตว์

ให้เขาล้มตายลงจากชีวิตที่แสนรักสงวนของแต่ละตัวเพราะผมเป็นเหตุเพียงคนเดียวนั้น ผมทำไม่ลง

อย่างไรก็ตาม **ขอให้นำผมออกไปตายที่สกลนคร เพราะที่นั่นเขามีตลาดอยู่แล้ว คงไม่กระเทือนชีวิตของสัตว์มากเหมือนที่นี่**

เพียงผมป่วยยังไม่ถึงตายเลย ผู้คนพระเณรก็พากันหลั่งไหลมาไม่หยุดหย่อนและนับวันมากขึ้นโดยลำดับ ซึ่งพอเป็นพยานอย่างประจักษ์แล้ว ยิ่งผมตายลงไป ผู้คน พระเณร จะพากันมามากเพียงไร ขอให้พากันคิดเอาเอง

เพียงผมคนเดียว ถ้าไม่คิดถึงความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นแล้ว ผมตายได้ทุกกาลสถานที่ ไม่อาลัยเสียดายร่างกายอันนี้เลย เพราะผมได้พิจารณาทราบเรื่องของมันตลอดทั่วถึงแล้วว่า เป็นเพียงส่วนผสมแห่งธาตุรวมกันอยู่ชั่วระยะกาล แล้วก็แตกทำลายลงไปสู่ธาตุเดิมของมันเท่านั้น จะมาอาลัยเสียดายหาประโยชน์อะไร

เท่าที่พูดนี้ก็เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ อย่าให้เขาต้องมาพร้อมกันตายเป็นป่าช้าผีดิบ วางขายเกลื่อนอยู่ตามริมถนนหนทาง อันเป็นที่น่าสมเพชเวทนาเอาหนักหนาเลย ยังไม่สุดวิสัยที่จะพิจารณาแก้ไขได้ในเวลานี้ ฉะนั้นจึงขอให้รีบจัดการให้ผมได้ออกไปทันกับเวลาที่ยังควรอยู่ในระยะนี้ เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ที่รอตายตามผมอยู่เป็นจำนวนมาก ให้เขาได้มีความปลอดภัยในชีวิตของเขาโดยทั่วกัน หรือใครมีความเห็นอย่างไรก็พูดได้ในเวลานี้”

๖๑. คำสอนช่วงสุดท้ายก่อนหลวงปู่ละขันธ์

ดังได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า ปณิธานของ**หลวงปู่**นั้น ท่านให้น้ำหนักการสอนไปที่พระเณรมากกว่าฆราวาส ด้วยเหตุผลที่ว่า **ถ้าได้พระดีแม้รูปเดียวก็จะอำนวยประโยชน์ และขยายผลออกไปได้อย่างมหาศาล** ซึ่งก็เป็นที่ประจักษ์ดีอยู่แล้ว ดังจะเห็นว่า หลวงปู่ หลวงพ่อ ครูอาจารย์ที่เป็นศิษย์สายหลวงปู่มั่นแต่ละองค์ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชน สังคม และพระศาสนาอย่างมหาศาล ไม่ต้องยกตัวอย่าง พวกเราก็คงพอนึกได้เป็นอย่างดี

เกี่ยวกับคำสอนในช่วงสุดท้ายของ**หลวงปู่มั่น**ที่ท่านแสดงเพื่อสอนพระเณรในช่วงที่ท่านเริ่มป่วย จนกระทั่งลาขันธ์นั้น **ท่านหลวงตามหาบัว** ได้บันทึกโดยสรุปดังนี้

ในเนื้อธรรมที่แสดงในระยะเริ่มป่วย คล้ายกับเป็นการเตือนสงฆ์ว่า นับแต่ขณะท่านเริ่มป่วยคราวนี้ เป็นการป่วยในลักษณะที่เริ่มถอดถอนรากเหง้าเค้ามูลชีวิตธาตุขันธ์ เกี่ยวกับการผสมทุกส่วนของร่างกาย ให้ลดความคงที่ดีงามลง เป็นของชำรุดใช้งานไม่ได้โดยลำดับ

นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป การห่วงธาตุขันธ์ความเป็นความตายนั้น ผมได้พิจารณามานานเกือบ ๖๐ ปี ไม่มีสิ่งที่น่าห่วงใยเสียดายใดๆ ทั้งสิ้นแล้ว ผมหายสงสัยกับสิ่งเหล่านี้โดยสิ้นเชิงแล้ว นับแต่ขณะธรรมของจริงเต็มส่วนเข้าถึงใจมาจนบัดนี้ มองดูสิ่งใด ทั้งในกายทั้งนอกกาย มันเป็นสภาพอันเดียวกันกับสิ่งที่มีอยู่ในกายเรา ที่เริ่มสลายตัวลงวันละเล็กละน้อยนี้ เพื่อความเป็นของเดิมเขา แม้สมมติว่ายังเป็นกายเราอยู่ก็ตาม มันก็คือสิ่งเดียวกันกับธาตุทั่วๆ ไปนั่นเอง

สิ่งที่ผมเป็นห่วงใยอยู่ในเวลานี้ คือ ท่านผู้มาศึกษาทั้งหลายทั้งมาจากที่ใกล้และที่ไกล กลัวจะไม่ได้อะไรเป็นหลักใจเมื่อผมผ่านไปแล้ว **จึงได้เตือนอยู่เสมอว่า อย่าพากันประมาทนอนใจว่ากิเลส คือเชื้อแห่งภพความเกิดตายไม่มีทางสิ้นสุด เป็นของเล็กน้อยไม่เป็นภัยแก่ตน แล้วไม่กระตือรือร้นเพื่อแก้ไขถอดถอนเสียแต่กาลที่ยังควรอยู่ เมื่อถึงกาลที่สุดวิสัยแล้ว จะทำอะไรกับกิเลสเหล่านี้ไม่ได้นะ จะว่าไม่บอกไม่เตือน**

คนและสัตว์ทุกข์ทรมานมาประจำโลก อย่าเข้าใจว่าเป็นมาจากอะไร แต่เป็นมาจากกิเลสตัณหาที่เห็นว่าไม่สำคัญ และไม่เป็นภัยนั่นแหละ

ผมค้นดูทางมาของการเกิดการตาย และการมาของกองทุกข์มากน้อยจนเต็มความสามารถของสติปัญญาที่มีอยู่แล้ว ไม่มีอะไรเป็นต้นเหตุชักจูงจิตใจให้มาหาที่เกิดตาย และรับความทุกข์ทรมานมากน้อยเลย มีแต่กิเลสตัวที่สัตว์โลกเห็นว่าไม่สำคัญ และมองข้ามไปมาอยู่นี้ทั้งสิ้น เป็นตัวการสำคัญ

ทุกท่านที่มีกิเลสประเภทดังกล่าวบนหัวใจด้วยกัน มีความรู้สึกอย่างไรบ้าง หรือยังเห็นว่าไม่สำคัญเช่นเดียวกับโลกทั้งหลายด้วยหรือ ถ้าเห็นอย่างนั้น การมาอยู่และอบรมกับผม จะเป็นเวลานานเพียงไร **ก็เท่ากับท่านทั้งหลายมาทำตัวเป็นทัพพีขวางหม้ออยู่นานเพียงนั้น**

ถ้าต้องการเหมือนลิ้นผู้รอรับรส ก็ควรฟังธรรมที่ผมแสดงอย่างถึงใจทุกครั้งให้ถึงใจ อย่าพากันเป็นทัพพีขวางธรรมอยู่นานนักเลย จะตายทิ้งเปล่าๆ ยิ่งกว่าสัตว์ตายที่เนื้อหนังยังเป็นประโยชน์อยู่บ้าง **ส่วนคนประมาท ยังเป็นอยู่หรือตายไป ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย**

ผมเริ่มป่วย ก็ได้บอกมาโดยลำดับว่า ผมเริ่มตายไปโดยลำดับเช่นเดียวกัน **การตายด้วยความเพียงพอทุกอย่าง เป็นการตายที่หมดกังวลพ้นทุกข์ แม้จะไปอยู่ที่ไหนก็ไม่มีอะไรบกพร่อง** ผู้เพียงพอทุกอย่างแล้วไม่จำเป็นต้องคาดต้องหวังสิ่งใดๆ ทั้งสิ้น อยู่กับความเพียงพอนี้เอง

แต่การตายด้วยกิเลสความไม่อิ่มพอ จะไปอยู่โลกไหน ความไม่อิ่มพอก็ติดแนบอยู่ที่ดวงใจ ต้องทำให้เป็นทุกข์ ตามส่วนของกิเลสที่มีในใจอยู่นั่นเอง

ท่านทั้งหลายอย่าไปคาดโลกนั้นโลกนี้ ว่าน่าสนุกรื่นเริงบันเทิงใจเวลาตายไป อยากไปอยู่โลกนั้นโลกนี้ อันความอยากความไม่เพียงพอกวนใจอยู่ก่อนที่ยังไม่ตาย ท่านทั้งหลายยังมองไม่เห็นว่าเป็นข้าศึก เครื่องรบกวนใจ แล้วพวกท่านจะไปหาเอาความสุขจากอะไรที่ไหนกัน ถ้าท่านทั้งหลายไม่หมดความหวังว่าจะไปโลกนั้นโลกนี้อยู่ อย่างนี้แล้วผมเองก็หมดปัญญาไปด้วย

การเป็นพระ ถ้าใจยังไม่มีความสงบเย็นทางสมาธิธรรมแล้ว อย่าเข้าใจว่าตนจะได้รับความสุขเย็นใจในที่ไหนๆ เลย แต่จะเจอเอาแต่ความรุ่มร้อนที่แอบแฝงไปกับหัวใจที่ไม่มีความสงบนั้นนั่นแล จงพากันรีบชำระแก้ไขให้พอเห็นทางเดินของจิตเสียแต่บัดนี้ เป็นต้นไป

ใครเพียร ใครอาจหาญ ใครอดทนในการต่อสู้กับกิเลส ตัวฝืนธรรมอยู่ตลอดเวลา ผู้นั้นจะเจอร่มเงาแห่งความสงบเย็นใจในโลกนี้ ในบัดนี้และในดวงใจนี้ ไม่เนิ่นนานเหมือนการท่องเที่ยวที่เจือไปด้วยสุขด้วยทุกข์อยู่ทุกภพทุกชาติ ไม่มีวันจบสิ้น

ธรรมทุกบททุกบาทที่ศาสนาสอนไว้ ล้วนเป็นธรรมรื้อขนสัตว์ผู้เชื่อฟังพระองค์ให้พ้นทุกข์ไปโดยลำดับ จนถึงขั้นธรรมที่ไม่กลับมาหลงโลกที่เคยเกิดตายนี้อีกต่อไป

ท่านผู้ไม่หวังมาเกิดอีก ต้องประมวลโลกทั้งสามภพลงในไตรลักษณ์ที่หมุนไปด้วย **อนิจจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ตามขั้นหยาบละเอียดของภพชาตินั้นๆ ด้วยปัญญา จนปราศจากความสงสัย อุปาทานที่ว่ายึดๆชนิดแกะไม่ออกนั้นจะถอนตัวออกมาอย่างรวดเร็วจนมองไม่ทันนั่นแล ขอแต่ปัญญาเครื่องตัดสิ่งกดถ่วงให้คมกล้าเถอะ ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องมือแก้กิเลสทุกประเภทอย่างทันสมัยเหมือนสติปัญญาเลย ในสามภพนี้...ฯลฯ

๖๒. ปัจฉิมโอวาทของหลวงปู่

ท่านหลวงตามหาบัว ได้บันทึกไว้ดังต่อไปนี้ : -

ตอนสุดท้ายแห่งธรรมที่พอยึดได้ว่าเป็น **ปัจฉิมโอวาท** นั้น **ท่านมาลงเอยในสังขารธรรม เช่นเดียวกับพระปัจฉิมโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่สงฆ์สาวก เวลาจะเสด็จปรินิพพาน**

หลวงปู่มั่น ได้ยกเอาพระธรรมบทนั้นขึ้นแสดงว่า : -

หนฺทหานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า

วยธมฺมา สงฺขารา สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ ท่านทั้งหลาย จงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด

อยํ ตถาคตสฺส ปจฺฉิมา วาจา นี่เป็นพระวาจามีในครั้งสุดท้ายของพระตถาคตเจ้าฯ

จากนั้น**หลวงปู่**ก็อธิบายต่อ ใจความว่า คำว่า **สังขาร** ในพระปัจฉิมโอวาทนั้นเป็นยอดพระธรรม พระองค์ทรงประมวลมาในคำว่าสังขารทั้งสิ้น แต่พระประสงค์ทรงมุ่งสังขารภายใน มากกว่าสังขารอื่นใดในขณะนั้น เพื่อเห็นความสำคัญของสังขารอันเป็นตัวสมุทัย เครื่องก่อกวนจิตให้หลงตาม ไม่สงบลงเป็นตัวของตัวได้

เมื่อพิจารณาสังขาร คือความคิดปรุงของใจทั้งหยาบ ละเอียด รู้ตลอดทั่วถึงแล้ว สังขารเหล่านั้นก็ดับ เมื่อสังขารดับ ใจก็หมดการก่อกวน แม้มีการคิดปรุงอยู่บ้างก็เป็นไปตามปกติของขันธ์ ที่เรียกว่าขันธ์ล้วนๆ

ไม่แฝงขึ้นมาด้วยกิเลส ตัณหา อวิชชา

ถ้าเทียบกับการนอน ก็เป็นการนอนหลับอย่างสนิท ไม่มีการละเมอเพ้อฝันมาก่อกวนในเวลาหลับ

ถ้าหมายถึงจิต ก็เป็น **"วูปสมูจิต"** เป็น**จิตสงบ** ที่ไม่มีกิเลสนอนเนื่องอยู่ภายใน

จิตของพระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งปวง เป็นจิตประเภทนี้ทั้งนั้น ท่านจึงไม่หลงใหลใฝ่ฝันหาอะไรกันอีก นับแต่ขณะที่จิตประเภทนี้ปรากฏขึ้น คำว่า **สอุปาทิเสสนิพพาน** ก็มีมาพร้อมกัน ความสิ้นกิเลสก็สิ้นไปในขณะเดียวกัน ความเป็นพระอรหันต์ก็เป็นขึ้นพร้อมในขณะเดียวกัน จึงเป็นธรรมอัศจรรย์ ไม่มีอะไรเทียบได้ในโลกทั้งสาม

พอหลวงปู่แสดงธรรมถึงตรงนี้ แล้วท่านก็หยุด นับแต่วันนั้นมาไม่ปรากฏว่าท่านได้แสดงธรรมที่ไหน เวลาใด อีกเลย จึงได้ยึดเอาว่าเป็นปัจฉิมโอวาท คือโอวาทหรือการแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของท่าน

๖๓. ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องพระธาตุ

สิ่งมหัศจรรย์ประการหนึ่ง ที่ชาวพุทธให้ความสนใจและถือเป็นสิ่งสักการะบูชา ได้แก่การที่อัฐิหรือกระดูกของผู้ตาย ได้กลายสภาพเป็นแก้วผลึกสีต่างๆ คล้ายเพชรพลอยหรืออัญมณีมีค่า ภายหลังจากการเผาศพตามประเพณีนิยม ถ้าเป็นพระอัฐิของพระพุทธเจ้าเรียกว่า **พระบรมสารีริกธาตุ** หรือเรียกสั้นว่า **พระบรมธาตุ** ส่วนอัฐิของพระอรหันตสาวกเรียกว่า **พระอรหันตธาตุ** หรือเรียกสั้นว่า **พระธาตุ**

คงเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า อัฐิ หรือ กระดูก ของ**หลวงปู่มั่น** ที่ได้แจกจ่ายไปให้สานุศิษย์ทั่วประเทศได้สักการะบูชา ได้แปรเปลี่ยนเป็น **พระธาตุ** ที่มีลักษณะและสีสันต่างๆ รวมทั้งปรากฏปาฏิหาริย์ต่างๆ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้ว นอกจากพระธาตุของ**หลวงปู่เสาร์** **หลวงปู่มั่น** ซึ่งเป็นพระอาจารย์ใหญ่แล้ว จะเห็นว่าศิษย์ในสายกรรมฐานหลายองค์ก็มีอัฐิกลายเป็นพระธาตุเช่นเดียวกัน ชาวพุทธทราบดีแล้วว่ามีอยู่ที่ไหนบ้าง

ในช่วงแรกๆ ที่ข่าวเรื่องอัฐิของ**หลวงปู่เสาร์** และ**หลวงปู่มั่น** กลายเป็นพระธาตุแพร่กระจายออกไป ได้มีผู้กราบเรียนถาม**ท่านหลวงตา**มหาบัวว่า "อัฐิของพระอรหันต์ก็ดี ของสามัญชนก็ดี ต่างก็เป็นธาตุดินเหมือนกัน ทำไมอัฐิของสามัญชนจึงกลายเป็นพระธาตุไม่ได้ ส่วนของพระอรหันต์จึงกลายเป็นพระธาตุได้ ทั้งสองกรณีนี้ แตกต่างกันอย่างไร"

ท่านหลวงตาตอบว่า "เรื่องอัฐินั้น ปัญหาส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับใจเป็นสำคัญ คำว่า**จิต** แม้เป็นจิตเช่นเดียวกัน แต่มีอำนาจและคุณสมบัติ

ต่างกันอยู่มาก คือ **จิตของพระอรหันต์นั้นเป็นอริยจิต เป็นจิตที่บริสุทธิ์** ส่วนจิตของสามัญชนเป็นเพียงสามัญจิต เป็นจิตที่มีกิเลสโสมมต่างๆ เมื่อจิตของผู้เป็นเจ้าของเข้าครองอยู่ในร่างใด และเป็นจิตประเภทใด ร่างนั้นอาจกลายไปตามสภาพของจิตผู้เป็นใหญ่พาให้เป็นไป เช่น **จิตพระอรหันต์เป็นจิตบริสุทธิ์ จะมีอำนาจซักฟอกธาตุขันธ์ให้เป็นธาตุที่บริสุทธิ์ไปตามส่วนของตน อัฐิท่านจึงกลายเป็นพระธาตุได้**

ส่วนอัฐิของสามัญชนทั่วไป แม้จะเป็นธาตุดินเช่นเดียวกัน แต่จิตผู้เป็นเจ้าของเต็มไปด้วยกิเลส และไม่มีอำนาจซักฟอกธาตุขันธ์ให้เป็นของบริสุทธิ์ได้ อัฐิจึงกลายเป็นธาตุขันธ์ที่บริสุทธิ์ไม่ได้ จำต้องเป็นสามัญธาตุไปตามจิตของคนมีกิเลสอยู่ดี

เราสามารถเรียกไปตามภูมิของจิต ภูมิของธาตุว่า **อริยจิต อริยธาตุ** และ**สามัญจิต สามัญธาตุ** ก็คงไม่ผิด เพราะคุณสมบัติของจิตของธาตุระหว่างพระอรหันต์กับสามัญชนต่างกัน อัฐิจึงต้องต่างกัน”

คำถามต่อมาคือ **“ผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกองค์ อัฐิต้องกลายเป็นพระธาตุเสมอไปหรือไม่”**

ท่านหลวงตาท่านตอบว่า “เฉพาะจิตท่านที่สำเร็จพระอรหัตภูมิเป็นจิตที่บริสุทธิ์เต็มภูมินับแต่ขณะที่สำเร็จ ส่วนร่างกายที่เกี่ยวโยงไปถึงอัฐิเวลาถูกเผาจะกลายเป็นพระธาตุได้เช่นเดียวกันทุกองค์หรือไม่นั้น ยังเป็นปัญหาอยู่บ้าง ระหว่างกาลเวลาที่บรรลุ ถึงวันท่านนิพพาน ซึ่งมีเวลาสั้นยาวต่างกัน

องค์ที่บรรลุแล้วมีเวลาทรงขันธ์อยู่นาน เวลานิพพานแล้วอัฐิย่อมมีทางกลายเป็นพระธาตุได้โดยไม่มีปัญหา เพราะระยะเวลาที่ทรงขันธ์อยู่ จิตที่บริสุทธิ์ก็ย่อมทรงขันธ์เช่นเดียวกับความสืบต่อแห่งชีวิตด้วยการทำงานของระบบต่างๆ ภายในร่างกาย มีลมหายใจเป็นต้น และมี**การเข้าสมาบัติประจำอิริยาบถ ซึ่งเป็นการซักฟอกธาตุขันธ์ให้บริสุทธิ์**

ไปตามส่วนของตนโดยลำดับด้วยในขณะเดียวกัน เวลานิพพานแล้วอัฐิจึงกลายเป็นพระธาตุดังที่เห็นๆ กันอยู่

ส่วนองค์ที่บรรลุแล้วมิได้ทรงขันธ์อยู่นานเท่าที่ควร แล้วนิพพานไปเสียนั้น อัฐิท่านจะกลายเป็นพระธาตุได้เหมือนพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีโอกาสอยู่นานหรือไม่ เป็นความไม่สนิทใจ เพราะจิตไม่มีเวลาอยู่กับธาตุขันธ์นาน และมิได้ซักฟอกด้วยสมาธิสมาบัติดังกล่าวมา

ท่านที่เป็น **ทันทาภิญญา** คือ**รู้ได้ช้า ค่อยเป็นค่อยไป** เช่น บำเพ็ญไปถึงขั้นอนาคามีผล แล้วติดอยู่นานจนกว่าจะก้าวขึ้นขั้นอรหัตตภูมิได้ คือต้องพิจารณาท่องเที่ยวไปมาอยู่ในระหว่างอรหัตตมรรค กับอรหัตตผล จนกว่าจิตจะชำนิชำนาญ และมีกำลังเต็มที่ จึงผ่านไปได้ **ในขณะที่กำลังพิจารณาอยู่ในขั้นอรหัตตมรรคเพื่ออรหัตตผล ก็เป็นอุบายวิธีซักฟอกธาตุขันธ์ในตัวด้วย เวลานิพพานแล้วอัฐิกลายเป็นพระธาตุได้**

ส่วนท่านที่เป็น **ขิปปาภิญญา** คือรู้ได้เร็วและนิพพานไปเร็วหลังจากบรรลุแล้ว ท่านเหล่านี้ไม่แน่ว่าอัฐิจะกลายเป็นพระธาตุได้หรือประการใด เพราะจิตที่บริสุทธิ์ไม่มีเวลาทรง และซักฟอกธาตุขันธ์อยู่นานเท่าที่ควร

ส่วนสามัญจิตของสามัญชนทั่วไปนั้น ไม่อยู่ในข่ายที่อัฐิควรจะแปรเป็นพระธาตุได้ด้วยกรณีใดๆ จึงขอกล่าวเท่าที่ผ่านมาแล้ว”

สำหรับเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุในครั้งพุทธกาล และพระธาตุของพระอรหันต์ยุคปัจจุบัน รวมทั้งปาฏิหาริย์ต่างๆ วิธีอัญเชิญพระธาตุ วิธีบูชาพระธาตุ และเรื่องราวน่ารู้อื่นๆ สามารถศึกษาได้จากหนังสือของ **คุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต** เพราะท่านเป็นผู้รู้และศึกษาเรื่องพระธาตุมานาน รวมทั้งมีพระธาตุของจริงไว้ให้กราบไหว้บูชามากมาย

ภาค ๓ : ภาคผนวก

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย
และ
โครงการก่อสร้างพระมหาธาตุมณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์
พระกรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต)

ที่ตั้ง เลขที่ ๗๕ บ้านแม่กอย หมู่ที่ ๖ ตำบลเวียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๙๐

ที่ดิน จำนวนที่ดิน ๙ ไร่ ๙๒ ตารางวา ตาม น.ส.๓ เลขที่ ๑๑ และ ๒๕๐

อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ ๗ เส้น ๒ วา ๒ ศอก จรดห้วยแม่กอย
ทิศใต้ประมาณ ๓ เส้น ๙ วา ๒ ศอก จรดห้วยแม่กอย
ทิศตะวันออกประมาณ ๔ เส้น จรดห้วยแม่กอย
ทิศตะวันตกประมาณ ๔ เส้น ๑๐ วา จรดเหมืองใช้น้ำ

อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วยศาลาโรงธรรม ๑ หลัง และกุฏิ ๘ หลัง

สังกัด คณะสงฆ์ธรรมยุตนิกาย

ประวัติความเป็นมา

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) นี้ บริเวณสถานที่ส่วนหนึ่งแต่เดิมในอดีตเคยเป็นวัดในพุทธศาสนาซึ่งกล่าวกันว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยชาวมอญแต่โบราณ แต่จะเป็นในสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ทราบแต่ว่าวัดนี้ชาวบ้านเรียกกันต่อๆ มาว่า **"วัดป่าแดง"** เนื่องด้วยแต่เดิมนั้นบริเวณนี้เต็มไปด้วยป่าไม้แดงเป็นจำนวนมาก ต่อมาวัดนี้ได้กลายเป็นวัดร้างถูกทอดทิ้งอยู่กลางป่า มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมโดยทั่วไป แต่ก็ยังมีร่องรอยซากปรักหักพังบางส่วนปรากฏให้เห็นอยู่ได้

ในระหว่างปี พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๘๒ ขณะที่**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายสมถวิปัสสนากรรมฐาน ได้เที่ยวจาริกขึ้นมาในเขตจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ และรวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ด้วย

เพื่อบำเพ็ญเพียรสมณธรรมนั้น **ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** ได้เคยมาปักกลดพักบำเพ็ญเพียร ณ บริเวณสถานที่วัดร้างป่าแดงแห่งนี้เป็นการชั่วครั้งชั่วคราว หลายหนหลายครั้ง ตลอดจน ได้พำนักจำพรรษาด้วย ๑ พรรษา

อนึ่งในช่วงที่ท่าน**พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** ได้ขึ้นมาพำนักบำเพ็ญเพียรสมณธรรม ณ บริเวณวัดร้างป่าแดงเป็นการชั่วคราวนั้น บรรดาพระภิกษุที่เป็นลูกศิษย์ของท่านจำนวนมาก อาทิเช่น **พระอาจารย์เทสก์ เทสฺรํสี พระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พระอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ พระอาจารย์ขาว อนาลโย** ฯลฯ ได้เคยมากราบนมัสการและรับฟังโอวาทจาก**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต**อยู่เสมอๆ อีกด้วย

กาลเวลาผ่านไป ในราวประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๖ ได้มีบรรดาคณะศรัทธาในเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เคยอุปัฏฐาก**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต**สมัยที่องค์ท่านได้เคยมาพำนักบำเพ็ญเพียรสมณธรรม ณ บริเวณวัดร้างป่าแดงนี้ที่ยังมีชีวิตอยู่ อาทิเช่น นายสมัย ตะวะละ นายบุญผาย สีฟ้าเลื่อน นายอุดม ปันต๊ะ ฯลฯ ได้ดำริร่วมกันที่จะพัฒนาวัดร้างป่าแดงนี้ให้กลับเป็นวัดที่มีภิกษุสงฆ์เข้าจำพรรษาได้อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์พุทธศาสนาโบราณสถานแห่งนี้ให้คงอยู่ถาวรสืบต่อไปกับเพื่ออนุรักษ์สถานที่ที่**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** ได้เคยมาพำนักบำเพ็ญเพียรสมณธรรมแห่งนี้ไว้เป็นอนุสรณ์สถานรำลึกถึงองค์ท่านตลอดไป

แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่บริเวณวัดร้างป่าแดงที่มีอยู่ทั้งหมดแต่เดิมจำนวนมากนั้น ได้ถูกประชาชนบุกรุกเข้าไปจับจองถากถางป่าปรับปรุงพื้นที่ทำนา รวมทั้งขอให้ราชการออกเอกสารสิทธิเข้าครอบครองทำกินหมดแล้ว ยังเหลือพื้นที่ที่ยังคงเป็นป่าที่มีซากปรักหักพัง ซึ่งเป็นสถานที่

ตรงที่**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** เคยปักกลดพำนักบำเพ็ญเพียรสมณธรรมพอดี ซึ่งมีเนื้อที่เพียง ๑ ไร่นั้นยังไม่ถูกถากถางปรับปรุงเป็นพื้นที่ทำนา แต่ทางราชการก็ได้ออกเอกสารสิทธิ์ให้ประชาชนถือสิทธิ์ครอบครองไปแล้ว ทางคณะศรัทธาที่ได้ดำริร่วมกันในเบื้องต้น โดยมีนายอุดม ปันต๊ะ เป็นผู้นำก็มิได้ท้อถอยละความพยายาม ได้เจรจาขอซื้อบริเวณพื้นที่ฯ เหลือดังกล่าวประมาณ ๑ ไร่เศษจากประชาชนกลับคืนมากับติดต่อขอซื้อสวนลำไยของประชาชนที่อยู่ติดกันเพิ่มขึ้นมาได้อีก ๘ ไร่เศษ รวมแล้วก็เป็น ๙ ไร่เศษ ซึ่งก็พอเพียงที่จะดำเนินการก่อสร้างเป็นวัดขึ้นมาได้

เมื่อคณะศรัทธาได้ดำเนินการจัดหาที่ดินได้เรียบร้อยแล้วก็ได้วางโครงการการก่อสร้างเป็นวัดต่อไป โดยเริ่มต้นจัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นมาก่อน ได้ไปอาราธนา**พระอาจารย์ทองสุก อุตฺตรปญฺโญ** ซึ่งขณะนั้นได้จำพรรษาอยู่กับ**พระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร** สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มาเป็นประธานสงฆ์ ดำเนินการก่อสร้าง ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นต้นมา ด้วยการก่อสร้างในครั้งนี้ได้รับความอุปถัมภ์จาก**ท่านพระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร** ศรัทธาจากอำเภอพร้าว อำเภอเชียงดาว และอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งจากกรุงเทพมหานคร จึงทำให้การดำเนินการก่อสร้างได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเสร็จสิ้นสมบูรณ์ จัดตั้งเป็น **"สำนักสงฆ์พระอาจารย์มั่น"** มีพระสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๐ เป็นต้นมา

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ทางคณะสงฆ์และคณะศรัทธาของ "สำนักสงฆ์พระอาจารย์มั่น" ได้มอบหมายให้นายอุดม ปันต๊ะ ซึ่งเป็นไวยาวัจกรของสำนักสงฆ์เป็นผู้ยื่นเรื่องราวต่อทางราชการ ทำการก่อสร้างยกฐานะขึ้นเป็นวัดต่อไปและก็ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการก่อสร้างยกฐานะขึ้นเป็นวัดได้ตามประกาศของอธิบดีกรมการศาสนา ลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม

พ.ศ.๒๕๒๘ และต่อมาได้มีการประกาศเป็นทางการตั้งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาขึ้น โดยมีชื่อว่า “วัดป่าอาจารย์มั่น” ตามประกาศของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๓๐ พร้อมกันนี้ทางฝ่ายบริหารของคณะสงฆ์ก็ได้แต่งตั้งพระอาจารย์ทองสุก อุตฺตรปญฺโญ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสเป็นองค์แรก เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๐

ต่อมา เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๔ **พระอาจารย์ทองสุก อุตฺตรปญฺโญ** ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส ทางฝ่ายบริหารของคณะสงฆ์จึงได้แต่งตั้ง **พระอาจารย์สำรอง ภทฺทิโย** ทำหน้าที่รักษาการเจ้าอาวาสจนถึงปี พ.ศ.๒๕๔๔ **พระอาจารย์สำรอง** ได้เดินทางไปประกอบศาสนกิจที่ประเทศเยอรมัน **พระอาจารย์จำรัส จิรวํโส** วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพฯ จึงได้ทำหน้าที่รักษาการเจ้าอาวาสองค์ต่อมา จนถึงปัจจุบัน

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๔

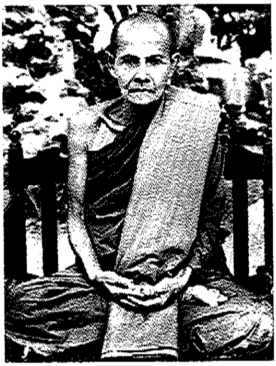
โครงการก่อสร้างพระมหาธาตุมณฑป
อนุสรณ์บูรพาจารย์พระกรรมฐาน
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต)

บ้านแม่กอย หมู่ ๖ ตำบลเวียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๙๐

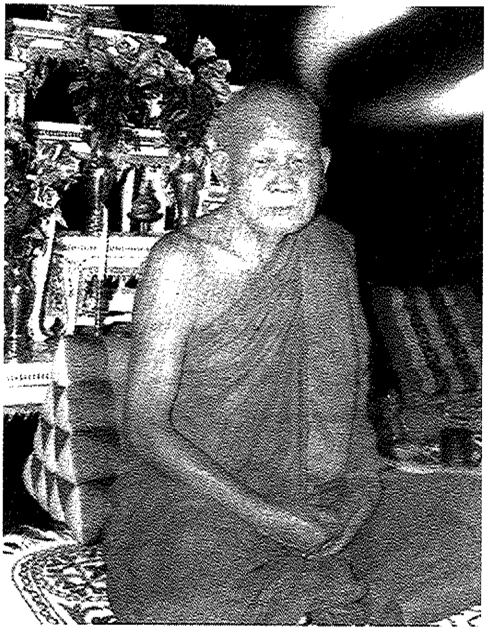
แนวความคิดความเป็นมาเบื้องต้น

ในพรรษากาลปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ อาตมภาพได้ขึ้นไปจำพรรษาที่วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย หมู่ ๖ ตำบลเวียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ๑ พรรษา การกระทำความเพียรทางด้านการปฏิบัติพระกรรมฐาน ดำเนินไปด้วยดีเพราะสถานที่นี้เป็นมงคลอย่างยิ่ง ต่อมาได้ทราบว่า ณ สถานที่นี้ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้เคยมาพักจำพรรษา ๑ พรรษา ในราวประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๑ ในขณะที่องค์ท่านได้พำนักอยู่ในถิ่นภาคเหนือนี้ติดต่อกันถึง ๑๒ ปี ในใจของอาตมภาพขณะนั้นคิดอยากจะก่อสร้างสิ่งที่เป็นถาวรวัตถุอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงหลวงปู่ แต่ก็เพียงคิดอยู่ภายในใจเท่านั้น

ท่านพระอาจารย์ มั่น ภูริทตฺโต

ต่อมาในพรรษากาลปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ อาตมภาพได้ย้ายมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร (สำนักสงฆ์เย็นสุดใจ) อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำนวน ๒ พรรษา ได้มีสานุศิษย์ชาวหัวหินของหลวงปู่หลุย จนฺทสาโร ได้มาปรารภกับอาตมาภาพว่า ก่อนที่หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร จะมรณภาพ ได้เคยปรารภกับบรรดาสานุศิษย์ชาวหัวหิน โดยเฉพาะคุณโยมสมศรี กาญจนสมบูรณ์ ว่า บัดนี้บรรดาพระกรรมฐานทั้งหลายที่เป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ที่ได้มรณภาพไปแล้วต่างก็มีสถูปเจดีย์ อนุสรณ์ที่ระลึกกันหมดแล้ว แต่หลวงปู่ใหญ่ของเรา คือ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ยังไม่มี คงมีแต่พิพิธภัณฑ์ที่อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร แห่งเดียวเท่านั้น จึงขอให้ลูกหลานสานุศิษย์ทั้งหลายลองไปพิจารณาหารือกันดู

ท่านพระอาจารย์ หลุย จนฺทสาโร

เมื่อคุณโยมสมศรี กาญจนสมบูรณ์ ปรารภขึ้นมาเช่นนี้ก็ตรงกับภายในใจของอาตมาภาพที่ได้ดำริไว้แต่เดิมดังกล่าวแล้ว และคุณโยมสมศรี กาญจนสมบูรณ์ ได้เสนอความคิดต่อไปว่าในปี พ.ศ.๒๕๓๕ นี้ จะขอเป็นเจ้าภาพทอดกฐินที่วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ และขอถวายปัจจัยเป็นทุนเบื้องต้นในการที่จะคิดก่อสร้างสถูปเจดีย์ต่อไปจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งอาตมภาพก็ได้นำเงินจำนวนนี้ฝากประจำไว้กับธนาคาร เพื่อรอโอกาสอันสมควรที่จะลงมือก่อสร้างต่อไป

การก่อสร้างมณฑปจตุรมุขประดิษฐานรูปหล่อเหมือนยืน

ณ ที่วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแม่กอย หมู่ ๖ ตำบลเวียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้เคยมาพำนักจำพรรษา ๑ พรรษา ในประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๑ ในช่วงที่องค์ท่านจาริกอยู่ในถิ่นภาคเหนือเป็นเวลานานติดต่อกันถึง ๑๒ ปี โดยยังมีร่องรอยทางเดินจงกรมของหลวงปู่ไว้เป็นอนุสรณ์รำลึก อาตมาภาพต้องการที่จะอนุรักษ์สถานที่แห่งนี้ไว้เป็นอนุสรณ์รำลึกไว้ให้นานแสนนาน เมื่อปี ๒๕๔๓ ความนี้ได้ทราบถึงท่านพลอากาศโทมรกต-คุณเพลินพิศ ชาญสำรวจ ได้เสนอขอเป็นเจ้าภาพหล่อรูปเหมือนยืนเท่าองค์จริง ร่วมกับโรงหล่อแหลมสิงห์ อ.ลาดหลุมแก้ว จ.ปทุมธานี กับทางนาวาอากาศเอกสรศักดิ์ จันทร์เฉลียว กับภรรยา รับอาสาเป็นเจ้าภาพ ร่วมกับญาติมิตรสหายร่วมกันก่อสร้างวิหารจตุรมุขประดิษฐานรูปหล่อเหมือนยืนของหลวงปู่ไว้ที่หัวทางเดินจงกรมของหลวงปู่ดังกล่าวแล้ว บัดนี้การก่อสร้างทั้งสองสิ่งนั้นได้สำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ได้กระทำพิธีเฉลิมฉลองและเปิดเรียบร้อยแล้ว เมื่อ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๔ ซึ่งเป็น

วันคล้ายวันเกิดของหลวงปู่ (๒๐ มกราคม ๒๔๑๓) ทั้งนี้ท่านสาธุชนทั่วไปสามารถไปกราบสักการะบูชาได้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ภาพถ่ายรูปหล่อเหมือนยืนพร้อมด้วยมณฑป
จตุรมุข ประดิษฐานท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ความคิดเริ่มวางโครงการก่อสร้างพระมหามณฑปงานต่อไป

ภายหลังจากที่ได้ก่อสร้างมณฑปจตุรมุข ประดิษฐานรูปหล่อเหมือนยืนเท่าองค์จริง ณ ที่หัวทางเดินจงกรมของหลวงปู่เสร็จเรียบร้อยเมื่อมกราคม ๒๕๔๔ แล้ว ท่านนาวาอากาศเอกสรศักดิ์ จันทร์เฉลียว และภรรยา พร้อมด้วยคณะปฏิบัติธรรมกฎีกรรมฐาน ๑๓-๑๔ โดยมีท่าน ดร.สว่าง เจริญยิ่ง เป็นหัวหน้า ได้ร่วมปรึกษาหารือกันในการที่จะวางโครงการเริ่มงานก่อสร้างพระมหามณฑปตามแนวความคิดเดิมของอาตมาภาพเป็นงานต่อไป เพื่อให้ออกมาเป็นรูปธรรมโดยเร็ว ซึ่งอาตมภาพเกิดความซาบซึ้งในกุศลเจตนาของท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้วและอีกหลายๆ ท่าน ที่ไม่สามารถนำมากล่าวได้ทั้งหมด เพื่อเป็นการเริ่มต้นงานก่อสร้าง ทางกลุ่มได้หารือเงินก่อสร้างเบื้องต้นด้วยการจัดทอดกฐินสามัคคี

ขึ้นในพรรษากาลปี ๒๕๔๔ โดยในวันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๔๔ กราบเรียนเชิญ พณฯองคมนตรี อำพล เสนาณรงค์ พร้อมด้วยคุณหญิง เป็นประธาน พณฯรับด้วยความยินดี ขณะเดียวกันก็ยังมีหน่วยงาน คณะบุคคลอื่นๆ อีกหลายแห่ง แจ้งขอร่วมงานบุญงานกุศลครั้งนี้ด้วย อาทิเช่น กรมกษาปณ์ องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ พลอากาศโทมรกต-คุณเพลินพิศ ชาญสำรวจ ฯลฯ ซึ่งอาตมภาพขออนุโมทนาสาธุการมา ณ ที่นี้เป็นอย่างสูงด้วย

ชื่อ ภาพลักษณ์ และความหมายของพระมหามณฑป

เมื่อได้มีการตกลง ที่จะเริ่มงานก่อสร้างพระมหามณฑปดังกล่าวแล้วขึ้น จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่อง ชื่อ ภาพลักษณ์และความหมายของพระมหามณฑปขึ้น เพื่อให้เกิดความถูกต้องเหมาะสมและสมบูรณ์ที่สุด ผลของการปรึกษาหารือออกมาเป็นหลักการดังต่อไปนี้

(๑) **ชื่อ** : "พระมหามณฑปอนุสรณ์บูรพาจารย์พระกรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต"

(๒) **สถานที่ตั้ง** : วัดป่าอาจารย์มั่น (ภูริทตฺโต) บ้านแก่กอย หมู่ ๖ ตำบลเวียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

(๓) **ภาพลักษณ์ทั่วไป** : ภาพลักษณ์ทั่วไปของพระมหามณฑปองค์นี้ให้มีภาพลักษณ์ผสมผสานระหว่างสัญญลักษณ์ของภาคอิสานและภาคเหนือ เหตุผลก็คือ บรรดาบูรพาจารย์พระกรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต นั้นล้วนมีถิ่นกำเนิดในภาคอิสานทั้งสิ้น แต่พระมหามณฑปองค์นี้ก่อสร้างในภาคเหนือ

(๔) **ความหมายทางธรรมะในพระพุทธศาสนา** : ให้มีความหมายภาพลักษณ์ธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนา อย่างน้อย ๓ ประการ คือ อริยสัจจ์ ๔ อริยมรรคมีองค์ ๘ และสติปัฏฐาน ๔

(๕) **ความหมายทางด้านข้อวัตรปฏิบัติของพระกรรมฐาน** : ลักษณะของพระมหาสถูปขอให้ประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติของพระกรรมฐานที่สำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ คือ ธุดงควัตร ๑๓ และข้อวัตร ๑๔

(๖) **การประดิษฐานสิ่งสำคัญ** : ให้มีการประดิษฐานสิ่งสำคัญสูงสุดดังนี้ ส่วนยอดของพระมหามณฑปจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พร้อมด้วยพระพุทธรูปประจำวันเกิด ขนาด ๕ นิ้ว จำนวน ๑๐๘ องค์ ส่วนภายในห้องโถงด้านล่างของพระมหามณฑป จะประดิษฐานพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ขนาด ๓๐ นิ้ว เป็นประธานพร้อมด้วยรูปหล่อเหมือนบูรพาจารย์พระกรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต รวม ๑๐ องค์ ที่สำคัญ คือ

(๑) ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล
(๒) ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต
(๓) ท่านพระอาจารย์แหวน สุจิณฺโน
(๔) ท่านพระอาจารย์ตื้อ อจลธมฺโม
(๕) ท่านพระอาจารย์ขาว อนาลโย
(๖) ท่านพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร
(๗) ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร
(๘) ท่านพระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร
(๙) ท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสฺรํงสี
(๑๐) ท่านพระอาจารย์ชอบ ฐานสโม

(๗) การประดิษฐานฉัตร : ส่วนยอดสุดของพระมหามณฑปให้ประดิษฐานฉัตรโลหะสีทอง ๙ ชั้น หมายถึงพระมหามณฑปนี้สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อที่ประชุมได้ตกลงหลักการภาพลักษณ์ของพระมหามณฑป ประการ สำคัญๆ ดังกล่าวแล้ว จึงได้มอบให้สถาปนิก คือคุณโยมประสูติ (เบิร์ด) ศุภกุล เป็นผู้เขียนร่างต้นแบบของพระมหามณฑปต่อไป โดยไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ขออนุโมทนาสาธุการด้วย

ร่างต้นแบบภาพลักษณ์ของพระมหามณฑป

ส่วนต่างๆ ของภาพลักษณ์ของพระมหามณฑปนี้ มีความหมายดังต่อไปนี้

(๑) ส่วนยอดของพระมหามณฑปเป็นสัญลักษณ์ของภาคอิสาน ส่วนกลางและล่างเป็นสัญลักษณ์ของล้านนา (ภาคเหนือ)

(๒) ส่วนกลางหลังคา ๔ ชั้น หมายถึง อริยสัจจ์ ๔

(๓) รูปองค์พระมหามณฑปแปดเหลี่ยม หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘

(๔) ประตูทางเข้าเป็นมุข ๔ ทิศ หมายถึง สติปัฏฐาน ๔

(๕) ส่วนสูงของพระมหามณฑปจากฐานล่าง ๑๓ เมตร หมายถึง ธุดงควัตร ๑๓

(๖) ส่วนสูงของพระมหามณฑปจากพื้นดินราบเดิม ๑๔ เมตร หมายถึง ข้อวัตร ๑๔ (ธุดงควัตร ๑๓ และข้อวัตร ๑๔) เป็นสิ่งที่พระกรรมฐานทุกองค์ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด)

(๗) ภายนอกของห้องโถงชั้นล่าง จะเป็นภาพปั้นนูนต่ำจากด่านเกวียน ที่เกี่ยวกับข้อวัตรปฏิบัติของธุดงควัตร ๑๓ และข้อวัตร ๑๔

เมื่อทางด้านสถาปนิกผู้ออกแบบ ได้เขียนร่างต้นแบบ ของพระมหามณฑปออกมาโดยมีรายละเอียดดังกล่าวแล้ว ได้มีการประชุมปรึกษาหารือผู้ร่วมงานเบื้องต้นเป็นครั้งสุดท้ายอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากได้มีการแก้ไขดัดแปลงแบบในส่วนปลีกย่อยเล็กๆ น้อยๆ แบบคงหลักการใหญ่เหมือนเดิมแล้ว จึงได้มอบให้วิศวกร คือ นาวาอากาศเอกสรศักดิ์ จันทร์เฉลียว ทำการคำนวณ

ท่านสาธุชนทั่วไปมีโอกาสร่วมงานบุญกุศลในการก่อสร้างพระมหามณฑปนี้อย่างไร

โครงสร้างและเพื่อประมาณราคากลางในการประมูลหาบริษัทผู้รับเหมาก่อสร้างต่อไป โดยไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ อีกเช่นกัน ขออนุโมทนาสาธุการด้วย

พิธีเททองหล่อพระประธานและหลวงปู่ มั่น ภูริทตฺโต

ภายหลังจากได้มีการเปิดซองประมูลราคา และร่วมกับพิจารณาในรายละเอียดแล้ว ตกลงยินยอมให้บริษัท เชียงใหม่ไฮคอน จำกัด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างงานทั้งหมด ยกเว้นพระประธานกับรูปหล่อเหมือนหลวงปู่อีก ๑๐ องค์ จะขอบอกบุญท่านสาธุชนร่วมกันเป็นเจ้าภาพ

รูปภาพพระประธานปางปฐมเทศนา

กำหนดวันและเวลาในการวางศิลาฤกษ์พระมหามณฑป

ที่ประชุมได้มีการปรึกษาหารือกำหนดวัน และเวลาวางศิลาฤกษ์พระมหามณฑปไว้ในวันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๔ เวลา ๑๐.๑๙ นาฬิกา โดยกราบเรียนเชิญ พณฯ องคมนตรี อำพล เสนาณรงค์ เป็นประธาน (เป็นวันเดียวกันกับในวันทอดกฐินสามัคคี)

ท่านสาธุชนทั่วไป มีโอกาสร่วมงานบุญกุศลในการก่อสร้างพระมหามณฑปนี้ โดยตรงกับอาตมภาพ พระภิกษุจำรัส จิรวํโส กุฎีกัมมัฏฐาน ๑๓-๑๔ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๒๐ หรือ ทางธนาคารญัติสั่งจ่ายที่ทำการไปรษณีย์บางเขน ๑๐๒๒๐ หรือโดยการฝากเงินจากธนาคาร

ทุกธนาคารทั่วราชอาณาจักร โอนเข้าบัญชีออมทรัพย์ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาสะพานใหม่ เขตบางเขน กทม. ๑๐๒๒๐ บัญชีเลขที่ ๐๘๑-๒-๓๒๓๘๔ ๘ แต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น และเมื่อได้ทำการฝากเรียบร้อยแล้วขอได้โปรดส่งใบสำคัญในการฝากโอนจากธนาคารนั้นๆ พร้อมเขียนที่อยู่ให้ชัดเจนไปให้อาตมภาพตามที่อยู่ข้างบนนี้ เพื่ออาตมภาพจักได้จัดส่งใบอนุโมทนาบัตรมาและเหรียญสมคุณมาให้ต่อไป

พิธีปลุกเศกเหรียญสมนาคุณ (ใต้ฐานพระพุทธรูป)

รูปลักษณ์เหรียญสมนาคุณ
ด้านหน้าเป็นหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต
ด้านหลังเป็นรูปพระมหามณฑปที่ทำการก่อสร้างในครั้งนี้

รายชื่อผู้ร่วมทำบุญพิมพ์หนังสือ

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต : ประวัติ ข้อวัตรและปฏิปทา

บริจาค ๕,๐๐๐ บาท

คุณประยูร วิชิตทรัพยากร

คุณย่าชีรำเพย นิคมานนท์ และลูกหลาน

นายปฐม - นางภัทรา นิคมานนท์ และครอบครัว

บริจาค ๓,๓๐๐ บาท

บริษัท หลุยส์ ตี.เลียวโนเวนส์ (ประเทศไทย) จำกัด

บริจาค ๓,๑๐๐ บาท

คุณวันชัย ลิ้มประภาวรรณ

บริจาค ๓,๐๕๐ บาท

คุณธาดา วิทยาพูล

คุณวาสนา บุณยเกตุ

คุณทรงศักดิ์ สามกษัตริย์

คุณวิชัย วิรามวิทวัส

บริจาค ๒,๕๐๐ บาท

คุณสง่า กาญจนนราวดี

คุณศศกร ตั้งพันธ์สุริยะ

บริจาค ๑,๐๐๐ บาท

คุณเศรณี บุณยเกตุ

คุณศรีนารถ บุณยเกตุ

คุณมรกฏ บุณยเกตุ

คุณพิศวงศ์ นิลโหมด

บริจาค ๕๐๐ บาท

คุณทาริกา ตั้งฐิติพรกุล
คุณไพโรจน์ ภัทรพรชัยกุล
คุณณภัสสร มั่นฤกษ์
คุณอาภรณ์ บุณยเกตุ
คุณพรชัย บุญถาวรทวี
คุณสาธิต ทัศนสุวคนธ์
คุณบุญญฤทธิ์ สุรางคนิกร

บริจาค ๓๐๐ บาท

คุณบุญชัย ศิริวัฒน์เวชสกุล

บริจาค ๒๕๐ บาท

คุณณภัทร พ่วงเจริญ
คุณกรกมล ทองเปลว
คุณนิวัตร ทองเปลว
คุณอุไร พ่วงเจริญ
คุณอมรเทพ บุษชานนท์
คุณมุจลินท์ ครุฑจร
คุณนิพนธ์ - พจนีย์ เหง้าละคร
คุณณัฐพล - วรากร ปิ่นโสภา
คุณเยาวนิจ หอมจันทร์

บริจาค ๒๐๐ บาท

คุณจงกลวรรณ น้อมศิริ
คุณกัลยา ยิ้มอยู่
คุณนภัสสร วานิชทวีวัฒน์
คุณบุญมารถ กรรทมาศ
คุณสุรพล ละมูล
คุณภิญโญ ใจน้อย
คุณสุกิจ เสรีบุญพา
คุณสุเทพ เชาว์สมบูรณ์
คุณณัฐวุฒิ วานิชทวีวัฒน์
คุณวิโรจน์ ธนวัฒนไพบูลย์
คุณสุนทร กังวานมณฑล

บริจาค ๑๐๐ บาท

คุณกรรณิการ์ พงษ์เชียงซา
คุณธนวรรณ สุภิธรรม
คุณประทีป ทิพย์ปัญญา
คุณกนกวรรณ ใจสมัคร
คุณยศสรัล โลศิริ
คุณทัศนีย์ จิตรพานิชเจริญ
คุณธานี บรรจงแจ่ม
คุณชวาล เตียงเกตุ
คุณวิโรจน์ จิตรานนท์
คุณชยุต นิธิธนสมบัติ
คุณพิสุทธิ์ รุ่งอุทัย
คุณมณฑิรา เครือสินธ์
คุณดนัยณัฏฐ์ ผิวปานนิล
คุณนิวัฒน์ น้อมศิริ
คุณกรกต - เบญญาภา ปัญญาแหลม
คุณคงกร โล่หิรัญ
คุณฉลวย สาระธรรม
คุณปราโมทย์ พงษกัด
คุณไชร แซ่ภู่
คุณหริรัตน์ ธรรมดา
คุณสมชาย กนกภากร